

Київський університет імені Бориса Грінченка

Київський університет імені Бориса Грінченка

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШКАРБАН ЛЮДМИЛА ВЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 378:373.3.091.12.011.3-051:159.943.75 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ
З ЛІВОРУКИМИ ДІТЬМИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
Педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____Л.В. Шкарбан

Науковий керівник: Мартиненко Світлана Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Шкарбан Л. В. Підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2018.

В умовах реформування загальної середньої освіти професійна діяльність педагогів передбачає не лише формування в учнів теоретичних знань, загальнонавчальних умінь і навичок, а й розкриття та розвиток їхніх можливостей і здібностей на основі партнерства між учителем, учнем і батьками. Відповідно до зазначеного актуальною є підготовка вчителя початкової школи, яка забезпечить оптимальні умови навчання, виховання й розвитку молодших школярів, із урахуванням їхніх вікових, індивідуальних та психофізіологічних особливостей і потреб. Це зумовлює оновлення змістового наповнення освітнього процесу в закладах вищої освіти, який спрямовується на підготовку фахівця відповідного рівня та ступеня вищої освіти, конкурентноздатного на ринку праці, компетентного, спроможного до ефективної професійної діяльності відповідно до концептуальних засад Нової української школи.

Нормативною основою професійної підготовки педагогів є Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993 р.), Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.), Державна програма «Вчитель» (2011 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), Концепція «Нова українська школа» (2016 р.), які відкривають нові перспективи для реалізації особистісно-професійного потенціалу вчителів.

Вивчення джерельної бази, аналіз практичної діяльності засвідчили збільшення кількості ліворуких дітей, які вступають до першого класу. На основі психологічних досліджень (О. Лурія, Л. Туріщева, Є. Хомська, А. Чуприков) встановлено, що ліворукість є не просто перевагою лівої руки, а результатом

одного з варіантів структурно-функціональної асиметрії мозку. У наукових розвідках наголошується на тому, що спроби перевчати ліворукого учня писати правою рукою суперечать умовам природного розвитку дитини. Відтак, учителям початкової школи необхідно враховувати особливості цих дітей та забезпечувати оптимальні умови для їхньої успішної навчально-пізнавальної діяльності.

Об'єктом дисертаційного дослідження є професійна підготовка вчителя початкової школи у закладах вищої освіти. Предмет дослідження – змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми. Мета дослідження – обґрунтувати та експериментально перевірити змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми.

У дисертації проаналізовано стан досліджуваної проблеми у педагогічній теорії та практиці України і за її кордоном; охарактеризовано сутність і зміст базових понять дослідження; обґрунтовано структуру готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, визначено її критерії, показники та рівні; розроблено змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми та експериментально перевірено його ефективність.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* визначено теоретичну сутність і зміст поняття «готовність учителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми», яке тлумачимо як певний результат підготовки, інтегрована професійно-особистісна характеристика вчителя початкової школи, його здатність і спроможність організовувати та здійснювати роботу з ліворукими учнями на основі врахування їхніх індивідуальних та психофізіологічних особливостей; схарактеризовано компоненти готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний), критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-процесуальний та операційно-діяльнісний), показники та рівні (високий, середній, низький); розроблено змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з

ліворукими дітьми, а саме: посилення змісту навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу, фахових методик і педагогічних практик питаннями щодо особливостей навчання й виховання ліворуких учнів; визначено ефективні форми (тренінги, майстер-класи, дидактичні ігри, дискусії) та методи (проблемно-пошукові, творчі, створення ситуації успіху, кейс-метод, метод проектів) підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми; *уточнено* наукові підходи до особливостей навчання, виховання й розвитку ліворуких учнів в освітньому середовищі початкової школи; *подальшого розвитку набули* форми й методи підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми для здобуття якісної освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розширенні змістового наповнення навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу (психологія педагогічна, теорія та методика виховання), фахових методик (методика навчання української мови, методика навчання літературного читання, каліграфія, методики навчання освітніх галузей «Математика», «Природознавство»); доповненні змісту програм педагогічних практик; розробленні та впровадженні до варіативної частини освітньо-професійної програми навчальну дисципліну «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» (для студентів III курсу ОР «бакалавр» напряму підготовки «Початкова освіта»); розробленні методичних рекомендацій для вчителів початкової школи щодо роботи з ліворукими дітьми; запровадженні авторського Інтернет-сайту «Світ ліворуких» (за посиланням <http://lshkarban.wix.com/livoruki-dity>).

Матеріали дослідження можуть бути використані науковцями, дослідниками, викладачами у системі закладів вищої освіти під час фахової підготовки вчителя початкової школи та у системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: професійна підготовка педагогів, підготовка вчителя початкової школи, ліворуки учні, готовність вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Шкарбан Л. В. Особливості формування каліграфічних навичок у шестирічних першокласників // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2011. Серія 17. Вип. 18. С. 196–199.
2. Шкарбан Л. В. Психолого-педагогічний аналіз проблеми ліворукості // Уман. наук. зб. 2014. Вип. 9. С. 81–87.
3. Шкарбан Л. В. Особливості роботи вчителя початкової школи з ліворукими першокласниками // Збірник наукових праць НУ імені Тараса Шевченка. 2013. Вип. 18. С. 239 –243.
4. Шкарбан Л. В. Проблема ліворукості в історії розвитку медичної і психолого-педагогічної науки // Збірник наукових праць НУ імені Тараса Шевченка. 2015. Вип. №1(26). С. 161–166.
5. Шкарбан Л. В. Формування готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Молодий вчений. 2016, №5 (32). С. 401–405.
6. Шкарбан Л. В., Мартиненко С. М. Змістове забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Педагогічний процес: теорія та практика. 2016. Випуск 4(55). С. 88–92.
7. Шкарбан Л. В. Стан готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2016. IV (48). С. 42–45.
8. Шкарбан Л. В. Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2017. №144. С. 247–250.
9. Шкарбан Л. В., Нечипоренко К. П. Підготовка вчителя початкової школи до здійснення диференційованого підходу з ліворукими дітьми // Молодий вчений. 2017. №10 (2). С. 56–59.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Шкарбан Л. В. Ліворукі першокласники особливості роботи. Визначення провідної руки дитини // Початкова освіта. 2010. № 33–34. С. 45–47.

11. Шкарбан Л. В. Теоретичні аспекти проблеми навчання і виховання ліворуких дітей // Вісник психології і педагогіки. 2011. Вип. 5. URL: <http://www.psych.kiev.ua>
12. Шкарбан Л. В. Проблема навчання і виховання ліворуких дітей на сучасному етапі // Переяслав-Хмельницький наук. зб. 2011. Вип. 11. С.104–106.
13. Шкарбан Л. В. Поради вчителю початкової школи щодо роботи з ліворукими учнями на уроках письма // Початкова школа і сучасність. 2014. № 2. С. 39–44.
14. Шкарбан Л. В. Професійна підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. 2015. С. 208–211.
15. Шкарбан Л. В. Проблема підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Переяслав-Хмельницький наук. зб. 2015. Вип. 11. С. 372–377.
16. Шкарбан Л. В. Зміст підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Ніжин. зб. 2016. С. 157–159.
17. Шкарбан Л. В., Рибцова А. М. Застосування інтерактивних методів навчання у процесі підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Івано-Франківський зб. 2017. С. 219–221.
18. Шкарбан Л. В. Діагностичний інструментарій щодо виявлення провідної руки // Початкова школа і сучасність. 2017. №7. С. 9–11.
19. Шкарбан Л. В. Сучасні погляди до роботи з ліворукими дітьми: поради вчителю // Початкова школа і сучасність. 2017. № 8. С. 13 – 17.
20. Шкарбан Л. В. Диференційовані завдання для ліворуких учнів (на допомогу вчителю) // Початкова школа і сучасність. 2017. № 10. С. 3–5.
Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації
21. Шкарбан Л. В. Подорож у країну здоров'я. Виховна година, 1 клас // Початкова школа і сучасність. 2014. № 2. С. 7–9.
22. Шкарбан Л. В. Письмо рядкової букви «ч» (че), складів і слів із нею // Початкова школа і сучасність. 2015. № 2. С. 3 – 4.

23. Шкарбан Л. В. Письмо великої букви «Ю», складів, слів із нею // Початкова школа і сучасність. 2015. № 5. С. 9 –10.
24. Шкарбан Л. В. Міжрядкова (допоміжна) лінія сітки зошита. Складання речень за малюнком. Письмо коротких і довгих вертикальних ліній, ліній із заокругленням // Початкова школа і сучасність. 2015. № 9. С. 21–24.
25. Шкарбан Л. В. День навпаки. Сценарій виховного заходу для літніх (оздоровчих) пришкільних таборів // Початкова школа і сучасність. 2016. № 6. С. 3–6.
26. Шкарбан Л. В. Письмо рядкової букви «а». Підготовчі графічні вправи. Звуковий аналіз слів // Початкова школа і сучасність. 2016. № 9. С. 17–19.
27. Шкарбан Л. В. Склад. Поділ слова на склади // Початкова школа і сучасність. 2017. № 4. С. 10–12.

ANNOTATION

Shkarban L.V. Primary school teacher's training on how to work with left-handed children. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a candidate degree (Ph. D.) in specialty 13.00.04 – theory and methods of professional education. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2018.

Teachers' professional practice involves both students theoretical knowledge, general skills and abilities formation and the disclosure and development of their capabilities and abilities on the basis of partnership between the teacher, the student and the parents in the context of general secondary education reform. According to the above, it is relevant to train a primary school teacher who will provide optimal environment for education, upbringing and development of junior pupils accounting their age, individual and psycho-physiological characteristics and needs. This leads to modernization of the educational process in higher educational institutions that is aimed at training the specialist of the appropriate level and degree of higher education, competitive in the labor market, competent, capable of effective professional activities in accordance with the conceptual foundations of the New Ukrainian School.

The regulatory basis of teachers' professional training is the Laws of Ukraine «On Education» (2017), «On Higher Education» (2014), the State National Program «Education» (Ukraine XXI Century) (1993), the National Doctrine of Education Development (2002), the Government Program «Teacher» (2011), the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period up to 2021 (2013), the Concept of a New Ukrainian School (2016) that open up new prospects for teachers' personal and professional fulfilment.

Study of resource base and the analysis of practical activity showed an increase in the number of left-handed children who come to the first form. It is confirmed on the basis of psychological research (O. Luriia, L. Turischeva, Y. Khomska, A. Chuprykov) that child left-handedness is not just the advantage of a left hand, but the result of one of the variants of structural and functional asymmetry of the brain. In scientific research it is emphasized that attempts to retrain a left-handed student to write with a right hand are

contrary to the conditions of the natural child development. Thus teachers must take into account the specified feature of these children and provide optimal environment for their successful educational and cognitive activity.

The object of the thesis is primary school teacher's training in high educational establishments. The subject of the research is content and technological support of primary school teacher's training on how to work with left-handed children in the process of studying professional courses. The purpose of the research is to substantiate and test experimentally the content and technological support of primary school teacher's training on how to work with left-handed children.

The state of the problem under study in the pedagogical theory and practice in Ukraine and abroad has been analyzed; identity and content of basic terms have been characterized; the structure of future primary school teacher's readiness to work with left-handed children has been substantiated; criteria, indicators and levels have been determined; content and technological support of primary school teacher's training on how to work with left-handed children has been substantiated and its efficiency has been experimentally tested.

The scientific novelty and the theoretical significance of the obtained results are that for the first time: the theoretical essence and content of the concept of «the primary school teacher's readiness to work with left-handed children» has been defined. It is considered as a certain result, an integrated professional and personal characteristic of the future primary school teacher's personality, his ability to organize and carry out work with left-handed children considering their individual and psycho-physiological features; components of the primary school teacher's readiness to work with left-handed children (motivational, cognitive, operative and activity-based), criteria (motivational and value-based, cognitive and procedural, operative and activity-based), indicators, levels (high, average, low) have been characterized; the content and technological support of the process of the primary school teacher's training on how to work with left-handed children has been developed, namely, enhancement of the content of educational courses of psychological and pedagogical cycle, professional methods and pedagogical practices; effective forms (trainings, workshops, didactic games,

discussions) and methods (problem-search-based, creative, establishment of a success situation, case-study method, project-based method) of primary school teacher training on how to work with left-handed children are defined; scientific studies about peculiarities of left-handed children education, upbringing and development have been clarified; further development in provision about ongoing process of primary school teacher's training on how to work with left-handed children has been made.

The practical significance of the research results is in expanding of content of academic courses of psychological and pedagogical cycle (psychological pedagogy, theory and upbringing methodology), professional methodologies (teaching Ukrainian language methodology, literary reading teaching methodology, calligraphy, methodologies of teaching educational branches such as «Mathematics», «Natural Science»); in contribution to the content of pedagogical practice curriculum; in development and implementation of an academic course «Work of the primary school teacher with left-handed children» (for the third-year students, bachelor's degree, specialty «Primary education») to the variation part of Study Program; in development of methodological recommendations for primary school teachers on how to work with left-handed children; in introduction of author's Internet site «The World of Left-handed» (available at <http://lshkarban.wix.com/livoruki-dity>).

Materials of research can be used by scientists, researchers, lecturers of higher educational establishments in the process of future primary school teacher's professional training and in the pedagogical in-service system.

Key words: professional teachers' training, primary school teachers' training, left-handed children, primary school teacher's readiness for working with left-handed children.

List of publications of the applicant

Scientific papers, in which published the main scientific result of the thesis

1. Shkarban L. V. Osoblyvosti formuvannia kalihrafichnykh navychok u shestyrichnykh pershoklasnykiv // Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. 2011. Seriia 17. Vyp. 18. S. 196–199.

2. Shkarban L. V. Psykholoho-pedahohichnyi analiz problemy livorukosti // Uman. nauk. zb. 2014. Vyp. 9. S. 81–87.
3. Shkarban L. V. Osoblyvosti roboty vchytelia pochatkovoï shkoly z livorukymy pershoklasnykamy // Zbirnyk naukovykh prats NU imeni Tarasa Shevchenka. 2013. Vyp. 18. S. 239–243.
4. Shkarban L. V. Problema livorukosti v istorii rozvytku medychnoi i psykholoho-pedahohichnoi nauky // Zbirnyk naukovykh prats NU imeni Tarasa Shevchenka. 2015. Vyp. №1(26). S. 161–166.
5. Shkarban L. V. Formuvannia hotovnosti vchytelia pochatkovoï shkoly do roboty z livorukymy ditmy // Molodyi vchenyi. 2016, №5 (32). S. 401–405.
6. Shkarban L. V., Martynenko S. M. Zmistove zabezpechennia pidhotovky vchytelia pochatkovoï shkoly do roboty z livorukymy ditmy // Pedahohichnyi protses: teoriia ta praktyka. 2016. Vypusk 4(55). S. 88–92.
7. Shkarban L. V. Stan hotovnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly do roboty z livorukymy ditmy // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2016. IV (48). S. 42–45.
8. Shkarban L. V. Osoblyvosti orhanizatsii navchalno-piznavalnoi diialnosti livorukykh uchniv // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. 2017. №144. S. 247–250.
9. Shkarban L. V., Nechyporenko K. P. Pidhotovka vchytelia pochatkovoï shkoly do zdiisnennia dyferentsiiovanoho pidkhodu z livorukymy ditmy // Molodyi vchenyi. 2017. №10 (2). S. 56–59.

Scientific papers certifying the approbation of the materials of the thesis

10. Shkarban L. V. Livoruki pershoklasnyky osoblyvosti roboty. Vyznachennia providnoi ruky dytyny // Pochatkova osvita. 2010. № 33–34. S. 45–47.
11. Shkarban L. V. Teoretychni aspekty problemy navchannia i vykhovannia livorukykh ditei // Visnyk psykholohii i pedahohiky. 2011. Vyp. 5. URL: <http://www.psyh.kiev.ua>
12. Shkarban L. V. Problema navchannia i vykhovannia livorukykh ditei na suchasnomu etapi // Pereiaslav-Khmelnyskyi nauk. zb. 2011. Vyp. 11. S.104–106.

13. Shkarban L. V. Porady vchyteliu pochatkovoï shkoly shchodo roboty z livorukymy uchniamy na urokakh pysma // Pochatkova shkola i suchasnist. 2014. № 2. S. 39–44.
14. Shkarban L. V. Profesiina pidhotovka vchytelia pochatkovoï shkoly do roboty z livorukymy ditmy // Visnyk Polsko-ukrainskoi naukovo-doslidnoi laboratorii dydaktyky imeni Ya. A. Komenskoho. 2015. S. 208–211.
15. Shkarban L. V. Problema pidhotovky vchytelia pochatkovoï shkoly do roboty z livorukymy ditmy // Pereiaslav-Khmelnitskyi nauk. zb. 2015. Vyp. 11. S. 372–377.
16. Shkarban L. V. Zmist pidhotovky vchytelia pochatkovoï shkoly do roboty z livorukymy ditmy // Nizhyn. zb. 2016. S. 157–159.
17. Shkarban L. V., Rybtsova A. M. Zastosuvannia interaktyvnykh metodiv navchannia u protsesi pidhotovky vchytelia pochatkovoï shkoly do roboty z livorukymy ditmy // Ivano-Frankivskyi zb. 2017. S. 219–221.
18. Shkarban L. V. Diahnostychnyi instrumentarii shchodo vyivlennia providnoi ruky // Pochatkova shkola i suchasnist. 2017. №7. S. 9–11.
19. Shkarban L. V. Suchasni pohliady do roboty z livorukymy ditmy: porady vchyteliu // Pochatkova shkola i suchasnist. 2017. № 8. S. 13 – 17.
20. Shkarban L. V. Dyferentsiiivani zavdannia dlia livorukykh uchniv (na dopomohu vchyteliu) // Pochatkova shkola i suchasnist. 2017. № 10. S. 3–5.

Scientific works, which additionally reflect the scientific results of the thesis

21. Shkarban L. V. Podorozh u krainu zdorovia. Vykhovna hodyna, 1 klas // Pochatkova shkola i suchasnist. 2014. № 2. S. 7–9.
22. Shkarban L. V. Pysmo riadkovoï bukvy «ch» (che), skladiv i sliv iz neiu // Pochatkova shkola i suchasnist. 2015. № 2. S. 3 – 4.
23. Shkarban L. V. Pysmo velykoï bukvy «Iu», skladiv, sliv iz neiu // Pochatkova shkola i suchasnist. 2015. № 5. S. 9 –10.
24. Shkarban L. V. Mizhriadkova (dopomizhna) liniia sitky zoshyta. Skladannia rechen za maliunkom. Pysmo korotkykh i dovhykh vertykalnykh liniï, liniï iz zaokruhlenniam // Pochatkova shkola i suchasnist. 2015. № 9. S. 21–24.

25. Shkarban L. V. Den navpaky. Stsenarii vykhovnoho zakhodu dlia litnikh (ozdorovchych) pryshkilnykh taboriv // Pochatkova shkola i suchasnist. 2016. № 6. S. 3–6.
26. Shkarban L. V. Pysmo riadkovoï bukvy «a». Pidhotovchi hrafichni vpravy. Zvukovyï analiz sliv // Pochatkova shkola i suchasnist. 2016. № 9. S. 17–19.
27. Shkarban L. V. Sklad. Podil slova na sklady // Pochatkova shkola i suchasnist. 2017. № 4. S. 10–12.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ЛІВОРУКИМИ ДІТЬМИ.....	24
1.1. Аналіз проблеми підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми.....	24
1.2. Характеристика базових понять дослідження.....	44
1.3. Сучасний стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці.....	63
Висновки до першого розділу	81
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТОВО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ЛІВОРУКИМИ ДІТЬМИ.....	83
2.1. Діагностування готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми	83
2.2. Врахування особливостей ліворуких дітей у процесі навчально-пізнавальної діяльності.....	101
2.3. Обґрунтування змісту, форм і методів підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми	123
Висновки до другого розділу.....	151
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	154
3.1. Етапи і методика педагогічного експерименту.....	154
3.2. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	176
Висновки до третього розділу.....	191
ВИСНОВКИ.....	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198
ДОДАТКИ.....	222

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах реформування загальної середньої освіти професійна діяльність педагогів передбачає не лише формування в учнів теоретичних знань, загальнонавчальних умінь і навичок, а й розкриття та розвиток їхніх можливостей і здібностей на основі партнерства між учителем, учнем і батьками. Відповідно до зазначеного актуальною є підготовка вчителя початкової школи, яка забезпечить оптимальні умови навчання, виховання й розвитку молодших школярів, із урахуванням їхніх вікових, індивідуальних та психофізіологічних особливостей і потреб. Це зумовлює оновлення змістового наповнення освітнього процесу в закладах вищої освіти, який спрямовується на підготовку фахівця відповідного рівня та ступеня вищої освіти, конкурентноздатного на ринку праці, компетентного, спроможного до ефективної професійної діяльності відповідно до концептуальних засад Нової української школи.

Нормативною основою професійної підготовки педагогів є Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993 р.), Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.), Державна програма «Вчитель» (2011 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), Концепція «Нова українська школа» (2016 р.), які відкривають нові перспективи для реалізації особистісно-професійного потенціалу вчителів.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що професійна підготовка майбутніх фахівців у вищій школі є сферою численних досліджень, які охоплюють різноманітні її аспекти, зокрема: філософію вищої освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Огнев'юк та інші), проблеми неперервної професійної освіти, дидактику та методику навчання у вищій школі (С. Гончаренко, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Л. Хоружа). Останнім часом проблема ефективної підготовки майбутнього вчителя початкової школи перебувала в полі зору багатьох учених (Н. Бібік, В. Бондар, В. Желанова, А. Коломієць, О. Ліннік,

С. Мартиненко, О. Матвієнко, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружа та інші), проте деякі її складові й досі залишаються лише частково вирішеними.

Вивчення джерельної бази, аналіз практичної діяльності засвідчили збільшення кількості ліворуких дітей, які вступають до першого класу. На основі психологічних досліджень (О. Лурія, Л. Туріщева, Є. Хомська, А. Чуприков) встановлено, що ліворукість є не просто перевагою лівої руки, а результатом одного з варіантів структурно-функціональної асиметрії мозку. У наукових розвідках наголошується на тому, що спроби перевчати ліворукого учня писати правою рукою суперечать умовам природного розвитку дитини. Відтак, учителям початкової школи необхідно враховувати особливості цих дітей та забезпечувати оптимальні умови для їхньої успішної навчально-пізнавальної діяльності.

На основі ґрунтовного аналізу досліджуваної проблеми встановлено, що існує значна кількість наукових напрацювань щодо проблеми ліворукості, а саме: положення про функціональну асиметрію мозку (В. Біанкі, Н. Брагіна, В. Деглін, Г. Дейч, Т. Доброхотова, В. Леутін, О. Лурія, Д. Льові, Р. Сперрі, С. Спрінгер, А. Чуприков), розвиток емоційно-вольової та мотиваційної сфер ліворуких учнів (Н. Батов, Н. Брагіна, Р. Девідсон, Т. Доброхотова, Д. Кимура, Е. Хомська), врахування індивідуально-психологічних особливостей у навчанні (Т. Ахутіна, Н. Корсакова, Ю. Мікадзе, В. Москвін, Н. Пилаєва, А. Семенович, О. Симеріцька), навчання та виховання ліворуких дітей (М. Безруких, М. Захарійчук, І. Цєпова, М. Чабайовська). Незважаючи на значну зацікавленість у наукових колах проблемою навчання, виховання й розвитку ліворуких учнів, практично відсутні дослідження, які порушують питання підготовки вчителя початкової школи до роботи з ними, існує обмаль спеціальних теоретичних напрацювань, що суттєво ускладнює успішне протікання професійної діяльності. Донині ця проблема є недостатньо розробленою як у теоретичному, так і методичному аспектах. В освітньо-професійних програмах підготовки майбутнього вчителя початкової школи відсутні навчальні дисципліни, які розкривали б специфіку роботи педагога з ліворукими учнями, особливості методики їхнього навчання, спрямовані на формування особистості.

Вивчення наукових джерел, нормативно-правових документів, спрямованих на розвиток освіти, аналіз практичного досвіду підготовки майбутнього вчителя початкової школи, виявили низку суперечностей, які посилюють актуальність досліджуваної проблеми, зокрема, між:

- постійним зростанням вимог суспільства і соціального замовлення до якісної професійної підготовки вчителів початкової школи та недостатнім рівнем їхньої готовності до роботи з ліворукими дітьми;

- тенденцією підвищення рівня якісної освіти професійної підготовки вчителів початкової школи та недостатнім рівнем організації освітнього процесу у закладах вищої освіти;

- необхідністю підготовки фахівців початкової школи до роботи з ліворукими дітьми у закладі вищої педагогічної освіти та недостатньою розробленістю відповідного науково-методичного забезпечення означеного процесу.

Отже, необхідність вирішення зазначених суперечностей, актуальність і недостатня розробленість проблеми, її теоретичне і практичне значення зумовили вибір теми дослідження: **«Підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Київського університету імені Бориса Грінченка за темою «Нова стратегія професійної підготовки педагога в умовах євроінтеграції» (реєстраційний номер 0116U002963).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №12 від 26 грудня 2013 року) й узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 28 січня 2014 року).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка вчителя початкової школи у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми.

Мета дослідження – обґрунтувати та експериментально перевірити змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми.

Відповідно до об'єкта, предмета та мети визначено **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати досліджувану проблему в педагогічній теорії та практиці України і за її кордоном.

2. Охарактеризувати сутність і зміст базових понять дослідження.

3. Обґрунтувати готовність учителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, визначити її критерії, показники та рівні.

4. Розробити змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми та експериментально перевірити його ефективність.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові положення філософії щодо єдності теорії та практики; психології, педагогіки щодо діяльності та розвитку особистості; комплексності науково-педагогічного аналізу; системний, діяльнісний, компетентнісний, гуманістичний, особистісно зорієнтований, індивідуальний підхід, згідно з якими педагогічний процес має бути зорієнтованим на підготовку студента – майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми; принципи особистісно зорієнтованої освіти: варіативності, зворотного зв'язку, інтеграції, індивідуалізації; методології педагогіки та методики педагогічного дослідження.

Теоретичною основою дослідження є основні концепції філософії вищої освіти (І. Зязюн, В. Кремень, В. Огнев'юк); неперервної професійної освіти (О. Абдулліна, А. Алексюк, Ю. Бабанський, С. Гончаренко, Н. Кузьміна); перспективи розвитку вищої педагогічної школи (М. Євтух, С. Сисоєва); питання підготовки вчителів початкової школи (Н. Бібік, В. Бондар, С. Мартиненко, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружа); індивідуальний підхід у навчанні (Б. Ананьєв, І. Бех, Д. Ельконін, О. Кононко, В. Сухомлинський); положення гуманістичної психології та педагогіки (С. Максименко, В. Моляко, В. Семиченко); дослідження функціональної асиметрії мозку (Н. Брагіна, Г. Дейч,

Т. Доброхотова, Р. Лурія, Р. Сперрі, С. Спрінгер, Є. Хомська, А. Чуприков); індивідуально-психологічні особливості ліворуких дітей (Т. Ахутіна, Н. Корсаков, Ю. Мікадзе, Н. Пилаєва, А. Семенович, Е. Симеріцька); питання навчання й виховання ліворуких дітей (М. Безруких, М. Захарійчук, І. Цєпова, М. Чабайовська).

Методи дослідження. Для реалізації мети та вирішення поставлених завдань використано комплекс методів, серед яких – *теоретичні*: аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури, дисертаційних досліджень з метою з'ясування стану досліджуваної проблеми; синтез, систематизація та узагальнення – для розкриття сутності та змісту базових понять дослідження, обґрунтування змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми; *емпіричні* – психолого-педагогічне спостереження, бесіда, анкетування, тестування, інтерв'ю, аналіз продуктів діяльності – для визначення критеріїв, показників і рівнів готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) – з метою перевірки ефективності розробленого змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін; *статистичні* – для інтерпретації отриманих кількісних та якісних даних.

Експериментальна база дослідження. Результати дослідження впроваджено в Київському університеті імені Бориса Грінченка, Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Полтавському національному педагогічному університету імені В. Г. Короленка.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що: *вперше* визначено теоретичну сутність і зміст поняття «готовність учителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми», яке тлумачимо як певний результат підготовки, інтегрована професійно-особистісна характеристика вчителя початкової школи, його здатність і спроможність організовувати та здійснювати роботу з ліворукими учнями на основі врахування їхніх індивідуальних та психофізіологічних особливостей; схарактеризовано

компоненти готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний), критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-процесуальний та операційно-діяльнісний), показники та рівні (високий, середній, низький); розроблено змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, а саме: посилення змісту навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу, фахових методик і педагогічних практик питаннями щодо особливостей навчання й виховання ліворуких учнів; визначено ефективні форми (тренінги, майстер-класи, дидактичні ігри, дискусії) та методи (проблемно-пошукові, творчі, створення ситуації успіху, кейс-метод, метод проектів) підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми; *уточнено* наукові підходи до особливостей навчання, виховання й розвитку ліворуких учнів в освітньому середовищі початкової школи; *подальшого розвитку набули* форми й методи підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми для здобуття якісної освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розширенні змістового наповнення навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу (психологія педагогічна, теорія та методика виховання), фахових методик (методика навчання української мови, методика навчання літературного читання, каліграфія, методики навчання освітніх галузей «Математика», «Природознавство»); доповненні змісту програм педагогічних практик; розробленні та впровадженні до варіативної частини освітньо-професійної програми навчальну дисципліну «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» (для студентів III курсу ОР «бакалавр» напряму підготовки «Початкова освіта»); розробленні методичних рекомендацій для вчителів початкової школи щодо роботи з ліворукими дітьми; запровадженні авторського Інтернет-сайту «Світ ліворуких» (за посиланням <http://lshkarban.wix.com/livoruki-dity>).

Матеріали дослідження можуть бути використані науковцями, дослідниками, викладачами у системі закладів вищої освіти під час фахової

підготовки вчителів початкової школи; підвищення кваліфікації фахівців початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка №152–н від 10 жовтня 2017 року), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 2577/С1 від 25 жовтня 2017 року), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка №547/01-60/02 від 20 лютого 2018 року), НВК «Спеціалізована школа І ступеня з поглибленим вивченням української мови – гімназія №39 імені гетьмана України Богдана Хмельницького» (довідка №288 від 20 жовтня 2017 року), Скандинавської гімназії (довідка №151 від 25 жовтня 2017 року), Триліської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів імені Ю. С. Коваленка (довідка №34 від 30 жовтня 2017 року).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні і практичні положення дисертації оприлюднено на науково-практичних конференціях, зокрема: *міжнародних*: «Акмеологія – наука ХХІ століття» (Київ, 2011 р.), «Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів» (Київ, 2011 р.), «Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір» (Київ, 2012 р.), «Психолінгвістика в сучасному світі» (Київ, 2012 р.), «Реалізація компетентнісного підходу у сучасній освіті: реалії та перспективи» (Київ, 2013 р.), «Соціалізація і ресоалізація особистості в умовах сучасного суспільства» (Київ, 2014 р.), «Психолого-педагогічні засади роботи вихователя інклюзивних груп дошкільних навчальних закладів» (Рівне, 2014 р.), «Освіта і здоров'я підростаючого покоління» (Київ, 2016 р.), «Модернізація педагогічної освіти: виклики ХХІ століття» (Київ, 2016 р.), «Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи» (Ніжин, 2016 р.), «Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи» (Київ, 2016 р.), «Сучасні проблеми підготовки вчителя і його професійного вдосконалення» (Чернігів, 2017 р.), «Сучасна початкова освіта: проблеми, теорія та практика» (Дрогобич, 2017 р.), «Сучасні стратегії педагогічної освіти в контексті розбудови суспільства сталого розвитку та концепції нової української школи (Київ, 2017 р.), «Еколого-

валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі» (м. Суми, 2018 р.); *всеукраїнських* – «Стандартизація сучасного українського письма: реалії та перспективи» (Київ, 2011 р.), «Особистісно-професійна підготовка вчителя до здійснення навчально-творчої діяльності молодшого школяра» (Київ, 2012 р.), «Сучасний урок мови й літератури: проблеми, пошуки, перспективи» (Глухів, 2012 р.), «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2012 р.), «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2013 р., 2015 р., 2016 р.), «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2013 р.), «Акмеологічні засади інноваційного розвитку закладу освіти» (Київ, 2016 р.), «Комунікаційні стратегії сучасної школи» (Київ, 2016 р.), «Професійна підготовка педагогів у умовах євроінтеграції: проблеми та перспективи» (Київ, 2017 р.), «Дошкільна і початкова освіта: сьогодення і перспективи розвитку» (Київ, 2017 р.); *конгресі* – «Інклюзія в новій українській школі: виклики сьогодення» (Київ, 2017 р.).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано в 27 працях (із них 24 – одноосібні), зокрема: 8 статей – у наукових фахових виданнях України (3 з них входить до наукометричних баз), 1 – зарубіжному науковому періодичному виданні, 5 статей – збірниках матеріалів міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій, 1 стаття – в електронному інтернет-ресурсі, 12 статей – науково-методичних журналах.

Особистий внесок автора. У статті «Змістове забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми», написаній у співавторстві зі С. М. Мартиненко, здобувачу належить аналіз змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми. У статті «Підготовка вчителя початкової школи до здійснення диференційованого підходу у роботі з ліворукими учнями» (співавтор К. П. Нечипоренко) автором розроблено диференційовані завдання, які доцільно застосовувати вчителю початкової школи під час навчання ліворуких учнів на уроках української мови, літературного читання та математики. У статті «Застосування інтерактивних

методів навчання у процесі підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми» (співавтор А. М. Рибцова) дослідницею охарактеризовано ефективні інтерактивні методи, які доцільно застосовувати у процесі підготовки вчителя початкової школи до означеного виду діяльності.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 306 сторінок, із них 175 сторінок – основного тексту. У списку використаних джерел нараховується 318 найменувань (із них 14 – іноземними мовами). Дисертація містить 21 таблицю, 10 рисунків. Додатки розміщено на 85 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ЛІВОРУКИМИ ДІТЬМИ

У розділі здійснено аналіз проблеми підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми; розкрито сутнісні характеристики базових понять дослідження; встановлено сучасний стан вивчення проблеми у педагогічній теорії та практиці.

1.1. Аналіз проблеми підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми

З урахуванням предмета дослідження вважаємо за необхідне здійснити аналіз й узагальнення української та зарубіжної психолого-педагогічної літератури з проблеми підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми.

В умовах розвитку демократичного суспільства відбувається новий етап модернізації освітньої системи, який супроводжується суттєвими змінами у педагогічній теорії та практиці, передбачаючи нові концептуальні ідеї щодо стратегій та основних напрямів розвитку демократичної освіти. Закони України «Про освіту» (2017) [84], «Про загальну середню освіту» (1999) [83], «Про вищу освіту» (2014) [82], Національна доктрина розвитку освіти (2002) [167], Державний стандарт початкової загальної освіти (2018) [61] пріоритетними принципами розвитку системи освіти визначають гуманізацію і демократизацію всіх її складових і національну спрямованість, що свідчить про невіддільність освіти від національного освітнього поступу. Зокрема, в Концепції нової української школи зазначається, що «нова українська школа буде працювати на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти, у межах якої школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму» [115, с. 17].

Вирішення цих складних завдань повною мірою залежить від педагога та якості його професійної підготовки. З огляду на це однією з актуальних проблем

вищої школи є її вдосконалення, зокрема конкретизація і наближення до майбутньої професійної діяльності. Відтак, особливо важливою є проблема оволодіння майбутніми вчителями сучасною педагогічною технологією – системою знань, умінь і навичок, потрібних для успішної організації та здійснення освітнього процесу. Вважаємо, що потребує особливої уваги професійна підготовка вчителя початкової школи до роботи з учнями, зокрема ліворукими, оскільки в практичній роботі педагог має обов'язково адаптовувати зміст навчання до індивідуальних, вікових і психолого-фізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку.

З урахуванням об'єкта нашого дослідження розглянемо еволюцію проблеми професійної підготовки вчителя початкової школи в історії психолого-педагогічної науки, оскільки професійна діяльність вимагає формування і розвитку специфічних особистісних і професійних якостей, здатності здійснювати прикладну діяльність. Проведений аналіз засвідчив, що в історії становлення і розвитку професійної підготовки вчителя вчені виділяють чотири етапи (донауковий, просвітницький, науково-методичний, період новітньої історії) [244].

Перший етап – донауковий, що відповідає періоду історії стародавнього світу, розвитку найдавніших цивілізацій Сходу (Єгипет, Індія, Китай), античної цивілізації (Стародавня Греція і Стародавній Рим). Цього часу нагромаджується емпіричний досвід виховання і навчання особистості, розвиваються філософські вчення. У трактатах філософів античного світу знаходимо витoki сучасної теоретичної педагогічної думки, в Римі з'являються перша педагогічна книжка і перший штатний педагог. Функцію вчителя виконують люди, які мають життєвий досвід, певні знання та вміння.

Другий етап – просвітницький, що охоплює історичний період Середньовіччя. Антична культура поширюється і розвивається в країнах Західної Європи, де закладається підґрунтя сучасної світової цивілізації. Західноєвропейська культура епохи великих географічних відкриттів швидко розширює свої межі, починається європеїзація всього світу, формуються теоретичні концепції виховання і навчання, започатковується класична педагогіка

(вчення Й. Штурма, В. Ратке, Я. Коменського). Функцію вчителя виконують уже освічені люди (в Європі до кінця XI ст. – це духовні особи, потім – світські вчителі), але вони ще не мають спеціальної педагогічної підготовки.

Третій етап – науково-методичний, що відповідає періоду історії Нового часу, підготовки і розвитку індустріальної цивілізації в Європі. Західноєвропейська цивілізація глибоко проникає на інші території земної кулі. На Заході формується новий тип людини з особливим ставленням до своєї місії в суспільстві, зароджується система спеціальної підготовки вчителя початкової школи, утворюються вчительські семінарії. Багато уваги приділяється вдосконаленню науково-методичної підготовки педагога, оволодінню ним психолого-педагогічними знаннями. Вчителі початкової школи на цьому етапі здобувають середню педагогічну освіту. В Україні запроваджують різні типи навчальних закладів (короткотермінові педагогічні курси, педагогічні класи у жіночих гімназіях і повітових народних училищах, учительські семінарії, учительські інститути тощо).

Четвертий етап – розвиток професійної підготовки вчителя початкової школи – період новітньої історії, в кінці якого почали виявлятися обриси нової цивілізації; країни Заходу продовжують утримувати лідерство в світовому суспільному житті, зокрема і галузі освіти. Створюються системні концепції діяльності людини, а на їх основі – теорії професійно-педагогічної підготовки вчителя.

Проведений ретроспективний аналіз засвідчив, що на кожному етапі розвитку суспільства саме до професійної діяльності вчителя ставились особливі вимоги. Філософи, мислителі, громадські діячі усвідомлювали значення педагога в становленні та гармонійному розвитку вихованців, тому до педагогічної професії, його особистості в різні часи висувалися високі вимоги. Видатні просвітники обґрунтовували підходи, критерії до оцінки результатів учительської діяльності, окреслювали коло необхідних якостей, якими мав би володіти справжній педагог.

Звернемося до досвіду, представленого працями видатних учених. Так, Я. Коменський серед основних якостей гідного вчителя називав чесність, високий рівень освіченості, моральність і благочестя, працездатність та природну схильність до педагогічної діяльності [110]. Вчений неодноразово підкреслював, що «вчитель – це скульптор, який ліпить із різних за здібностями учнів справжніх людей» [110, с. 335]. Таким чином, він підкреслював гуманістичну спрямованість учительської професії, наполягаючи на невпинному духовно-моральному розвитку особистості педагога.

Важливим етапом розвитку гуманного підходу в навчанні стала також просвітницька діяльність Ж.-Ж. Руссо, який вбачав гуманізацію педагогічного процесу в дитячій свободі та людяності вихователя. Великий учитель вважав, що «... для того, щоб створити людину, треба і самому бути людиною» [199, с. 232].

Швейцарський педагог Й. Песталоцці, серед основних якостей хорошого вчителя виділяв любов до дітей, мудрість, оптимізм, твердість характеру та безкорисливість [181].

Подібну думку поділяв і видатний німецький педагог А. Дістервег, вважаючи, що «запорука успіху діяльності вчителя наявність у нього таких якостей, як: природна любов до дітей, глибокі знання, моральна чистота, усвідомлення важливості професії, енергійність, жвавість і бадьорість, мистецтво спілкування» [62, с. 326]. Але це вимагає постійного зростання, розширення світогляду педагога, поглиблення теоретичних знань і вдосконалення професійних умінь і навичок [62].

Український педагог К. Ушинський стверджував, що вплив особистості вчителя на молоду душу складає ту духовну силу, яку не можна замінити ані підручниками, ані моральними сентенціями, ані системою заохочення та покарання. Згідно з висновками педагога-класика, вчитель має володіти такими властивостями, як: любов до своєї професії, усвідомлення мети діяльності та знання своєї справи, відповідальність за неї, прагнення до вдосконалення, володіння педагогічним тактом [241].

Російський педагог В. Вахтеров розглядав учителя як одну із важливих фігур в організації ефективного педагогічного процесу, висувачи до нього високі професійні та особистісні вимоги. Основними якостями вчителя, на його думку, мали бути працьовитість, доброта, м'які та прості стосунки з дітьми, розум, знання, такт [39].

Таким чином, на основі визначень видатних просвітників (А. Дістервега [62], Я. Коменського [110], Й. Песталотці [181], К. Ушинського [241] та інших) учитель початкової школи – це особливий професіонал, людина, яка має не лише навчати і виховувати, а й розкривати внутрішній світ кожної дитини, в тому числі й ліворукої.

Подальше розроблення наукових основ професійної підготовки вчителя початкової школи одержало у працях П. Блонського [25], С. Шацького [267], які зазначали про необхідність її запровадження з першого курсу навчання. Зокрема, С. Шацький важливим у підготовці педагога вважав організацію його діяльності, оскільки в подальшому він зможе так само вести себе з учнем, тому що «...від учня він буде отримувати матеріал, який уже в запасі його особистого досвіду, буде його обробляти у школі й організовувати дитя в школі» [267, с. 54]. Згодом обґрунтовані ним принципи зв'язку виховання і навчання з життям, єдності теоретичної та практичної підготовки, поєднання навчально-виховної роботи з самовихованням дітей стали провідними в теорії та практиці вищої педагогічної освіти.

У 30-х роках ХХ ст. А. Макаренко ставив також серйозні вимоги до підготовки вчителів, здатних творчо працювати на ниві просвітительства, вважаючи головним у їхній професійній діяльності знання своєї справи, володіння педагогічними вміннями та основами педагогічної техніки. Відомий педагог зазначав: «Я переконаний, що в майбутньому в педагогічних закладах обов'язково будуть викладатися і постановка голосу, і поза, і володіння своїм організмом, і володіння своїм обличчям, і без такої роботи я не уявляю собі роботи вихователя» [137, с. 172]. А. Макаренко розкрив цілісну систему педагогічної освіти, сутність якої полягає в необхідності організовувати підготовку вчителів у педагогічних інститутах таким чином, щоб дати їм широку освіту незалежно від обраного

профілю, зазначаючи, що рівень цієї підготовки має відповідати «духові часу», спиратися на досягнення науки, техніки і культури. Він був глибоко переконаний в тому, що «випускники педагогічних інститутів мають бути культурними людьми в усіх вимірах, чемними, знайомими з літературою та мистецтвом» [137, с. 213–216].

Вивчення творчого доробку В. Сухомлинського засвідчило, що педагог вбачав результат підготовки до вчительської професії – людинознавства в «знаннях, уміннях, доведених до ступеня майстерності, піднесених до рівня мистецтва» [226, с. 8]. Вчений зазначав: «Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб, розкривши сили й можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці» [226, с. 27]. Педагог – гуманіст у своїх працях надавав великого значення формуванню особистості вчителя для вирішення проблем виховання, розкривав сутність педагога-гуманіста, якому притаманні такі якості, як: любов і повага до дітей, доброзичливість, глибока віра в добрі починання і творчу сутність дитини, прагнення її розуміти і вміти поставити себе на її місце, жити її інтересами, вивчати сутність особистості, прагнення до самоосвіти, глибокі та всебічні знання, вміння керувати своїм психічним станом, чітко, образно й емоційно говорити, натхненність своєю працею, почуття гумору, спостережливість. В. Сухомлинський зазначав, що «хорошим учителем педагог може бути ... тільки будучи хорошим вихователем. Без участі у виховній роботі вся педагогічна культура, всі знання педагога є мертвим вантажем» [226, с. 16].

Нам імponує також думка педагога-новатора Ш. Амонашвілі, прихильника гуманно-особистісної педагогіки, який зауважує, що «справжній учитель початкової школи той, хто зможе стати для дітей своєю людиною, зможе зрозуміти їх, увійти в їхній внутрішній світ» [3, с. 81].

Відтак, ґрунтовне вивчення наукових джерел, аналіз праць Ш. Амонашвілі [3], А. Дістервеґа [62], Я. Коменського [110], Й. Песталоцці [181], Ж.-Ж. Руссо [199], В. Сухомлинського [226], К. Ушинського [241] дає змогу стверджувати, що педагогів давнього та невіддаленого минулого глибоко цікавила проблема ставлення особистості вчителя, його підготовка до педагогічної діяльності. На

сучасному етапі професійна підготовка у закладах вищої освіти не заперечує прогресивних ідей минулого, але вимагає переосмислення і творчого розвитку всіх цінних доробок і здобутків щодо проблеми підготовки вчительських кадрів. Реформування системи освіти в Україні неможливе без проведення нових досліджень у галузі підготовки педагогічних працівників, оскільки специфіка діяльності вчителя початкової школи визначає необхідність збагачення її змісту професійними технологіями, що уможливило останньому оволодіти мистецтвом управління процесом виховання та формування особистості.

Початкова освіта є надзвичайно складною системою як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Пріоритетними завданнями навчання в початковій школі у світлі реалізації Концепції нової української школи є не лише формування в учнів певних знань, загальнонавчальних умінь та навичок, а й «розкриття і розвиток здібностей, таланту і можливостей кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками» [115, с. 14].

В. Кремень стверджує, що «В Новій українській школі є необхідність якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини» [115, с. 17].

На думку М. Братко «Нова українська школа має бути насамперед, для дітей, але генераторами та провідниками змін у ній покликані бути вчителі, яких варто готувати до змін, адже здійснювати управління освітнім процесом за допомогою усталених підходів та традиційних методів набагато легше, ніж упроваджувати інновації. Вчителі мають бути готові здійснювати освітній процес по-новому» [34, с. 28]. Саме до вирішення таких завдань має бути підготовлений учитель початкової школи.

Нині в теорії та практиці педагогічної освіти накопичено значні наукові напрацювання, які можуть слугувати основою вдосконалення різних аспектів професійної підготовки майбутніх учителів. Суттєво впливають на оновлення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи праці науковців, які розробляють загальнопедагогічні й методичні аспекти розвитку початкової освіти (Н. Бібік [24], В. Бондар [26; 27; 28], П. Гусак [57], С. Мартиненко [144; 145],

О. Савченко [201; 206], Г. Тарасенко [232], Л. Хомич [244], Л. Хоружа [249], І. Шапошнікова [266]). У своїх працях науковці акцентують увагу на тому, що вже під час навчання у закладах вищої освіти майбутній учитель початкової школи має оволодіти обсягом практичних умінь, які дозволять йому застосовувати багатоваріативність методик і технологій навчання в практичній діяльності початкової школи.

Аналіз зазначених досліджень дозволяє стверджувати, що саме оновлення змісту дидактико-методичної складової професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи забезпечує перебудову навчального процесу в педагогічному закладі в контексті тих актуальних тенденцій, які спрямовуються на задоволення практичних запитів початкової школи.

Погоджуємося з думкою І. Підласого, який вважає вчителя початкової школи особливим педагогом. «Це посередник між дітьми і світом дорослих, який досконало знає таїнства становлення дитячої психіки, дає дитині знання, вчить її бути людиною. Працю вчителя початкової школи не можна порівняти ні з якою іншою, тому, що її результат – людина» [183, с. 190].

На думку Д. Пащенко, учитель початкових класів «неодмінно повинен уміти гарно писати, малювати, мати хорошу дикцію, співати, грати на музичному інструменті тощо» [177, с. 15]. Серед основних якостей і рис вчителя Д. Пащенко виділяє любов і водночас розумну вимогливість до дитини, емоційність учителя, його щирість у спілкуванні з дітьми [177].

Саме вчителю початкової школи випадає унікальна можливість спостерігати, досліджувати та коригувати навчально-пізнавальну діяльність молодших школярів, безпосередньо спілкуватися з їхніми батьками та родинами, здійснювати особистісно орієнтовану взаємодію. Водночас педагогу доводиться вирішувати також складні завдання, аби виявляти й задовольняти освітні потреби молодшого школяра, формувати його суб'єктивну позицію, узгоджувати навчальну мету з глибинними цінностями особистості учня, добирати інноваційні технології, які максимально поєднують процеси освіти, виховання та розвитку особистості [217].

Таким чином, учитель початкової школи має виконувати особливу функцію у формуванні кожної дитини, зокрема ліворукої.

На основі аналізу джерельної бази можна стверджувати, що підготовка вчителя початкової школи до професійної діяльності є складною дефініцією, яка стала об'єктом значної кількості наукових досліджень із філософії, психології та педагогіки. Нами встановлено, що теоретичні основи професійної підготовки педагогів у вищому закладі освіти розкрито у наукових працях О. Абдулліної [1], А. Алексюка [2], Ю. Бабанського [12; 13], В. Галузинського [48], С. Гончаренка [52], В. Загвязинського [79], І. Зязюна [89; 90], Н. Кузьміної [123], О. Мороза [158], Н. Ничкало [170], В. Огнев'юка [171; 173], Н. Тализіної [230], Г. Троцько [236]. У дослідженнях науковців обґрунтовано мету, завдання, зміст і структуру вищої педагогічної освіти, подано систему підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності.

Необхідно зауважити також, що майбутній учитель є реалізатором державної політики з формування майбутнього покоління, від якості підготовки якого залежатиме професіоналізм і успішність професійної діяльності, а це і є кінцевим результатом формування і розвитку особистості молодого покоління. З огляду на це в національній системі педагогічної освіти зростають вимоги до якості його фахової підготовки. Важливого значення в особистісному становленні майбутнього педагога набуває власне загальнопедагогічна підготовка як складова всієї системи. Так, О. Абдулліна вважає, що «загальнопедагогічна підготовка є системним і цілісним процесом, спрямованим на формування у майбутніх учителів системи загальнопедагогічних знань, умінь і навичок, розвиток у них інтересу до педагогічної теорії та шкільної практики, педагогічного мислення і творчого підходу до педагогічної діяльності» [1, с.112]. Вчена розглядає загальнопедагогічну підготовку як функціонально-діяльнісну систему, що забезпечує цілісну підготовку до навчально-виховної роботи з дітьми, реалізації різноманітних функцій вчителя, а також комплексну організацію діяльності студентів (навчально-пізнавальної, навчально-практичної та самостійної) в процесі навчання у закладі вищої освіт. Весь комплекс

педагогічних дисциплін, за твердженням дослідниці, це «системоутворювальне ядро в загальній системі професійної підготовки вчителя» [1, с.112].

Більш повнішим є визначення, яке дає Г. Троцько, яка стверджує, що «професійна підготовка – це система, яка характеризується взаємозв'язком і взаємодією структурних і функціональних компонентів, сукупність яких визначає особливість, своєрідність, а саме це забезпечує формування особистості студента відповідно до поставленої мети – вийти на якісно новий рівень готовності студентів до професійної діяльності» [236, с. 173].

Проблемі професійної підготовки педагогів надають великого значення й сучасні науковці, зокрема: російські – Т. Ретунська [195], В. Сластьонін [222]; українські – Н. Бібік [24], В. Бондар [27; 28], Н. Волкова [46], Н. Гузій [56], О. Дубасенюк [65], А. Коломієць [107; 108], С. Мартиненко [143; 144; 145], П. Саух [208], С. Сисоєва [217], М. Фіцула [242]. У зазначених дослідженнях професійно-педагогічна підготовка розглядається як система взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, що забезпечують продуктивний рівень готовності студентів до практичної діяльності. В. Сластьонін стверджує, що «професійна підготовка вчителя – це модель його діяльності, що визначає основні функції педагогічної діяльності, вимоги до його особистісних якостей, знань і умінь, необхідних для здійснення цих функцій» [222, с.25]. Підготовка майбутніх педагогів, на думку науковця, має на меті сформувати у них «готовність до управління цілісним педагогічним процесом» [222, с. 25].

У педагогічному словнику зміст професійної підготовки визначається як «сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії; процес повідомлення учням відповідних знань й умінь» [179, с. 373].

Провівши наукові розвідки за проблемою дослідження, ми встановили, що підготовка майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми ґрунтується на індивідуальному підході, який розглядається діяльністю науковців як вибір педагогом різноманітних форм, методів, прийомів і засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності кожного студента з врахуванням його

індивідуальних особливостей, темпераменту, характеру, здібностей (Б. Ананьєв [4], І. Бех [19], Л. Виготський [47], П. Гальперін [49], Д. Ельконін [70], О. Кононко [114], В. Сухомлинський [226; 227]). Саме індивідуальний підхід передбачає розуміння сутності та врахування у процесі підготовки психолого-фізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей студентів; диференційований відбір змісту, форм, методів і засобів професійної підготовки; стимулювання самостійної індивідуальної навчально-пізнавальної діяльності; реалізація індивідуального підходу до оцінювання знань, умінь і навичок здійснювати психолого-педагогічний супровід ліворуких учнів; надання індивідуальної допомоги студентам у роботі з цією категорією дітей.

Беремо за основу наукове бачення С. Мартиненко щодо підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями побудованій на діагностичній основі, яка зазначає, що «однією із найважливіших складових професійної підготовки вчителя початкової школи є його підготовка до діагностичної діяльності. Означена підготовка як цілісна система будується на основі органічної єдності загального, особливого та індивідуального. Як загальне – вона є складовою професійної загальнопедагогічної підготовки вчителя; як особливе – має свою специфіку, зумовлену особливостями й закономірностями навчального процесу; як індивідуальне – відображає залежність підготовки від особистісних якостей учителя і рівня його педагогічної діяльності» [144, с. 129]. Вчена вважає, що готовність учителя до забезпечення розвитку індивідуальних можливостей учнів, здатність до професійного та особистісного саморозвитку – це домінуюча мета його професійної підготовки. Педагогічна діяльність, у процесі якої реалізуються професійні можливості вчителя і здійснюється індивідуальний розвиток його особистості, є засобом формування творчої особистості учня в навчально-виховному процесі. Саме тому підготовка вчителя до діагностичної діяльності передбачає його підготовку до суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі «вчитель-учень»».

Погоджуємося також із думкою А. Коломієць, яка стверджує, що «підготовка майбутнього вчителя має будуватись як система умов його

професійного розвитку й саморозвитку, щоб він теоретично і практично був здатний проаналізувати свої професійні можливості і на цій основі вибудовував програму подальшого професійного зростання, причому на будь-якому етапі фахової діяльності» [108, с. 333].

На думку Л. Хомич, однією з актуальних проблем вищої школи, є розроблення сучасної концепції формування майбутнього вчителя початкової школи. Вона наголошує на тому, що потребує вдосконалення, насамперед, професійно-педагогічна підготовка студентів, зокрема, її конкретизація і наближення до майбутньої професійної діяльності, тому особливо важливою є проблема оволодіння майбутніми педагогами сучасною педагогічною технологією – системою знань, умінь і навичок, потрібних для успішної організації навчання у школі [244].

Відтак, для професійної підготовки майбутнього фахівця початкової школи важливими є вміння співпрацювати з дітьми різних категорій, в нашому випадку – ліворукими учнями.

Ми підтримуємо думки провідних науковців і визначаємо професійну підготовку вчителя початкової школи як процес оволодіння особистістю цінностями, життєвими компетенціями, загальнонауковими, професійними знаннями і вміннями, практичним досвідом для успішного здійснення практичної діяльності.

Особливості професійної підготовки вчителя початкової школи висвітлено у працях Н. Бібік [24], В. Бондаря [26; 28], П. Гусака [57], О. Кіліченко [99], Г. Кловак [101], Г. Коберника [103], Л. Коваль [105], А. Коломієць [107], О. Комар [109], С. Литвиненко [131], С. Мартиненко [143; 144; 145; 146; 150], М. Марусинець [152], О. Савченко [203; 206], М. Севастюк [209], О. Троценко [235], Л. Хомич [244; 245], Л. Хоружої [249], Ю. Шаповал [265], І. Шапошнікової [266].

З огляду на особливості та специфіку підготовки майбутнього вчителя початкової школи на сучасному етапі можна умовно поділити на такі основні складові, як:

– загальна (методологічно-розвивальна);

- спеціально-професійна (психолого-педагогічна, методична);
- особистісна підготовка (самовиховання особистості майбутнього педагога, його самовизначення).

Освітньо-професійна програма підготовки майбутнього фахівця (ОПП), яка відображає зміст, передбачає, що важливе місце в системі професійної підготовки відводиться дисциплінам психолого-педагогічного циклу. Відтак, виділимо окремо загальнопедагогічну підготовку як складову загальної, спеціально-професійної та особистісної підготовки, результатом якої є оволодіння майбутніми вчителями відповідним рівнем змістовно-процесуальних і наукових основ педагогічної діяльності, формування цілісного комплексу загальнопедагогічних знань, умінь й навичок.

Нами встановлено, що М. Боритко, як і більшість дослідників, процес професійної підготовки визначає як ступінчастий [32]. Вчений вважає, що ступінчастість педагогічної освіти зумовлюється її відносно дискретними етапами, які визначають послідовність якісних перебудов у професійній свідомості та діяльності, як професійне «Я», в рефлексії, функціях і технологіях їх застосування. Дослідник виділяє три основні ступені (щаблі) безперервної освіти педагога.

Перший щабель – вибір професії, коли відбувається орієнтація людини у світі професій, надання переваги педагогічній діяльності як професійній (на етапі допрофесійної освіти), засвоєння мотиваційно-психологічних, процесуальних, стимулювальних компонентів педагогічної діяльності, ідентифікація соціальної ролі вчителя з певною предметною галуззю науки, культури (етап початкової професійної підготовки). Підсумком цього щабля безперервної освіти є осмислення сутності педагогічної діяльності, спрямованої на якісне перетворення дитини, «становлення людського в людині».

Другий щабель – самовизначення у професії, оволодіння сутнісними механізмами педагогічної діяльності, готовністю до трансформації соціокультурного досвіду, пошук (у процесі наукових студентських досліджень) і затвердження (післядипломна освіта) власного індивідуального педагогічного стилю, основі

педагогічної майстерності, усвідомлення виховання як перетворювального процесу. Підсумком цього ступеня є концептуальна позиція педагога-вихователя, визначення системи принципів професійно-педагогічної діяльності.

Третій щабель – професійний саморозвиток, за якою авторська концепція педагога реалізується у системі педагогічної діяльності в практичному досвіді, освітніх програмах, проектах, які координують систему педагогічних чинників. Процеси осмислення й усвідомлення професійно-педагогічної діяльності відбуваються одночасно і в їх інтеграції професійно-особистісна позиція педагога-вихователя як ціннісно-смилова освіта стає не лише основою, але й джерелом саморозвитку педагога, твердженням професійної свободи та гідності [32].

Варто зазначити, що у деяких наукових дослідженнях увага акцентується на змісті, формах і методах професійної підготовки, а результат подається як перелік професійних компетентностей, якими має оволодіти майбутній фахівець (В. Журавльов [77], Н. Кузьміна [123]). В інших дослідженнях об'єктом є процес формування професійних якостей учителя, шляхи становлення його педагогічних здібностей та майстерності (Ф. Гоноболін [51], Л. Кондрашова [113], В. Сластьонін [221]), а результатом – сукупність професійних особистісних якостей, що забезпечують результативність педагогічної діяльності.

Наукову значущість для нашого дослідження має наукове бачення О. Пехоти, яка зазначає, що «специфіка підготовки вчителя з позиції теоретичних моделей його індивідуальності полягає в тому, що акцент переноситься із зовнішньої організації діяльності у сфері підготовки фахівця на її «внутрішню картину» [182, с. 11]. У центрі такого підходу є майбутній учитель як суб'єкт підготовки, індивідуального професійного розвитку, а сама підготовка здійснюється з позицій розвивального навчання, формування його особистісно-професійної «Я-концепції».

Неможливо не погодитися також із Л. Кондрашовою, яка наголошує на необхідності комплексного підходу до професійної підготовки студентів педагогічних закладів вищої освіти, сутність якого полягає в єдності загальнопсихологічного та морального розвитку фахівців [113].

Означимо суголосність нашої позиції з думкою О. Абдулліної [1], яка характеризує професійно-педагогічну підготовку вчителя як процес освіти студентів у системі навчальних занять із педагогічних дисциплін і результат, що характеризується певним рівнем розвитку особистості вчителя, який об'єднує відносно самостійні системи підготовки: суспільну, соціально-наукову.

Відтак, на основі аналізу наукових напрацювань можна визначити мету, завдання та складові змісту професійної підготовки. На думку більшості дослідників (О. Абдулліна [1], Л. Кондрашова [113], Н. Кузьміна [123], В. Сластьонін [221]) метою професійної підготовки є:

- формування якостей майбутнього вчителя;
- оволодіння систематизованими знаннями, вміннями, навичками та необхідними особистісними професійними якостями;
- формування у студентів професійної компетентності.

Завданням професійної підготовки є навчання, розвиток і виховання молодших школярів.

До складових професійної підготовки відносимо:

- психолого-педагогічну підготовку;
- взаємозв'язок теоретичної підготовки та педагогічної практики;
- професійна освіта;
- спільна діяльність професорсько-викладацького складу зі студентами;
- професійно корисні види діяльності.

Нами встановлено, що педагогічна підготовка потребує подальшого детального обґрунтування й аналізу, тому що окремі її аспекти залишаються недостатньо вивченими, зокрема проблема підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми не знайшла належного висвітлення у наукових розвідках як у зарубіжжі, так і Україні. Питання, пов'язані з навчанням і вихованням ліворуких дітей, розкриваються у дисциплінах психолого-педагогічного циклу фрагментарно, епізодично, існує обмаль спеціальних теоретичних напрацювань щодо підготовки вчителя початкової школи до роботи з дітьми окресленої категорії, що суттєво ускладнює їхню подальшу професійну діяльність.

Вивчення літературних і наукових джерел засвідчило, що проблему навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів висвітлено вітчизняними і зарубіжними науковцями за різними аспектами, а саме: врахування індивідуально-психологічних особливостей дітей в освітньому процесі – Т. Ахутіна [10; 11], Ж. Заводна [78], Н. Корсакова [117], Ю. Мікадзе [117], В. Москвін [159], Н. Пилаєва [11], А. Семенович [210; 211], Е. Симеріцька [214] та інші; функціональна асиметрія півкуль головного мозку – В. Біанкі [22; 23], В. Деглін [58], Г. Дейч [225], Д. Льові [315], Р. Сперрі [318], С. Спрінгер [225] та інші; розвиток емоційно-вольової та мотиваційної сфери ліворуких дітей (Р. Девідсон [311], Т. Доброхотова [63; 64], Д. Кимура [312], Е. Хомська [246; 247; 248]) та інші; індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості (М. Кабардов [93], М. Матова [93], В. Москвін [159; 160]) та інші.

У своїх працях учені звертають увагу на недостатній рівень сформованості вмінь і навичок роботи з дітьми різних вікових категорій, потенційних можливостей з урахуванням їхніх психофізіологічних особливостей. З позиції нейропсихології, фізіології, психології ліворукість вивчається більше сто років. Накопичення наукової інформації з проблеми ліворукості, її осмислення, формування уявлень про цей феномен відбувалося у декілька етапів. Нагромадження наукових знань зумовило визнання факту існування ліворуких дітей, як норму розвитку та необхідності його глибокого наукового аналізу та осмислення. Сучасні нейрофізіологічні дослідження свідчать, що ліворукість є не просто перевагою лівої руки, а результатом одного з варіантів структурно-функціональної асиметрії мозку.

Вагомий внесок у розвиток положень нейропсихологічної теорії мозкової організації вищих психічних функцій зробив А. Лурія [136]. Його міркування про те, що мозок під час реалізації будь-якої психічної функції, працює як парний орган, і характеризує неоднаковість функцій цих органів. Закономірності міжпівкульної взаємодії та міжпівкульної асиметрії відносяться до найважливіших фундаментальних закономірностей роботи мозку. Наукові розвідки засвідчують про те, що функціональна асиметрія мозку здійснює

істотний внесок у формуванні механізмів сприйняття і засвоєння інформації. Вона визначає стратегії когнітивної поведінки, розвиток емоційно-вольової і мотиваційної сфер особистості.

У контексті нашого дослідження цінними для нас є праці, присвячені розвитку емоційно-вольової і мотиваційної сфер ліворуких дітей, в яких розглядаються питання про встановлення зв'язків показників асиметрії мозку людини з його індивідуально-психологічними особливостями. Вчені акцентують увагу на формуванні в педагогів теоретичних знань про індивідуально-психологічні особливості ліворуких дітей, розумінні сутності та змісту таких понять, як: «ліворукість», «лівшість», «амбідекстр», умінні виокремлювати категорії цих дітей, виявляти і враховувати особливості таких учнів в освітньому процесі, надавати психолого-педагогічну підтримку та супровід.

Важливими є також дослідження психофізіологів, у яких наголошено, що у процесі навчально-пізнавальної діяльності необхідно враховувати вікові та статеві особливості функціональної асиметрії мозку учнів.

Таким чином, аналіз наукових досліджень щодо проблеми навчання і виховання ліворуких дітей дозволив зробити висновок про те, що ліворукість є варіантом норми розвитку та індивідуальною своєрідністю, проте наявність несприятливих чинників, а саме: перевчання, відсутність обліку індивідуально-психологічних особливостей цих дітей під час навчання, «декстра-стресс» (вплив праворукого середовища), можуть бути причиною дезонтогенеза (порушень в розвитку) і дезадаптації. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми є важливим чинником, який забезпечує успішність у навчанні та адаптації в початковій школі.

На нашу думку, необхідно організовувати цілеспрямовану роботу щодо формування готовності педагогів до роботи з ліворукими дітьми. У педагогічному процесі необхідними є облік індивідуальних особливостей ліворуких учнів, відмова від перенавчання їх праворукому письму, створення особливого психологічного мікроклімату і умов, які б сприяли їхній успішній соціальній адаптації, відбір ефективних форм і методів навчання, адекватних

специфіці індивідуальних особливостей ліворуких дітей. Для реалізації педагогічної діяльності в цьому напрямі педагогові необхідні теоретичні знання про психофізіологічні закономірності діяльності мозку, відмінності в психіці дітей, які зумовлені функціональною асиметрією головного мозку, зв'язок профілю сенсомоторної асиметрії з когнітивними стилями; про можливі труднощі і проблеми в навчанні і вихованні ліворуких учнів. Застосування теоретичних знань можливо лише тоді, коли увага педагога буде спрямована на особистість самої дитини, її потреби, тобто за наявності інтересу до самої проблеми і позитивного ставлення до ліворуких учнів під час роботи з ними. Вчителю необхідно також сформулювати практичні вміння щодо організації навчально-пізнавальної діяльності таких учнів із урахуванням їхніх індивідуальних та психолого-фізіологічних особливостей, а саме: вміння визначати провідну руку, діагностувати профіль латеральної організації, планувати навчальні заняття з урахуванням специфіки асиметрій головного мозку дитини.

Виходячи з багатоаспектного поля визначень сутності змісту й особливостей готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми вважаємо за необхідне виокремити її стрижневі компоненти, зокрема: мотиваційний, когнітивний та операційно-діяльнісний. З урахуванням цього готовність вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми є комплексною характеристикою особистості вчителя-професіонала, що володіє сучасними методиками і технологіями навчання.

Не можемо обійти увагою й дослідження Н. Кузьміної, яка стверджує, що ніхто, крім учителя, не може дати відповідь на запитання, які мотиви спонукають його до вибору методів впливу на учня, вдосконалення своєї діяльності [123]. Вважаємо, що до мотивів роботи з ліворукими дітьми варто віднести такі, як: прагнення студента мати вищу оцінку, досягнення певного соціального статусу; визнання однокурсниками; суспільна користь, а також мотиви (творчість, інтерес, працелюбність, любов до дітей та майбутньої професійної діяльності, комфортність у професії тощо).

На нашу думку, в процесі професійного розвитку майбутнього вчителя початкової школи важливою є мотиваційно-ціннісна сфера, оскільки вона є передумовою поведінки й виконує кілька функцій, зокрема: спонукає, спрямовує та організовує її, надає особистісного смислу й значущості. Мотиваційна готовність студента до застосування в майбутній професійній діяльності знань про особливості ліворуких дітей спонукає його діяти відпоідно до досягнення поставленої мети, водночас мотиваційна готовність є джерелом його активності та спрямованості.

Мотиваційний компонент підготовки майбутнього вчителя початкової школи забезпечує формування мотивації власної та навчальної діяльності ліворуких учнів, усвідомлення необхідності проявляти розумну вимогливість, такт, терпіння пошану і любов до всіх дітей без винятку, здійснювати відповідну організацію навчально-виховної діяльності ліворуких учнів, адекватну їхнім психологічним особливостям. Цей компонент є тією основою, довкола якої структуруються основні властивості та якості особистості педагога як професіонала. Мотиваційний компонент виявляється в стійкій позитивній мотивації до виокремленого напрямку діяльності вчителя початкової школи, ціннісних орієнтаціях, інтересах, меті педагогічної взаємодії та діяльності, переконаннях, потребах, готовності до подальшого професійного самовдосконалення, саморозвитку та самовиховання.

Наступним компонентом, який виокремлюємо в структурі готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, є когнітивний, спрямований на оволодіння знаннями про предмет, основною характеристикою яких є їх комплексність. Уміння є формою функціонування теоретичних знань і прояву мотиваційних переконань, у яких реалізуються психолого-педагогічні та методичні знання предмета, завдання, сутність, методи, прийоми й засоби організації педагогічного процесу.

Вважаємо, що під час роботи з ліворукими учнями успішно реалізувати знання на практиці майбутній вчитель зможе лише за умов формування процесуальних умінь і навичок, тому важливим є процесуальний компонент, тісно пов'язаний з когнітивним, що акумулює в собі передумови успішної роботи з

ліворукими учнями. Зазначений компонент забезпечує формування цілісного уявлення про різні аспекти феномену ліворукості, розуміння сутності поняття «ліворукість», первинних знань про проблему навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів, специфіки процесу їхнього навчання і виховання; осмислення й узагальнення досвіду взаємодії з цією категорією дітей і вирішення нагальних проблем. Процесуальний компонент виявляється в рівнях теоретико-методологічної підготовки вчителів початкової школи до вирішення проблем навчання і виховання ліворуких учнів.

У структурі готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми вирізняємо також операційно-діяльнісний компонент, який охоплює усвідомлення потреби вчителя початкової школи в самоаналізі, сформовану здатність виявляти помилки й усувати недоліки у власній діяльності з метою підвищення професійного рівня щодо роботи з ліворукими дітьми.

На основі аналізу праць відомих науковців (Л. Григоренко [55], К. Дурай-Новакової [66], М. Дьяченко [68], Л. Кандибович [68], Н. Кузьміної [123], Д. Унадзе [239] та інші) розглядаємо готовність студентів – майбутніх учителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми як інтегровану характеристику особистості майбутнього вчителя початкової школи, результат його підготовки, здатність і спроможність на основі врахування індивідуально-психологічних якостей, системи теоретичних знань, сформованих практичних умінь і навичок організовувати та здійснювати роботу з ліворукими учнями.

Таким чином, аналіз досліджуваної проблеми засвідчив, що якість підготовки і готовність вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми є вагомим компонентом його особистісно-професійного становлення та зростання. Встановлено, що в педагогічній теорії та практиці накопичено значний досвід вирішення зазначеної проблеми, однак питання підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу та фахових методик, незважаючи на його актуальність, залишається недостатньо вивченим. Малодослідженими є також

питання що стосуються вдосконалення змісту, форм і методів професійної підготовки педагогів, яка сприяє ефективній роботі з ліворукими дітьми.

1.2. Характеристика базових понять дослідження

Теоретичне обґрунтування проблеми підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми потребує визначення сутності базових понять, на яких ґрунтується наше дослідження, зокрема: *«професійна підготовка вчителя початкової школи»*, *«професійна підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми»*, *«ліворукі діти»*, *«готовність учителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми»*.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури засвідчив, що основні поняття дослідження належать до складних педагогічних категорій, сутність яких варто розглянути детальніше. Вивчення наукових джерел довело, що в педагогічній науці не існує чіткої диференціації щодо визначення виокремлених понять, і це викликає певні труднощі їх наукового тлумачення, впливає на розроблення концептуальних положень теорії та практики підготовки вчителя початкової школи до окресленого виду професійної діяльності.

Розгляд досліджуваної проблеми необхідно розпочати з аналізу поняття *«професійна підготовка вчителя початкової школи»*. Перед розкриттям значення окресленої дефініції вважаємо за доцільне визначити зміст його складників, а саме: *«підготовка»*, *«професійна підготовка»*, *«професійно-педагогічна підготовка»*. Перейдемо до характеристики окреслених понять.

Для визначення поняття *«підготовка»* звернемося, насамперед, до довідкових джерел. Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття *«підготовка»* розглядається як «дія за значенням підготувати; запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання, практичної діяльності» [42, с.767]. Результатом підготовки є готовність, що визначається як «стан готового і бажання зробити що-небудь» [42, с.194].

У Концепції розвитку педагогічної освіти зазначено, що її основне завдання – «усі здобувачі освіти мають отримати доступ до найсучасніших знань,

які можуть бути опановані ними на відповідних освітніх рівнях, та освітніх методик (технологій), що потребує невідкладної належної підготовки педагогічних працівників» [116, с. 8]. У Законі України «Про вищу освіту» зазначається, що «підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідною освітньо-професійною програмою і передбачає здобуття теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю» [82, с.5]. Цей закон передбачає створення всіх відповідних умов для самореалізації та самоствердження особистості, забезпечення потреби суспільства у кваліфікованих фахівцях [82].

Педагогічний енциклопедичний словник визначає сутнісний зміст поняття «*професійна підготовка*» як «сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії; процес повідомлення учням відповідних знань й умінь» [180, с.256]. У педагогічному словнику термін «*професійна підготовка*» тлумачиться як «сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей особистості, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної праці за обраною професією» [179, с.262].

Вивчення сутності базових понять засвідчило, що у педагогічній теорії досить ґрунтовно розкрито сутність розуміння професійної підготовки, охарактеризовано її структуру. Професійна підготовка стала об'єктом багатьох наукових досліджень психологів і педагогів: О. Абдулліної [1], Н. Бібік [24], В. Бондаря [26; 27; 28], С. Гончаренка [52], О. Дубасенюк [65], О. Киричука [98], Л. Коваль [105], Н. Кузьміної [123], С. Максименко [140], С. Мартиненко [144; 145; 146; 149; 150], Н. Ничкало [170], О. Савченко [203], В. Семиченко [212], В. Сластьоніна [220], Н.Тализіної [230], Т. Танько [231], Г. Тарасенко [232], Г. Троцько [236], Л. Хомич [244; 245], Л. Хоружої [249], М. Чобітько [259].

Варто зауважити, що вчені дещо по-різному підходять до тлумачення сутності поняття «*професійна підготовка*». На думку Т. Танько *професійна підготовка* – це «система знань, умінь і навичок, яка знаходиться у безпосередній

залежності від вимог суспільства до освіти й особистості педагога, від рівня розвитку педагогічної науки і практики» [231, с.112–113].

Аналіз сутності професійної підготовки міститься у праці В. Семиченко, яка обґрунтовує правомірність розуміння її як «процесу професійного становлення майбутніх фахівців, мети і результату ВНЗ, необхідності включення студента у навчально-виховну діяльність» [212, с.54].

М. Чобітько тлумачить *«професійну підготовку»* як «навчання, передачу необхідних для чогось знань; запас знань, здобутих у процесі навчання» [259, с.59].

Досить суттєвою для нашого дослідження є думка С. Мартиненко, яка визначає значення поняття *«професійна підготовка майбутнього педагога»* як «цілісну систему, яка будується на основі органічної єдності загального, особливого та індивідуального» [150, с.129]. Як загальне, зазначає вчена, ця підготовка є «складовою професійної загальнопедагогічної підготовки майбутнього педагога; як особливе – має свою специфіку, зумовлену особливостями й закономірностями навчально-виховного процесу; як індивідуальне – відображає залежність підготовки від особистісних якостей майбутнього вчителя і рівня його педагогічної діяльності» [150, с.129].

О. Абдулліна вважає, що загальнопедагогічна підготовка вчителя – це «процес учіння студентів у системі навчальних занять з педагогічних дисциплін і педагогічної практики й результат, що характеризується певним рівнем розвитку особистості вчителя, сформованості загальнопедагогічних знань, умінь і навичок. Система загальнопедагогічних знань, умінь і навичок є загальною, єдиною необхідною кожному педагогу, зокрема вчителю початкової школи, для реалізації його соціально-професійних функцій» [1, с.57].

Отже, під змістом підготовки розуміємо систему педагогічних знань, набуття професійних компетентностей, необхідних для здійснення функції вчителя. Підготовку подаємо також і як запас знань, досвід, здобутий у процесі навчання і практичної діяльності.

Враховуючи проблему нашого дослідження, досить суттєвим для нас є розуміння поняття підготовки до педагогічної діяльності як професійної. У такому випадку доцільним є використання терміну *«професійно-педагогічна підготовка»*. Так, Г. Троцько зазначає, що «сутністю підготовки студентів до педагогічної діяльності є система змістовно-педагогічних та організаційно-методичних заходів, спрямованих на забезпечення готовності майбутнього педагога до педагогічної діяльності» [236, с.48].

О. Абдулліна вважає, що *професійно-педагогічна підготовка вчителя* – це «складова, цілісна, багатостороння динамічна система, яка функціонує відповідно до мети, завдань, принципів підготовки спеціалістів» [1, с.24], метою її є «формування вчителя, що володіє основами педагогічної теорії й загальнопедагогічними вміннями та навичками» [1, с. 44].

Нам імпонує думка науковців (О. Дубасенюк [65], Л. Коваль [105], Н. Кузьміна [123], С. Мартиненко [145], Н. Ничкало [170], В. Семиченко [212]), які визначають *професійно-педагогічну підготовку вчителя* як об'єктивно існуючий процес навчання (викладання та учіння), засвоєння майбутніми педагогами професійних загальнопедагогічних і методичних знань, вироблення у них відповідних умінь і навичок під час педагогічної практики; формування потреб самоосвіти, самовдосконалення і самореалізації; досягнення з цією метою єдності педагогічної теорії й практики, фундаментальності та мобільності, науковості й культуровідповідності професійних знань.

На основі авторських трактувань означеного поняття визначаємо сутність дефініції *«професійно-педагогічна підготовка вчителя»* як систему змістових і організаційних заходів, яка не може бути обмеженою лише формуванням знань, умінь і навичок, а й має бути зорієнтована на особистісний розвиток студента. Мета і кінцевий результат професійно-педагогічної підготовки є формування готовності студентів до виконання майбутньої професійної діяльності.

На підставі ґрунтовного вивчення поглядів науковців (О. Абдулліна [1], С. Мартиненко [145], В. Семиченко [212], Т. Танько [231], М. Чобітько [259]) з досліджуваної проблеми, визначаємо *професійну підготовку вчителя початкової*

школи як безперервний процес формування теоретичних і методичних знань, практичних умінь і навичок, ставлень, досвіду, особистісних професійно-педагогічних якостей, потреб самоосвіти, самовдосконалення і самореалізації, які забезпечують ефективність подальшої педагогічної діяльності.

Вважаємо за необхідне розширити і уточнити також поняття *«професійна підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми»* і подати його як процес формування теоретичних і методичних знань, практичних умінь і навичок, набуття досвіду на основі врахування індивідуальних та психофізіологічних особливостей, стилів навчання і розвитку ліворуких учнів.

Наступний етап нашого дослідження передбачав науковий пошук, основним завданням якого було визначення сутності категорії *«ліворукі діти»*. Вивчення наукових джерел засвідчило, що проблему навчання, виховання і розвитку ліворуких дітей висвітлено як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями в різних аспектах, а саме: врахування індивідуально-психологічних особливостей дітей у навчанні – Т. Ахутіною [10; 11], Ж. Заводною [78], Н. Корсаковою [117], Ю. Мікадзе [117], В. Москвіним [159], Н. Пилаєвою [11], А. Семенович [210; 211], Е. Симеріцькою [214] та інші. Питання, пов'язані з функціональною асиметрією мозку, розглядали В. Біанкі [22; 23], Н. Брагіна [33], В. Деглін [58], Г. Дейч [225], В. Леутін [129], О. Лурія [133; 134; 135], Д. Льові [315], Р. Сперрі [318], С. Спрінгер [225], А. Чуприков [263] та інші. Дослідженню розвитку емоційно-вольової і мотиваційної сфер ліворуких дітей присвячено наукові розвідки Р. Девідсон [311], Т. Доброхотової [63], Д. Кимури [312], Е. Хомської [247; 248]. У дослідженнях провідних науковців висвітлюються відомості про встановлення зв'язку показників асиметрії мозку людини з його індивідуально-психологічними особливостями. Вчені акцентують увагу на наявність у педагогів знань про індивідуально-психологічні особливості ліворуких дітей, розумінні сутності та змісту таких понять, як: *«ліворукість»*, *«лівшість»*, *«амбідекстр»*, умінні виокремлювати категорії цих дітей, визначати і враховувати особливості таких учнів у навчально-виховному процесі.

Вважаємо за необхідне здійснити ретроспективний аналіз виникнення феномену ліворукості. На основі аналізу наукових джерел нами встановлено, що проблема ліворукості не є новою. З позиції нейропсихології, фізіології, психології вона розглядається більше ста років. Накопичення наукової інформації з проблеми ліворукості, її осмислення, формування уявлень про цей феномен відбувалося у декілька етапів. Нагромадження наукових знань зумовило визнання факту існування ліворуких дітей, як норму розвитку, необхідність його глибокого наукового аналізу і осмислення. Як зазначають наукові розвідки, ліворукість, тобто перевага людини діяти виключно лівою рукою, відома з найдавніших часів, а знання про те, що люди розрізняються за здатністю користуватися правою або лівою рукою, виникло, очевидно, разом із народженням свідомості. Найдавніші відомості про ліворукість можна знайти в Біблії. Існує велика кількість знарядь із каменю, дерева і кісток, а також наскальних малюнків, які свідчать про ліворукість у наших предків.

Проблема існування ліворукості має свою історію і, безумовно, майбутні вчителі початкової школи, які займатимуться навчанням, вихованням і розвитком ліворукої дитини, повинні мати уявлення про її особливості, тому вважаємо за доцільне детальніше зупинитися на деяких історичних і психофізіологічних аспектах. Так, дослідниця Л. Туріщева зазначає, що багато філософів (Марк Аврелій, Аристотель, Френсіс Бекон) у своїх працях порушували проблему ліворукості, хоча ставлення до неї впродовж століть було неоднозначним. Зокрема, Марк Аврелій говорив: «Вправляйся, хоча й не мрієш про успіх. От ліва рука, у решті справ через незвичку неробоча, вузду тримає міцніше за праву – до цього привчена» [238, с.19]. Аристотель пропагував ідею про відсутність різниці між правою та лівою руками: «Лівий і правий боки схожі за своїми складовими та ідентичні в усьому, крім того, що лівий бік більш слабкий, ніж правий» [238, с.19]. Френсіс Бекон припускав, що існує зв'язок між праворукістю і розташуванням печінки праворуч, проте пізніше вченими було встановлено, що тотальна транспозиція внутрішніх органів, коли серце розташовується праворуч, печінка – зліва і навіть локальна декстрокардія (правосердіє), з якими спочатку намагалися

пов'язати прояви ліворукості, є надзвичайно рідкісними явищами, набагато рідкіснішими, ніж сама ліворукість [238].

На основі ґрунтовного вивчення наукових джерел нами встановлено, що початок епохи Середньовіччя став золотим віком для лівшів. Переписувачі та ремісники підписували лівою рукою свої твори, їм дозволяли бути такими, якими їх створила природа і не примушували бути іншими, тобто правшами. Історичні документи XIII – XIV століть засвідчують, що на початку середніх віків люди носили прізвиська, які підкреслювали, що вони лівші. Отже, попри те, що ліворукість у середні віки відкидали, ставилися до неї як до шкідливої звички, суспільство не прагнуло боротися з ліворукими й лівшами, їх не карали й не утискали, ставлення до них було відносно спокійним, іншими словами, презирство мало умовний, символічний характер [238].

Аналіз історичних джерел засвідчив, що саме 1530 рік можна вважати символічним, оскільки він завершив період толерантного ставлення до лівшів. З часом склалося правило: якщо Ви людина вихована, то всі дії маєте виконувати правою рукою і, звичайно, писати також. Лівша стає невігласом, і його починають перевчати. Саме з цього часу аксіомою стала думка про те, що лівшу обов'язково треба перевчати.

Нами встановлено, що одним із перших захисників лівшів нового часу був учений Т. Браун (1646). У свою працю «Лженаука забобонів, або Дослідження безлічі загальноприйнятих догматів і поширених істин» він увів розділ «Про праву й ліву руки», який присвятив спростуванню забобонів, однак лівшам праці вченого не допомогли. Вже в XIX ст. багато видатних діячів (М. Юго, Ч. Рід) мріяли зробити з лівої руки другу праву руку, а здатність однаково добре володіти і правою, і лівою рукою отримала назву дворукості або амбідекстрії. М. Юго в 1851 році опублікував працю, присвячену рівноцінному розвитку обох рук. У 1878 р. Ч. Рід у праці «І прийде Людина» розмірковував таким чином: «Нова людина буде амбідекстром; не просто правшею або лівшею, а людиною, яка вирвалася з тієї пташиної клітки, де панують матері, годувальниці й

гувернантки з їхніми язичницькими лічилками й дурними упередженнями проти лівої руки; загалом це буде людина, якою її й задумав Господь» [238].

В Англії у 1905 р. було засновано асоціацію «Амбідекстрія або Дворукість і дворозумність», метою якої було створення нової людини, яка насолоджується повнотою буття й «примиряє» не лише ліву та праву руки, але й ліву і праву півкулі головного мозку, завдяки чому вдвічі збільшує свій фізичний та інтелектуальний потенціал. Психіатр В. Айленд розглядав питання, чи потрібно насильно примушувати лівшу користуватися правою рукою, і дійшов такого висновку: «Дитина-лівша, яку примушують писати правою рукою, перебуває в тому ж становищі, що й правша, яку примушують писати лівою» [238]. Амбідекстр сприймався як людина гармонічна і, можливо, умовно й бездоказово дворукість уважалася запорукою здоров'я та успіху.

Період від останньої третини XIX ст. до закінчення Першої світової війни можна вважати найбільш несприятливим для лівшів. Ворожість до ліворукості ніколи не демонструвалася настільки організовано й агресивно. Це був час сенестрофобії – страху лівої руки, коли до лівшів ставилися як до виродків, грішників. Так, Ч. Ломброзо в 1903 році зазначав про те, що не всі лівші – злочинці, але... Ліворукість у поєднанні з багатьма іншими факторами може сприяти розвитку найгірших рис у людині [238]. У 1911 році Е. Штієр представив лівшів як вимираючу частину людської популяції. На його думку, риси виродження в лівшів спостерігаються удвічі частіше, ніж у правшів, а досягнень у соціальному житті в ліворуких набагато менше, ніж у праворуких.

Ці та інші подібні псевдонаукові теорії, незважаючи на свою бездоказовість й упереджений аналіз, намагалися пов'язати ліворукість і недорозвиненість, розумову неповноцінність. І лише наслідки Першої світової війни, в результаті якої з'явилося багато людей, що втратили на фронті праву руку та змушені були вчитися володіти лівою рукою, змусили громадськість змінити ставлення до ліворукості. Виникла проблема, як допомогти правшам, якщо робочою залишилася тільки ліва рука. І вже в 1919 році в Америці почали поширювати брошуру «Як навчитися писати лівою рукою тим, кому ампутували праву».

Водночас варто зазначити, що лівшів продовжували перевчати користуватися правою рукою, але вже у 20-ті роки XX ст. проблема навчання ліворуких дітей набула чималої актуальності. Почали висловлюватися думки про те, що переважання лівої руки є вродженою особливістю, а не набутою, тож намагалися переробити природу лівшів означає наразити його організм на небезпеку «серйозного нервового розладу». Особливий інтерес викликають праці шкільних психологів того часу які вважали, що, по-перше, ліворукість – це не феномен, створений вихованням або наслідуванням, а вроджена природна схильність, постійна й необоротна, яка спостерігається в досить великої частки населення та яку варто поважати, а по-друге, лівша залишиться лівшею на все своє життя, однак боротьба за це виснажує сили дитини, змінюючи умови при цьому природного біологічного розвитку та завдаючи організму шкоди [262; 263]. На межі XIX та XX ст. ворожість суспільства до ліворукості досягла своєї вершини, набув популярності міф про амбідекстрію, і вже у XX ст. поступово дедалі активніше обговорювалися переваги лівої руки як руки – розумниці та право кожного лівші вільно користуватися своєю провідною рукою.

Варто зауважити, що за радянських часів у суспільстві ліворукість не схвалювалась, а насильно викорінювалась перевчанням дітей у дошкільному та молодшому шкільному віці. Ліворуких дітей перевчали писати правою рукою, а це в свою чергу вело до різноманітних нервово-психічних розладів, змін асиметрії півкуль головного мозку, а звідси – складна перебудова пізнавальних процесів і новоутворень. У 80-ті роки XX століття проблема психічного здоров'я ліворуких дітей та підлітків стала предметом дослідження українських учених-ентузіастів. Нами встановлено, що у 1980 році було розпочато науково-громадську кампанію на захист ліворуких учнів від перевчання, виступи в засобах масової інформації: пресі, на радіо, телебаченні, звернення в союзні Міністерства охорони здоров'я і освіти.

У 90-х роках XX століття в Україні та інших країнах СНД ліворуких дітей перестали перевчати, їх кількість збільшилася в 2,5 – 3 рази. Зокрема, А.Чуприков [261] одним із перших у своїх дослідженнях звернув увагу на серйозне вивчення неврозів, які виникають у ліворуких учнів під час перевчання

їх писати правою рукою. Результати досліджень ученого засвідчують, що «чинник перевчання призводить до різного роду невротичних порушень, які мають клінічні прояви. Це астенічний невроз, «шкільні страхи», невротичний енурез, невротичне заїкання тощо» [263, с. 96].

На основі аналізу наукових джерел, було встановлено, що перший документ, який захищав права ліворуких на переважне використання ними під час письма лівої руки, було надруковано ще в 1985 році. Це методичні рекомендації Міністерства охорони здоров'я та Міністерства освіти СРСР, які було розроблено українськими та російськими вченими, у них затверджувалось положення «Про заборону від перевчання ліворуких дітей», яке охороняло їх право на самотність [263].

Наукові дослідження за проблемою нашої роботи, дали можливість встановити низку гіпотез щодо причин виникнення ліворукості. Однією із них вчені називають генетичні передумови, а також пошкодження лівої півкулі на ранніх етапах онтогенезу. Так, О. Федоровська вважає, що «регуляція лівого-правого в людині відбувається у першому триместрі внутрішньоутробного розвитку» [243, с.99]. В оптимальних умовах нормальне кровопостачання лівої півкулі призводить до утворення нормативної праворукості. В екстремальному середовищі будь-який екологічний чи психологічний стрес матері створює гіпоксію, пригнічуючи ліву півкулю ембріона, що призводить до домінування правої півкулі й розвитку ліворукості. За цих умов провідним може стати будь-який із парних органів – нога, рука, око, вухо, нирка тощо. Чим більше парних органів стають асиметричними, тим сильніше виражене лівацтво організму загалом. Повне лівацтво зустрічається досить рідко, а повні правші складають тільки близько 40% загальної кількості людей. У переважної більшості людей, незалежно від рукості, домінує права півкуля.

У дослідженнях М. Аннет зазначається, що під час визначення провідної руки взаємодіють культурні та біологічні фактори [306, с. 123]. Серед біологічних чинників, які можуть впливати на індивідуальну перевагу руки, згадується положення дитини при народженні: помічено кореляцію домінуючої руки у

дитини з тим, в який бік у неї при народженні була повернута голівка. Інший значущий момент – як мати тримає дитину під час кормління. Згадуються й інші чинники, які дають біологічне пояснення праворукості. М. Аннет у своїх працях підкреслює суперечливий характер теорій і досліджень у цій галузі [305; 306; 307].

Р. Кайл зауважує, що неабияку роль у перевазі дітьми правої чи лівої руки має спадковість [95]. Як правило, якщо в родині мати і батько правші, то у них будуть праворукі діти. У ліворуких дітей зазвичай хтось із батьків або інших родичів є теж ліворуким, проте придбаний досвід робить теж свій вплив. Сучасні індустріальні культури сприяють праворукості. Іноді на перевагу провідної руки впливають культурні цінності.

Детальне вивчення наукових джерел дає змогу стверджувати, що ліворукість може бути *генетично* зумовленою, тобто передаватися спадково від батьків до дитини, *компенсаторною*, пов'язаною з будь-яким ураженням мозку, найчастіше лівої півкулі та *вимушеною*, пов'язаною з травмою правої руки.

Нами встановлено, що поняття «*ліворукість*» немає єдиного визначення, але всі вони тлумачаться як перевага людини діяти лівою рукою. Для його визначення звернемося, насамперед, до довідкових джерел. У Великому тлумачному словнику зазначається, що *ліворукість* – «генетично зумовлена схильність людини діяти переважно лівою рукою», а *ліворукий* – це «такий, для якого властива ліворукість» [42, с.617]. У Великій медичній енциклопедії *ліворукість* відзначається як «перевага діяти лівою рукою. Людина, якій властива ліворукість, називається *лівшею*» [30, с.306]. У психологічній енциклопедії *ліворукість* подається як «вроджене чи вимушене переважаюче використання лівої руки при виконанні життєво важливих практичних діях. Людину, якій властива вроджена ліворукість називають лівшею» [190, с.186]. У педагогічному словнику (за редакцією М. Ярмаченка) *ліворукість* визначається як «схильність людини діяти переважно лівою рукою, зумовлена особливостями центральної нервової системи, зокрема розташуванням деяких нервових центрів» [179, с.190]. Відтак, ліворукість буває природженою (передумови для цього створюються в процесі внутрішньоутробного розвитку організму) і вимушеною, зумовленою

ушкодженням або захворюванням правої руки. Ліворукі діти (лівші) в психічному й фізичному розвитку не відстають від праворуких [179].

Таким чином, на основі аналізу довідкових і наукових джерел, встановлено, що терміни «*ліворукість*» і «*лівшість*» за своїм змістом не є синонімічними, людина може бути ліворукою, але не абсолютною лівшею. У лівші, на відміну від ліворукої людини, провідними є не лише ліва рука, а й ліва нога, ліве вухо та ліве око. *Лівшість* подаємо як комплексну характеристику, що відображає домінуючу активність правої півкулі головного мозку, яка визначається провідними лівою рукою, лівою ногою, лівим вухом і лівим оком», тоді як *ліворукість* розуміємо як схильність людини діяти переважно лівою рукою, що зумовлена особливостями центральної нервової системи, зокрема розташуванням деяких нервових центрів.

Нами з'ясовано, що сутність поняття «*ліворукість*» розглядається також і у працях М. Безруких [17], Н. Брагіної [33], Т. Доброхотової [64], Ж. Заводної [78], О. Ніколаєвої [169]. Зокрема, М. Безруких наголошує на тому, що *ліворукість* – це «не просто переважне володіння лівою рукою, а відображення міжпівкульової асиметрії, відмінне від праворуких розподілом функцій між правою і лівою півкулями головного мозку» [17, с.304].

У дослідженнях науковців Н. Брагіної [33] та Т. Доброхотової [33] поняття «*права*» і «*ліва*» є відповідними за своєю сутністю, і позначають право- або ліворукість. Їх зміст охоплює симетрії парних органів чуття і визначаються асиметрією мозку, а також особливостями психіки.

Ж. Заводна у дисертаційному дослідженні «Педагогическая подготовка студентов к работе с леворукими детьми» подає авторське тлумачення поняттю «*лівша*», як «стійку перевагу людини діяти лівою рукою, зумовлену функціональною слабкістю лівої півкулі головного мозку» [78, с. 8]. Дослідниця зазначає, що найчастіше у науковому обігу вживаються поняття «*праворукість*» і «*ліворукість*» або «*правшість*» і «*лівшість*». Якщо всі дії людина прагне виконувати правою рукою і за цих умов рука виявляється спритнішою і сильнішою, то тоді її називають «*праворукою*» або «чистою» правшею, а, якщо

лівою, і при цьому ліва рука буде спритнішою і сильнішою, то «*ліворукою*» або «чистою» лівшею.

А. Сиротюк стверджує, що ліворукість – «це не звичка, не хвороба, це один із варіантів нормального розвитку організму, що часто залежить від вроджених генетичних особливостей складу мозку дитини» [216, с. 23].

Л. Чеканська у дисертаційному дослідженні «Психологічні особливості та адаптаційні можливості ліворуких дітей в учбовій діяльності» зазначає, що «ліворукість – це феномен, який відображує перевагу, активне використання лівої руки, тобто зовнішній прояв того, що за якимось причинами права півкуля мозку взяла на себе (тимчасово чи назавжди) головну, провідну роль у забезпеченні довільних рухів» [256, с. 89].

О. Ніколаєва наголошує, якщо більшу частину дій люди виконують однією рукою, то вони переважно *праворукі* або *ліворукі*, якщо ж різні дії виконуються різними руками, тобто у виконанні одних завдань людина використовує праву, а в інших – ліву руку, то в такому випадку їх називають *дворукими* [169, с. 8].

Варто зазначити, що до категорії ліворуких учнів М. Безруких відносить також «побутову ліворукість – дітей, що застосовують під час письма праву руку, а у виконанні побутових дій – ліву» [17, с. 72]. Вчена зазначає, що побутові лівші, які були перевчені в дитинстві, часто потрапляють у категорію амбідекстрів. Як засвідчують дослідження, цим дітям частіше властивий змішаний профіль сенсомоторної асиметрії [17].

Психологи Р. Гнатюк, А. Чуприков виділяють п'ять типів латеральних профілів, за якими можна визначити ступінь ліворукості: «чисті» правші, праворукі, амбідекстри, ліворукі, «чисті» лівші [263, с. 47].

На основі аналізу наукових джерел нами було деталізовано визначення сутності поняття «ліворукість», яке подаємо у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Визначення у наукових джерелах сутності поняття «ліворукість»

№ з/п	Визначення сутності поняття «ліворукість»	Джерело
1	Не просто переважне володіння лівою рукою, а відображення міжпівкульової асиметрії, відмінне від праворуких розподілом функцій між правою і лівою півкулями головного мозку	М. Безруких [17, с. 304]
2	Перевага діяти лівою рукою. Людина, якій властива ліворукість, називається лівшею	Велика медична енциклопедія [30, с. 306]
3	Генетично зумовлена схильність людини діяти переважно лівою рукою	Великий тлумачний словник [42, с. 617]
4	Стійка перевага людини діяти лівою рукою, зумовлена функціональною слабкістю лівої півкулі головного мозку	Ж. Заводна [78, с. 8]
5	Схильність людини діяти переважно лівою рукою, зумовлена особливостями центральної нервової системи, зокрема розташуванням деяких нервових центрів	Педагогічний словник (за редакцією М. Ярмаченка) [179, с. 190]
6	Вроджене чи вимушене переважаюче використання лівої руки при виконанні життєво важливих практичних дій. Людину, якій властива вроджена ліворукість, називають лівшею	Психологічна енциклопедія [190, с.186]
7	Один із варіантів нормального розвитку організму, що часто залежить від вроджених генетичних особливостей складу мозку дитини	А. Сиротюк [216, с. 23]
8	Феномен, який відображує перевагу, активне використання лівої руки, тобто зовнішній прояв того, що за якимось причинами права півкуля мозку взяла на себе (тимчасово чи назавжди) головну, провідну роль у забезпеченні довільних рухів	Л. Чеканська [256, с. 89]

Джерело: Складено автором самостійно

Отже, на основі аналізу наукових та авторських визначень визначаємо *ліворукість* як переважне володіння людиною лівою рукою, що зумовлене особливостями центральної нервової системи, зокрема розташуванням деяких

нервових центрів. *Ліворукі учні* – це діти, які під час виконання будь-яких дій, в т.ч. навчальних, застосовують ліву руку. До категорії «ліворуких дітей» відносимо також дітей-лівшів, побутових лівшів і амбідекстрів.

Оскільки процес готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми передбачає набуття і осмислення певної суми знань із проблеми, вважаємо за доцільне з'ясувати смислове наповнення поняття «*готовність*», яке вчені тлумачать різнобічно. Нами встановлено, що готовність є однією з основних умов виконання людиною своєї професійної діяльності. На думку вчених, стан готовності є первиною фундаментальною умовою успішного здійснення будь-якої діяльності, її складовою, що формується і реалізується в процесі діяльності (К. Дурай-Новакова [66], М. Дьяченко [68; 69], О. Леонтьєв [127], В. Сластьонін [220; 221] та інші). Зокрема, М. Дьяченко окреслює *готовність* як певну сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, що слугує здатністю до виконання певної діяльності на досить високому рівні [68].

Сучасний тлумачний словник української мови визначає *професійну готовність* як «інтегративну особистісну якість і суттєву передумову ефективної діяльності після закінчення вищого навчального закладу» [228, с. 384].

На думку К. Дурай-Новакової, *професійна готовність* є результатом у загальному значенні професійної підготовки; підсумком процесів профорієнтації, професійного спрямування, ознайомлення з вимогами та умовами професії (її визначають за поняттям «ідентифікація» та «адаптація» і трактують як професійну освіту та самоосвіту), професійне виховання й самовиховання, професійне самовизначення; якістю особистості – певний регулятор педагогічної діяльності (особистісна складова ефективної діяльності студента – майбутнього педагога); а професійна готовність до педагогічної діяльності розглядається також як різновид установок [66].

Т. Поніманська під *професійною готовністю* розуміє «систему інтегративних якостей, властивостей, знань і навичок особистості, зміст якої полягає в усвідомленні ролі педагога і соціальної відповідальності, прагнення активно виконувати соціальне завдання, установку на реалізацію знань, умінь і

якостей особистості» [186, с.151]. З огляду на це, *професійна готовність* є передумовою ефективної діяльності педагога, результатом спеціальної підготовки. *Готовність* – це закономірний результат професійної підготовки (розвитку, професійної спрямованості, професійної освіти, виховання, професійного самовизначення студентів). Відтак, професійна готовність є не лише результатом, а й метою професійної підготовки, першою і основною умовою реалізації можливостей особистості під час практичної роботи.

У контексті нашого дослідження необхідно зазначити, що В. Моляко розглядає поняття «*готовність до праці*» як складне особистісне утворення, багатокомпонентну систему, сукупність компонентів якої надає особистості змогу виконувати конкретну роботу [156]. Вважаємо, що готовність є змінною характеристикою, яка залежить від віку, досвіду, індивідуальних властивостей особистості, тому цей феномен доцільно розглядати як складне багаторівневе утворення, усталену структуру якостей та здібностей особистості, що реалізується в діяльності.

У педагогічній теорії досить ґрунтовно розкрито сутність професійної діяльності вчителя, охарактеризовано її структуру. Професійна діяльність стала предметом досліджень психологів і педагогів, а саме: В. Андрущенко [5], Л. Григоренко [55], В. Желанової [76], Н. Кузьміної [123], С. Мартиненко [144], Н. Ничкало [170], О. Савченко [203], С. Сисоєвої [217], В. Сластьоніна [220], Л. Хомич [244], Л. Хоружої [249] та інших провідних учених. Дослідникам визначено її результат – готовність до професійної діяльності, що тлумачиться як «особистісне утворення, що забезпечує внутрішні мотиви діяльності, педагогічну самосвідомість, педагогічні здібності, знання, вміння та навички, здатність до інтегрування знань, професійно значущі якості особистості».

Зупинимося детальніше на визначенні її особливостей. Так, Л. Григоренко подає визначення готовності до професійної діяльності як «сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що забезпечують результативність роботи шкільного вчителя» [55, с.77].

Слушною на наш погляд, є думка С. Мартиненко, яка зауважує, що

«формування професіоналізму вчителя потребує творчої активності, посилення відповідальності за власний професійний розвиток. Визначальна роль самоактивності педагога у досягненні вершин педагогічної майстерності, творчості, професіоналізму активізує майбутніх учителів початкової школи до педагогічної діагностики як основної мети професійної підготовки» [144, с.86].

В. Сластьонін виділяє та розмежовує поняття «професійна готовність» і «професійна придатність», звертаючи увагу на їх взаємозв'язок. Професійна придатність визначається науковцем як сукупність психічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних для досягнення успіху в обраній професії. У процесі професійної підготовки придатність переростає в готовність до педагогічної діяльності. На думку вченого, основними ознаками готовності, зокрема вчителя до педагогічної діяльності, є цілісність, інтегративний характер і стійкість. Цілісність розуміється як єдність компонентів, які не можуть виокремлюватися та існувати поза цілим [220].

За часом функціонування професійна готовність учителя може бути тимчасовим або довготривалим актом психічного стану людини (М. Дьяченко [68], Л. Кандилович [68], С. Максименко [139] та інші). Тимчасова готовність характеризує діяльність особистості в певний період і залежить від предмету діяльності, емоційно-психологічних станів і якостей особистості, особливостей перебігу психічних процесів тощо. Така готовність є основою для формування довготривалої готовності – стійкої системи професійно важливих якостей особистості, яка охоплює особистісні (мотиви, інтереси, вольові процеси тощо) та операційні (переконання, погляди, мотиви, досвід, знання, уміння, навички) компоненти. Так, М. Дьяченко і Л. Кандилович вказують на взаємозалежність цих компонентів: рівень операційної готовності людини до діяльності залежить від її особистісної зорієнтованості на цю діяльність [68].

Таким чином, на основі зазначеного можна стверджувати, що *професійну готовність вчителя* дослідники переважно визначають як інтегровану якість, єдність структурних елементів, мобілізацію складових професійного та особистісного досвіду, закономірний результат спеціальної підготовки, широку і

системну професійну компетентність, що включає професійно-моральні погляди та переконання, професійну спрямованість, самоаналіз.

Готовність забезпечує високі результати педагогічної роботи і поєднує в собі професійно-моральні погляди та переконання, професійну спрямованість психічних процесів, професійні знання, вміння, навички, спрямованість на педагогічну працю, здатність до подолання труднощів, самооцінку цієї праці, потреби у професійному самовдосконаленні.

Звернемо увагу на особливості готовності до професійної діяльності саме вчителя початкової школи. Нами встановлено, що у дослідженні Л. Хомич визначено завдання, які необхідно вирішувати у процесі формування професійної готовності майбутнього вчителя початкової школи, а саме: утверджувати у студентів віру в дитину, а також у свої педагогічні здібності та можливості, прищеплювати навички творчого вирішення педагогічних завдань, прагнення до самовдосконалення [244].

На основі поданих і усталених у психолого-педагогічній теорії визначень, відповідно до предмета нашого дослідження, поняття *«готовність учителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми»* розглядаємо як певний результат підготовки, інтегровану професійно-особистісну характеристику вчителя початкової школи, його здатність і спроможність організовувати та здійснювати роботу з ліворукими учнями на основі врахування їхніх індивідуальних та психофізіологічних особливостей.

У структурі готовності вчителя початкової школи виділяємо три основні компоненти: мотиваційний, когнітивний та операційно-діяльнісний. Ознаками вияву *мотиваційної* готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми ми відносимо такі:

- прагнення зрозуміти і прийняти дитину такою, якою вона є;
- розуміння, врахування і дотримування специфічних особливостей роботи з ліворукими учнями;
- бажання знайти ефективні способи вирішення педагогічних завдань у роботі з ліворукими дітьми;

- позитивне ставлення до феномену ліворукості та до дітей цієї категорії;
- усвідомлене бажання вчителя займатися цим аспектом роботи;
- потреба в опануванні знаннями з проблеми навчання і виховання ліворуких учнів;
- прагнення досягати у педагогічній діяльності продуктивних результатів;
- стійку мотивацію на формування особистості ліворукої дитини засобами навчання і виховання.

Когнітивний компонент готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми передбачає володіння такими знаннями:

- причини виникнення ліворукості;
- особливості функціональної асиметрії мозку і проявів їх у вищих психічних функціях та діяльності ліворуких дітей;
- труднощі та умови їх виникнення у навчально-виховній діяльності ліворукої дитини;
- засоби діагностування і корекції можливих труднощів у навчанні, вихованні та розвитку ліворуких учнів;
- дотримання вимог до організації освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей дітей цієї категорії.

Операційно-діяльнісний компонент готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми охоплює:

- вміння організовувати навчально-пізнавальну діяльність ліворуких учнів;
- здатність виявляти труднощі та шляхи їх подолання під час навчання ліворуких школярів;
- володіння діагностичними методиками з визначення провідної руки;
- вміння аналізувати результати роботи з цією категорією дітей;
- надання індивідуальної допомоги та підтримки ліворуким учням;
- вміння створювати на уроці для ліворуких учнів ситуацію успіху.

Отже, на основі аналізу психолого-педагогічних, медичних і спеціальних досліджень із означеної проблеми визначено сутність і зміст базових понять дослідження, які є підґрунтям у нашому дослідженні, а саме: «професійна

підготовка вчителя початкової школи», «професійна підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми», «ліворукі діти», «готовність учителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми».

1.3. Сучасний стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці

З метою вдосконалення процесу підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми важливо та необхідно з'ясувати сучасний стан його дослідження. Так, процес підготовки майбутнього вчителя початкової школи в умовах закладу вищої освіти умовно поділяємо на такі основні компоненти, як: загальна (методологічно-розвивальна); спеціально-професійна (психолого-педагогічна, методична); особистісна підготовка (самовиховання майбутнього педагога, його самовизначення). Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра, галузь знань 0101 Педагогічна освіта напряму підготовки 6.010102 Початкова освіта, яка відображає зміст професійної підготовки майбутнього фахівця, передбачає, що важливе місце в системі професійної підготовки вчителів належить дисциплінам психолого-педагогічного циклу. Виділимо окремо загальнопедагогічну підготовку як складову загальної, спеціально-професійної та особистісної підготовки майбутнього вчителя. Результатом такої підготовки є оволодіння майбутніми фахівцями певним рівнем змістовно-процесуальних і наукових основ педагогічної діяльності, формування у них цілісного комплексу загальнопедагогічних знань, умінь і навичок. Завдання закладів вищої освіти полягає саме у підготовці інтелектуальної, наукової та науково-педагогічної еліти суспільства; якісному навчанні та формуванні нового рівня свідомості людини.

У процесі проведеного дослідження встановлено, що підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми здійснюється шляхом удосконалення її змісту, що передбачає визначення тих навчальних дисциплін, які безпосередньо спрямовані на підготовку їх до взаємодії з ліворукими дітьми.

Враховуючи специфіку нашого дослідження, вважаємо за доцільне зосередити особливу увагу на сучасному стані підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми. З метою з'ясування цієї проблеми нами було здійснено

аналіз навчального плану (2012) напряму підготовки 6.010102 Початкова освіта ОР «бакалавр» Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, факультету початкової освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини і психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. В результаті аналізу, виявлено, що означеній проблемі не приділяється належної уваги. Питання, пов'язані з навчанням, вихованням і розвитком ліворуких дітей, розкриваються у дисциплінах психолого-педагогічного циклу фрагментарно, епізодично, існує обмаль спеціальних теоретичних напрацювань, присвячених роботі з дітьми окресленої категорії, що суттєво ускладнює їхню подальшу професійну діяльність.

Під час навчання у закладі вищої освіти відсутня комплексна програма підготовки студентів до роботи з ліворукими дітьми, практика засвідчує також низьку підготовленість студентів до цієї діяльності. Недостатньо вивчені шляхи формування у майбутніх фахівців умінь і навичок у роботі з ліворукими дітьми. Є підстава стверджувати, що існує суперечність між вимогами до професійної діяльності педагогів, з одного боку, та недостатнім рівнем їх підготовки до такої – з іншого.

З огляду на це нами було з'ясовано, що студенти можуть побіжно ознайомитися із особливостями роботи з ліворукими дітьми під час вивчення таких дисциплін психолого-педагогічного циклу, як:

- «Університетські студії» («Вступ до спеціальності», «Я – студент», «Лідерство-служіння») (I курс, I семестр), де студенти мають змогу здобути знання про професійно-педагогічну діяльність і специфіку діяльності вчителя початкової школи; розглянути, в чому полягає сутність основних функцій педагогічної діяльності;

- «Основи педагогіки» (I курс, II семестр) є провідними у системі загальнопедагогічної підготовки вчителів, майбутні фахівці знайомляться з методологічними, теоретичними і методичними основами освітнього процесу. Завдяки цій навчальній дисципліні студенти оволодівають теорією навчання і

виховання, практичними вміннями і навичками, усвідомлюють соціальне значення педагогіки та її роль у формуванні особистості;

– «Психологія загальна та вікова» (I–II курси, II–III семестри), під час вивчення якої студенти поглиблюють знання про індивідуальний психічний розвиток дітей молодшого шкільного віку, психологічні особливості навчання молодших школярів, вікові психологічні особливості розвитку дітей різного віку, розвиток їхніх психічних процесів тощо;

– «Психологія педагогічна» (III курс, VI семестр) передбачає вивчення умов і основних закономірностей формування особистості, розвитку її психічних процесів та індивідуально-психологічних особливостей, сприяє самопізнанню майбутніх учителів й організації їхнього саморозвитку;

– «Дидактика» (II курс, III семестр) – студенти вивчають основні категорії дидактики: навчання, освіта, викладання (діяльність учителя у процесі навчання), учіння (процес пізнавальної діяльності учнів), принципи, форми, методи, прийоми, засоби і функції навчання та їх застосування в галузі початкової освіти;

– «Теорія та методика виховання» (II, III курси, IV–V семестри) – формує у майбутніх фахівців систему теоретичних знань, практичних умінь і способів діяльності, готовності до виховання виховної функції вчителя, класного керівника, розвиває професійну компетентність;

– «Основи психодіагностики» (III курс, IV семестр), під час вивчення якої студенти розглядають різні підходи до класифікацій методів та психометричних основ психодіагностики; аналізують специфіку використання тестів, стандартизованих самозвітів та проєктивних методик; розкривають особливості організації та проведення психодіагностичного обстеження, а також наукового експериментального психологічного дослідження;

– «Педагогічна майстерність» (III курс, V семестр) є складовою дисциплін психолого-педагогічного циклу нормативного блоку, вивчення якої передбачає вирішення низки завдань фундаментальної професійної підготовки фахівців вищої кваліфікації, зокрема: опанування системою знань про сутність, природу і складники педагогічної майстерності, системою особистісно орієнтованого

навчання майбутнього вчителя, технологіями формування його готовності до професійного самовдосконалення й саморозвитку, продуктивної педагогічної діяльності;

– «Основи інклюзивної педагогіки» (IV курс, VIII семестр) формує систематизовані уявлення про теоретичні, нормативно-правові засади впровадження інклюзивної форми навчання, особливості організації, проблеми і перспективи проектування інклюзивного освітнього середовища для дітей з порушеннями психофізичного розвитку; поглиблює загальнокультурні та професійні компетенції майбутніх вчителів, необхідних для ефективної діяльності як виконавців програм інклюзивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

– «Основи педагогічної діагностики» (IV курс, VII семестр), під час якої студенти вивчають сутність, зміст і функції педагогічного діагностування; основні форми, методи і прийоми його здійснення; особливості педагогічного діагностування в діяльності вчителя початкової школи.

Варто зазначити, що в освітньо-професійній програмі підготовки майбутніх фахівців не передбачено навчальних дисциплін, спрямованих на інтеграцію знань із психології та педагогіки, які б мали практичне спрямування і ознайомлювали із індивідуальними особливостями ліворуких дітей та методикою їх навчання, виховання і розвитку.

Вважаємо, що процес підготовки майбутніх педагогів до роботи з ліворукими дітьми може бути успішним за умови формування під час вивчення фахових методик практичних умінь і навичок. З урахуванням цього, важливими для підготовки є:

– навчальна дисципліна «Методика навчання української мови» (II–III курси, III–IV семестри), що забезпечує розкриття наукових концепцій, дидактико-методичних понять, методів і технологій сучасного уроку української мови. надання допомоги студентам у процесі оволодіння професійною компетентністю, формування особистості майбутнього учителя, який зорієнтований на особистісний розвиток дитини, потреби сучасної школи, суспільства;

– «Методика навчання освітньої галузі «Математика» (II–III курси, III–IV семестри) розкриває студентам педагогічні системи навчання математики, охоплює низку взаємозв’язаних елементів, а саме: цілі навчання, зміст, методи і прийоми навчання, організаційні форми і засоби навчання молодших школярів;

– «Методика навчання освітньої галузі «Природознавство»» (II курс, IV семестр) розкриває наукові концепції, дидактико-методичні поняття, методи та технології сучасного уроку природознавства;

– «Методика навчання літературного читання» (III курс, VI семестр) розкриває сутність процесу навчання літературного читання в початковій школі відповідно до державного стандарту; висвітлює сучасні наукові концепції, поняття, методи та технології навчання літературного читання учнів початкових класів, забезпечує оволодіння студентами практичними вміннями проведення уроку літературного читання.

В освітньо-професійній програмі підготовки майбутніх фахівців введено також навчальну дисципліну «Каліграфія» (III курс, VI семестр). Нами з’ясовано, що під час вивчення цієї дисципліни студенти частково ознайомлюються з особливостями роботи вчителя початкової школи з ліворукими дітьми, але це повною мірою не розкриває зміст, форми і методи роботи з такими учнями, не сприяє досконалому вивченню особистості учня окресленої категорії та не забезпечує оптимальні умови для його навчально-пізнавальної діяльності.

Окрім навчальних дисциплін, передбачених освітньо-професійною програмою, звертаємо увагу на систему педагогічної практики, яка охоплює навчальну (психолого-педагогічну) (III курс, V семестр), педагогічну (літню) (III курс, VI семестр), педагогічну (виробничу) (IV курс, VII семестр), педагогічну (виробничу) (IV курс, VIII семестр), під час якої майбутні фахівці початкової освіти набувають професійних умінь щодо роботи з молодшими школярами.

Встановлено, що майбутні фахівці під час вивчення дисциплін психологічного спрямування здобувають знання про психологічні особливості дітей, вивчають методики їх діагностування, а педагогічних дисциплін – засвоюють лише зміст, форми, методи, прийоми і засоби роботи з учнями

початкової школи. У зв'язку з цим, варто наголосити на тому, що під час розроблення навчальних планів і програм підготовки майбутнього вчителя початкової школи необхідно дотримуватись певних вимог, які визначає Л. Хомич [242].

Дослідниця переконливо доводить, що головними чинниками, які необхідно враховувати під час створення нової програми підготовки майбутнього вчителя початкової школи, є такі, як:

- соціально-економічні, пов'язані зі змінами у суспільній свідомості та появою нових цінностей в освіті, тобто переваги саморозвитку, самовиховання, самоосвіти над передачею знань, умінь і навичок; інтереси особистості мають пріоритетне значення порівняно з навчальними планами і програмами; створюються умови для постійного звеличення людини, гармонізації її стосунків із природою і суспільством, державою й іншими людьми;

- практичні, що виникли внаслідок соціально-економічних перетворень у нашій країні, появи нових типів загальноосвітніх закладів середньої освіти, окрім загальноосвітньої школи; для них потрібен новий вчитель з цілісним уявленням про професійну діяльність; майбутній педагог має діяти самостійно, оволодівати у процесі психолого-педагогічної підготовки спеціальними вміннями і навичками взаємодії й спілкування; щоб підготовка вчителя відповідала сучасним вимогам, треба активізувати розроблення методологічної і теоретичної основи педагогічної освіти;

- теоретичні, зумовлені як соціально-економічними, так і практичними змінами в розвитку національної освіти; педагогічна освіта розвивається шляхом формування у майбутніх педагогів цілісного уявлення про свою професійну діяльність, саме тому більшість закладів вищої педагогічної освіти України у навчальні плани включає інтегровані курси психолого-педагогічних дисциплін і на цій основі цілеспрямовано організовує формування професійно важливих якостей майбутнього вчителя, його професійної свідомості і поведінки, що сприяє водночас і розвитку індивідуальності.

Проведений аналіз засвідчив, що останнім часом у психолого-педагогічній науці предметом особливого інтересу вчених і практиків стала методика навчання ліворуких дітей (М. Безруких [15; 16; 17], І. Єфімова [16], М. Князева [102],

Н. Савкіна [200]). У межах педагогічного знання досліджувалася також і специфіка навчання дітей з різними типами асиметрії, включаючи зумовлені цим вроджені особливості організації мислення (В. Єремеева [73], К. Єфремов [74], А. Сиротюк [215], Т. Хрізман [73] та інші).

Психологічні аспекти ліворукості розглядали О. Андрєєва [6], В. Москвін [159], О. Шелопуха [269] та інші. Фізіологічні, біологічні та медичні аспекти ліворукості подано у працях Б. Ананьєва [4], В. Біанкі [22; 23], М. Брагіної [33], В. Дегліна [58], Т. Доброхотової [64], В. Леутіна [129], А. Лурії [135], В. Ротенберга [198]. Варто відзначити також і зарубіжних дослідників цієї проблеми – М. Аннет [305; 306; 307], М. Гарднер [50], Р. Девідсон [311], Р. Сперрі [318] та інші.

Для розкриття стану підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми звернемося до низки наукових досліджень. Згідно із завданнями дослідження проаналізуємо основні категорії джерел, до яких віднесено: дисертаційні дослідження й автореферати; монографії, книги та наукові збірники, брошури, а також статті, опубліковані у періодичних виданнях. Цей діапазон літератури визначений специфікою предмета дослідження, що викликає інтерес у науковців і широкої педагогічної громадськості. Вивчення наукової літератури з проблеми навчання і виховання ліворуких учнів дало змогу констатувати, що існує низка праць, у яких конкретизується специфіка прийомів навчання ліворуких учнів.

Вважаємо, що теоретично-значущими для нашого дослідження є праці зарубіжних дослідників, зокрема американських. Так, М. Гарднер у праці «Этот правый, левый мир» (1967) розглядає симетрію та асиметрію головного мозку людини під час вивчення нею математики [50].

С. Спрінгер і Г. Дейч у праці «Левый мозг, правый мозг. Асимметрия мозга» (1983) розглядають різні аспекти функціональної асиметрії правої та лівої півкуль головного мозку людини, окреслюють статеві відмінності в характері функціональної асиметрії та їхнє значення у виникненні порушень нервової діяльності, а також зв'язок правої і лівої півкуль із процесами мислення та емоціями [225].

Варто звернутися також до досліджень М. Безруких, яка встановила особливості психологічної адаптації ліворуких дітей до соціально-психологічних факторів [17]. У праці «Леворукий ребенок в школе и дома» (1998) авторка наголошує, що перевчання ліворуких дітей писати правою рукою у дошкільному віці та особливо в початковій школі може бути не лише причиною шкільних труднощів, а також і порушень їхнього психічного здоров'я. Дослідниця стверджує, що під час перевчання лівші писати правою рукою, у неї пригнічуються функції правої півкулі, що може призвести до порушень мовних функцій, а також зорово-просторових здібностей. Водночас страждають зорово-рухові координації, вміння аналізувати просторові відношення об'єктів, послаблюється увага, різко уповільнюється темп інтелектуальної діяльності. Перевчання порушує баланс взаємодії правої та лівої півкуль й стимулює до нестійкості психічної діяльності та навчання. Вчена подає практичні поради, рекомендації та приклади завдань, які допоможуть майбутнім учителям початкової школи зрозуміти особливості ліворукої дитини, правильно організувати освітній процес у початковій школі з урахуванням потреб учнів означеної категорії [17].

О. Ніколаєва здійснила також спробу охарактеризувати причини застосування одними дітьми лівої, а іншими – правої руки [169]. У навчально-методичному посібнику «Леворукий ребенок: диагностика, обучение, коррекция» (2005) авторка пропонує методи оцінювання провідної руки та інших показників, що відображають перевагу лівої чи правої сторони в сприйнятті та рухах; розглядає дані, що свідчать про зв'язок «рукості» з психологічними особливостями особистості. Особливу увагу приділяє впливу найближчого до дитини оточення, як на формування «рукості», так і на виникнення проблем, пов'язаних із перевчанням, аналізує сучасні уявлення про те, які методи виховання і навчання є найбільш ефективними для ліворуких учнів. Дослідниця розглядає також питання соціальної адаптації таких дітей у великому «праворукому» світі, зазначаючи, що слово «правий» має декілька значень: крім того, що воно вказує на певну сторону, воно ще може позначати правильну дію. Якщо дитина потрапляє у світ, де є єдиний погляд і обмежений набір

схвалюваних дій, то незалежно від його «рукості» їй важко буде пристосуватися жити у таких жорстких умовах правильності [169].

Т. П'ятниця в посібнику «Мой ребёнок – левша. Диагностика и обучение леворуких детей» (2008) розглядає особистість ліворукої дитини, як: біологічну істоту, що підкоряється законам природи; індивіда, створеного цією природою в одному-єдиному екземплярі; маленьку людину (особистість), що живе в певному суспільстві та індивідуальність, що має свій досвід, смаки, уподобання, інтереси, характер і темперамент. Тільки пізнавши і зрозумівши, як розвивається, росте, мислить ліворука дитина, ми можемо допомогти їй знайти своє місце у праворукому світі [193].

Не можемо обійти увагою й досвід А. Семенович, яка досліджує особливості ліворуких дітей молодшого шкільного віку. У праці «Эти невероятные левши» (2008) вчена наголошує на тому, що лівшам нелегко дається все, що пов'язане з необхідністю швидкого переключення з одного процесу на інший (або з одного виду маніпуляції на іншу в межах одного процесу). В них дуже повільно формуються динамічні та кінестетичні компоненти практично всіх психічних функцій та поведінки в цілому. Саме ця обставина значною мірою визначає їхню слабкість: схильність до заїкання, породжує різні затримки мовленнєвої (та поведінкової) актуалізації в будь-яких стресових ситуаціях. Цінним є те, що авторка узагальнює актуальні проблеми щодо роботи з ліворукими учнями, визначає шляхи подолання складних ситуацій, які виникають у процесі навчально-виховної роботи. У своїй праці вчена описує нейропсихологічні закономірності феномену ліворукості, розглядає основні особливості розвитку «дітей-лівшів», наводить конкретні рекомендації та комплекс вправ для занять з ними [211].

Заслуговують на аналіз і праці українських учених, у яких порушується проблема навчання і виховання ліворуких учнів. З урахуванням цього звернемося до посібника І. Цепової «Навчаємо письма ліворуких дітей» (2009), в якому авторка розкриває проблему ліворукості, вікові та психологічні особливості ліворуких дітей, що допомагають зрозуміти й попередити труднощі, які виникають у таких учнів під час навчання грамоти. Подає методичні рекомендації

щодо їх навчання, а також попереджає про негативні наслідки, які можуть виникати під час перевчання ліворуких дітей писати правою рукою. Вчена наводить приклади тестів на визначення провідної руки та подає підготовчі графічні вправи для розвитку лівої руки, пояснює принципи роботи в прописах, звертає увагу на зразки коментування написання елементів букв, окремих літер, складів і речень [252].

Л. Туріщева у посібнику «Дитина-лівша. Діагностика, корекція, підготовка до школи» (2010) розглядає питання: якщо ваша дитина – ліворука, наскільки це критично? Чи потрібно з цим боротися? Що спричиняє ліворукість? Чи насправді ліворукі – особливі люди? Як визначити провідну руку? Чи потрібно перевчати лівшу, та які можуть бути наслідки цього? У посібнику наведено також вправи для підготовки ліворукої дитини до школи [238].

Варто зазначити, що М. Чабайовською для підготовки майбутніх фахівців початкової школи до роботи з ліворукими дітьми розроблено навчальний посібник «Зошит з каліграфії для лівшів» (2011), що ставить за мету допомогти ліворуким студентам оволодіти навичками правильного каліграфічного письма. У посібнику вміщено завдання, завдяки яким можна виправити вади власного почерку, навчитися правильно й каліграфічно писати малі та великі букви українського алфавіту та цифри інноваційними технологіями [253; 254].

Вважаємо, що важливою для нашого дослідження є монографія А. Чуприкова, Р. Гнатюка та М. Чуприкової «Асиметрія мозку та ліворукість» (2011), у якій автори розглядають асиметрію дій головного мозку, що охоплює в себе асиметрію психомоторної поведінки людини. Дослідники наводять дані про діагностування, сутність виникнення ліворукості та нейропсихологічні характеристики ліворуких. Практичне значення монографії, полягає в тому, щоб наблизити вчителів початкової школи до проблеми ліворукості, правильного її розпізнавання та мобілізування їх до захисту ліворуких дітей від перевчання [263].

Т. Момоток у методичному посібнику «Інклюзія дітей з домінуючою правою півкулею головного мозку» (2012) розкриває також методи роботи з ліворукими дітьми у загальноосвітніх закладах середньої освіти, наголошує на

важливості їх дотримання під час організації навчально-пізнавальної діяльності дитини з домінуютьною правою півкулею [157].

Досить суттєвими для нашого дослідження є також погляди науковців, М. Безруких, С. Єфімова [16], які звертають увагу на психологічну адаптацію ліворуких дітей і стверджують, що під час освітньої діяльності не потрібно вимагати від них мобілізації всіх психічних і психофізіологічних сил із метою опанування необхідних умінь, навичок і пристосуватися до нового режиму дня, знайти своє місце серед однолітків, встановити сприятливі стосунки з учителем. У своїх працях учені виділяють групи дітей з високим, середнім і низьким рівнями психологічної адаптації, які залежать від стану психічного здоров'я.

Викладене дає змогу зазначити, що проблемі підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми присвячено незначну кількість наукових напрацювань, у яких розглядаються питання навчання і виховання ліворуких дітей, наслідки перевчання таких дітей праворукому письму, охарактеризовані труднощі, які можуть виникати у процесі навчально-пізнавальної роботи з дітьми окресленої категорії, особливості психолого-педагогічного, психіатричного та суїцидального супроводу виховання ліворуких дітей.

Проблемі підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми присвячено також низку дисертаційних досліджень, як українських (І. Василенко [37], Г. Тригуб [234], Л. Чеканська [256]), так і зарубіжних (О. Андрєєва [6], Е. Арбузова [9], Е. Горбунова [54], Ж. Заводна [78], Е. Лєдяєва [126], Н. Савкіна [200], О. Шелопуха [269]) науковців. Варто зауважити, що більшість із них розглядають психологічний аспект проблеми ліворукості. Звернемося до їх детальної характеристики.

Вважаємо, досить корисним є також дисертаційне дослідження російської вченої Ж. Заводної «Педагогическая подготовка студентов к работе с леворукими детьми» (1999), яка подає авторське тлумачення поняття «лівша» і визначає його як «стійку перевагу людини діяти лівою рукою, зумовлену функціональною слабкістю лівої півкулі головного мозку» [78, с. 8]. Авторка розробила ефективну

технологію корекції лівшості, сформулювала науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення процесу підготовки фахівців до роботи з ліворукими учнями [78].

Н. Савкіна в науковому дослідженні «Педагогическая помощь леворуким детям в первый год их обучения в школе» (2005) наголошує на тому, що надавати педагогічну допомогу ліворуким учням у формуванні трудових умінь необхідно з урахуванням особливостей сприйняття, координації рухів і мислення ліворуких дітей, тому враховуючи особливості зорово-просторового сприйняття і зорово-моторної координації ліворуких школярів, необхідно забезпечити їх робоче місце за партою з лівого боку від сусіда, в першому ряду від вікна, а оптимальне розташування навчального приладдя на парті ліворукого учня на уроках письма є праворуч від нього. Авторка зазначає, що для профілактики та усунення труднощів, які відчують ліворукі учні під час спілкування з однолітками, найбільш ефективним є застосування комплексу вправ, що реалізують теоретичні уявлення про сутність і зміст комунікативних здібностей та об'єднаних загальними поняттями «Я хочу спілкуватися», «Я знаю, як це робиться», «Я вмію організувати і підтримати спілкування» [200].

І. Василенко у дисертації «Формування готовності педагогів до роботи з ліворукими дітьми і дітьми лівшами у початковій школі» (психологічний аспект) (2005) досліджує проблему формування психологічної готовності вчителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми і дітьми – лівшами. Дослідницею обґрунтовано сутність поняття «психологічна готовність педагогів до роботи з дітьми-лівшами та ліворукими», визначено зміст її структурних компонентів (мотиваційного, когнітивного, операційного), розкрито механізм формування такого виду готовності; конкретизовано наукові уявлення про специфіку та труднощі навчання дітей-лівшів і ліворуких у початковій школі. Досліджено проблему становлення психологічної готовності як специфічної інтегральної властивості особистості до педагогічної діяльності загалом, і зокрема до роботи з окремими категоріями учнів [37].

О. Андреевою у дисертації «Особенности эмоциональной сферы леворуких детей старшего дошкольного возраста» (2006) досліджено особливості емоційної

сфери ліворуких дітей (психологічний аспект) Вчена доводить, що ліворукі діти старшого дошкільного віку, яких намагалися перевчати користуватися правою рукою під час письма, виявляють більш високі показники агресивності та ворожості. За допомогою тестових методик «Малюнок неіснуючої тварини», «Дім – Дерево – Людина», «Малюнок сім'ї» дослідницею встановлено, що перевчені лівші становлять неоднорідну групу за показниками агресивності, ворожості, конфліктності та негативізму порівняно зі своїми праворукими однолітками. Стверджує, що це явище найбільш виражене у хлопчиків і меншою мірою – у дівчаток [6].

Проблема оволодіння графічними навичками письма ліворукими дітьми (психологічний аспект) досліджувалася О. Шелопухо в дисертації «Психологические закономерности овладения графическими навыками письма леворукими детьми дошкольного и младшего школьного возраста» (2006). Дослідниця проаналізувала кількісні та якісні показники швидкості та точності перероблення інформації у дітей віком від 6 до 9 років на початку і наприкінці першого та другого навчальних років. Авторка стверджує, що у ліворуких учнів було виявлено достовірні відмінності переважання високих показників точності переробки інформації в порівнянні з праворукими учнями. Зазначає, що рівень сформованості зорово-моторних координацій у ліворуких і праворуких першокласників має значні відмінності, які виявляються під час копіювання груп геометричних фігур гештальт-тесту. У процесі виконання графічного диктанту в ліворуких учнів переважають низькі рівні показників, але під час виконання методики «Лабіринт», тестів Керна-Йерасека та «Схематизація» у ліворуких дітей переважає високий рівень [269].

Вважаємо суттєвою працю А. Чуприкова «Мир ліворуких» (2008), в якій вчений вперше систематизував історичні дані про захист ліворуких дітей від перевчання у світі та Україні, зокрема [262]; охарактеризував наслідки насильного перевчання, з'ясував особливості психолого-педагогічного, психіатричного та суїцидального супроводу виховання ліворуких дітей і підлітків [262].

Важливим також є класифікація варіантів соціальної адаптації ліворуких,

запропонована І. Марценківською та А. Чуприковим [264]. Науковці виділяють чотири основні типи міжособистісних стосунків ліворуких учнів:

- *причетність*, що регулює поведінку в ролі прохача і того кого просять, «керівника – підлеглого»;
- *залежність*, що регулює баланс між дисциплінарними вимогами та усвідомленням себе «вільною особистістю»;
- *відповідність*, що регулює стосунки між дитиною та однолітками, а також усуває протиріччя між самооцінкою і груповою оцінкою;
- *використання*, що регулює вибір між ступенем відкритості або елітарності спілкування, що на їх основі формуються всі типи стосунків між людьми.

Адаптаційні можливості ліворуких дітей (психологічний аспект) розглядає Л. Чеканська у дисертаційному дослідженні «Психологічні особливості та адаптаційні можливості ліворуких дітей в учбовій діяльності» (2009). Дослідниця окреслює психологічні особливості ліворуких учнів початкової школи, а саме: навчальну мотивацію, мислення, тривожність і самооцінку та їх вплив на адаптаційні можливості учнів. Наголошує на тому, що психологічна адаптація ліворуких учнів до навчально-пізнавальної діяльності зумовлюється психологічною готовністю дитини до системного подолання труднощів, які є невід’ємною складовою освітнього процесу. Адаптація дитини до школи зумовлюється багатьма чинниками, серед яких: умови виховання в родині, методи організації навчально-виховної роботи вчителя, особливості психічного розвитку ліворукої дитини, сформованість необхідних умінь і навичок, емоційно-вольовий стан тощо. Дослідниця розробила також корекційно-розвивальну програму і психолого-профілактичні рекомендації для вчителів початкової школи та батьків щодо розвитку адаптаційних можливостей ліворуких дітей у процесі навчально-пізнавальної діяльності [256].

Соціальну адаптацію ліворуких першокласників (психологічний аспект) досліджує також О. Арбузова у дисертаційному дослідженні «Психолого-педагогические условия социальной адаптации леворуких детей к обучению в общеобразовательной школе» (2009). Вчена стверджує, що, перш за все,

необхідно звернути особливу увагу на психофізіологічні особливості індивідуальності дитини, а саме: міжпівкульову асиметрію, оскільки функціональна асиметрія головного мозку безпосередньо пов'язана з проблемою навчання в початковій школі, то вона має вплив на особливості протікання психічних процесів у дітей із лівобічним профілем латеральної організації психічних функцій. Авторка виявила і класифікувала чинники, які впливають на соціальну адаптацію ліворуких першокласників, розробила програму ефективної допомоги успішної соціальної адаптації ліворуких учнів у першому семестрі навчання [9].

О. Горбунова у дослідженні «Подготовка детей-левшей старшего дошкольного возраста к обучению в общеобразовательной школе средствами физического воспитания» (2009) диференціювала фізичні вправи за доцільністю їх використання з метою корекції стану дітей-лівшів, спрямованих на подолання негативно впливу на успішність під час навчання в початковій школі. Дослідницею розроблено корекційну частину програми підготовки дітей-лівшів старшого дошкільного віку до навчання у школі засобами фізичного виховання [54].

У дисертаційному дослідженні «Социально-педагогическая адаптация леворуких детей в общеобразовательной школе» (2011) К. Ледяєва визначила особливості процесу адаптації ліворуких дітей до умов навчально-виховного процесу загальноосвітньої школі, виявила та обґрунтувала соціально-педагогічні умови, які сприяють успішній адаптації ліворуких учнів, а також розробила технологію соціально-педагогічної адаптації ліворуких дітей під час навчання у школі [126].

Досліджуючи проблему оволодіння ліворукими дітьми іноземною мовою (психологічний аспект), Г. Тригуб у дисертаційному дослідженні «Психологічні особливості оволодіння іноземною мовою ліворукими дітьми молодшого шкільного віку» (2012) окреслює особливості розвитку пізнавальних процесів ліворукої дитини, на яких ґрунтується оволодіння ними іноземною мовою. Авторка наголошує, що переважання зорового і слухового відчуття є основою для розвитку фонематичного слуху з використанням зорових стимулів;

малодиференційовані і яскраво емоційні перцептивні дії зумовлюють цілісне сприйняття мовлення, що виражається у стійких сполучуваностях мовних одиниць; нестійкість, мимовільність уваги потребує розвитку лексичних граматичних конструкцій на основі цікавого, несподіваного, яскравого стимульного мовного матеріалу; перевага наочно-образної пам'яті над вербально-логічною пам'яттю, механічної пам'яті над смисловою – визначає опосередкованість іншомовних одиниць образами, використання механічного запам'ятовування для автоматизації навичок граматичних конструкцій та розширення активного лексичного словника; переважання наочно-образного мислення над наочно-дійовим і словесно-логічним зумовлює оволодіння лексичними одиницями, що відображають конкретні поняття та логіку простого судження; відтворювальна і творча уява спричиняють розвиток іншомовних лексичних і граматичних структур шляхом опосередкування образами творчої уяви [234].

Аналіз педагогічної преси, статей у періодичних виданнях, журналах і газетах «Дошкільне виховання», «Початкова школа», «Психолого-педагогічний практикум», «Початкова освіта», «Освіта України», «Завуч», «Початкова школа і сучасність» засвідчив, що проблема навчання, виховання і розвитку ліворуких дітей досить активно висвітлюються на сторінках видань. Так, А. Сиротюк у статті «Адаптація ліворукої дитини в «праворукому» світі» (2002) вказує на необхідність особливої підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, насамперед у методичному і психологічному аспекті. У процесі навчання кожен учитель має знати особливості кожної дитини і вміти створити ситуацію успіху для неї. Так, наприклад, під час створення для ліворуких учнів ситуації успіху на уроці, необхідно робити опору на соціальну значущість того чи іншого виду діяльності, престижність знань, тому, що у цієї категорії учнів виражена потреба в самореалізації. Значущі для них мотиви, пов'язані зі становленням особистості, її прагненням до самопізнання, усвідомлення свого становища в світі. Великий інтерес викликає у них естетичне спрямування навчальних предметів. Ліворуки учні орієнтовані також на високу оцінку і похвалу [216].

Питання про опанування ліворукими дітьми математикою, враховуючи мозкову організацію пізнавальних процесів, розглядає О. Іншакова в циклі статей «Трудности обучения леворуких» (2003). Авторка стверджує, що несформованість або порушення просторових уявлень, виражені тією чи іншою мірою, властиві більшості ліворуким дітям, включаючи й дітей з прихованою лівшістю, слугують передумовою виникненню труднощів під час опанування ними математикою. Зазначає, що поряд із очікуваними труднощами у процесі освоєння перших геометричних побудов виникають помилки під час рахунку, вибору порядку дій у числових виразах, обчисленні прикладів. Дослідниця стверджує, що відповідь часто відрізняється від того, що очікується, хоча б на одиницю, причому як в усних, так і письмових обчисленнях; наводить приклади методів і прийомів вивчення математики, які допоможуть ліворуким дітям не лише подолати труднощі, а й навіть полюбити її. О. Іншакова наголошує на тому, що під час навчання дітей з домінують правою півкулею, оскільки у них переважає мимовільна пам'ять, не потрібно проводити сухе абстрактне послідовне викладення матеріалу з неодноразовим повторенням. Окрім того, розглядає основну теорію поетапного формування розумової діяльності під час роботи на уроках математики, запропоновану науковцями П. Гальперінім і Н. Талізіню [91; 92].

О. Кочерга у статті «Психофізіологічні особливості діяльності мозку дитини» (2005) вказує на те, що вчителів початкової школи дедалі частіше необхідно шукати шляхи гармонізації та оптимізації навчальної діяльності учня, щоб зберегти його фізичне та психічне здоров'я. Дослідник наголошує, що під час навчання учнів у початковій школі необхідно враховувати особливості функціональної асиметрії півкуль кожного індивіда та проблеми лівшів, пам'ятаючи, що весь сучасний процес навчання побудований винятково для тих, хто послуговується правицею. Автор зазначає, що вчитель початкової школи має створити поетапну ситуацію успіху, яка має складатися з етапів формування мотивації до навчання, особливостей сенсорного сприйняття, операційного етапу

діяльності учня, диференційованого підходу до навчання, результативного етапу навчання, умовно поділяє функціональну активність півкуль [118; 119].

О. Прищепа у статті «Проблеми навчання письма дітей, які пишуть лівою рукою» (2010) звертає увагу на особливості розвитку ліворуких, дітей-лівшів, правшів і амбідекстрів. Авторкою визначено гіпотезу, що пояснює причини виникнення ліворукості, подано рекомендації для вчителів початкової школи щодо навчання письма дітей, які пишуть лівою рукою [188].

Проблему розвитку просторових уявлень у ліворуких дітей розглядають Н. Задорожня та В. Кузьменко у статті «Діагностика просторової орієнтації у ліворуких дошкільників» (2011). Автори наголошують, якщо просторові уявлення у ліворуких дітей сформовані недостатньо або неточно, це впливає на рівень їхнього інтелектуального розвитку, що, в свою чергу, є важливою умовою розвитку пізнавальної активності, а також подають приклади методик діагностування у ліворуких дітей просторового сприймання та орієнтації [80].

Враховуючи проблему нашого дослідження, варто звернути увагу на сучасні підходи до організації освітнього процесу ліворуких учнів, які розглядає О. Мартинюк у циклі статей «Сучасні підходи до організації навчання та виховання ліворуких дітей» (2014). Авторка звертає увагу на психологічні особливості ліворуких дітей, окреслює проблеми, які можуть виникати під час письма, наводять приклади завдань для виявлення провідної руки. Дослідниця пропонує методичні рекомендації вчителям початкової школи для успішної організації навчання ліворуких дітей, розглядає методику навчання письма, а саме: як посадити учня за партою, положення зошита під час письма, положення рук, кисті руки та способи тримання ручки; наводить поради батькам ліворуких дітей [151].

Таким чином, аналіз сучасного стану проблеми підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми переконливо засвідчив про наявність значної кількості наукових напрацювань, у яких порушено проблеми особливостей психологічної та соціальної адаптації ліворуких дітей до умов навчання в початковій школі, особливостей емоційної сфери та розвитку просторових уявлень у ліворуких учнів. Ученими окреслено соціально-

психологічні чинники асиметрії головного мозку, які охоплюють: асиметрію психомоторної поведінки людини, наведено дані про діагностування, сутність ліворукості та нейропсихологічні характеристики ліворуких, а також доведено необхідність формування професіоналізму майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми у процесі загальнопедагогічної підготовки відповідно до років навчання і освітніх рівнів у вищих педагогічних освітніх закладах.

Висновки до першого розділу

За результатами теоретичного дослідження сформульовано такі висновки:

1. Аналіз філософських, психолого-педагогічних джерел дав змогу встановити, що у процесі підготовки майбутнього вчителя початкової школи особливого значення набуває методика формування їхньої готовності до професійної діяльності. З'ясовано, що підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми у процесі професійної підготовки є вагомим компонентом їхнього особистісно-професійного становлення. Вивчення наукових джерел засвідчило, що в педагогічній теорії накопичено значний досвід вирішення означеної проблеми, однак питання підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, незважаючи на його актуальність, залишається недостатньо вивченим. Визначено основні компоненти підготовки майбутнього вчителя початкової школи на сучасному етапі, а саме: загальна (методологічно-розвивальна), спеціально-професійна (психолого-педагогічна, методична), особистісна підготовка (самовиховання особистості майбутнього педагога, його самовизначення). З'ясовано, що в освітньо-професійних програмах підготовки вчителя початкової школи (ОР «бакалавр») неповною мірою подано дисципліни на формування його готовності до роботи з ліворукими дітьми.

2. Схарактеризовано зміст базових понять дослідження, а саме: *«професійна підготовка вчителя початкової школи»*, *«професійна підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми»*, *«ліворукі діти»*, *«готовність учителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми»*.

Професійну підготовку вчителя початкової школи потлумачено як безперервний процес формування теоретичних і методичних знань, практичних умінь і навичок, ставлень, досвіду, особистісних професійно-педагогічних якостей, потреб самоосвіти, самовдосконалення і самореалізації, які забезпечують ефективність подальшої педагогічної діяльності. Поняття *«професійна підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми»* визначаємо як процес формування теоретичних і методичних знань, практичних умінь і навичок, набуття досвіду на основі врахування індивідуальних та психофізіологічних особливостей, стилів навчання і розвитку ліворуких учнів. *Ліворукі учні* – це діти, які під час виконання будь-яких дій, в т.ч. навчальних, застосовують ліву руку (діти-лівші, побутові лівші, амбідекстри). *Готовність учителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми* подаємо як певний результат підготовки, інтегрована професійно-особистісна характеристика вчителя початкової школи, його здатність і спроможність організовувати та здійснювати роботу з ліворукими учнями на основі врахування їхніх індивідуальних та психофізіологічних особливостей.

3. Охарактеризовано сучасний стан підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми. Проаналізовано наукові розвідки, в яких порушено проблему підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, який здійснюється шляхом його вдосконалення. З'ясовано, що досліджуваній проблемі присвячено значну низку наукових напрацювань (монографії, навчальні посібники, наукові збірники, дисертації, статті, методичні рекомендації), в яких заернено увагу на особливості психологічної та соціальної адаптації ліворуких дітей до умов навчання в початковій школі, формування емоційної сфери та розвитку у ліворуких учнів просторових уявлень. Ученими окреслено соціально-психологічні чинники асиметрії головного мозку, які охоплюють асиметрію психомоторної поведінки людини, наведено дані про діагностування, сутність ліворукості та нейропсихологічні характеристики ліворуких дітей.

Результати аналізу теоретичних засад дослідження висвітлено у наукових публікаціях автора [271; 274; 280; 282; 286; 302].

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТОВО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ЛІВОРУКИМИ ДІТЬМИ

У розділі подано результати діагностування готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми; визначено особливості ліворуких учнів у процесі навчально-пізнавальної діяльності; обґрунтовано змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми.

2.1. Діагностування готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми

Діагностування готовності вчителя початкової школи до професійної діяльності, зокрема роботи з ліворукими дітьми, було визначено за результатами вивчення наукових джерел, аналізу сучасного стану підготовки й готовності фахівців ОР «бакалавр» на пряму підготовки «Початкова освіта». Для виділення компонентів готовності педагога до професійної діяльності взято за основу дослідження Л. Кондрашової [113], С. Мартиненко [145], В. Сластьоніна [220].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (за ред. В. Бусела) «компонент» подано як «складову частину чого-небудь; складник» [42, с.561]. Відповідно у нашому дослідженні виділяємо такі компоненти (структуру) готовності майбутнього фахівця до роботи з ліворукими дітьми, як: мотиваційний, когнітивний та операційно-діяльнісний.

Аналіз психолого-педагогічних джерел засвідчив, що виокремлення рівнів готовності педагога до роботи з дітьми зазначеної категорії неможливе без виявлення критеріїв і показників оцінювання кожного з її компонентів. Під поняттям «критерій» розуміємо «розпізнавальну ознаку, на основі якої щось оцінюється або класифікується» [128, с. 5]. Важливою для нас є думка С. Мартиненко, яка зазначає, що «кількість критеріїв має бути обмеженою компонентами розробленої структури готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми; критерії, що застосовуються для визначення сформованості

готовності майбутнього вчителя початкової школи мають бути взаємодоповнюваними» [144, с. 175]. Вчена стверджує, що критерії мають відповідати таким вимогам, як: «упорядкованість в ієрархічну систему, відображення послідовності вирішення завдань навчання та його перспектив, наочність і доступність для розуміння всіх учасників освітнього процесу: викладачів і студентів» [144, с. 340].

Поняття «критерій» пов'язане з поняттям «показник», який розглядався як «узагальнена характеристика властивостей об'єкта або процесу». Іноді під показниками розуміють «кількісні або якісні характеристики, сформованості того або іншого критерію» [113, с. 218]. Отже, критерії та показники готовності майбутнього учителя до роботи з ліворукими дітьми за виділеними компонентами мають дати її повну характеристику.

Зважаючи на визначену структуру готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, нами встановлено критерії за *мотиваційним, когнітивним та операційно-діяльнісним компонентами*.

Так, *мотиваційний компонент* готовності вчителя початкової школи до роботи ліворукими дітьми характеризується, як: стійка позитивна мотивація, переконливість у важливості означеної діяльності, усвідомленість її як необхідної умови успішного професійного становлення, ціннісні орієнтації, інтереси, мети, потреби, установки, готовності до подальшого професійного самовдосконалення. Критерієм мотиваційного компоненту є сформована у майбутнього вчителя початкової школи мотиваційно-ціннісна спрямованість на здійснення психолого-педагогічного супроводу ліворуких учнів; ставлення до них, як до суб'єктів педагогічної діяльності, інтерес і позитивне ставлення до дітей цієї категорії.

Когнітивний компонент виявляється у рівні теоретичної готовності вчителя початкової школи до вирішення проблем навчання, виховання і розвитку ліворуких дітей. Він охоплює знання особливостей функціональної асиметрії мозку і проявів їх у вищих психічних функціях і діяльності ліворуких дітей; причини, що впливають на виникнення ліворукості; організації навчально-пізнавальної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей цих дітей; ефективних форм, методів і засобів діагностування їх корекції можливих труднощів, які виявляються під час

навчання ліворуких учнів; можливостей оцінювання, аналізу і прогнозування ситуації навчання на основі діагностування профілю латеральної організації. Критерієм його сформованості є продуктивно-когнітивний, який характеризується розумінням майбутніми фахівцями сутності понять «ліворукість», «лівшість», «амбідекстр»; сукупністю теоретичних знань про індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей; специфіку організації їхньої навчально-пізнавальної діяльності; технологію здійснення психолого-педагогічного супроводу ліворуких учнів; осмислення можливостей оцінювання, аналізу і прогнозування результатів педагогічного впливу на ліворуку дитину, активність у застосуванні знань для вирішення професійних завдань під час роботи з ліворукими учнями початкової школи.

Операційно-діяльнісний компонент охоплює вміння застосовувати теоретичні знання на практиці, а також створювати на уроці ситуацію успіху для ліворуких дітей; відбирати зміст навчального матеріалу та навчати новим предметним діям; застосовувати діагностичні методики з виявлення провідної руки; виявляти труднощі, які виникають під час навчання; проводити систематичну і цілеспрямовану роботу щодо корекції зорово-просторового сприйняття, зорової пам'яті, зорово-моторної координації рухів та уваги; здійснювати рефлексійний аналіз роботи з цією категорією дітей; співпрацювати з батьками ліворуких учнів як партнерами; надавати психолого-педагогічну підтримку та супровід дітям, спілкуватися з ними. Критерієм його сформованості є операційно-діяльнісний, який охоплює здатність і готовність студентів до роботи з ліворукими дітьми, вміння будувати навчально-пізнавальну діяльність учнів, адекватну їхнім індивідуальним та психолого-фізіологічним особливостям, підбирати та застосовувати діагностичний інструментарій з виявлення провідної руки на практиці, переборювати існуючі труднощі, конкретизувати чинники ризику, які можуть впливати на соціальну дезадаптацію ліворукої дитини, проводити рефлексійний аналіз власної діяльності, застосовувати теоретичні знання на практиці здобуті у процесі професійної підготовки.

Виділені критерії не вичерпують усіх аспектів готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, але загалом достатньо повно характеризують особистісно-професійні якості та компетентності педагога, який намагається творчо застосовувати на практиці набуті знання і вміння під час роботи з учнями окресленої категорії. Для визначення готовності майбутніх педагогів за кожним критерієм було розроблено методику дослідження. З цією метою застосовувалися дослідницько-діагностичні методи, зокрема: педагогічне спостереження, бесіда, педагогічне інтерв'ю, анкетування, опитування, вивчення й узагальнення результатів педагогічної практики, а також кількісне оброблення результатів діагностування: шкалування – присвоєння показників характеристикам, що досліджуються; педагогічне тестування – з метою діагностування знань і умінь готовності до роботи з ліворукими учнями.

Для визначення стану готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми було деталізовано компоненти, критерії та показники, які подаємо у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Компоненти, критерії та показники готовності майбутнього вчителя
початкової школи до роботи з ліворукими дітьми**

Компонент	Критерії	Показники	Діагностичний інструментарій
Мотиваційний	Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> – здатність і готовність студентів до роботи з ліворукими дітьми; – вміння будувати навчально-пізнавальну діяльність учнів, адекватну їхнім індивідуальним та психолого-фізіологічним особливостям; – вміння підбирати та застосовувати діагностичний інструментарій з виявлення провідної руки на практиці; – переборювання існуючих труднощів, конкретизування чинників ризику, які можуть впливати на соціальну дезадаптацію ліворукої дитини; – проведення рефлексійного аналізу власної діяльності; – застосування теоретичних знань на практиці здобутих у процесі професійної підготовки; 	спостереження за студентами під час навчання та проходження ними педагогічних практик, анкетування, тестування

Продовження таблиці 2.1

Когнітивний	Подружньо-когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> – теоретична готовності вчителя початкової школи до вирішення проблем навчання, виховання і розвитку ліворуких дітей; – знання особливостей функціональної асиметрії мозку і проявів їх у вищих психічних функціях і діяльності ліворуких дітей, причин, що впливають на виникнення ліворукості; – організація навчально-пізнавальної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей цих дітей; – ефективні форми, методи і засоби діагностування їх корекції можливих труднощів, які виявляються під час навчання ліворуких учнів; – можливості оцінювання, аналізу і прогнозування ситуації навчання на основі діагностування профілю латеральної організації; 	анкетування, тестування, спостереження за студентами під час семінарських і практичних занять, виконання модульних контрольних та самостійних робіт, вирішенні завдань педагогічної практики
Операційно-діяльнісний	Операційно-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – вміння застосовувати теоретичні знання на практиці, а також створювати на уроці ситуацію успіху для ліворуких дітей, відбирати зміст навчального матеріалу та навчати новим предметним діям; – застосовувати діагностичні методики з виявлення провідної руки; виявляти труднощі, які виникають під час навчання; – проводити систематичну і цілеспрямовану роботу щодо корекції зорово-просторового сприйняття, зорової пам'яті, зорово-моторної координації рухів та уваги; – здійснювати рефлексійний аналіз роботи з цією категорією дітей; співпрацювати з батьками ліворуких учнів як партнерами; – надавати психолого-педагогічну підтримку та супровід дітям, спілкуватися з ними. охоплює вміння застосовувати теоретичні знання на практиці, а також створювати на уроці ситуацію успіху для ліворуких дітей. 	виконання завдань діагностичного характеру під час проходження педагогічних практик та їх аналіз, спостереження за діяльністю студентів під час навчання та педагогічних практик у початковій школі: обсяг діагностичних умінь (кількість); якість виконання діагностичних дій (якісний критерій), аналіз розроблених діагностичних методик

Джерело: Складено автором самостійно

З метою виявлення ступеня актуальності, значущості та цінності для педагогів такого аспекту фахової діяльності, як робота з ліворукими дітьми, значення роботи вчителя щодо попередження та профілактики дезадаптації учнів цієї категорії, конкретизації труднощів у їхньому навчанні, вихованні та розвитку було проведено констатувальний етап експерименту. Зміст і сутність труднощів, які виникають у педагогів під час роботи з ліворукими учнями, міра прояву симптомів

дезадаптації у дітей цієї категорії вивчалися за допомогою опитування, бесід, анкетування, педагогічного інтерв'ю та психолого-педагогічного спостереження за роботою учителів початкової школи та шкільних практичних психологів Скандинавської гімназії, Слов'янської гімназії, СЗШ № 329 «Логос» (Дарницький р-н), гімназії № 48 (Шевченківський р-н), НВК № 39 імені гетьмана України Б. Хмельницького (Деснянський р-н) м. Києва. В експерименті взяли участь 39 респондентів.

У додатку А подаємо зразок анкети для вчителів початкової школи з метою з'ясування стану їхньої готовності до роботи з ліворукими дітьми.

Отримані результати уможливили зробити висновок, що актуальність означеної проблеми для педагогічних працівників є досить високою. Під час педагогічного інтерв'ю, проведеного з учителями зазначених початкових шкіл м. Києва, встановлено, що кількість ліворуких дітей, які вступали до першого класу впродовж 2010 – 2015 років, значно зросла, межа коливається від 10% до 30% від загальної кількості учнів. Педагоги під час відповіді на питання анкет визначали ситуацію в початковій школі таким чином: «Раніше була 1–2 дитини на весь клас, а зараз 5–6 осіб», «багато ліворуких дітей», «більше, ніж раніше» тощо. Результати опитування дали змогу встановити, що всі респонденти відзначили зростання кількості дітей, які активно використовують ліву руку під час письма.

Досить несподіваними для нас були відповіді вчителів щодо засобів діагностування провідної руки у дитини. Так, 71% учителів виділили лише бесіду з батьками; 17% – зазначили, що їм не вистачає відповідної літератури, тестів, анкет з окресленої проблеми; 12% – мають труднощі у володінні засобами діагностування з виявлення провідної руки. На прохання зазначити труднощі, яких зазнавали вчителі під час навчання ліворуких учнів, 68% – зазначали такі, як: повільний темп письма, дзеркальне читання, недосконале орієнтування в просторі, труднощі під час вимовляння деяких звуків (як голосних, так і приголосних); 32% – виділили труднощі під час оволодіння каліграфічною навичкою письма.

На запитання: «Чи здійснюєте Ви психолого-педагогічний супровід ліворуких учнів у навчально-пізнавальній діяльності?» 92% опитаних наголосили

на необхідності здійснення психолого-педагогічного супроводу, і лише 8% відповіли: «Не вважаємо за необхідне». На прохання зазначити методи і прийоми роботи, які вони застосовують на практиці з метою подолання труднощів у навчанні цих дітей, педагоги зазначали: «Все, що можу зробити для ліворуких дітей, – посадити їх за окремим рядом парт», «Навчаю однаково всіх учнів, не виділяю серед них ліворуких».

На запитання про існування розбіжних особливостей ліворуких від праворуких дітей, – 36% учителів подібні відмінності описували таким чином: «цікаві, творчі», «розумні», «дуже рухливі та непосидючі», «повільні», «непосидючі та неуважні», «неохайні», «важко звикають до колективу» тощо. Інші педагоги (64%) не виділяють і відповідно не звертають особливої уваги на таких дітей, не бачать між ними жодних індивідуальних особливостей та відмінностей.

Досить важливим для всіх категорій опитуваних є запитання про необхідність володіння методикою роботи з ліворукими учнями. Так, на запитання: «Чи потрібно педагогові знати спеціальну методику роботи з ліворукими дітьми?» – 89,7% зазначили: «Так, потрібно», і лише 10,3% учителів не вбачають у цьому потреби. Отже, дослідження засвідчило, що проблема навчання і виховання ліворуких дітей є і залишається актуальною та значущою для всіх опитуваних респондентів.

Водночас аналіз відповідей дозволив зробити висновок, що конкретне вирішення проблем, які виникають у навчанні і вихованні цих дітей, викликає у педагогів низку труднощів, серед яких:

- недосконале вміння діагностувати наявність ліворукості та виявляти провідну руку;
- проведення аналізу навчальних можливостей учнів і добирати відповідно до них навчально-пізнавальні завдання;
- відсутність знань про індивідуальні форми роботи з дітьми цієї категорії;
- труднощі під час вибору методів і прийомів стимулювання у процесі здійснення індивідуального підходу;
- проблеми під час навчання читання і письма ліворуких учнів;

- недостатній рівень розвитку зорово-просторового сприйняття, зорової пам'яті та зорово-моторної координації;

- повільний темп діяльності на уроці та висока рухова активність тощо.

Аналізуючи результати проведеного психолого-педагогічного спостереження, варто зазначити, що характерною є ситуація, коли вчителі під час навчальних занять застосовують до ліворуких дітей ті ж вимоги, що і до інших учнів, оскільки навчально-пізнавальна діяльність у школі будується з розрахунку на праворукого учня. Педагоги під час навчання і виховання ліворуких учнів не здійснюють психолого-педагогічного супроводу, сутність якого полягає в тому, щоб виявити стан індивідуального розвитку такого учня, допомогти максимально застосувати можливості освітнього середовища, адаптувати його індивідуальні особливості до умов шкільної життєдіяльності. Варто зазначити, що завдання психолого-педагогічного супроводу визначаються з урахуванням життєдіяльності ліворуких дітей на різних етапах навчання в початковій школі та передбачає:

- інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток ліворукої дитини з урахуванням її індивідуальних та психолого-фізіологічних особливостей, стану здоров'я;

- оптимальну реалізацію цілісного розвивального впливу навчання, виховання та освіти на особистість учня;

- максимальну мобілізацію психічних ресурсів особистості, спрямовану на інтенсивний саморозвиток, що водночас забезпечуватиме і повну самореалізацію, творчу налаштованість.

Нами встановлено, що у вчителів початкової школи відсутні дані про стан здоров'я ліворукої дитини, її індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості, а це, в свою чергу, приводить до того, що педагоги «не розпізнають» особливостей в поведінці ліворукої дітей, а розцінюють їх, як «недисциплінованість» і «примхливість». Окрім цього, для виявлення стану готовності вчителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми нами проводились бесіди зі шкільними практичними психологами. Вивчення журналів індивідуальних консультацій практичних психологів засвідчило, що в початковій школі навчання ліворуких

дітей є значною проблемою, як для педагогів, так і їхніх батьків. На думку більшості практичних психологів, учителі стали набагато частіше звертатися за консультаціями щодо проблем, які виникають у процесі навчання ліворуких учнів.

У таблиці 2.2 подаємо виділені респондентами об'єктивні причини збільшення кількості звернень учителів початкової школи за консультацією до шкільних практичних психологів.

Таблиця 2.2

Причини збільшення кількості звернень учителів початкової школи за консультаціями до шкільних практичних психологів (у %)

№ з/п	Орієнтовні відповіді	Кількість
1	Збільшилась кількість шестирічних першокласників	12,8
2	Неуспішність гіперактивних учнів	26,2
3	Стало більше ліворуких учнів, які створюють проблеми для вчителя	24,3
4	Підвищення інтересу педагогів до вивчення психологічних особливостей ліворуких дітей	36,7

Джерело: Складено автором самотійно

Табличні дані, по-перше, свідчать про збільшення кількості такої категорії дітей, по-друге, вчителі частіше стали звертати увагу на їхні індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості.

На запитання: «Зазначте труднощі, які виникають під час навчання і виховання ліворуких дітей?» шкільні практичні психологи виділили такі, як: емоційну лабільність, підвищену імпульсивність і тривожність дітей означеної категорії. Наприклад: «бурхливе і хворобливе реагування» ліворуких дітей на ситуацію неуспішності сприймалися вчителями як «невихованість», «небажання підкорятися правилам шкільного життя», «агресивність» (із такими запитамі зверталися вчителі до шкільних практичних психологів). Подібна реакція дітей, на думку самих шкільних практичних психологів, була або індивідуально-психологічною особливістю (наявність синдрому гіперзбудливості), або показником формування у дитини так званої «орієнтації на неуспішність» – відчуття власної малоцінності. Компенсація в ліворуких дітей особистої

неспроможності досягалася шляхом протидії шкільним нормам у порушеннях поведінки й дисципліни.

Відтак, на нашу думку, необхідно звернути особливу увагу на категорію вчителів початкової школи, які є теж ліворукими. Для цієї категорії педагогів характерним було виникнення труднощів під час формування навичок каліграфічного письма праворукої дитини, а саме: як допомогти цій дитині під час письма, показати зразок виконання руху під час написання літери, траєкторію руху під час написання літер і цифр. Ці труднощі суголосні з тими, які відчують і праворуки вчителі у роботі з ліворукими учнями.

Аналізуючи результати проведеного психолого-педагогічного спостереження, опитування, бесід і анкетування можна стверджувати, що проблема навчання і виховання ліворуких дітей є досить актуальною як для вчителів початкової школи, так і для їхніх батьків. Встановлено, що педагоги частіше констатують наявність проблем і труднощів, які виникають під час навчання і виховання ліворуких дітей, але важко розуміються у виникненні цих причин, визначенні корекційних заходів. Причина, що створює певну ситуацію, на наш погляд, полягає в тому, що вчителі недостатньою мірою володіють знаннями про індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості дітей означеної категорії, можливості та шляхи педагогічної корекції, не усвідомлюють значущості та цінності зазначеного аспекту педагогічної діяльності.

На основі результатів діагностування вчителів початкової школи і шкільних практичних психологів базових ЗЗСО м. Києва та Київської області було розроблено й апробовано методику дослідження для студентів Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, факультету початкової освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, з метою виявлення стану їхньої готовності до роботи з ліворукими дітьми (всього 142 студента III–IV курсів денної і заочної форм навчання). Нами застосовувалися такі діагностичні методи, як: педагогічне спостереження, бесіда, анкетування,

тестування, що передбачали виявлення готовності студентів – майбутніх фахівців до роботи з дітьми окресленої категорії за мотиваційним, змістовим та оцінювально-результативним компонентами.

Під час виявлення готовності за мотиваційним компонентом важливо було встановити ступінь усвідомлення студентами значущості проблеми ліворукості в діяльності вчителя початкової школи. Студентам пропонувалась анкета, що містила запитання такого змісту:

1. Чи потрібно вчителю початкової школи в його професійній діяльності знати про особливості навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів?
2. Чи цікавить Вас проблема навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів?
3. Чи погоджуєтеся Ви із твердженням: «Не можна навчати дитину, не знаючи її індивідуальних особливостей».

З метою детальнішого з'ясування провідних мотивів, які спонукають майбутнього вчителя початкової школи до професійного самовдосконалення, було поставлено запитання: «Що спонукає Вас підвищувати готовність до роботи з ліворукими учнями?». Нами з'ясовано, що пріоритетним є мотив «потреба в опануванні знаннями з проблеми навчання і виховання ліворуких учнів». Такий вибір зробили 41% респондентів. На другому місці – мотив «позитивне ставлення до ліворукості», його зазначили 29% опитаних. Мотив «прагнення досягти успіху в педагогічній діяльності» вибрали 13% респондентів. На четвертому – мотив «стійкий інтерес до змісту роботи з ліворукими дітьми», його вибрали – 12%. Мотив «бажання пошуку способів вирішення педагогічних ситуацій під час роботи з ліворукими учнями» обрали 5% опитаних.

Відтак, ми дійшли висновку, що під час підготовки студентів до роботи з ліворукими учнями необхідно акцентувати увагу на важливість означеної готовності для їхнього ефективного навчання. Для цього було поставлено запитання: «Чи вважаєте Ви, що від готовності вчителя початкової школи залежить успішність ліворуких учнів у навчанні?». З отриманих даних було встановлено, що переважна більшість майбутніх фахівців розуміють значення готовності вчителя до роботи з ліворукими учнями та достатньо вмотивовані до

професійної діяльності. Більшість студентів (37%) відповіли, що «володіння вчителем знаннями про особливості навчання ліворуких учнів забезпечує їхню високу успішність, розвиток творчих умінь тощо», 31% – стверджують, що «успішність ліворуких школярів залежить від того чи знайде фахівець до них правильний підхід», 42% – зазначили, що «успішність учнів залежить лише від їхніх природних задатків і потенційних можливостей, а не від педагога».

Дані дослідження дозволяють із упевненістю стверджувати, що переважна більшість студентів – майбутніх учителів початкової школи належним чином не усвідомлюють значущості роботи з ліворукими дітьми, а також не потребують підвищення стану готовності до роботи з означеною категорією учнів.

З метою виявлення готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми за когнітивним компонентом застосовувалися такі методи, як: анкетне опитування, аналіз «продуктів» діяльності (план-конспект навчальних занять); статистичні дані, що спрямовувалися на вияв знань респондентів про сутність таких понять, як: «ліворукість», «лівшість», «амбідекстр» і з'ясування їхнього ставлення до проблеми ліворукості як до важливого аспекту педагогічної діяльності.

У додатках А.1, А.2 подаємо зразки анкет для студентів III–IV курсів напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта» з метою перевірки їхньої готовності до роботи з ліворукими дітьми (за когнітивним і операційно-діяльнісним компонентами).

Анкета охоплювала 12 запитань. Запитання №1, 2, 4 мали на меті визначення розуміння студентами сутності понять «ліворукість», «лівшість», «амбідекстр» та ставлення до проблеми ліворукості як до важливого аспекту педагогічної діяльності. Про обізнаність майбутнього вчителя початкової школи із причинами, які впливають на виникнення ліворукості, можна було дізнатися на основі відповідей на запитання за № 7. Запитання № 9, 11 стосувалися безпосередньо особливостей організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів. Про знання діагностичних засобів із виявлення провідної руки було зроблено висновок за результатами відповідей на запитання № 8.

Для того, щоб детальніше з'ясувати, що саме знають майбутні педагоги про проблему ліворукості та в чому вбачають її сутність, нами було поставлено відкрите запитання: «Як Ви розумієте сутність поняття «ліворукість»?».

Узагальнені результати відповідей студентів – майбутніх фахівців початкової школи подаємо в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

**Результати відповідей студентів – майбутніх учителів початкової школи
щодо визначення сутності поняття «ліворукість» (у %)**

№ з/п	Варіант відповіді	Кількість осіб
1	Переважає використання лівої руки під час письма та виконання побутових дій	86 (60,6)
2	Домінування правої півкулі головного мозку	21 (14,8)
3	Особливість людини	18 (12,7)
4	Особлива організація півкуль головного мозку	11 (7,7)
5	Важко відповісти	6 (4,2)

Джерело: Складено автором самостійно

Як бачимо з таблиці 2.7, найбільш поширеною була відповідь респондентів: «переважає використання лівої руки під час письма та виконання побутових дій», були також відповіді на зразок: «домінування правої півкулі головного мозку», «особливість людини», «особлива організація півкуль головного мозку». Дані опитування засвідчили, що в більшості з них є чітко сформоване уявлення про ліворукість. Водночас варто зазначити, що частина опитаних (близько 20,4%) не можуть пояснити її сутності. Зазначимо, що отримані результати є прямим свідченням того, що існує категорія студентів (до неї віднесені ті, які неправильно відповіли (24,6%) та ті, хто не дали відповіді взагалі, а це приблизно 4,2% від загального числа опитаних), які не розуміють сутності ліворукості.

Для того, щоб з'ясувати, чи розмежовують майбутні фахівці сутність понять ліворукість і лівшість, було поставлено запитання на зразок: «Чи є поняття «ліворукість» і «лівшість» синонімами?». Опрацювавши анкетний матеріал, ми

отримали таку інформацію: 42,7% респондентів не розмежують сутність цих понять і вважають їх однаковими за своїм значенням, 57,3% – зазначили, що ці поняття не є синонімами, але пояснити їх значення не змогли (рис. 2.2.).

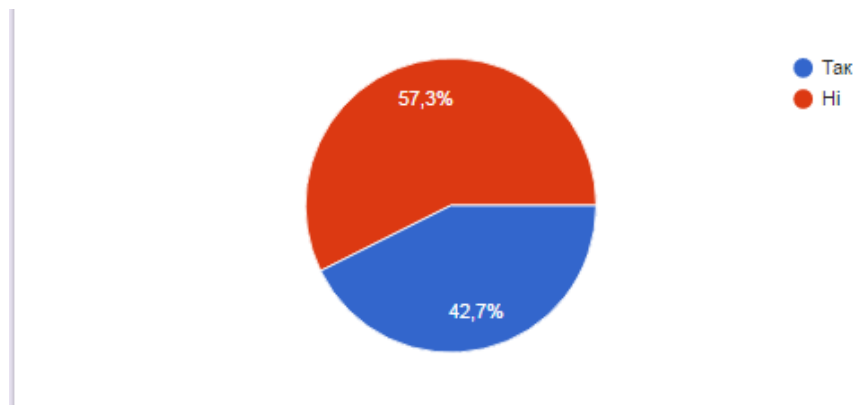

Рис. 2.1. Скриншоти розподілу відповідей студентів – майбутніх учителів початкової школи III–IV курсів на запитання анкети: «Чи є поняття «ліворукість» і «лівшість» синонімами?» (у %) *Джерело: Складено автором самостійно*

На запитання: «Чи розумієте Ви сутність і зміст поняття «амбідекстр»?» – 19% студентів зазначили, що їм важко відповісти; 10,4% – утримались від відповіді; 70,6% – тлумачать означену дефініцію як «однакове володіння людиною як правою, так і лівою руками». Думки майбутніх учителів, висловлені під час опитування, свідчать про те, що вони недостатньою мірою поінформовані про те, що таке «амбідекстр». Якісний аналіз результатів анкетування засвідчив, що більшою мірою це стосується студентів III курсу на пряму підготовки «Початкова освіта» денної форми навчання.

З метою подальшого з'ясування готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми було поставлено запитання: «Які причини, на Вашу думку, впливають на виникнення ліворукості?». Опитування передбачало відповіді за кількістю вибору, тому загальна чисельність перевищувала 100%. Відтак, 28,3% опитаних пов'язують її лише з генетичними чинниками (спадковістю); 55,3% – вважають, що причиною ліворукості є патологічні чинники, а саме: 26,7% – «внутрішньоутробний розвиток плоду», 28,6% – «вплив ультрафіолету» тощо; 14,8% – стверджують, що ліворукість може

бути вимушеною (травма правої руки, наслідування ліворуких дорослих). Серед відповідей майбутніх фахівців були й такі, що не мають наукового підтвердження – 15,6% («асиметричне розташування внутрішніх органів», «перевага правої півкулі головного мозку», «надлишок тестостеронів у крові» тощо). Не відповіли на поставлене запитання 9,7% опитаних.

Думки майбутніх фахівців початкової школи, висловлені під час опитування, переконливо доводять, що вони недостатньо володіють інформацією про сутність понять «ліворукість», «лівшість», «амбідекстр» і причини, які впливають на виникнення ліворукості. Якісний аналіз анкетування підтвердив, що це переважно стосується студентів III курсу, хоча зустрічаються анкети з аналогічними відповідями, заповнені респондентами IV курсу.

Таким чином, аналіз результатів анкетного опитування студентів щодо з'ясування сутнісних характеристик роботи з ліворукими учнями початкової школи дав змогу зробити висновок про те, що лише незначна частина 67,8% респондентів володіє відповідними знаннями щодо сутності понять «ліворукість», «лівшість», «амбідекстр» та особливостей роботи з ліворукими дітьми в повному обсязі. Водночас майже половина (48%) майбутніх учителів частково готові до роботи з ліворукими учнями, а більше половини (52%) майбутніх педагогів – не готові.

У контексті нашого дослідження звертаємо увагу й на умови організації навчання та виховання ліворуких учнів початкової школи. Так, на запитання: «Чи існують особливості організації навчального процесу ліворуких учнів?» незначна кількість респондентів (11,9%) відзначали, що з цього питання їм бракує знань; 62,7% опитуваних зазначили особливості розташування зошита на парті, положення ручки в руці, правила сидіння за партою; 25,4% – наголошували на необхідності індивідуального підходу до ліворуких дітей.

На запитання: «Які труднощі може зазнавати вчитель під час навчання ліворуких учнів у початковій школі?» 44,9% респондентів зазначали: «повільне виконання ліворукими дітьми поставлених завдань», «недосконале орієнтування в просторі», «поганий почерк»; 20,6% – «спотворення форм і пропорцій фігур під час їх графічного зображення»; 9,4% – дзеркальне читання і письмо; 25,1% –

труднощі, пов'язані з тим, як допомогти праворукому вчителю дитині, яка пише лівою рукою і, навпаки, – ліворукому вчителю – праворукій дитині з оволодіння навичками каліграфічного письма.

На основі зазначеного можна стверджувати, що більшість майбутніх фахівців усвідомлюють необхідність індивідуального підходу до ліворуких учнів. Відповідаючи на запитання: «Обґрунтуйте умови формування навичок каліграфічного письма» – 62,7% респондентів акцентували увагу на використанні для ліворуких учнів зошита з друкованою основою, 17,8% – способи тримання ручки в лівій руці, 8,7% – положення зошита на парті, 10,8% – організація робочого місця.

На запитання: «Чи потрібно перевчати ліворуку дитину писати правою рукою?» – 100% респонденти одностайно відповіли: «Не потрібно» (рис. 2.3.).

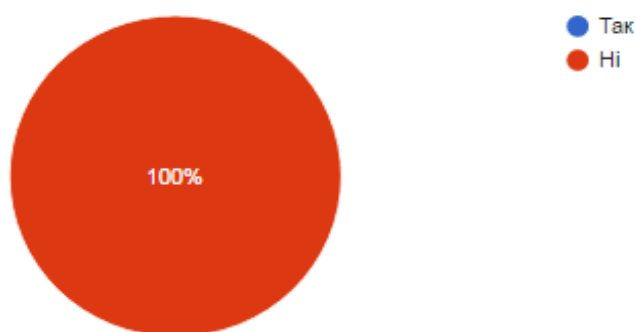

Рис. 2.2. Скриншот розподілу відповідей студентів – майбутніх фахівців початкової школи III–IV курсів на запитання анкети: «Чи потрібно перевчати ліворуку дитину писати правою рукою?» (у %)

Джерело: Складено автором самостійно

Наступним етапом констатувального експерименту було виявлення стану готовності майбутнього вчителя до роботи з ліворукими дітьми за операційно-діяльнісним компонентом. Із цією метою нами було проведено наступне анкетне опитування студентів III–IV курсів ОР «бакалавр» напряму підготовки «Початкова освіта».

Якісно-порівняльний аналіз результатів анкетного опитування студентів щодо вміння роботи з ліворукими дітьми наводимо у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Сформованість практичних умінь, необхідних для успішної роботи
з ліворукими учнями початкової школи**

№ з/п	Питання до респондентів	Відповіді респондентів		
		Так	Частково	Ні
1	Уміння організовувати навчання ліворуких учнів	32 особи (22, 5)	47 осіб (33,1)	63 особи (44,4)
2	Уміння здійснювати індивідуальний підхід у процесі навчання ліворуких учнів	42 особи (29,6)	15 осіб (10,6)	85 осіб (59,8)
3	Володіння засобами діагностування провідної руки	54 особи (38,2)	16 осіб (11,3)	72 особи (50,5)
4	Володіння методикою формування навичок каліграфічного письма ліворуких дітей	34 особи (23,9)	37 осіб (26,1)	71 особа (50)

Джерело: Складено автором самостійно

Отже, результати діагностування практичної готовності студентів до роботи з ліворукими дітьми засвідчили про те, що здатні до такої діяльності лише незначна частина респондентів (28,6%). З огляду на це можемо стверджувати, що існує нагальна потреба у підготовці фахівців, які мають відповідну теоретичну і практичну підготовку, здатних ефективно навчати ліворуких учнів відповідно до їхніх індивідуально та психолого-фізіологічних особливостей.

Отримані дані в результаті констатувального експерименту, свідчать про те, що загалом для студентів – майбутніх фахівців, характерною була відсутність знань про особливості навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів та неповністю сформоване уявлення про явище ліворукості. В окремої категорії студентів було зафіксовано доволі низький рівень сформованості знань про проблему та труднощі навчання дітей окресленої категорії. Виняток склали студенти, що закінчили педагогічний коледж, які за всіма показниками виділялися з-поміж загального контингенту опитаних.

Результати теоретичного аналізу окресленої проблеми, пошукова й експериментальна робота дали змогу визначити рівні готовності майбутнього

вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (високий, середній, низький). Зупинимось детальніше на їх характеристиці.

Для *високого рівня* готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми характерною є наявність усіх показників у повному обсязі, а саме: яскраво вираженою педагогічною спрямованістю до цього виду діяльності, прагненням до самовдосконалення, усвідомленістю значущості розуміння сутності ліворукості. Вони повною мірою володіють уміннями, спрямованими на роботу з ліворукими дітьми, вміють долати труднощі, які виникають у роботі з учнями, аналізують здобуті результати, конструктивними та діагностико-прогностичними вміннями (створювати ситуацію успіху для ліворуких дітей під час навчально-пізнавальної діяльності, виявляти труднощі під час навчання ліворуких дітей, володіти засобами діагностування з виявлення провідної руки та психолого-педагогічним супроводом).

Студентам із *середнім рівнем* готовності до роботи з ліворукими дітьми притаманна позитивна мотивація, усвідомлення значущість знань про особливості ліворуких дітей, визначення мети означеної діяльності, але у майбутній професії ці знання вони будуть застосовувати епізодично, частково володіють комплексом умінь і навичок роботи з ліворукими дітьми, але не усвідомлюють необхідності самовдосконалення; не прагнуть розширювати свої професійні знання і навички, мають труднощі під час з виявлення в учнів початкової школи провідної руки.

Для студентів із *низьким рівнем* готовності до роботи з ліворукими дітьми характерною є усвідомленість значущості роботи з ліворукими дітьми, однак вони не визначилися щодо можливості їх застосування у професійній діяльності (під час практики). У них спостерігаються нечітке уявлення про специфіку роботи з ліворукими дітьми; на практиці вони не володіють повною мірою методикою роботи з цими дітьми. Використання ними окремих конструктивних і діагностико-прогностичних умінь має епізодичний, несистематичний характер, що не дає бажаних результатів. Водночас для студентів, віднесених до низького рівня готовності, характерним є несформоване прагнення до самовдосконалення.

Таким чином, нами проведено діагностування готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, визначено мотиваційний, когнітивний та операційно-діяльнісний компоненти, відповідно до яких встановлено показники та рівні (високий, середній і низький).

2.2. Врахування особливостей ліворуких дітей у процесі навчально-пізнавальної діяльності

Важливою складовою підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми є врахування у навчально-пізнавальній діяльності їхніх індивідуальних та психолого-фізіологічних особливостей. У Навчальних програмах для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою для 1–4 класів (2016) зазначено, що «за наявності в класі дітей, які пишуть лівою рукою, учитель має коригувати методику роботи з такими учнями, не наполягаючи на перевчанні їх на письмо правою рукою» [162, с.7].

Відтак, порушена проблема має належно вирішуватися як у теорії, так і практиці початкової школи, адже саме від учителя залежить успішність ліворукої дитини. Нами з'ясовано, що питання навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів висвітлено як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями в різних аспектах, а саме: врахування індивідуально-психологічних особливостей дітей – Т. Ахутіною [10; 11], Ж. Заводною [78], Н. Корсаковою, Ю. Мікадзе [117], В. Москвін [159], Н. Пилаєвою [11], А. Семенович [210], Е. Симеріцькою [214] та інші. Питання, пов'язані з функціональною асиметрією мозку розглядали В. Біанкі [22], Н. Брагіна [33], В. Деглін [58], Г. Дейч [225], В. Леутін [129], О. Лурія [134; 135], Д. Льові [315], Р. Сперрі [318], С. Спрінгер [225], А. Чуприков [263] та інші.

Дослідженню розвитку емоційно-вольової та мотиваційної сфер ліворуких учнів присвячено наукові розвідки Н. Брагіна [64], Р. Девідсон [311], Т. Доброхотової [64], Д. Кимури [312], Е. Хомської [245]. Навчання та виховання ліворуких дітей – М. Безруких [15; 17], М.Захарійчук [86], І. Цєпова [252], М. Чабайовська [253; 254].

Вчені стверджують, що чинник функціональної асиметрії півкуль головного мозку молодших школярів недостатньою мірою враховується в сучасній системі освіти, а це в свою чергу приводить до зниження ефективності засвоєння навчального матеріалу. Так, психофізіологи М. Кабардов, М. Матова [93], В. Москвін [159] наголошують, що під час навчання ліворуких дітей необхідно враховувати вікові та статеві особливості функціональної асиметрії мозку. Науковці зазначають, що особливістю молодшого шкільного віку є переважання правопівкульних функцій, що визначає необхідність активного застосування у навчально-пізнавальній діяльності наочно-образного матеріалу.

Зокрема, А. Сиротюк доводить, що процес навчання в початковій школі має будуватися з урахуванням знань про розвиток міжпівкульної взаємодії на різних етапах онтогенезу [216]. У дітей індивідуальний латеральний профіль остаточно формується лише у віці 12–14 років, адже дозрівання структур головного мозку є тривалим і нерівномірним процесом, що протікає одночасно з розвитком самої дитини. До цього віку дитина є «правопівкульною», а в міру розвитку мовних функцій відбувається посилення значення лівої півкулі, тому можлива зміна провідної півкулі. Таких дітей, як ми вже зазначали попередньо, називають «прихованими» лівшами, оскільки їхні ознаки ліворукості не пов'язані з домінуванням лівої руки, а проявляються в сенсорно-перцептивних асиметріях. Правопівкульні учні мають таку ж специфіку індивідуально-психологічних особливостей, як і ліворукі, та вимагають індивідуального підходу, особливо під час навчальної-пізнавальної діяльності. Вчені Т. Ахутіна [10; 11], М. Корсакова, Ю. Мікадзе [117], В. Москвіна [159], А. Семенович [210] зазначають, що до певного віку (в основному до 5 років) у дитини формується домінувальна півкуля щодо відповідної руки, наприклад, правшів – ліва півкуля. Часто спостерігається і нетиповий психічний розвиток, коли у дітей не формується домінувальна півкуля щодо руки. У цих випадках спостерігається «псевдоліворукість» або приблизно рівне використання обох рук, тобто «дворукість». Таких дітей, як уже було зазначено, називають амбідекстрами.

Відтак, дослідження науковців дають змогу стверджувати, що особливості психіки у таких дітей такі ж, як і ліворуких, але вони легко звикають писати правою рукою і, як правило, не страждають від декстрастресу (тиск у праворукого середовища). Зокрема, Т. Доброхотова [64], П. Чуприков [263] переконливо доводять, що в кожній третій людині домінування півкуль мозку взагалі не спостерігається, а існує лише відносно велика функціональна активність однієї з півкуль, проте поділ дітей на «правопівкульних» і «лівопівкульних» спрощує реальність. Подібне спрощення, на думку вчених, необхідне, тому що воно дозволяє більш чітко виділити особливості протікання у дітей низки психічних процесів, проаналізувати специфіку стратегій когнітивної поведінки, емоційно-вольової та мотиваційної сфер особистості.

Нами встановлено, що термін «домінування» (з лат. *dominans* – панівний) – це «мати перевагу, панувати, бути основним, головним» [42, с.316]. Оскільки існує перехрест нервових шляхів, що ведуть від кінцівок до півкуль мозку, то під час домінування лівої півкулі, провідною, в більшості випадків, є права рука. Домінування лівої півкулі пояснюється тим, що в ній зосереджувалося керування важливими психічними функціями свідомості, контролю, мовою, абстрактним мисленням, а також провідною правою рукою. В історії фізіології довгий час вважалося, що із двох півкуль головного мозку ліва – велика півкуля, а права – мала. Сучасні дослідження засвідчили, що права півкуля зумовлює підсвідомі, інтегровальні психічні процеси, наочно-практичну діяльність, інтуїцію, музичну та художню творчість, образне мислення. Крім того, доведено, що мозок працює не за стереотипом, а динамічно, «керуючись ситуацією». У процесі оброблення інформації однією півкулею інша на певний час зменшує свою активність, наче б то пригальмовує. Взаємодоповнювальний і одночасно синхронний режим діяльності півкуль створює умови для повноцінної та гармонійної психічної діяльності.

Функціональну активність лівої та правої півкуль головного мозку дітей молодшого шкільного віку подаємо в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Функціональна активність півкуль головного мозку
дітей молодшого шкільного віку (6–10 років)**

<i>Ліва півкуля</i>	<i>Права півкуля</i>
Сприйняття	
Дискретне (частинами); аналітико розсудливе; мови (сміслового аспекту); висоти звуків	Цілісне; емоційно-почуттєве; музики та шумів; низькі звуки
Перероблення інформації	
Повільне, виражене в поняттях; словесно-знакове, логічно-послідовне	Швидке, виражене в образах; миттєвий чуттєвий аналіз складних сигналів, інтуїтивна орієнтація в навколишньому світі
Емоції	
Хвилювання, почуття насолоди, щастя; мають переважно внутрішній (імпресивний) план	Страх, сум, гнів, інші негативні емоції мають переважно зовнішній (експресивний) план
Свідомість	
Центр свідомості та контролю, управління довільними психічними процесами; почуття індивідуальності, усвідомлення та виділення себе з навколишнього середовища	Центр підсвідомих і безсвідомих психічних процесів; почуття спільноти «ми»; єднання з природою та людьми
Мова	
Центр мовлення і мови, знакових систем; смисловий бік мови; читання і лічба, письмо, опора на приголосні	Інтонаційна сторона мовлення; міміка, жестикуляція під час мовлення, опора на голосні
Мислення	
Швидке, раціональне, абстрактно-логічне, формальне, програмоване; індуктивне (виділення часткового); оперування цифрами, математичними формулами та іншими знаковими системами	Швидке, емоційне, наочно-образне, інтуїтивне, спонтанне; дедуктивне (утворення загального); використання відчуттів, здогадок, передчуттів, уявлень наочних життєвих прикладів
Пам'ять	
Довільна, на цифри, формули, слова, послідовність подій та їх ймовірні властивості Прогноз майбутнього (екстраполяція)	Мимовільна, зорово-наочна, образна, емоційна Дійсність, реальний час, інформація про минуле

Джерело: [118]

Таким чином, аналіз табличних даних засвідчив, що функціональна асиметрія мозку має істотний вплив на формування механізмів сприйняття та засвоєння інформації молодшими школярами, вона визначає стратегії когнітивної поведінки, розвиток емоційно-вольової і мотиваційної сфер особистості.

Крім того, нами встановлено, що для дітей характерними є психофізіологічні особливості, зумовлені гендерними відмінностями, наприклад, специфіка формування функціональних асиметрій людини. Так, нейропсихологи (Дж. Браун [309], Дж. Леві, Т. Нагілакі [314] та інші) зазначають, що у хлопчиків повільніше дозріває ліва півкуля, а у дівчаток – права. У віці 7 – 8 років хлопчики успішніше вирішують наочні, а дівчатка – словесні завдання. У дитинстві хлопчики більш правопівкульні, ніж дівчатка, але з віком у чоловіків за рівнем функціонального розвитку починає домінувати ліва півкуля. Мозок чоловіка є більш асиметрично організованою системою, ніж мозок жінки, як за вербальними, так і невербальними функціями.

Відмінності, що існують у латералізації півкуль між ліворукими хлопчиками й дівчатками згідно з дослідженнями нейропсихологів (Дж. Браун [309], Дж. Леві, Т. Нагілакі [314] та інших), подаємо в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Відмінності, між ліворукими хлопчиками й дівчатками

<i>Хлопчики</i>	<i>Дівчатка</i>
Характер більш замкнутий	Характер більш відкритий
Більше уваги звертають на зміст завдання, ніж на його форму	Більше уваги звертають на форму, ніж на зміст завдання
Спостережливість знижена	Спостережливість підвищена
Об'єктивні	Вразливі
Труднощі у процесі виконання завдання долають за допомогою інтелекту й сили	Труднощі у процесі виконання завдань долають переважно за допомогою хитрості та спритності
Стримані в разі невдач	Дратуються в разі невдач
Потреба в емоційному збудженні незначна	Потреба в емоційному збудженні підвищена
Розвинена здатність до прогнозування (схильність до вирішення відстрочених довгострокових проблем)	Здатність до прогнозування ослаблена (вирішують переважно поточні та повсякденні питання)
Словесне заохочення розслаблює, вповільнює діяльність	Словесне заохочення збуджує та прискорює діяльність
Не завжди охайні, уважні, старанні в роботі	Охайні, уважні, старанні в роботі

Джерело: [238]

Отже, на основі табличних даних можемо стверджувати, що у дівчаток більш розвинені мовленнєві здібності, їхнє мовлення емоційніше й виразніше, ніж у хлопчиків. Дівчатка більш грамотно пишуть творчі роботи (перекази, твори), використовуючи безліч прикметників та іменників, а також епітетів, гіпербол і метафор, тоді, як хлопчики, – дієслово. В ліворуких дівчаток спостерігаються більш сформовані навички читання, для них характерною є короткочасна (оперативна) пам'ять, а почерк набагато охайніший; у хлопчиків – просторово-зорові здібності, вони набагато краще орієнтуються у візуальних і тактильних лабіринтах, легше читають схеми, географічні карти, визначають розташування міст, річок, шляхів, напрямом «ліворуч – праворуч».

Слушними для нашого дослідження є психологічні дослідження О. Деревиської, які засвідчують, що «ліворукі діти схильні до внутрішніх емоційних конфліктів» [59, с.23]. Авторка стверджує, що у ліворуких хлопчиків частіше, ніж праворуких, спостерігається негативне ставлення до себе, школи, а у дівчаток – до матері, вчителів.

Із урахуванням зазначеного, виділяємо якості, характерні для ліворуких учнів молодшого шкільного віку, а саме: десинхронізація у розвитку сфери психіки: емоційна сфера випереджає розвиток інших сфер; підвищена рухливість; повільний темп читання, письма; недосконале орієнтування в просторі; музична обдарованість; труднощі під час вимовляння деяких звуків (як голосних, так і приголосних); вони є безпосередніми, довірливими, легко піддаються впливу тимчасових почуттів і настрою.

Багаточисельні дослідження (В. Біанкі [22; 23], А. Лурія [134; 135; 136], Р. Сперрі [318], Е. Хомська [246; 247] та інші) підтверджують, що ліва півкуля бере участь в основному в аналітичних процесах, асоціативній діяльності, забезпечує мовну діяльність, самосвідомість, сприйняття музичної композиції, простору, кольорів; їй притаманна розпізнавальна стратегія оцінки найбільш значущих елементів відображення, тому виключення лівої півкулі приводить до депресії. Права півкуля забезпечує конкретно-образне мислення та оперує з невербальними стимулами, нездатна на продукування хибних висловлювань, зумовлює розуміння гумору, відповідає за структурно-просторові перетворення, передбачає здатність до зорового й тактильного розпізнавання; інформація, яка надходить, обробляється

одночасно цілісним способом, використовуючи розпізнавальну стратегію повного опису, виключення правої півкулі приводить до ейфорії та грубого порушення здібності ідентифікувати зображення. За високих рівнів перешкод півкуля точніше виділяє корисну емоційну та семантичну інформацію мови із шуму, оскільки використовує цілісну стратегію сприйняття. Права півкуля переважно відповідає за автоматичні процеси оброблення інформації, а ліва – контролювальні та довільні.

Як зазначає В. Радіонов, лівопівкульні структури більшою мірою пов'язані з «гіперстенічними» емоціями (гнів, тривога, ейфорія), а правопівкульні – «астенічними» емоціями (розпач, сум, апатія, страх) [194]. Права півкуля є більш ефективною в обробленні емоційно негативної інформації, а ліва півкуля – нейтральної лексичної інформації емоційного змісту.

Науковці О.-Й. Грюссер, Т. Зальке, Б. Циндра [121] у своїх дослідженнях детально характеризують асиметрію лівої та правої півкуль головного мозку людини. За їхніми даними нами укладено порівняльну таблицю розподілу домінування півкуль у дітей молодшого шкільного віку (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Порівняльна характеристика розподілу домінування півкуль головного мозку

<i>Ліва півкуля</i>	<i>Права півкуля</i>
Усне мовлення	Метафоричне значення мовлення
Читання	Почуття гумору
Письмо	Емоційне забарвлення мовлення
Вербальне мислення. Обсяг текстів прози та поезії	Інтонація усного мовлення
Ритм музики. Назва кольорів	Звуковисотні відношення, тембр і гармонія в музиці
Класифікація кольорів	Просторові поняття та уявлення, стереоскопічний зір
Рахунок	Просторові координати, загальна просторова орієнтація
Права частина зовнішнього простору	Геометрія, гра у шахи Сприйняття цілісного образу Ліва і права частини зовнішнього простору
Інтерпретація міміки та жестів	Розпізнавання міміки та жестів Впізнавання облич Емоційні реакції

Джерело: [263]

Специфікою «правопівкульного» мислення науковці вважають готовність до цілісного «схоплювання» суперечливих із точки зору формальної логіки зв'язків і формування за рахунок цього багатозначного контексту. Лівопівкульними мислення організовує знаковий матеріал і створює однозначний контекст, забезпечуючи здатність до послідовного, ступінь частого пізнання, яке має аналітичний характер. Так, Дж. Корнел порушує питання про необхідність розроблення і реалізації індивідуально-диференційованого навчання з урахуванням стилів мислення учнів. Учений виділяє й аналізує індивідуальні типи учнів (аудіали, візуали і кінестети), які по-різному проявляються і поводяться під час навчально-пізнавального процесу в школі [310].

Таким чином, у загальному вигляді відмінності між стратегіями мислення «правопівкульного» і «лівопівкульного» зводиться до протилежних способів організації контекстуальних зв'язків між знаками-словами і образами. Так, М. Безруких, М. Князева [102], Н. Корсакова, Ю. Мікадзе [117] встановили, що у діяльності ліворукої дитини особливості організації пізнавальної сфери можуть мати такі прояви, як:

- недостатня розвиненість зорово-рухової координації, яка може виражатися в нерозбірливому почерку, труднощах під час змальовування різних графічних зображень;
- різні мовні порушення найбільш часто виявляються в помилках під час звукового аналізу;
- особливості просторового сприйняття, наслідками якого є перекручування форм і пропорцій фігур, дзеркальність рухів (письма), погана зорова пам'ять;
- труднощі концентрації та переключення уваги, що безпосередньо впливають на успішність ліворуких дітей.

Порушення або недостатній розвиток зорово-просторового сприйняття, зорової пам'яті та зорово-моторної координації рухів, що є характерним ліворуких учнів, приводять до виникнення дзеркального письма і читання. Спонтанне дзеркальне письмо, на думку Н. Брагіної, Т. Доброхотової [33], виявляється у більшості дітей віком від 3 до 7 років. Водночас дослідники зазначають, що

частота дзеркального письма у ліворуких дітей складає 85%. Елементи дзеркального письма, малювання, читання спостерігаються у амбідекстрів і прихованих лівшів. Під час оволодіння звичайним письмом дзеркальне письмо у них може виявлятися раптово, коли діти стомлені або неуважні. Дослідники наголошують, що ліворукі діти вимагають особливого підходу й уваги саме під час навчання в початковій школі, а також підтверджують особливу значущість і необхідність психолого-педагогічного супроводу початкового етапу навчання і важливу місію вчителя у цьому процесі.

Нами встановлено, що ліворуким дітям, на відміну від праворуких, властиве образне сприйняття дійсності, більш тонке розуміння кольору та звуку. У них є досить розвинута інтуїція, вміння охоплювати досить великі об'єми інформації, швидко виділяти головне. Завдяки здатності інтуїтивно знаходити рішення, миттєво вникати у проблему, ліворукі діти можуть генерувати оригінальні ідеї, висувати гіпотези, робити відкриття. Ліворукі школярі володіють більш розвиненим словниковим запасом і загальною інформованістю, мають ерудицію та високі досягнення в математиці [263].

Проведене теоретико-прикладне дослідження дало змогу встановити, що актуальними для вчителів початкової школи залишаються також питання про можливість перевчання ліворуких учнів праворукому письму. Зазначена проблема й до цього часу викликає безліч запитань і не має єдиного правильного вирішення. Науковці М. Безруких [17], А. Сиротюк [216], А. Чуприков [263] зазначають, що у процесі насильного перевчання у ліворуких учнів виникають зміни в поведінці, а саме: вони стають дратівливими, вередливими, неспокійно сплять; у них знижується апетит, виникає головний біль і їм притаманна постійна млявість, тобто розвиваються невротичні реакції у вигляді неврозів, енурезів та заїкання. Згідно зі статистикою, кожна третя дитина із заїканням – це перевчена лівша. У такій ситуації ліворукі учні втрачають віру у власні сили, неповною мірою реалізують свої потенційні можливості та здібності. Внаслідок цього в учнів початкової школи формується стійкий комплекс неповноцінності.

Відтак, вважаємо, що вчитель початкової школи має не просто знати, що перевчання ліворукої дитини недопустиме, а й мати уявлення про його наслідки для розвитку психічних процесів і станів, оскільки ліворукість у багатьох випадках має компенсаторний характер внаслідок поразок і органічної недостатності лівої півкулі, а також спостерігається компенсаторне підвищення активності правої півкулі.

Н. Траутготт [233], Т. Хрізман [251] встановили, що виникненню неврозів у школярів сприяє «лівопівкульний» акцент традиційного навчання у початковій школі. За таких умов відбувається надмірна стимуляція невластивих дітям функцій лівої півкулі під час гальмування функцій правої півкулі. Як результат, під час перевантаження лівої півкулі з'являються підвищена стомлюваність, відволікання і забудькуватість, як наслідок – недостатня активність (гальмування) провідної правої півкулі, дратівливість, неспокій, знижений фон настрою. Перенапруження приводить до хронічного інтелектуального стресу, який може виявлятися у поступовому нарощуванні почуття втоми, нестійкої уваги, головного болю.

Як підтверджує практика діяльності початкової школи, проведені нами психолого-педагогічні спостереження, традиційне навчання, орієнтоване на праворуких дітей, створює певний «інформаційний стрес» під час навчання у традиційній школі ліворуких учнів. Тож ліворукі діти потрапляють у не вигідне становище порівняно з праворукими під час традиційного навчання. Вони навчаються виконувати всі навчальні завдання і вправи аналогічно з праворукими, змушені пристосовуватися до праворукого світу. Це може травмувати особистість дитини, створюючи ситуацію «декстрастресу» стресових впливів праворукого середовища. Подана характеристика обов'язково має враховуватися вчителем початкової школи у процесі організації та проведення навчально-пізнавальної діяльності, як праворуких, так і ліворуких учнів.

З метою виявлення міри актуальності, значущості та цінності для педагогів такого аспекту педагогічної діяльності, як робота з ліворукими учнями, попередження та профілактика вчителем їх дезадаптації, конкретизації труднощів

у навчанні і вихованні ліворуких дітей було проведено психолого-педагогічне спостереження в початковій школі Скандинавської гімназії, Слов'янської гімназії, СЗШ № 329 «Логос» (Дарницький р-н), гімназії №48 (Шевченківський р-н), НВК №39 ім. гетьмана України Б. Хмельницького (Деснянський р-н) м. Києва. Вивчення особливостей навчально-пізнавальної діяльності учнів було спрямоване з метою аналізу стану проблеми навчання і виховання ліворуких дітей, дослідження сформованості готовності педагогів до роботи з ними.

Психолого-педагогічне спостереження уможливило скласти характеристику ліворуких учнів зі звітів студентів III курсу денної форми навчання за результатами проходження у V семестрі навчальної (психолого-педагогічної) практики:

Оксана О.: «У 1–В класі навчається 33 учні, серед них: 17 хлопчиків, 16 дівчаток, із них – 2 дитини ліворукі – Д. Валерія і Н. Олександр. Валерія і Олександр на уроці читання були зібраними та організованими, всі завдання виконували своєчасно, але Олександрові потрібно було постійно нагадувати про завершення роботи. Під час самостійної роботи діти отримали нагороду за правильне та швидке його виконання. Дівчинка активна, весь час підіймає руку, хоча відповіді її не завжди правильні. Хотілося б зазначити, що Валерія сидить з правої сторони, що заважає дитині під час письма та малювання. Олександр сидить за партою з лівої сторони, не завжди активний але під час виконання завдання біля дошки проявив себе цілеспрямованим і наполегливим. Діти стримані, контролюють свої емоції, у стосунках із друзями виявляють добродушність та доброзичливість».

Іра С.: «У 2–А класі навчається 32 учні, серед них: 15 хлопчиків, 17 дівчаток, із них – 1 дитина ліворука – С. Катерина. У навчальній діяльності дівчинка виявляє виняткові можливості, відзначається цілеспрямованістю та наполегливістю у виконанні навчальних завдань, особливо диференційованого характеру. Катя ефективно співпрацює у групі, бере на себе відповідальність за виконану колективну роботу. Відповіді учениці логічно обґрунтовані. Вона яскрава особистість, якій притаманна оригінальність та нестандартність мислення».

Таня К.: «У 3–А класі 33 учні, серед них: 17 хлопчиків, 16 дівчаток, 1 дитина – ліворука – М. Тарас. Тарас – активний, у навчальній діяльності виявляє

високі здібності та працездатність, завдяки яким домагається панівних успіхів у навчанні. Під час уроку математики був уважним, відповідаючи на запитання вчителя, продемонстрував повне розуміння понять. Хлопчик під час роботи над прикладами (множення одноцифрових чисел на багатоцифрові) давав правильні відповіді, досить швидко обчислюючи їх усно, виявляв зацікавленість до роботи над задачами, працював із завданнями диференційованого характеру, за виконання яких отримав 11 балів. Тарас досить часто виявляє лідерські якості, у стосунках із товаришами спокійний і уважний, контролює свої емоції».

Альона Т.: «У 4–Б класі 34 учні, серед них: 18 хлопчиків, 16 дівчаток, із них – 1 дитина ліворука – Х. Андрій. Андрій є досить спокійним і виваженим учнем, у навчальній діяльності недостатньою мірою виявляє свої можливості. Хлопчик не любить читати, хоча уважно слухає, коли читають інші діти. Під час уроку читання був уважним, однак рідко відповідав на запитання вчителя. Андрій завзято співпрацює в групі, але виявляє активність лише під час роботи, яка йому подобається. Він не є лідером, у стосунках із товаришами – спокійний, стриманий, контролює свої емоції. Любить уроки фізкультури».

У додатку Б подаємо зразки письмових робіт ліворуких учнів першого класу початкової школи.

Аналізуючи результати проведеного психолого-педагогічного спостереження, можна стверджувати, що група ліворуких дітей є неоднорідною. Зазначимо, що загальні закономірності адаптації, труднощі та проблеми у навчанні, критичні моменти виявляються у кожній конкретній дитини різною мірою. На нашу думку, вчитель початкової школи має не лише знати сукупність подібних труднощів, але й вміти встановлювати їх причини в кожного учня окремо, визначати і здійснювати корекційні та профілактичні заходи, реалізовувати індивідуальний та диференційований підходи під час навчально-пізнавальної діяльності ліворуких дітей з урахуванням їхніх індивідуальних і психолого-фізіологічних особливостей.

Дослідження труднощів у навчанні та вихованні ліворуких дітей та причини, що їх зумовлюють, дозволило зробити висновок, що проблеми, які

мають учителі початкової школи у навчально-пізнавальній діяльності дітей цієї категорії, зумовлені як об'єктивною специфікою індивідуальних особливостей самих дітей, так і суб'єктивними причинами. До них, у першу чергу, можна віднести такі, як: небажання або невміння педагогів будувати навчально-виховний процес із урахуванням особливостей ліворуких дітей, не сформованість системи професійних мотивів, переконань у значущості й важливості цієї роботи, відсутність позитивного ставлення до ліворуких дітей тощо. Саме тому, на нашу думку, необхідно детально розглянути поетапну методiku навчання ліворуких учнів.

Так, організовуючи освітній простір ліворукої дитини, педагог має знати, що у процесі письма і малювання світло має падати із правого боку; обладнання, книжки та зошити доцільно розташовувати ліворуч; у зошити варто вкладати «промокальний» папір, щоб дитина могла класти його під ліву руку і не «розмазувати» написане раніше.

Підготовка ліворукої дитини до каліграфічного письма має відбуватися за такими етапами, як:

- правильне сидіння під час письма, тримання ручки, розташування зошита на парті;
- формування уявлення про напрямок руху руки під час письма;
- розвиток уміння бачити паралельність ліній;
- навчання зображувати праві й ліві, верхні й нижні півовали з різними напрямками рухів руки;
- формування вміння писати овал й коло;
- закріплення вміння пересувати в рядку руку;
- ознайомлення із рядком і його лініями;
- оволодіння каліграфічним письмом.

У добукварний період навчання грамоти ліворуким учням доцільно пропонувати графічні вправи для підготовки руки до письма й орієнтування на аркуші паперу. Наприклад, копіювання фігур, їх моделювання з деталей; орієнтування в робочому рядку зошита за крапками, стрілками, що вказують напрямок руху під час письма чи малювання; розвиток просторових уявлень, формування понять: угорі, унизу, праворуч, ліворуч, у куті, попереду, позаду; розвиток розуміння й

правильного виконання напрямків руху: над, під, усередині, між, через тощо; розвиток здатності планувати рухи руки за допомогою спеціальних графічних вправ, а саме: намалювати хвилі, з'єднати крапки за вказаним стрілками напрямком тощо.

Вчитель початкової школи під час організації навчально-пізнавальної діяльності має враховувати особливості ліворуких дітей, які відрізняють їх від праворуких, а саме: більш повільний темп письма, «дзеркальне» написання літер, викривлення їхньої конфігурації, порушення почерку. Педагогові необхідно дотримуватися певної послідовності дій під час опрацювання ліворукими учнями кожного графічного елемента або писемної літери, а саме:

- детально пояснити, як пишеться буква, звідки починається рух, куди він спрямований, як змінюється його траєкторія, де припиняється;
- необхідно показати зразок виконання руху під час написання літери кілька разів;
- варто коментувати написання літер ліворукими учнями під диктовку в уповільненому темпі;
- потрібно завершувати вправляння в написанні літер повторенням інструкції та самостійним виконанням дії учнем із коментуванням рухів руки.

З метою попередження дзеркального відображення літер доцільно застосовувати такі ефективні прийоми роботи; зоровий аналіз літери, конструювання букви з її елементів, обведення літери за контуром, письмо «в повітрі» з розплющеними й заплющеними очима, зображення елемента під рахунок, мокрим пензлем на дошці, використання таблиць із літерами, письма з коментуванням.

На особливу увагу заслуговує зошит для письма №1, 2 (за ред. О. Вашуленко, О. Прищепи [40; 41]), в якому подано завдання, спрямовані на розвиток умінь, необхідних для оволодіння молодшими школярами каліграфічною навичкою письма. Автори особливу увагу приділяють також і підготовці дітей, які пишуть лівою рукою, оскільки у ньому введено орієнтовні символи (стрілочки), які вказують на основні рухи для зображення букв; стрілочка з крапкою на елемент – звідки починається письмо букви.

Укладачами дотримано послідовність і систематичність у розміщенні матеріалу, який ускладнюється від одного етапу до іншого. Вправи підготовчого

періоду розташовано від простих – до складніших. Вони не лише ознайомлюють дітей із зошитом, його сіткою, письмом різних ліній, а й сприяють засвоєнню правильної термінології елементів букв, їх поєднань, прийомів користування ручкою та олівцем як праворукими так і ліворукими дітьми. У зошиті вміщено також завдання для оволодіння молодшими школярами графічною навичкою письма, а саме: обведення фігур, розфарбування, поєднаному зі штрихуванням, вправлення в зображенні ліній різної форми (прямих, похилих, хвилястих, петельних), подібних до елементів букв. Особливої увагу надається розвитку ліво-правосторонньої орієнтації на сторінці і в рядку під час письма та засвоєнню понять вище, нижче; вводяться вправи на розвиток вміння визначати просторове розташування предметаів, а також зображень на малюнку власне самої дитини. Всі ці завдання за умови їх успішного застосування сприятимуть подоланню труднощів, із якими зустрічаються ліворуки учні під час письма.

Підтримуємо думку В. Сухомлинського, який зазначав, що діти під час письма мають навчатися працювати як правою, так і лівою рукою [227]. Педагог стверджував, що «джерела здібностей і дарувань дітей – на кінчиках їхніх пальців. Між рукою і мозком – багато зв'язків, які діють двосторонньо: рука розвиває мозок, творячи його мудрість; мозок розвиває руку, роблячи її розумним інструментом творчості, знаряддям і дзеркалом думки. Мій багаторічний досвід переконує, якщо найтонші, найрозумніші трудові рухи стають надбанням не тільки правої, а й лівої руки, кількість цих зв'язків зростає, від рук до мозку йде мудрий досвід, який виражає взаємодію предметів, речей, процесів, станів...» [227, с. 134]. І далі: «Протягом семи років я вчив дітей (з 7 до 14-річного віку) працювати обома руками. Діти навчалися володіти двома руками... Майстри працювали обома руками, вони ніби бачили незрівнянно більше в тому ж явищі, що його розглядали ті, які вміли працювати тільки правою рукою» [227, с. 135].

Поділяючи думку видатного педагога, зазначимо, що вчителю початкової школи доцільно пропонувати і праворуким, і ліворуким учням вправи, завдання, які виконуються обома руками, що сприятиме гармонізації обох півкуль головного мозку дітей. У добуковарний період навчання грамоти доцільними

будуть такі завдання, як: малювання симетричних зображень за зразком, наведення за контуром елементарних симетричних та несиметричних малюнків, домальовування несиметричних малюнків, наведення геометричних фігур та різноманітних ліній тощо.

У додатку В подаємо поради вчителям початкової школи щодо формування у ліворуких учнів навичок каліграфічного письма у 1 класі.

Підтримуємо А. Семенович [211] і Е. Симеріцьку [214], які стверджують, що труднощі, які виникають під час читання у дітей окресленої категорії, пов'язані не з особливостями мовного розвитку, а порушеннями просторового сприйняття, ліво-правого орієнтування. Вчені зазначають, що у процесі читання активізуються обидві півкулі головного мозку: ліва – кодує друковані символи, а права – знаходить значення тому, що кодується. Праворукі та ліворукі молодші школярі читають по-різному. Для праворуких учнів ідеальним є фонетичний (дискретний) підхід, який передбачає навчання від конкретного – до загального, а для ліворуких – навпаки, від загального – до конкретного.

На нашу думку, доцільно звернути увагу на чинники, що спричиняють у ліворуких дітей порушення навички читання. Зазначимо, що одним із таких чинників є порушення зорово-просторового сприймання. Ліворукі учні під час читання гублять рядок, роблять спроби читати справа наліво або із середини тексту. Для уникнення характерних проявів, учитель має постійно нагадувати дитині, звідки починається читання в рядку, пропонувати учневі закрити текст аркушем паперу і поступово відкривати ті склади (слова), що читаються.

Для ліворуких дітей корисним є виконання вправ, спрямованих на розвиток фонематичного слуху, що є необхідною умовою успішного навчання читання. Діти із порушенням фонематичного слуху не чують звук, не можуть встановити послідовність їх у слові, як результат, – пропускають, замінюють або пишуть зайві літери у словах. Ліворуким учням варто пропонувати вправи, які передбачають складання слів із частин і речень. Наприклад: «Ланцюжок слів», «Знайди зайве слово», «Доповни речення, використовуючи малюнки-опори»,

«Склади речення»; вправи для подолання дислексії, наприклад: «Склади слова і знайди серед них зайве» тощо.

Відомо, що ліворукі молодші школярі запам'ятовують не саме слово, а образ, який виникає в їхній уяві. Відтак, з метою засвоєння навчального матеріалу вчитель має пропонувати ліворуким учням вправи, спрямовані на розвиток уяви і фантазії, створення асоціацій, передбачати завдання, мета яких – створення образів та їхніх нових комбінацій. Саме такі вправи і завдання є доцільними, оскільки допомагають ліворуким школярам цілісно сприймати картини.

У додатку В.1 подаємо зразки сюжетно-рольових, мовних та мовленнєвих ігор на уроках навчання грамоти для ліворуких учнів 2 класу.

На уроках української мови доцільно застосовувати комунікативні вправи, в основі яких є навчально-мовленнєва ситуація, яка передбачає стимулювання учнів до створення конкретних висловлювань. Учителеві початкової школи варто пропонувати ліворукими дітям творчі завдання, які будуть спрямовані на активізацію їхнього мислення, залучатимуть їх до дослідницької діяльності.

Процес читання завдань у підручнику досить часто викликає у ліворукого учня труднощі щодо розуміння їхнього змісту, тому робота вчителя з такими дітьми має бути спрямована на визначення етапів роботи над вправою, аналіз запропонованих завдань. Після детального аналізу змісту вправи ліворуким дітям буде легше виконати всі запропоновані завдання. Зазначимо, що ліворукому учневі набагато легше виконати такі завдання, як: розшифрувати ребуси, анаграми, відгадати загадки тощо.

На уроках літературного читання (2 клас) ліворуких учнів доцільно залучати до усного опитування, а також пропонувати завдання з «відкритим» запитанням й фіксованим терміном виконання, у процесі якого вони могли б виявити творче мислення й винахідливість. На цих навчальних заняттях необхідно застосовувати такі завдання, як: переказати текст, знайти уривок, словесно змалювати сюжет; скласти скоромовку, загадку, лічилку; створити казку, усмішку (за аналогією); прочитати текст в особах, за допомогою інтонації передати почуття співрозмовника; інсценування, драматизація творів; створити на

основі прочитаних творів літературний етюд, наприклад: музика весняного (літнього, осіннього) дощу, звуки осені (весни), колір літа (весни, осені, зими, радості, суму тощо); пофантазувати. Для кращого запам'ятовування віршів доцільно застосовувати візуальні образи та ейдотехніку. Організовуючи на уроці роботу ліворуких дітей, вчителю варто об'єднувати роботу в парі або групі, оскільки така форма організації буде спонукати їх до дії, розвиватиме впевненість у собі, дасть змогу розкривати внутрішній світ, сприятиме пробудженню їхніх творчих здібностей.

У додатку В.2 подаємо завдання для ліворуких учнів під час опрацювання художнього твору на уроках літературного читання (2 клас).

О. Іншакова стверджує, що несформованість або порушення просторових уявлень, які притаманні ліворуким учням, слугують передумовою виникнення в них труднощів під час вивчення математики [92]. Дослідниця зазначає, що поряд із труднощами, які виникають у процесі засвоєння перших геометричних понять, виникають також помилки під час лічби, встановлення послідовності дій у числових виразах, обчислення прикладів, розв'язування задач. Для вирішення цих проблем ефективним є застосування алгоритмів, коментованої поетапної інструкції. Спочатку вчитель має на аркуші паперу вказати літерами напрямки руху: «ліворуч – праворуч», пояснити, що під час додавання ми рухаємося числовою прямою праворуч на стільки одиничних кроків, скільки одиниць у числі, яке додаємо. Аналогічно діємо й під час віднімання, рухаючись ліворуч.

Переконані, що досить дієвими є також ігрові засоби, які сприяють підвищенню активності ліворуких дітей, вихованню й підтримці у них інтересу на уроках математики до навчання. Для проведення таких ігор учитель може використовувати іграшки, настільні та друковані ігри, розрізні картки та роздатковий матеріал.

Проведене дослідження засвідчило, що ліворуким учням не подобається розв'язувати математичні задачі за заданим алгоритмом. Вони взагалі часто його не потребують, знаходячи відповідь власним оригінальним способом, часом не завжди раціональним. Молодші школярі, в яких провідною є ліва рука,

аналізуючи будь-яку задачу, застосовують візуальний метод, який має на меті оброблення кількох думок одночасно, тоді, як праворукі, – лінійний послідовний, під час якого у процесі мислення кожна задача обмірковується і розв’язується по чергові. Все це відбувається тому, що ліва півкуля мозку відповідає за логіку, а права – за образи, що уможливорює сприймати інформацію як єдине ціле. Саме тому під час розв’язування кожна задача має супроводжуватися й доповнюватися наочністю, яка буде спрямована на засвоєння математичних понять. Важливо застосовувати також наочність, яка буде співвіднесена самою дитиною із тими предметами, які її повсякденно оточують. Так, поняття «нижче» можна з’ясувати шляхом порівняння зросту дітей, під час огляду будівлі школи, обійшовши її по всіх кімнатах і визначивши, яка кімната вище, а яка нижче тощо.

У додатку В.3 подаємо диференційовані завдання для ліворуких першокласників на уроках математики.

На уроках природознавства для ліворуких учнів учителю початкової школи варто застосовувати місцевий природознавчий та краєзнавчий матеріал, проводити регулярні екскурсії у природу, населені пункти, краєзнавчий або природничий музеї, будинок природи, планетарій, обсерваторію. Важливе значення для емоційно-естетичного сприйняття природи ліворукими школярами мають спостереження за природою, дидактичні ігри, уроки-подорожі, власні дослідження, творчі завдання. Такі форми проведення навчальних занять позитивно впливають на формування емоційної сфери ліворукої дитини, сприяють розвитку їхньої уяви, фантазії, мислення, уваги. На нашу думку, ліворуких школярів необхідно залучати до парної та групової форм роботи із застосуванням інноваційних методик, використанням інформаційно-комунікаційних засобів навчання (наприклад, електронний планетарій, короткотривалі ролики тощо). Урізноманітнюючи форми, методи, прийоми і засоби навчання ліворуких учнів, першочергове значення учитель повинен надавати спостереженням у природі, власним прикладним дослідженням учнів, практичним роботам, демонстраційним дослідом.

Вважаємо, що для реалізації ефективної педагогічної взаємодії з ліворукими дітьми вчителю початкової школи необхідно володіти теоретичними знаннями про психофізіологічні закономірності діяльності мозку, відмінності у психіці дітей, зумовлені функціональною асиметрією мозку, зв'язок профілю сенсомоторної асиметрії з когнітивними стилями; про можливі труднощі та проблеми, які виникають у процесі навчання та виховання ліворуких учнів. Застосування теоретичних знань на практиці можливо лише тоді, коли увага педагога буде спрямовуватися на особистість самої дитини, її потреби, тобто наявності інтересу до самої проблеми і відповідного ставлення до ліворуких дітей та досконале володіння цим аспектом професійної діяльності.

Досить слушною для нас є думка О. Кочерги, який переконливо доводить, що навчання в початковій школі для учнів, зокрема й ліворуких, є досить складним і неоднозначним процесом, а тому вимагає застосування всіх потенційних можливостей фізичних і психічних систем організму, особливо мозку дитини. Вчений наголошує, що врахування особливостей роботи мозку в процесі навчання суттєво впливає на працездатність та творчу активність дитини [120, с. 24–29.]. На основі зазначеного, виділяємо особливості організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів із урахуванням функціонування півкуль головного мозку, а саме:

- формування мотивації до навчання;
- розвиток сенсорного сприйняття;
- операційний етап діяльності;
- диференційований та індивідуальний підходи під час навчальних занять;
- результативний етап навчання.

У таблиці 2.8. подаємо особливості організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів із урахуванням функціонування лівої та правої півкуль головного мозку.

Таблиця 2.8

Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів із урахуванням функціонування лівої та правої півкуль головного мозку

Мотиваційний етап (формування мотивації до навчання)		
	Учні, в яких домінує права півкуля – «лівші»	Учні, в яких домінує ліва півкуля – «правші»
<i>Просторова організація</i>	Робоча півсфера – ліва	Робоча півсфера – права
<i>Кольорова організація</i>	Світла дошка – темна крейда	Темна дошка – світла крейда
<i>Умови, необхідні для успішної навчальної діяльності</i>	Цілісні образи (гештальт) Контекст Зв'язок інформації з реальністю, практикою Творчі завдання Експерименти Музичний фон Мовленнєвий і музичний ритм	Технологія Деталі Абстрактний, лінійний стиль подання інформації. Неодноразове повторення навчального матеріалу Тиша на уроці
<i>Формування мотивації</i>	Завоювання авторитету Статус у колективі Встановлення нових контактів Соціальна значущість діяльності	Прагнення до самостійності Глибина знань Висока потреба у розумовій діяльності Потреба в освіті
Операційний етап (забезпечення діяльності)		
<i>Сприйняття матеріалу</i>	Цілісне Інтенаційний бік мислення Зорове (візуалісти)	Дискретне (частинами) Смисловий бік мовлення Слухове (аудисти)
<i>Перероблення інформації</i>	Швидка, миттєва	Повільна, послідовна.
<i>Інтелект</i>	Невербальний. Інтуїтивний	Вербальний. Логічний
<i>Діяльність</i>	Схильність до практики	Схильність до теорії
<i>Емоції</i>	Екстравертивність Негативні (страх, сум, гнів, лютя)	Інтровертивність Позитивні (радість, насолода, щастя)
<i>Пам'ять</i>	Мимовільна, наочно-образна	Довільна, знакова
<i>Мислення</i>	Наочно-образне Оперування образами Спонтанне Емоційне Інтуїтивне Тривимірне (в просторі)	Абстрактно-логічне Оперування цифрами, знаками Формальне Раціональне. Програмове Двовимірне (на площині)
Методи диференційованого підходу в навчанні		
<i>Математика</i>	Синтез Завдання на час Робота у групі Формулювання теорем Оперування просторовими зв'язками Завдання у картинках Геометрія (просторове мислення)	Аналіз Завдання без регламентації часу Доказ теорем Оперування знаками на площині Завдання у символах Алгебра (логічне послідовне мислення на площині) Багаторазове повторення

Продовження таблиці 2.8

<i>Мова</i>	Твір Складання слів і речень із частин Читання і переказ Читання за ролями Завдання на правопис Знаходження взаємозв'язків Швидкість усного і писемного мовлення Знаходження уривків у тексті Екскурсії	Аналіз розповіді. Розбір слів і речень за складом Прослуховування текстів Навчання інших Завдання на пошук помилок Застосування правил Точність вживання слів Багаторазове повторення Порівнювання текстів Понятійне розуміння слів
<i>Природничі науки</i>	Мозкові атаки Перегляд фільму Передбачення результатів Творчі завдання Виявлення схожості Зіставлення фактів Виділення сутності Виділення важливих моментів Використання мовленнєвих і музичних ритмів Екскурсії, походи, мандрівки	Аналітична робота Лінгафонна система Аналіз результатів Логічні завдання Виявлення розбіжностей Виявлення деталей Створення категорій Узагальнення Багаторазове повторення Алгоритми
<i>Іноземна мова</i>	Інтуїтивний спосіб вивчення Образне уявлення і конкретні ситуації Освоєння вокабулятора методом «островків» Рольові ігри Робота з унаочненням, фільмами, картками Перевірка на уроці Групові завдання Діяльність, що потребує швидкої реакції Завдання на правопис Інтерв'ю, інсценівка Синтез текстів і слів із запрограмованих частин	Раціонально-логічний спосіб Засвоєння правил і граматичних конструкцій Засвоєння вокабула тора через вивчення слів Навчання інших Лінгафонна система сприймання на слух Перевірка після уроків Індивідуальна робота Діяльність, яка не потребує миттєвої реакції Завдання на пошук помилок Багаторазове повторення Порівняння текстів дроблення текстів і слів на частини
Результативний етап		
<i>Самоконтроль</i>	Не контролюють правильність мовлення Змістовні пропуски Вільна конвертація	Високий самоконтроль мовлення Високий самоконтроль викладання матеріалу
<i>Характерні помилки</i>	Ненаголошені голосні Помилки у словникових словах Пропуски літер, описки Власні імена пишуть з маленької літери	Ненаголошені голосні Пропуск м'якого знака Написання зайвих літер Заміна одних приголосних іншими Відмінкові закінчення
<i>Методи перевірки</i>	Усне опитування Завдання з обмеженим терміном виконання Питання «відкритого» типу (власна розгорнута відповідь)	Розв'язування задач Письмове опитування без визначення терміну виконання Питання «закритого» типу (вибрати готовий варіант відповіді)

Джерело: [120]

Таким чином, нами проаналізовано індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості розвитку ліворуких учнів молодшого шкільного віку. Встановлено, що для підвищення ефективності їхнього навчання за традиційної системи необхідно враховувати можливості правої півкулі, повніше використовувати притаманні їм особливості, а саме: емоційність сприйняття, образність, узагальненість, залучення мимовільної пам'яті. З'ясовано, що під час навчальної діяльності доцільно здійснювати облік індивідуальних особливостей ліворуких учнів, відмовитися від насильницького перевчання їх писати правою рукою, створювати особливий психологічний мікроклімат і умови, які б сприяли успішній соціальній адаптації дітей зазначеної категорії до навчання, застосовувати ефективні форми і методи навчання, адекватні специфіці їхніх індивідуальних особливостей. Саме врахування особливостей ліворуких дітей підвищить готовність майбутнього вчителя початкової школи до означеного виду діяльності.

2.3. Обґрунтування змісту, форм і методів підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми

Для визначення особливостей організації освітнього процесу у закладі вищої педагогічної освіти важливе значення має характеристика змісту, форм і методів професійної підготовки вчителя. Оскільки заклад вищої освіти є соціальною інституцією розвитку особистісно-професійного становлення майбутнього фахівця, то для його «успішного функціонування потрібно не тільки знати мету навчання і виховання, а й у деталях уявляти їх зміст. Розкриття теоретичних основ навчання потрібно починати з висвітлення таких питань, як: що має знати вчитель, чим він повинен оволодіти у процесі навчальної роботи?» [244, с.126].

Змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми визначаємо як сукупність взаємопов'язаних складників, а саме: змісту, форм і методів фахової підготовки студентів в умовах закладу вищої освіти на засадах інтеграції. Нами встановлено, що знання, вміння й навички, професійні та особистісні якості майбутнього вчителя початкової

школи не можуть бути сформовані на достатньому рівні, якщо у зміст навчання не буде покладено єдину інтегровану основу.

Питання інтеграції змісту освіти знайшли відображення в працях І. Беха [20], С. Гончаренка [52], І Зязюна [90], Н. Ничкало [170], В. Огнев'юка [173], С. Сисоєвої [173] та інших. Так, І. Бех стверджує, що «сьогодні інтеграція – це важлива умова сучасної науки і розвитку цивілізації у цілому. Інтеграція розглядається як вимога об'єднання у ціле будь-яких частин чи елементів і вважається необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого можна створювати цілісну картину світу» [20, с. 5]

В. Огнев'юк зазначає, що «інтегрованість в освіті та науці стають прикметною ознакою сьогодення, що сприяє фундаменталізації освіти та інкорпорації постійно зростаючих наукових досягнень у змісті освіти. Інтеграція наукового знання дає можливість вести пошук структурної та функціональної спільності найрозрізненіших систем. На місце розрізнених уявлень про окремі фрагменти навколишнього світу має прийти цілісний світогляд» [173, с. 250–251]

За твердженням В. Кремення, «інтегрований підхід в освіті – це підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність. Результатом інтегрованого підходу може бути цілісність знань різних рівнів – цілісність знань про дійсність, про природу, з тієї чи іншої освітньої галузі, предмета, курсу, розділу, теми. Інтегративний підхід реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки інтеграції їх на основі спільних для всіх предметів понять, застосуванню методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень студентів, що спрямовують навчальний процес на об'єднання знань» [71, с.356].

Відтак, з огляду на зазначене, в аспекті дослідження особливого значення набуває інтеграція змісту, форм і методів у системі фахової підготовки. Підготовку вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми необхідно здійснювати в єдиній системі, що дозволить розвивати в майбутніх фахівців уміння інтегрувати знання з дисциплін психолого-педагогічного циклу та фахових

методик для вирішення завдань і педагогічних ситуацій, здатність цілісно і комплексно аналізувати проблеми педагогічної теорії і практики. З урахуванням цього вважаємо за доцільне окреслити змістово-технологічну складову підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми.

Нормативно-правові документи, наукові джерела з окресленої проблеми дали змогу визначити сутність поняття «зміст освіти». Нами встановлено, що у традиційній педагогіці, орієнтованій переважно на реалізацію освітніх функцій, під змістом освіти розуміють «систему наукових знань, практичних умінь і навичок, а також світоглядних і морально-етичних ідей, якою повинні володіти студенти в процесі навчальної діяльності» [244, с.126].

За визначенням С. Мартиненко, це «чітко окреслена система знань, умінь і навичок професійної компетентності, якою має оволодіти особистість упродовж усього періоду навчання у вищому освітньому закладі» [142, с.34].

Якість змісту освіти визначається ступенем його відповідності соціальному замовленню – конкурентоспроможності майбутнього вчителя початкової школи, здатного навчити і виховати всіх дітей, зокрема й ліворуких, з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Основним напрямом удосконалення змісту освіти в сучасному вищому закладі педагогічної освіти є реалізація ідеї всебічного розвитку, особистісно-професійних якостей майбутнього фахівця. Лише гармонійний розвиток студента забезпечує його підготовку до життя і праці, формує потребу в самоосвіті, постійному підвищенні особистісно-професійного рівня, є запорукою свідомого і творчого виконання випускником професійних і суспільних функцій [244]. Як стверджують С. Мартиненко і Л. Хоружа, на зміст освіти «впливають об'єктивні (потреби суспільства в розвитку науки, техніки, підготовці робочих кадрів, що супроводжується появою нових ідей, теорій і докорінними змінами в технології освіти) та суб'єктивні (політика держави, суспільні виклики, науково-методологічні позиції вчених, концепції) чинники» [142, с.34]. Відтак, освіта має безперервно забезпечувати трансформацію змісту, педагогічних методів і технологій та тільки за цієї умови відповідатиме потребам освіченої людини і освіченого суспільства [173, с.105].

Відповідно до предмета нашого дослідження проаналізуємо *змістову складову підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми*, яка базується на основних завданнях педагогіки вищої школи, а саме: визначення закономірностей становлення особистості в умовах закладу вищої освіти; диференційований та індивідуальний підходи у навчанні як засіб професійного та особистісного розвитку студентів; організація самостійної роботи студентів в умовах нової парадигми вищої освіти; формування пізнавальних інтересів студентів у процесі професійної підготовки; організація науково-дослідної діяльності, формування педагогічної майстерності майбутніх фахівців.

Зміст професійної підготовки студентів регулюється освітньо-професійною програмою підготовки (ОПП) і робочими програмами з навчальних дисциплін. На підставі освітньо-професійної програми заклад вищої освіти розробляє навчальний план, який визначає перелік і обсяг навчальних дисциплін у кредитах ECTS, послідовність вивчення дисциплін, форм їх проведення, обсяг, графік освітнього процесу, поточний і підсумковий контроль [84]. Згідно з освітньо-професійною програмою підготовка майбутнього вчителя початкової школи ОР «бакалавр» здійснюється за такими циклами: гуманітарна і соціально-економічна; математична, природничо-наукова; професійна і практична підготовка; практика; державна атестація. Освітньо-професійною програмою передбачені також години на вивчення дисциплін за вибором закладу вищої освіти та студентів із метою задоволення існуючих потреб майбутніх фахівців певної спеціалізації.

У дослідженні більше уваги зосередимо саме на циклі професійної та практичної підготовки. Нами встановлено, що професійна психолого-педагогічна підготовка студентів до роботи з ліворукими дітьми частково здійснюється під час вивчення таких навчальних дисциплін, як: «Університетські студії» («Вступ до спеціальності», «Я – студент», «Лідерство-служіння»), «Основи педагогіки», «Психологія загальна та вікова», «Психологія педагогічна», «Дидактика», «Теорія та методика виховання», «Педагогічна майстерність», більш повніше: «Основи психодіагностики», «Основи педагогічної діагностики», «Основи інклюзивної педагогіки».

Підготовка майбутнього вчителя початкової школи охоплює також вивчення *фахових методик*, зокрема: «Методика навчання української мови», «Методика навчання освітньої галузі «Математика», «Методика навчання освітньої галузі «Природознавство», «Методика навчання літературного читання», «Методика навчання іноземної мови», «Каліграфія». Опанування цих дисциплін дає змогу майбутнім педагогам мобільно оцінювати педагогічну ситуацію, пов'язану з навчанням і вихованням ліворуких учнів, знаходити ефективні підходи до визначення сукупності змісту, форм, методів, прийомів і засобів організації навчально-пізнавальної діяльності дітей цієї категорії. Крім цього, з метою поглиблення і закріплення здобутих знань у процесі теоретичної та практичної підготовки особливого значення набуває написання курсових робіт із психології, педагогіки (III курс, V семестр) і фахових методик (III курс, VI семестр).

Вважаємо, що підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями є ефективною під час опанування зазначених дисциплін, а модульний принцип організації дає змогу структурувати їх блоками, забезпечуючи дискретно-неперервне вивчення навчального матеріалу з повним управлінським циклом. Робочі навчальні програми дисциплін є нормативними документами Київського університету імені Бориса Грінченка, які розроблено кафедрою педагогіки та психології, кафедрою початкової освіти, кафедрою іноземних мов на основі освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів відповідно до навчального плану для напряму підготовки «Початкова освіта».

Провівши детальний аналіз змісту навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу та фахових методик, поданий у підрозділі 1.3, нами встановлено, що студенти частково, в межах конкретного предмета, ознайомлюються з особливостями роботи вчителя початкової школи з ліворукими дітьми, водночас це не дає повної змоги досконало оволодіти змістом, формами і методами роботи з учнями окресленої категорії, навчитись забезпечувати оптимальні умови для їх повноцінної освіти. Зважаючи на це, вважаємо за необхідне розширити зміст навчальних дисциплін питаннями, які б розкривали

особливості навчання і виховання ліворуких дітей, запровадити проблемний та інтегрований підхід, який би уможливив розкриття означеного аспекту.

З метою визначення послідовності підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями у процесі вивчення предметів професійного циклу співвідносимо його зміст із логікою вивчення навчальних дисциплін. Так, вважаємо, що зміст програми навчальної дисципліни «Психологія загальна та вікова» варто доповнити питаннями, які б розкривали особливості ліворуких дітей, а саме: «Психологічні проблеми навчання і виховання ліворуких учнів», «Форми і методи психологічного діагностування ліворукості» тощо. Зміст програми навчальної дисципліни «Теорія та методика виховання» варто було б доповнити навчальним матеріалом про розкриття особливостей роботи батьків із ліворукими дітьми, врахування ними ліворукості під час виховання в сім'ї тощо.

Подальше ознайомлення студентів із особливостями організації навчально-пізнавальної діяльності учнів початкової школи з урахуванням функціонування лівої та правої півкуль головного мозку відбувається під час вивчення фахових методик. З огляду на це, варто розширити змістове наповнення навчальних дисциплін відповідними темами. Наприклад, під час вивчення теми «Аналіз художнього твору на уроках літературного читання» з навчальної дисципліни «Методика навчання літературного читання» доцільно додати таке питання, як: диференційовані та індивідуальні завдання на уроках літературного читання під час опрацювання художнього твору, що уможливить розширення та закріплення знань і вмінь студентів у процесі навчання ліворуких учнів.

Під час вивчення теми «Ігрова діяльність на уроках навчання грамоти. Сюжетно-рольові, мовні та мовленнєві ігри» («Методика навчання української мови»), варто розглянути питання про особливості організації ігрової діяльності учнів з метою гармонізації обох півкуль головного мозку. Практичне заняття «Методика розв'язання задач» («Методика навчання освітньої галузі «Математика») доповнити інформацією про диференційований підхід у процесі навчання молодших школярів розв'язувати текстові задачі. Семінарське заняття «Методика формування та розвиток природничих понять» («Методика навчання

освітньої галузі «Природознавство») розширити питаннями на зразок: організація інтелектуальної діяльності та чуттєвого сприймання предметів і явищ природничих понять учнями із домінуванням правої та лівої півкуль головного мозку.

На нашу думку, тематичний зміст програми навчальної дисципліни «Каліграфія» варто доповнити також такими питаннями, як: особливості формування каліграфічних навичок у ліворуких учнів, які розкривали б особливості техніки письма цих дітей (вправи на написання окремих букв, на ускладнене списування літер, буквосполучень і слів); способи письма лівою рукою; вимоги до письма ліворукої дитини; вправи та завдання для формування у ліворуких учнів каліграфічних навичок (оскільки ліворуку дитину варто навчити дотримуватися гігієнічних вимог, необхідних під час письма, а саме: посадка під час письма, положення зошита, ручки в руці. Педагог має знати, що такі вимоги до навчальної діяльності дітей, які пишуть лівою рукою, значно відрізняються від тих, що ставляться до дітей, які пишуть правою рукою тощо.

Для формування каліграфічних навичок у ліворуких першокласників учитель має оволодіти системою корекційних вправ, метою яких є навчити їх писати букви алфавіту. Це можуть бути вправи на написання окремих букв, на ускладнене списування букв, буквосполучень і слів (із елементами комбінування, групування тощо), тому зміст навчальної дисципліни «Каліграфія» доцільно доповнити практичними заняттями, що сприятимуть розвитку практичних умінь із техніки письма ліворуких учнів, способів письма лівою рукою, вимог до письма ліворукої дитини шляхом виконання студентами практичних вправ і завдань для формування каліграфічної навички у ліворуких учнів. Окрім того, план практичних занять можна доповнити різними видами імітації навчання ліворукої дитини.

Відтак, на основі зазначеного можемо стверджувати, що в змісті підготовки майбутнього вчителя початкової школи, зокрема в навчальному плані, не передбачено навчальних дисциплін, які були б безпосередньо спрямовані на інтеграцію психолого-педагогічних і методичних знань і мали б практичне спрямування на діяльність педагога з ліворукими учнями.

З урахуванням необхідності інтегрування та вдосконалення практичних умінь і навичок майбутніх фахівців нами розроблено та включено до освітньо-професійної програми підготовки майбутніх фахівців навчальну дисципліну «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» (для студентів III курсу ОР «бакалавр» напряму підготовки «Початкова освіта»), мета якої полягає у формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Основні завдання навчальної дисципліни полягають у тому, щоб сформувати у майбутніх фахівців теоретичні знання про сутність і зміст понять «ліворукість», «лівшість», «амбідекстр»; виробити практичні вміння та навички оволодіння ними ефективними формами, методами, прийомами і засобами навчання ліворуких учнів початкової школи; опанувати технологією здійснення психолого-педагогічного супроводу ліворуких учнів; створити сприятливі умови для повноцінної реалізації та самореалізації потенційних професійних можливостей студентів.

Згідно з вимогами освітньої-професійної програми підготовки майбутніх фахівців у процесі вивчення студентами навчальної дисципліни «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» студенти набувають умінь і навичок, зокрема:

- добирати різноманітні методики з діагностування провідної руки;
- виявляти труднощі, які виникають у ліворуких учнів під час навчання;
- здійснювати корекційно-розвивальну роботу щодо зорово-просторового сприйняття, зорово-моторних координат, розвитку дрібної моторики, пам'яті, уваги, уяви, мислення ліворуких учнів;
- застосовувати диференційований, індивідуальний та діяльнісний підхід під час навчання ліворуких учнів;
- визначати види завдань для ліворуких учнів на кожному етапі уроку;
- застосовувати ефективні форми, методи, прийоми і засоби роботи з ліворукими учнями, оптимально поєднуючи їх для досягнення поставленої мети;

- складати плани-конспекти навчальних занять із урахуванням індивідуальних і психолого-фізіологічних можливостей молодших школярів;
- упроваджувати ігрові ситуації під час навчально-пізнавальної діяльності з метою психологічного та фізичного розвантаження ліворуких дітей;
- здійснювати психолого-педагогічний супровід навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів;
- створювати ситуацію успіху.

Під час розроблення навчальної дисципліни ми враховували принципи системності та послідовності, доступності, актуальності, зв'язок теорії з практикою; поєднання навчання та самоосвіти, використання різних форм організації навчання, створення сприятливих умов для творчого розвитку особистості. Зміст навчальної дисципліни розкривається шляхом запровадження сучасних педагогічних технологій і методів викладання (робота в групах, дискусії, педагогічні ситуації, «мозковий штурм» тощо). Викладання теоретичного матеріалу поєднується з практичними завданнями, рольовими та ситуативними іграми, кейс-стадіями тощо для забезпечення активної діяльності студентів.

Програму навчальної дисципліни складено на основі кредитно-модульної системи, що передбачає оптимальне структурування змісту навчального матеріалу, ознайомлення студентів із двома змістовими модулями: «Теоретичні основи підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями», «Технології здійснення психолого-педагогічного супроводу ліворуких учнів». Кожен модуль змістово пов'язаний з наступним і попереднім, є логічно завершеною складовою навчального матеріалу, що визначає коло знань і вмінь студентів, забезпечує діагностування результатів, їхню корекцію на основі рефлексії мисленнєвої і практичної діяльності суб'єктів освітнього процесу.

Навчальна дисципліна «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» спрямована на формування у студентів професійних компетентностей:

1. Загальні

1.1. Соціальна. Вміння працювати в команді, виконувати різні соціальні ролі та функції, виявляти ініціативу, брати відповідальність за доручену справу.

1.2. Інформаційна. Здатність застосовувати ІКТ під час проведення уроків у початковій школі, раціонально використовувати комп'ютерні засоби у процесі вирішення завдань, пов'язаних із пошуком, опрацюванням, систематизацією навчальної інформації, працювати з джерелами, знаходити і добирати необхідний матеріал для навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів.

1.3. Комунікативна. Володіння сучасною українською літературною мовою (як писемною так і усною); вміння здійснювати педагогічне спілкування з молодшими школярами, зокрема ліворукими, їхніми батьками, колегами, адекватно сприймати дії та вчинки співрозмовників, налагоджувати продуктивні міжособистісні стосунки, створювати у мовленнєвому середовищі сприятливий психологічний мікроклімат.

1.4. Самоосвітня. Вміння здійснювати самоосвітню діяльність, використовувати набутий досвід для вирішення професійних завдань, самоконтролю; активно мислити, розвивати креативність, інтелектуальну самостійність та ініціативність; удосконалювати педагогічну майстерність.

2. Професійні

2.1. Освітня. Вміння здійснювати навчальну діяльність, ефективно і гнучко використовувати педагогічні технології, форми, методи, прийоми і засоби під час роботи з ліворукими дітьми; здатність використовувати засвоєні знання та навчальні вміння у процесі навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів.

2.2. Психологічна. Володіння сучасними психологічними знаннями, вміння створювати сприятливий психологічний мікроклімат на уроках і навчальних заняттях, здатність враховувати особливості провідної діяльності, суперечності сензитивних періодів розвитку в груповій та індивідуальній роботі з ліворукими молодшими школярами; проводити вивчення психічних процесів та індивідуально-психологічних властивостей ліворуких дітей.

2.3. Діагностична. Володіння технологіями педагогічного діагностування і педагогічного прогнозування; вміння здійснювати діагностичну діяльність на основі систематичного вивчення індивідуальних особливостей ліворуких учнів, їхніх інтересів, потенційних можливостей і потреб; аналізувати, коригувати

індивідуальний розвиток ліворуких дітей; застосовуючи різнопланові діагностичні методики.

2.4. Рефлексивна. Критичне оцінювання власних дій, аналіз досягнень і недоліків у оволодінні знаннями, вміннями і навичками щодо роботи з ліворукими дітьми.

3. Фахові

3.1. Здоров'язбережувальна. Раціональне ставлення і збереження власного здоров'я, створення сприятливого здоров'язберігального освітнього середовища; піклування про фізичне, психічне і соціальне здоров'я учнів, в т. ч. ліворуких.

3.2. Методична. Володіння методами, прийомами і засобами формування у ліворуких учнів навичок правильного каліграфічного письма; застосування на практиці професійних умінь і навичок для формування методичної культури, розв'язання професійних задач; ефективна організація та проведення уроків; інтегрування перспективних педагогічних технологій для досягнення поставленої мети.

3.3. Практично-творча. Здатність застосовувати альтернативні педагогічні технології та сучасні методики навчання; володіння евристичними вміннями з метою продукування нових ідей; стилю педагогічної інноваційної діяльності; вміння здійснювати особистісно орієнтовану розвивальну взаємодію з ліворукими дітьми, спрямовану на творче перетворення дійсності; готовність майбутнього педагога розробляти плани-конспекти і проводити уроки з урахування особливостей ліворуких, виявляючи власну творчість.

На вивчення навчальної дисципліни «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» відводиться 72 години/2 кредита ECTS, із них: 28 год. – аудиторних (14 год. – лекційні, 14 год. – семінарські), 4 год. – модульні контрольні роботи, 40 год. – самостійна робота. Вивчення студентами навчальної дисципліни завершується складанням заліку. Програма навчальної дисципліни передбачає вивчення й закріплення навчального матеріалу на лекціях, семінарських заняттях, а також у процесі виконання самостійних проблемних і творчих завдань. Навчально-методичне забезпечення навчальної дисципліни

охоплює: плани семінарських занять, завдання для самостійної роботи, систему поточного та підсумкового контролю, методи навчання, методичне забезпечення навчальної дисципліни, список рекомендованої літератури (основної та додаткової). Логічним завершенням вивчення навчальної дисципліни є написання модульної контрольної роботи, яка містить різнопланові завдання, що дозволить максимально об'єктивно оцінити рівень засвоєння матеріалу студентами. Подібне структурування навчальної дисципліни допоможе майбутньому фахівцю визначити перспективу в роботі та самостійно орієнтуватися у змісті матеріалу (у разі відсутності на заняттях).

У додатку Д подаємо робочу програму навчальної дисципліни «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» (для студентів III курсу ОР «бакалавр» напряму підготовки «Початкова освіта»).

Вважаємо, що підготовка майбутніх фахівців до роботи з ліворукими дітьми не буде повністю реалізованою лише на теоретичному рівні. На нашу думку, важливе значення має практична складова, зокрема *педагогічна практика*, яка є «обов'язковим компонентом освітнього процесу і має на меті набуття студентом фахових (професійних, спеціальних) компетентностей» [182, с.34]. С. Сисоєва зазначає, що практичні форми навчання – це лабораторія, в якій проходить формування молодого фахівця, безпосередня підготовка його до професійної діяльності, а, отже, практична підготовка є необхідною для успішного оволодіння професійними компетентностями [217]. Із урахуванням цього, слушною для нас є думка О. Савченко, яка наголошує на існуючій диспропорції між теоретичною і практичною підготовкою майбутнього фахівця, що «спотворює бачення молодим учителем педагогічної діяльності, тому необхідно підсилити діяльнішу, процесуальну, практичну складові» [202, с.6].

Аналіз складових навчально-методичного забезпечення засвідчив, що у навчальному плані підготовки студентів (2012) передбачено такі основні види педагогічної практики, як:

- навчальна (психолого-педагогічна) (III курс, V семестр, 4 тижні);
- педагогічна (літня) (III курс, VI семестр, 3 тижні);

- педагогічна (виробнича) (IV курс, VII семестр, 5 тижнів);
- педагогічна (виробнича) (IV курс, VIII семестр, 3 тижні).

Вважаємо, що під час педагогічної практики майбутні фахівці початкової школи набувають професійних умінь, а саме: застосовувати методику навчання й виховання учнів, зокрема і ліворуких; оволодівати вміннями визначати мету і завдання навчально-пізнавальної діяльності з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів початкової школи, зокрема й ліворуких; вивчати особливості молодших школярів і можливості їхнього розвитку в колективі; планувати педагогічну діяльність; використовувати різні форми й методи організації освітнього процесу з ліворукими учнями; застосовувати засоби діагностування з виявлення провідної руки, виявляти труднощі у навчанні ліворуких дітей, співпрацювати з учителями, батьками дітей окресленої категорії; на основі педагогічних спостережень аналізувати навчально-виховну роботу, коригувати її.

Зважаючи на попередньо зазначене, реалізація визначених професійних умінь у майбутніх фахівців має здійснюватися за умови розширення програми навчальної (психолого-педагогічної) практики системою професійно-педагогічних завдань, які охоплюють:

1. Застосування засобів діагностування щодо виявлення провідної руки в учнів молодшого шкільного віку.

У додатку Ж для вчителів початкової школи подаємо діагностичний інструментарій з визначення провідної руки в учнів першого класу.

2. Психолого-педагогічне спостереження за ліворукими учнями у період їх адаптації до навчання у школі.

У додатку Е подаємо зразки спостережень за ліворукими першокласниками у період їхньої адаптації до навчання у школі.

3. Заповнення картки спостереження за станом ліворукого першокласника під час навчально-пізнавальної діяльності.

У додатку К подаємо карту спостереження за станом ліворукого першокласника.

4. Проведення бесід із батьками ліворуких дітей під час яких студенти матимуть змогу з'ясувати причину ліворукості (вимушена, компенсаторна, спадкова), виявити нахили та здібності ліворуких дітей, труднощі з якими вони зустрічаються під час навчання та виховання.

До програми педагогічної (літньої) практики (VI семестр) вважаємо за доцільне зарахувати такі завдання, як:

1. Проведення ігор і вправ на розвиток творчої діяльності ліворуких учнів, проєктивних методик «Будинок–дерево–людина», «Намалюй людину», «Намалюй (зліпи) неіснуючу тварину», які сприятимуть розширенню знань студентів про індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворукої дитини.

У додатку Л подаємо зразки орієнтовних ігор, вправ та малюнкових методик, які доцільно застосовувати у роботі з ліворукими учнями.

Варто зазначити, що у Київському університеті імені Бориса Грінченка студенти мають змогу проходити зазначений вид педагогічної практики у навчально-методичному центрі практичної підготовки студентів спеціальностей «Дошкільна освіта» і «Початкова освіта». Під час проходження зазначеного виду практики вони можуть проаналізувати особливості поведінки ліворуких учнів у тимчасовому колективі, спостерігати за спілкуванням із однолітками, виявити здібності та творчі нахили, що в свою чергу дасть змогу майбутнім фахівцям досконало володіти технологією здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей зазначеної категорії.

Вважаємо, що програму педагогічної (виробничої) практики студентів (VII–VIII семестри), необхідно доповнити завданнями, які передбачали б:

1. Психолого-педагогічне спостереження та письмовий аналіз навчальних занять, проведених учителями початкової школи і студентами-практикантами, з метою визначення ефективності здійснення диференційованого, індивідуального та діяльнісного підходів до ліворуких учнів на різних етапах уроку.

У додатку М подаємо бланк навчально-педагогічного спостереження та аналізу діяльності вчителя початкової школи на уроці.

2. Виявлення труднощів, які можуть відчувати ліворукі учні у процесі навчально-пізнавальної діяльності.
3. Виконання корекційних вправ із ліворукими дітьми під час формування у них каліграфічних навичок письма.
4. Консультування батьків ліворуких учнів з метою вирішення проблем, які виникають під час навчання і виховання.
5. Виступ на засіданні методичного об'єднання вчителів початкової школи із проблем організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів.

У додатку Н подаємо орієнтовні теми виступів студентів на засіданнях методичного об'єднання вчителів початкової школи, батьківських зборах, на яких порушується проблема ліворукості.

Відтак, доповнення програм педагогічної практики розробленими нами завданнями, розширили та сформували у майбутніх фахівців досвід роботи щодо навчання, виховання і розвитку ліворуких школярів.

На думку В. Кременя: «у сучасному педагогічному процесі здійснюється спроба вирішити два по суті протилежні завдання: сформувати навички та вміння здійснення діяльності в межах певного предмета; навчити орієнтуватися в широкому колі проблем, з якими може бути пов'язана ця діяльність. Очевидно, що формувати ці навички та вміння доцільніше на вузькому, чітко окресленому полі» [173, с. 37].

З метою вдосконалення змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями нами створено авторський Інтернет-сайт «Світ ліворуких» для студентів – майбутніх педагогів, учителів початкової школи та батьків ліворуких учнів. Метою створення сайту було добір матеріалів із означеної проблеми для успішної організації освітнього процесу дітей зазначеної категорії. На його сторінках розміщено результати наукових досліджень із проблеми ліворукості, а саме:

- особливості функціонування півкуль головного мозку; відмінності, що існують між ліворукими хлопчиками й дівчатками;
- характеристика розподілу домінування лівої та правої півкуль;

- особливості організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів із урахуванням функціонування лівої та правої півкуль головного мозку;
- труднощі, з якими зустрічаються ліворукі учні під час навчання, та наслідки їх перевчання писати правою рукою;
- діагностичний інструментарій для виявлення провідної руки;
- вправи та ігри, спрямовані на розвиток: дрібної моторики, зорово-просторового сприйняття і зорово-моторної координації, пам'яті, уваги, уяви, мислення, пізнавальної активності, розумової діяльності;
- методичні рекомендації та поради батькам ліворуких дітей; відеоматеріали з проблеми ліворукості тощо.

У додатку П подаємо головну сторінку Інтернет-сайту «Світ ліворуких» (для студентів, учителів початкової школи та батьків ліворуких учнів).

Варто зазначити, що важливою складовою підготовки майбутнього вчителя до роботи з ліворукими учнями є формування у них теоретичних знань про сутність ліворукості. Адже останні десятиліття ознаменувалися появою монографій, навчально-методичних посібників, які певним чином розкривають окреслену проблему (М. Безруких [17], Р. Гнатюк [263], Г. Дейч, С. Спрінгер [225], Л. Туріщева [238], Т. Хохлова [17], А. Чуприков, М. Чуприкова [263] та інші). У своїх працях науковці аналізують асиметрію головного мозку, яка охоплює асиметрію психомоторної поведінки людини, наводять дані про діагностування, сутність виникнення ліворукості, нейропсихологічні характеристики ліворуких, розглядають особливості ліворуких дітей молодшого шкільного віку, намагаються наблизити вчителів початкової школи до проблеми ліворукості, правильного її розпізнавання та мобілізувати їх до захисту ліворуких дітей від перевчання.

Отже, змістова складова професійної підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми реалізовується на основі розширення змісту психолого-педагогічних дисциплін, фахових методик, педагогічної практики, розробленої навчальної дисципліни «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» (для студентів III курсу ОР «бакалавр» напряму підготовки

«Початкова освіта») та Інтернет-сайту «Світ ліворуких» для студентів – майбутніх педагогів, учителів початкової школи та батьків ліворуких учнів.

Структуру інтегрування професійних знань і вмінь майбутнього фахівця початкової школи до роботи з ліворукими дітьми подано на рис. 2.3.

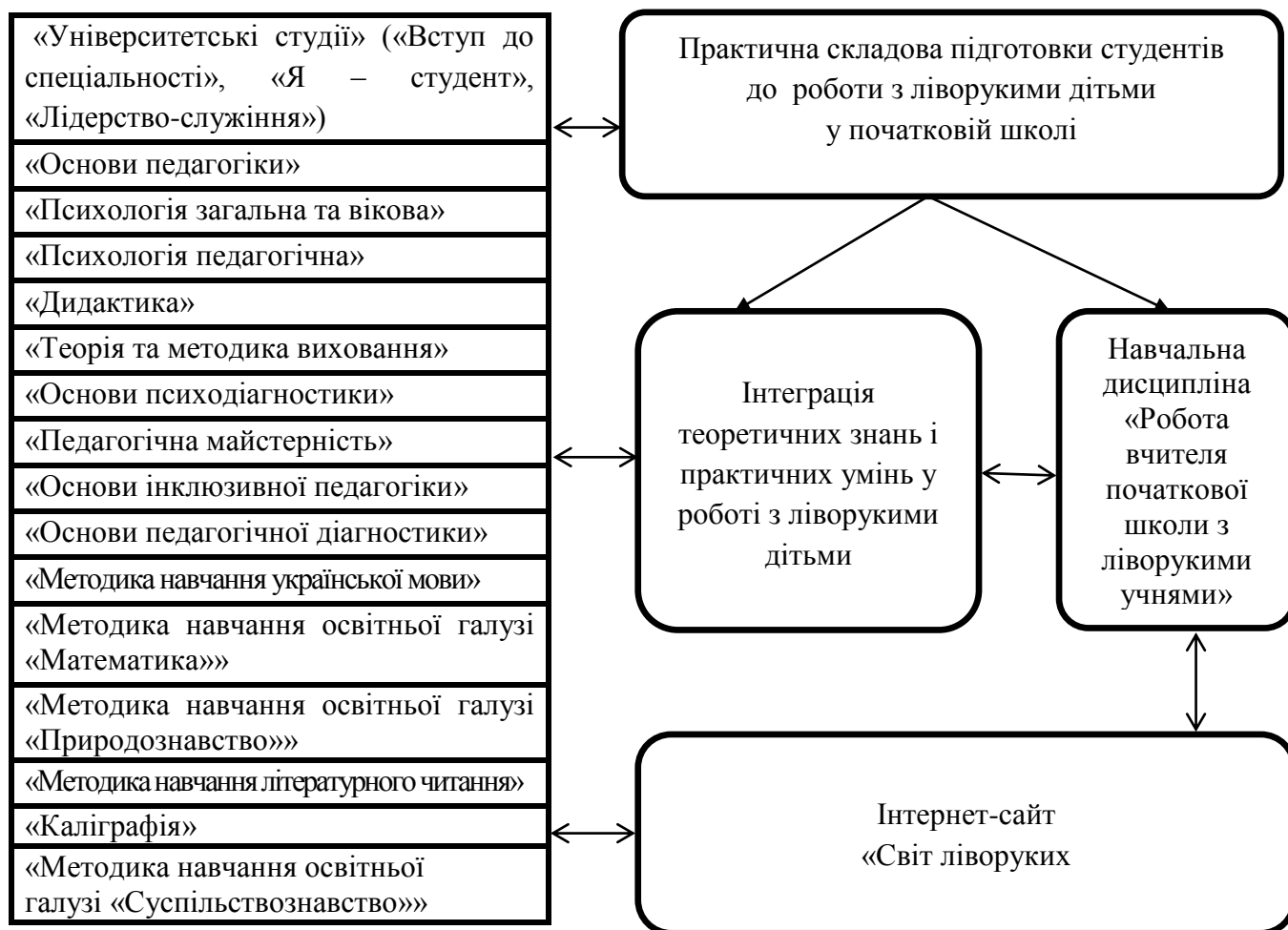

Рис. 2.3. Структура інтегрування професійних знань і вмінь майбутнього фахівця початкової школи до роботи з ліворукими дітьми

Джерело: Складено автором самостійно

Від характеристики змістової складової фахової підготовки перейдемо до аналізу форм і методів навчання студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Із урахуванням зазначеного вважаємо за доцільне окреслити організаційні форми і методи. Так, формування системи психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, професійних компетентностей забезпечуються комплексною організацією освітнього процесу у закладі вищої освіти, органічною єдністю різних форм навчання.

У Положенні про організацію освітнього процесу Київського університету імені Бориса Грінченка (2017) зазначається, що освітній процес здійснюється за такими формами, як: «навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи». Основними видами навчальних занять є: лекція, семінарське, практичне, лабораторне, індивідуальне заняття, консультація [184, с.29]. Акцентуємо увагу на тому, що в нормативних документах особливе значення надається саме активним формам навчання (тренінгові методики, ділові ігри, евристичні бесіди, дискусії), що спонукають студентів до розумової діяльності, навичок фахового спілкування [184, с.29].

Активна форма навчання передбачає якісні зміни у стосунках викладачів і студентів: джерелом інформації стає не лише викладач і відповідна навчальна і наукова література, а й сама аудиторія. Під час активного навчання майбутній фахівець вступає в діалог із викладачем, бере активну участь у пізнавальному процесі, виконуючи при цьому творчі, пошукові, проблемні завдання у парі, групі. До чинників, що стимулюють активність учасників освітнього процесу, зокрема, відносимо: пізнавальний і професійний інтерес; творчий характер навчально-пізнавальної діяльності; змагальність; ігровий характер проведення занять [229, с.21].

Отже, для забезпечення підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з учнями зазначеної категорії, вироблення у студентів умінь створювати особистісно орієнтоване, розвивальне середовище в початковій школі з урахуванням диференційованого, індивідуального та діяльнісного підходів до ліворуких дітей, визначено найбільш ефективні організаційні форми навчання, які є пріоритетними у процесі вивчення фахових дисциплін. Нами встановлено, що лекція як основна форма організації навчання у закладі вищої освіти посідає важливе місце у вирішенні теоретичних проблем, що виявляється в її тісній єдності з усіма іншими формами організації навчально-пізнавальної діяльності, насамперед, із семінарськими і практичними заняттями. Виклад лекційного матеріалу, на відміну від матеріалу підручника, оперує значно більшими можливостями щодо врахування особливостей аудиторії, застосування новітніх наукових досягнень. Вона дає студентам не лише знання, а й формує переконання,

вміння критично оцінювати викладений матеріал, під час читання лекції зростає значення живого слова, інтонації, міміки, жестів викладача.

Вважаємо, що під час підготовки майбутніх фахівців до роботи з ліворукими учнями дієвими будуть такі види лекцій, як: *проблемна лекція* з теми «Індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей», під час якої залучення студентів у проблемно-пошуковий діалог здійснюється викладачем за допомогою створення проблемних ситуацій; *лекція-конференція* з теми «Труднощі та проблеми під час навчання ліворуких дітей», яку засновано на традиційних елементах конференції: основна доповідь викладача, коротких підготовлених виступів студентів та проблемного обговорення питань і проблем теми всіма учасниками; *лекція-дискусія* з теми «Психолого-педагогічний супровід навчання і виховання ліворуких учнів», під час якої викладач, ставлячи проблемні питання після викладу логічно завершеної порції матеріалу, організовує вільний обмін думками; *лекція з розбором конкретних ситуацій* з теми «Діагностичний інструментарій з виявлення провідної руки в учнів», коли викладач наводить конкретну ситуацію, і ставить до неї певне проблемне питання; *лекція-практикум* із проблеми «Формування каліграфічної навички письма у ліворуких учнів», яка спирається на особистий досвід студентів, активізує їхню увагу, посилює зв'язок теорії з практикою, підвищує значимість життєвого і професійного досвіду кожної особистості в майбутній професійній діяльності.

Зважаючи на те, що проблема навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів знаходиться між двома науками – психологією і педагогікою, досить дієвою лекцією, на нашу думку, є *партнерська лекція* з теми «Проблема ліворукості в історії розвитку медичної та психолого-педагогічної науки», під час вивчення якої питання, винесені на розгляд, висвітлювали б викладачі психології та фахових методик.

Семінарські заняття є також однією з форма професійної підготовки, на яких викладач організовує вивчення попередньо визначених тем. На нашу думку, результативними є такі види семінарів, як: *семінар-діалог* «Труднощі та проблеми під час навчання ліворуких дітей», під час якого студенти діляться на дві

проблемні групи, що є прибічниками різних точок зору, між ними відбувається діалог, а за їх роботою спостерігає експертна рада, яка повинна в кінці представити підсумковий аналітичний звіт; *семінар-дискусія (диспут)* із проблеми «Особливості навчання і виховання ліворуких учнів», який передбачає обмін думками між викладачем і студентом та останніх між собою, стимулює самостійність, індивідуальність, активність, рефлексивність студентів. Складовою такого виду семінару можуть бути фрагменти відеозаписів уроків і матеріал, узагальнений під час педагогічної практики.

Нами встановлено, що світовий педагогічний досвід накопичив низку прийомів організації обміну думками, які є згорнутими формами дискусії, до яких належать: «круглий стіл», «засідання експертної групи», «форум», «дебати» тощо; *перспективний семінар*, який передбачає обговорення і формулювання студентами перспектив вирішення поставленої проблеми; *семінар-конференція*, коли студенти завчасно готують доповіді, виступають із ними, відповідають на запитання; *веб-семінар*, під час якого студенти мають змогу почути думки фахівців із різних країн щодо проблеми навчання, виховання і розвитку ліворуких дітей, вчителів-практиків, батьків ліворуких учнів, а також поставити питання, висловити власну думку; *семінар – «мозковий штурм»*, коли викладач формулює проблему у формі запитання.

Під час семінарських занять студенти добирали для дітей зазначеної категорії диференційовані та індивідуальні завдання, вправи та ігри, які б сприяли розвитку правої й лівої півкуль головного мозку, розробляли діагностичні тести, анкети, методики та застосовували їх на практиці. Звертаємо увагу на те, що поєднання завдань, які мають теоретичне та практичне спрямування, забезпечують системне повторення, поглиблення і закріплення знань із проблеми ліворукості; формують необхідні вміння і навички у майбутніх педагогів для ефективного здійснення психолого-педагогічного супроводу ліворуких школярів.

На семінарських заняттях, зокрема із навчальної дисципліни «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» («Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів», «Формування каліграфічної

навички письма у ліворуких учнів», «Система вправ і завдання щодо корекційно-розвивальної роботи з ліворукими учнями», «Робота з батьками ліворукої дитини»), застосовувалися педагогічні ігри (дидактичні, рольові, імітаційні) з метою імітації роботи вчителя початкової школи у тих, чи інших штучно створених педагогічних ситуаціях. Під час педагогічної гри майбутні фахівці мали змогу наблизити свої знання до практичних умінь, випробувати себе в ролі вчителя, учня, батьків, бути відповідальними за прийняття рішень, переживати певну емоційну напругу. Вважаємо, що під час організації педагогічної гри важливо дотримуватися етапів її проведення, а саме: визначення теми, проблеми, ситуації для обговорення; розподіл ролей, проведення консультацій студентам щодо виконання їх ролей; проведення гри; обговорення і аналіз результатів.

До кожної теми із навчальної дисципліни для студентів було передбачено завдання для самостійної роботи, метою яких є засвоєння в повному обсязі змісту навчальної дисципліни та послідовне формування у студентів самостійності як риси характеру, що відіграє суттєве значення у підготовці та становленні сучасного педагога [184]. Так, наприклад, майбутнім фахівцям пропонувалося здійснити науково-пошукову роботу та підготувати проекти з тем «Історичні факти виникнення ліворукості», «Навчання та виховання ліворуких учнів за рубежом», «Інноваційні підходи в організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких школярів на уроках (навчання грамоти, української мови, літературного читання, математики, природознавства)»; розробити власні діагностичні методики, опитувальники, анкети, тести з метою виявлення провідної руки; методичні рекомендації та поради для батьків ліворуких дітей; підготувати виступ на батьківських зборах «Моя дитина – лівша»; розробити і змодельовати індивідуальну бесіду з батьками ліворукої дитини; створити методичне портфоліо з проблеми навчання і виховання ліворуких дітей.

Ефективними у процесі підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями було також написання есе, рефератів, курсових досліджень із фахових методик за означеною проблематикою.

У додатку Р подаємо орієнтовну тематику курсових робіт (для студентів III курсу ОР «бакалавр» напряму підготовки «Початкова освіта») із проблеми ліворукості.

Важливою формою підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми є також *консультації* (індивідуальні, парні, групові), які дають змогу індивідуалізувати освітній процес, систематизувати та поглибити знання та вміння студентів. Консультації дозволяють приділяти більше уваги студентам, які відчують труднощі у роботі як із ліворукими, так і праворукими учнями.

Щодо форм контролю то варто зазначити, що екзаменаційні білети для підсумкової атестації побудовані на компетентнісній основі передбачали вирішення проблемних ситуацій та розв'язування педагогічних задач, їх змістове наповнення розширено завданнями, спрямованими на виявлення готовності студентів до роботи з ліворукими дітьми.

У додатку С подаємо перелік завдань для підсумкової атестації студентів напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта».

На підготовку вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми впливає також добір методів, який здійснюється на основі їх характеристик і порівняльної ефективності. Поняття «метод» (від грец. – «шлях крізь») – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети. У дидактиці метод навчання тлумачать «як спосіб упорядкованої взаємозалежної діяльності викладача і студентів, спрямованої на вирішення завдань освіти або як система цілеспрямованих дій вчителя, що організовує діяльність учнів та веде їх до досягнення цілей навчання» [178, с. 243].

Аналіз наукових джерел засвідчив, що в педагогіці існує безліч класифікацій методів навчання. Поза тим більшість авторів (А. Алексюк [2], Н. Волкова [46], В. Галузинський, М. Євтух [48], А. Кузьмінський [124], С. Мартиненко [142], Н. Мойсеюк [154], О. Савченко [206], М. Фіцула [242], Л. Хоружа [142]) за основу беруть класифікацію методів, розроблену Ю. Бабанським [178]. З метою успішної підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми нами було обрано класифікацію методів навчання за структурою діяльності (за Ю. Бабанським), до яких віднесено:

– *методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності* (словесні, наочні та практичні, індуктивні, дедуктивні, репродуктивні, творчі, проблемно-пошукові), за допомогою яких викладач має змогу пояснити студентам теоретичний матеріал із проблеми ліворукості.

На нашу думку, ефективними для підготовки студентів до роботи з ліворукими дітьми є *проблемно-пошукові методи* навчання, за умов застосування яких викладач створює проблемну ситуацію (ставить питання, пропонує завдання), організовує колективне обговорення можливих підходів до вирішення проблемної ситуації, тим самим, майбутні вчителі узагальнюють раніше отримані знання, шукають причини явищ, висловлюють припущення щодо їх виникнення, вибирають найбільш раціональний шлях вирішення проблемної ситуації. За умов організації проблемно-пошукового навчання студенти – майбутні вчителі початкової школи спираються на власну самостійну, творчо-пізнавальну діяльність. У процесі викладання навчального матеріалу методом проблемної розповіді педагог розмірковує, доводить, узагальнює й аналізує факти та веде за собою мислення студентів, роблячи їх активними і творчими;

– *методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності*, які застосовуються для формування внутрішніх і зовнішніх мотивів навчання, стимулювання пізнавальної активності та сприяють збагаченню студентів навчальною інформацією про навчання, виховання і розвиток ліворуких школярів. Ці методи охоплюють: пізнавальні ігри, дискусії, емоційне переживання, створення ситуації успіху в навчанні; стимулювання й мотивації обов'язку в учінні (заохочення, осуд тощо) [178].

Вважаємо, що, пізнавальні, дидактичні, рольові та імітаційні ігри є досить дієвими під час підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми. Вони спираються на створення в освітньому процесі ігрових ситуацій, завдяки яким студенти можуть опинитися в умовах наближених до реальних, мають змогу зрозуміти проблему із середини, критично оцінити рівень знань для вирішення проблемної ситуації. Доцільно, на наше переконання, проводити розігрування навчальних ситуацій на зразок: «вчитель-батьки», «вчитель-учень»,

«учитель-вчитель», «учень-учень». Важливим є перебування студента у різних ролях, а саме: праворукий вчитель – ліворукий учень, ліворукий вчитель – праворукий учень. Рольові ігри можуть бути як педагогічного, так і психологічного, соціального характеру. Під час навчальної діяльності важливо проводити аналіз змісту матеріалу з різних аспектів, надавати змогу студентам вносити пропозиції, долучатися до практичної діяльності, проводити «круглі столи», обговорювати окремі питання з викладачами, в залежності від мети та напрямку навчання.

У додатку Т подаємо зразки навчальних і проблемних ситуацій, які доцільно застосовувати у процесі підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми.

Під час семінарських занять нами досить часто застосовувався *метод навчальної дискусії*, який дозволив охопити цілісне вивчення окресленої проблеми, явища, події за допомогою дослідження його з різних точок зору. Дискусія є «методом групового обговорення проблеми з метою з'ясування істини шляхом зіставлення різних думок» [46]. Вважаємо, що застосування цього методу у майбутніх фахівців викликає підвищений інтерес до більш глибокого вивчення тих або інших питань. До ефективних форм дискусії належать: «круглі столи», «засідання експертної групи», «форум», «дебати», «засідання суду» тощо.

До методів стимулювання до майбутньої освітньої діяльності відносимо також кейс-метод, сутність якого полягає в тому, що студенту пропонується осмислити реальну професійну ситуацію, опис якої водночас відображає не лише якусь практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, які необхідно засвоїти з метою її вирішення. Основна цінність кейс-методу полягає в тому, що, здебільшого, розглядувана проблема не має однозначного вирішення і це наближує створену ситуацію до реальних умов освітнього процесу.

Студентам – майбутнім фахівцям початкової школи було запропоновано такі кейси, як: «Створення ситуації успіху для ліворуких учнів на уроці», «Психолого-педагогічний супровід ліворуких учнів», «Адаптаційні можливості ліворуких учнів», «Корекційно-розвивальна програма розвитку ліворуких

школярів», «Методичні рекомендації щодо організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів», «Охорона здоров'я ліворуких дітей», «Режим праці та відпочинку ліворуких дітей» тощо. Зокрема, виходячи з попередньо зазначеного, А. Сиротюк стверджує, що «ситуація успіху в навчанні та вихованні ліворуких дітей визначається в основному психологічними аспектами індивідуальності» [216, с. 24]. Водночас наголошує, що у процесі навчання вчитель початкової школи має знати і вміти створити ситуацію успіху для кожного учня, зокрема й для ліворукого.

Зупинимося детальніше на характеристиці кейс-методу «Створення на уроці ситуації успіху для ліворуких учнів», який було застосовано нами у процесі підготовки студентів до роботи з ліворукими дітьми. В основу методу створення ситуації успіху покладено особистісно зорієнтований підхід. Ситуація успіху створюється на основі диференціації навчальних завдань або надання індивідуальної допомоги ліворуким учням у процесі роботи над завданнями однакової складності. Виникненню ситуації успіху сприяє також заохочення дій ліворукої дитини. Основною метою діяльності вчителя у створенні цього кейс-методу є надання ліворукому учню можливості відчувати радість праці, усвідомлювати свої здібності, повірити у власні сили. Процес навчання базується не лише на мотив пізнавального інтересу, але й на цілу низку інших, серед яких особливо значущим є мотив обов'язку та відповідальності в навчанні, які дають змогу ліворуким учням подолати труднощі, відчувати важливість своєї діяльності, почуття задоволення від результатів своєї праці.

Охарактеризуємо створення ситуації успіху під час вивчення навчальної дисципліни «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» на семінарському занятті «Психолого-педагогічний супровід ліворуких учнів», який реалізується шляхом розуміння внутрішнього світу особистості, зацікавлення її емоційним станом, прагнення зрозуміти і допомогти. Психолого-педагогічний супровід ліворуких учнів має бути спрямованим на створення сприятливих умов для їхнього повноцінного розвитку й успішного навчання у конкретному навчальному середовищі. Сутність цього кейс-методу полягала у виявленні стану

розвитку ліворуких учнів, допомоги максимально застосувати можливості педагогічного середовища, одночасно адаптувати їхні індивідуальні особливості до умов шкільної життєдіяльності. Конкретні завдання психолого-педагогічного супроводу до роботи з ліворукими учнями визначаються з урахуванням їхньої життєдіяльності дітей на різних етапах навчання.

Серед методів стимулювання та мотивації навчання виділяємо також створення ситуації пізнавальної суперечки, під час якої народжується істина і, водночас, виникає підвищений інтерес до навчання. У процесі обговорення певної проблеми кожен студент на основі дослідження, аналізу та оцінювання ситуації мав змогу висловити власну думку, порівняти її з іншою, встановити певні зв'язки і, в результаті, прийняти рішення. Створення ситуації пізнавальної суперечки сприяло активній діяльності майбутніх фахівців, дозволяло бачити проблему ліворукості з різних точок зору, аналізувати, синтезувати, порівнювати, формулювати власну думку, обґрунтовувати її та відстоювати перед іншими учасниками суперечки.

– *Методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності* застосовувалися нами для перевірки стану засвоєння студентами знань, сформованості у них умінь і навичок здійснення психолого-педагогічного супроводу ліворуких учнів під час навчально-пізнавальної діяльності [176].

Варто зазначити, що крім традиційних методів підготовки майбутніх фахівців початкової школи, нами застосовувалися й активні, за допомогою яких відбувалося цілеспрямоване навчання на основі постійної, активної взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу, а саме: співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове), співпраця, де і студент, і викладач є рівноправними суб'єктами освітнього процесу, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють здійснювати. Безпосередньо сама організація інтерактивного навчання передбачає моделювання різноманітних життєвих ситуацій, спільне вирішення проблем на основі аналізу обставин та відповідної ситуації, використання рольових ігор.

Усі інтерактивні технології нами було поділено на чотири групи: технологія кооперативного навчання, колективно-групового навчання, ситуативного навчання та опрацювання дискусійних питань. Серед інтерактивних методів у процесі підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми нами найбільш поширеними були такі, як: імітаційні, ділові ігри, «мозковий штурм», мікрофон, коло ідей, робота в малих групах, «займи позицію», пресс-метод, акваріум, подорож, рольові ігри та інші.

Одним із ефективних інтерактивних методів навчання у процесі підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми був метод «мозкового штурму», який сприяв розвитку творчого потенціалу студентів, вмінню працювати в команді, аналізувати ситуацію, генерувати ідеї та, за доволі короткий проміжок часу, шукати правильні шляхи вирішення проблеми. Зазначений метод має певну модифікацію, зокрема це може бути мозкова атака, фабрика ідей, ярмарок ідей, серія нових ідей, конференція ідей. Метод «мозкового штурму» застосовувався нами з метою згенерувати якомога більшу кількість варіантів вирішення проблеми, зокрема і найнеймовірніших. Потім із усіх придуманих варіантів відбирати ті, які є правильними, раціональними й оригінальними. Основна ідея «мозкового штурму» полягала в послабленні контролю над своїми думками, дозволивши їм литися суцільним некерованим потоком у напрямі вирішення проблеми.

Важливими у процесі підготовки вчителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми є *дослідницькі методи*, зокрема *метод проектів*, спрямований на розвиток пізнавальних, творчих навичок студентів, умінь самостійно здобувати знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, критично мислити. Мета застосування методу полягала у формуванні навичок ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій під час дослідницької діяльності студентів.

Вважаємо, що у процесі підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми доцільно застосовувати також відповідні *засоби навчання*. У контексті цього важливого значення надаємо підручникам, навчальним посібникам, науково-популярній літературі, синхронним таблицям тощо. Сучасні

студенти віддають перевагу електронним ресурсам й активно користуються гаджетами. Зважаючи на це, нами було створено Інтернет-сайт «Світ ліворуких», укладено список рекомендованої літератури з гіперпосиланнями за проблемою навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів. Список джерел охоплює сучасні напрацювання вчених із медицини, психології, педагогіки і методики навчання ліворуких молодших школярів. Під час проведення лекційних і семінарських занять було доцільним застосування мультимедійних засобів, що об'єднують текстову, графічну, аудіо- та відеоінформацію для вирішення професійних завдань, зокрема: відеозаписи уроків, індивідуальних занять, консультацій.

Крім цього, нами було запропоновано студентам різноманітне навчальне обладнання, а саме: зошитами з каліграфії для лівшів, у якому вміщено завдання завдяки яким можна виправити вади власного почерку, навчитися правильно, каліграфічно писати малі та великі букви українського алфавіту та цифри за інноваційними технологіями; кульковою ручкою, форма якої абсолютно повторює форму лівої руки зі спеціальними поглибленнями для правильної фіксації пальців і робить письмо лівою рукою дуже комфортним та зручним.

У додатку У подаємо зразки навчального приладдя для ліворуких студентів.

Таким чином, нами встановлено, що змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми охоплює навчальний план, який складається з психолого-педагогічної, фахової і методичної підготовки. До ефективних організаційних форм нами віднесено *лекції* (проблемна, конференція, з розбором конкретних ситуацій, практикум, партнерська), *семінарські заняття* (семінар-діалог, семінар-дискусія, перспективний семінар, семінар-конференція, веб-семінар, семінар – «мозковий штурм») та індивідуальні заняття, самостійну роботу, практику (навчальну (психолого-педагогічну), педагогічну (літню), педагогічну (виробничу)). Ефективними методами навчання були: репродуктивні, практичні, індуктивні, дедуктивні, творчі, проблемно-пошукові, а також пізнавальні ігри, дискусії, емоційне переживання, створення ситуації успіху в навчанні, заохочення, дидактичні, рольові, імітаційні ігри, кейс-метод, створення ситуації пізнавальної суперечки; контролю і самоконтролю за

ефективністю навчально-пізнавальної діяльності; інтерактивні методи (мозковий штурм, мікрофон, коло ідей, робота в малих групах, займи позицію, прес-метод, акваріум, подорож, рольові ігри) та дослідницькі (метод проектів). Встановлено, що для підвищення ефективності змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми необхідно здійснювати інтеграцію форм, методів і засобів навчання.

Висновки до другого розділу

1. У процесі дослідження теоретично обґрунтовано змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми. Обґрунтовано структуру готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, охарактеризовано мотиваційний, когнітивний та операційно-діяльнісний компоненти. Відповідно встановлено мотиваційно-ціннісний, продуктивно-когнітивний та операційно-діяльнісний критерії готовності фахівців до роботи з ліворукими учнями. Залежно від прояву показників виокремлено та охарактеризовано рівні готовності майбутнього вчителя початкової школи до означеного виду діяльності, зокрема: високий, що передбачав досконале володіння студентами знаннями та вміннями щодо навчання і виховання ліворуких учнів, виявлення та подолання труднощів, які виникали під час роботи з ними, вміння створювати ситуацію успіху під час навчально-пізнавальної діяльності, володіння засобами діагностування з визначення провідної руки у молодших школярів та психолого-педагогічним супроводом; середній, що характеризувався достатньою сумою знань студентів про особливості ліворуких дітей, які під час педагогічної практики застосовувалися епізодично; студенти частково володіли практичними вміннями роботи з ліворукими учнями, не займалися самовдосконаленням. Низький рівень був характерним для студентів, які мали нечітко сформовані уявлення про специфіку роботи з ліворукими дітьми; під час педагогічної практики вони не володіли методичними прийомами роботи з ними; застосування окремих

конструктивних і діагностико-прогностичних умінь були епізодичними, несистематичними, що не давала бажаних результатів.

2. З'ясовано, що врахування особливостей ліворуких дітей у процесі навчально-пізнавальної діяльності є важливою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців, адже чинник функціональної асиметрії великих півкуль головного мозку має істотний вплив на формування механізмів сприйняття та засвоєння інформації, визначає стратегії когнітивної поведінки, розвиток емоційно-вольової і мотиваційної сфер особистості. Охарактеризовано особливості домінування правої та лівої півкуль головного мозку в процесі пізнавальної діяльності, що дає змогу студентам ураховувати їх у процесі роботи з ліворукими дітьми, розкрито також їхні індивідуальні та психолого-фізіологічні ознаки. Укладено методичні рекомендації для вчителів початкової школи з метою створення ситуації успіху ліворуких учнів на уроках навчання грамоти, літературного читання, математики та природознавства на основі укладених диференційованих та індивідуальних завдань і вправ.

3. Розроблено змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, що охоплює зміст, організаційні форми, методи, прийоми і засоби навчання. З'ясовано, що зміст підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми здійснювався відповідно до освітньо-професійної програми (ОП «бакалавр»), що охоплював психолого-педагогічну і методичну складові. З метою вдосконалення змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи зміст програм навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу, фахових методик розширено питаннями, які розкривають особливості навчання, виховання і розвитку ліворуких дітей. Розроблено та включено до варіативної частини освітньо-професійної програми підготовки майбутніх фахівців навчальну дисципліну «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» (для студентів III курсу), мета якої полягає у формуванні готовності майбутнього педагога до роботи з ліворукими учнями. Навчальна дисципліна складається з: лекційних занять (14 год.), спрямованих на оволодіння теоретичними знаннями із

проблеми ліворукості; семінарських занять (14 год.), що охоплюють технології здійснення психолого-педагогічного супроводу ліворуких учнів тощо. Започатковано авторський Інтернет-сайт «Світ ліворуких» для студентів, учителів початкової школи і батьків ліворуких дітей, що містить результати наукових досліджень, присвячених проблемі ліворукості. Зміст програм педагогічної практики доповнено також проблемними та творчими завданнями, спрямованими на системне оволодіння практичними знаннями та вміннями, необхідними для ефективної співпраці з ліворукими школярами.

Ефективними формами підготовки майбутнього вчителя початкової школи, визначено: навчальні (лекційні, семінарські заняття, індивідуальна й самостійна робота), педагогічну практику, науково-дослідну роботу. Дієвими активними формами підготовки до роботи з ліворукими учнями були (тренінги, майстер-класи, дидактичні ігри, дискусії). До ефективних методів навчання віднесено: проблемно-пошукові, творчі, емоційне переживання, створення ситуації успіху, кейс-метод тощо; інтерактивними – мозковий штурм, мікрофон, коло ідей, робота в групах, прес-метод, акваріум, метод проектів. Важливими у підвищенні ефективності змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми є інтеграція форм, методів, прийомів і засобів навчання.

Результати розроблення змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми викладено у наукових публікаціях авторки [270; 272; 275; 277; 289; 292; 293; 294; 295].

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

У розділі подано етапи і методику експериментальної перевірки ефективності змістово-технологічного забезпечення підготовки майбутнього фахівця до роботи з ліворукими учнями; проаналізовано результати педагогічного експерименту.

3.1. Етапи і методика педагогічного експерименту

Експериментальну перевірку ефективності змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми проведено впродовж 2013–2018 навчальних років на базі Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка (акт №152–н від 10 жовтня 2017 року), факультету початкової освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 2577/С1 від 25 жовтня 2017 року) і психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка №547/01-60/02 від 20 лютого 2018 року). До експерименту було залучено 378 студентів напряму підготовки «Початкова освіта» ОР «бакалавр», із яких 189 осіб увійшли до експериментальних (ЕГ), 189 осіб – контрольних (КГ) груп. Зазначимо також, що на констатувальному етапі експерименту взяли участь 39 учителів початкової школи і практичні психологи ЗЗСО м. Києва і Київської обл.

Мета педагогічного експерименту спрямовувалася на обґрунтування та перевірку ефективності змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми.

Досягнення поставленої мети здійснювалося шляхом вирішення основних *завдань*: визначити ступінь готовності майбутніх фахівців початкової школи до роботи з ліворукими дітьми; експериментально перевірити ефективність розроблення й удосконалення змісту, методів, прийомів, форм і засобів підготовки фахівців до роботи з ліворукими дітьми; опрацювати, інтерпретувати та проаналізувати якісні та кількісні дані педагогічного експерименту.

Відповідно до мети і завдань експериментальне дослідження проводилося у чотири етапи, що характеризувалося конкретними завданнями, діагностичними методами, прийомами, засобами та відповідними результатами.

Етапи, завдання і зміст педагогічного експерименту подаємо у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Етапи, завдання і зміст педагогічного експерименту

Етапи	Завдання і зміст педагогічного експерименту
<i>I – підготовчий</i> (2013 – 2014)	Розроблення компонентів, критеріїв, показників, визначення стану готовності студентів – майбутніх учителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми
<i>II – констатувальний</i> (2014–2015)	Дослідження стану готовності фахівців початкової школи, студентів – майбутніх учителів до роботи з ліворукими дітьми; розроблення змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми
<i>III – формувальний</i> (2015–2016)	Впровадження розробленого змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителів початкової школи в освітній процес закладів вищої освіти із метою його вдосконалення (розроблення та впровадження до освітньо-професійної програми підготовки фахівців навчальну дисципліну «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями», авторський Інтернет-сайт «Світ ліворуких» за посиланням http://lshkarban.wix.com/livoruki-dity)
<i>IV – контрольний</i> (2016–2018)	Перевірка ефективності змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, вирішення шляхів упровадження результатів дослідження в освітній процес загальноосвітніх закладів середньої освіти

Джерело: Складено автором самостійно

На першому етапі експерименту визначено компоненти готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, а саме:

– *мотиваційний* (усвідомлення значущості проблеми ліворукості в практиці роботи початкової школи, прагнення оволодіти знаннями, вміннями та навичками у роботі з ліворукими дітьми; професійно-педагогічна спрямованість студентів до означеного виду діяльності);

- *когнітивний* (сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок, володіння освітніми технологіями, необхідними для роботи з ліворукими дітьми);
- *операційно-діяльнісний* (володіння комплексом діагностичних умінь для визначення особливостей діяльності з ліворукими учнями; моделювання, активне і творче застосування теоретичних знань, практичних умінь і навичок із метою ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких дітей).

Послідовність етапів педагогічного експерименту, достатня кількість учасників (студенти, вчителі початкової школи, викладачі закладів вищої освіти), вірогідність методів психолого-педагогічного дослідження стали найважливішими засадами для розроблення та впровадження в освітній процес розробленого нами змістово-технологічного забезпечення підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми. Методика експерименту охоплювала сукупність методів, прийомів і засобів психолого-педагогічного дослідження. Так, під час застосування теоретичних методів у процесі системного підходу було здійснено аналіз джерельної бази – для розкриття сутності проблеми і характеристики понятійного апарату дисертаційної роботи. За результатами експерименту оцінювалася його ефективність, здійснювалася відповідна корекція, узагальнювався експериментальний матеріал, проводився порівняльний аналіз результатів готовності майбутнього вчителя початкової школи експериментальних і контрольних груп до роботи з ліворукими учнями, формулювалися висновки й узагальнення. Завдяки статистичним методам було здійснено графічну й табличну інтерпретацію даних.

В умовах педагогічного експерименту методика підготовки майбутнього фахівця до роботи з дітьми означеної категорії мала свої особливості, які суттєво впливали на розроблення та вдосконалення змістово-технологічного забезпечення освітнього процесу. Так, для оцінювання його ефективності та доцільності нами застосовано комплекс показників, детально поданий в другому розділі дослідження (п. 2.3). Після закінчення кожного етапу експерименту проводилися контрольні зрізи.

Констатувальний етап експерименту проведено з метою вивчення стану готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими

учнями. Для з'ясування вихідного стану готовності (за мотиваційним компонентом) у процесі експериментального дослідження застосовувалися психолого-педагогічне спостереження, опитувальні методи (бесіда, анкетування, тестування), вивчення «продуктів» діяльності (студентських есе, творчих завдань, звітної документації за результатами педагогічної практики), самоаналіз, які були спрямовані на з'ясування домінуючих мотивів у навчанні студентів, суб'єктивне оцінювання їх значущості, а також цінностей і установок, якими керуються фахівці у роботі з ліворукими дітьми.

У додатку Ф подаємо зразок анкети для діагностування навчальної мотивації студентів – майбутнього вчителя початкової школи.

Детальний аналіз результатів анкетування викладено в розділі 2 (п. 2.3), тому вважаємо за необхідне перейти до узагальнення отриманих емпіричних даних. Наочно результати готовності респондентів до роботи з ліворукими дітьми (за мотиваційним компонентом) подано у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (за мотиваційним компонентом, констатувальний етап)

РІВНІ		ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ						Середнє значення, у %	
		Київський університет імені Бориса Грінченка		Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини		Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка			
Високий	КГ	21,13	15	19,67	12	15,79	9	19,05	36
	ЕГ	16,90	12	16,13	10	14,28	8	15,87	30
Середній	КГ	38.03	27	36,06	22	43,86	25	39,15	74
	ЕГ	39,44	28	33,87	21	48,22	27	40,21	76
Низький	КГ	40,84	29	44,27	27	40,35	23	41,80	79
	ЕГ	43,66	31	50,00	31	37,50	21	43,92	83

Джерело: Складено автором самостійно

З'ясовано, що у Педагогічному інституті Київського університету імені Бориса Грінченка майбутні фахівці ЕГ мають високий рівень означеної готовності за мотиваційним компонентом 16,90 %; середній – 39,44 %; низький – 43,66 %.

Аналіз табличних даних переконує, що результати, які мали студенти факультету початкової освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, дещо різняться. Так, у середньому студенти ЕГ із високим рівнем готовності за мотиваційним компонентом становлять 15,87%, середнім – 40,21%, низьким – 43,92%. Відтак, з’ясовано, що перед початком експериментального навчання переважна більшість студентів – майбутніх учителів початкової школи повною мірою не усвідомлювали значущості та необхідності роботи з ліворукими дітьми, не потребували підвищення готовності до роботи з означеною категорією учнів.

Дослідження готовності студентів за когнітивним компонентом, було спрямоване на з’ясування у них розуміння сутності понять «ліворукість», «лівшість», «амбідекстр», індивідуальних та психолого-фізіологічних особливостей ліворуких учнів. Із цією метою було проведено анкетування студентів – майбутніх учителів початкової школи (Додаток А.1).

Детальний аналіз результатів анкетування щодо визначення готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (за когнітивним компонентом) викладено в розділі 2 (п.2.3), тому в табл. 3.3 подаємо узагальнені дані на констатувальному етапі.

Таблиця 3.3

Стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (за когнітивним компонентом, констатувальний етап)

РІВНІ		ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ							
		Київський університет імені Бориса Грінченка		Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини		Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка		Середнє значення, у %	
Високий	КГ	2,82	2	1,64	1	1,75	1	2,12	4
	ЕГ	1,41	1	1,61	1	1,79	1	1,59	3
Середній	КГ	9,86	7	8,20	5	15,79	9	11,11	21
	ЕГ	7,04	5	6,45	4	14,29	8	8,99	17
Низький	КГ	87,32	62	90,16	55	82,46	47	86,77	164
	ЕГ	91,55	65	91,94	57	83,92	47	89,42	169

Джерело: Складено автором самотійно

Таким чином, нами з'ясовано, що кількість студентів, які мають високий рівень готовності (ЕГ), становить 1,59%, середнім – 8,99%, низьким – 89,42%. На нашу думку, низький рівень готовності пояснюється тим, що під час вивчення дисциплін циклу професійної та практичної підготовки не було спрямовано належної уваги на розкриття проблеми роботи з ліворукими дітьми.

Про стан готовності студентів до роботи з ліворукими дітьми за операційно-діяльнісним компонентом можемо стверджувати на основі результатів анкетного опитування, яке охоплювало питання про володіння ними практичними вміння, необхідними для успішної роботи з цими дітьми (Додаток А.2).

Стан готовності до роботи з ліворукими дітьми (за операційно-діяльнісним компонентом) студентів КГ і ЕГ подано у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (за операційно-діяльнісним компонентом, констатувальний етап)

РІВНІ		ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ						Середнє значення, у %	
		Київський університет імені Бориса Грінченка		Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини		Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка			
Високий	КГ	1,41	1	—	—	1,75	1	1,06	2
	ЕГ	1,41	1	—	—	—	—	0,53	1
Середній	КГ	5,63	4	4,92	3	10,53	6	6,88	13
	ЕГ	4,22	3	4,84	3	8,93	5	5,82	11
Низький	КГ	92,96	66	95,08	58	87,72	50	92,06	174
	ЕГ	94,37	67	95,16	59	91,07	51	93,53	177

Джерело: Складено автором самостійно

Як бачимо з табличних даних, у середньому 0,53% студентів ЕГ мають високий рівень готовності до роботи з ліворукими дітьми (за операційно-діяльнісним компонентом), середній – 5,82% та низький – 93,53%. Встановлено, що для переважної більшості респондентів характерним є низький рівень означеної готовності за операційно-діяльнісним компонентом. Це пояснюється тим, що практичним умінням і навичкам передують теоретичне засвоєння знань про

індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких учнів, а оскільки за когнітивним компонентом готовності 89,42% респондентів ЕГ і 86,77% КГ мають низький рівень, то й практично застосовувати набуті знання на високому рівні може лише незначна частина студентів.

На основі результатів, отриманих під час констатувального етапу експерименту, визначено стан готовності студентів ЕГ і КГ до роботи з ліворукими дітьми (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (констатувальний етап)

№ з/п	Рівні	ГРУПИ	
		ЕГ	КГ
1	Високий	6,00	7,41
2	Середній	18,34	19,05
3	Низький	75,66	73,54

Джерело: Складено автором самостійно

Відтак, результати констатувального етапу експерименту підтвердили значущість і необхідність цілеспрямованого навчання майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, оскільки аналіз емпіричних даних засвідчив їхню недостатню готовність до здійснення означеного виду діяльності. Варто зазначити, що більшість студентів, які закінчують навчання за ОР «бакалавр», йдуть працювати вчителями початкової школи і вихователями ГПД. З огляду на це вважаємо за необхідне розробити та вдосконалити змістово-технологічне забезпечення підготовки майбутніх фахівців до роботи з ліворукими дітьми предметів психолого-педагогічного циклу, фахових методик та під час проходження педагогічної практики, більше уваги звертати на формування практичних умінь і навичок саме на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти.

Формувальний етап експерименту полягав у перевірці ефективності розробленого змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми.

Організаційний аспект підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями здійснювався за такими етапами, як:

– *діагностико-мотиваційним*, який передбачав ознайомлення майбутніх фахівців із особливостями професії вчителя початкової школи; формування позитивних цінностей, професійних якостей та усвідомлення необхідності врахування функціонування провідної півкулі головного мозку під час організації навчально-пізнавальної діяльності учнів;

– *знаннєво-операційним*, завдання якого полягало у формуванні в майбутніх фахівців розуміння сутності понять «ліворукість», «лівшість», «амбідекстр»; оволодіння ними знаннями про індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей; специфіку організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких дітей; технологію здійснення психолого-педагогічного супроводу ліворуких учнів; осмислення можливостей оцінювання, аналізу і прогнозування результатів педагогічного впливу на ліворуку дитину;

– *технологічним*, під час якого інтегрувалися здобуті теоретичні знання, формувалися практичні вміння й навички з організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів, що відбувалося шляхом залучення студентів до активної самостійної діяльності, рефлексії.

Поетапність професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми є взаємопов'язаною і взаємозалежною, реалізація наступного етапу базувалася на результатах, досягнутих на попередніх. Запропонована поетапність уможливила підвищити стан готовності студентів до означеного виду діяльності.

Зупинимося детальніше на характеристиці особливостей експериментального навчання студентів відповідно до визначених етапів. Так, на *діагностично-мотиваційному* етапі найбільше уваги надавалося формуванню гуманістичних цінностей та позитивних соціально-ціннісних установок до роботи з ліворукими дітьми. Спочатку в межах навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» («Університетські студії», «Я – студент»), а потім – у процесі засвоєння програмового матеріалу навчальних дисциплін «Основи педагогіки», «Дидактика» студенти здобували знання про загальний зміст, принципи, форми і методи педагогічної діяльності. Під час вивчення навчальних дисциплін

«Психологія педагогічна», «Теорія та методика виховання», «Основи психодіагностики» у майбутніх фахівців формувалася стійка позитивна мотивація, переконливість у важливості означеної діяльності, усвідомленні її як необхідної умови успішного професійного становлення, ціннісних орієнтаціях, інтересах, меті, потребах, установках, готовності до подальшого професійного самовдосконалення та самореалізації. У процесі викладання зазначених дисциплін застосовувалися активні лекції, дискусії (дебати, диспути), імітаційні методи, педагогічні та рольові ігри. Так, на семінарському занятті з теми «Індивідуально-психологічні особливості особистості» («Психологія загальна та вікова») студенти розглядали питання про психологічні проблеми навчання, виховання і розвиток ліворуких учнів.

Майбутні педагоги знайомилися з сучасними медичними та психолого-педагогічними дослідженнями з проблеми ліворукості, зокрема, вивчали праці провідних науковців із окресленої проблеми, а саме: М. Безрукової [17], А. Сиротюк [215], А. Чуприкова [263] та інших. Після опрацювання джерельної бази відповідали на проблемні запитання на зразок: «Що ви знаєте про явище ліворукості?», «Чи погоджуєтеся ви з тим, що для розвитку творчих здібностей дитини потрібно знати її індивідуальні особливості», «Наведіть аргументи, які заперечують (спростовують, підтверджують) цю думку...» тощо. Студенти розглядали також питання про форми, методи і прийоми психологічного діагностування ліворукості.

Внаслідок цього в більшості майбутніх учителів, які належали до експериментальних груп, виникало зацікавлення до явища ліворукості, особливостей організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів, технології здійснення їхнього психолого-педагогічного супроводу, а, відтак, створювалися відповідні умови для інтенсифікації освітнього процесу.

Студенти знайомилися також із формами і методами проведення діагностування з метою виявлення у школярів провідної руки, проте не мали змоги їх практично застосувати, що в майбутньому спричиняло труднощі під час виконання завдань навчальної (психолого-педагогічної) практики (III курс, V семестр).

Зважаючи на це, нами було внесено зміни до робочої програми навчальної дисципліни та змінено організаційну форму з семінарського заняття на лабораторне. Це уможливило поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю. Майбутні педагоги у Навчально-методичному центрі практичної підготовки студентів спеціальностей «Дошкільна освіта» і «Початкова освіта» (Київський університет імені Бориса Грінченка) мали змогу під час проведення підготовчих занять застосовувати означений діагностичний інструментарій, що значно підвищило їхнє вміння визначати в молодших школярів провідну руку.

Реалізація методики формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями продовжувалася також і під час проходження різних видів педагогічних практик. Так, у процесі початкової (психолого-педагогічної) практики змістове наповнення, якої було відповідно розширено (див. п. 2.1), студенти мали провести психолого-педагогічне спостереження за ліворукою дитиною, визначити її провідну руку. Бесіди зі студентами експериментальних груп, які не працювали в Навчально-методичному центрі практичної підготовки, засвідчили, що у них виникали проблеми під час визначення у дітей першого класу провідної руки. Студенти зазначали, що існує велика кількість діагностичних методик, і їм було складно зробити правильний вибір. Лише 37,4% практикантів правильно виконали завдання, серед яких 18,7% – діагностували провідну руку – ліву, а інші – зазначали про дітей – амбідекстрів (ті, які однаковою мірою володіють і правою, і лівою руками). Студентам бракувало відповідних знань із цієї проблеми, вони не повною мірою володіли інформацією про амбідекстрів, не розрізняли «графічного» та «побутового» лівшу.

Впродовж двох тижнів студенти-практиканти спостерігали та складали характеристику ліворукого учня. Проаналізувавши їхні роботи, нами було встановлено, що лише незначна кількість студентів (17,6%) помітили труднощі, які виникали у ліворуких учнів під час навчання, та встановили їх причину виникнення. Водночас 4,3% студентів визначили необхідність застосування індивідуального підходу до цих дітей із метою уникнення і подолання зазначених проблем.

Зазначені результати спонукали нас до проведення «круглого столу» із учителями початкової школи, практичними психологами, батьками ліворуких учнів та студентами-практикантами, на якому відбувся обмін думками про важливість врахування розподілу функцій між правою та лівою півкулями головного мозку під час організації навчально-виховного процесу. Майбутні фахівці ставили переважно запитання на зразок: «Які труднощі відчують учителі початкової школи під час роботи з ліворукими дітьми?», «Які особливості адаптаційного періоду ліворуких учнів?», «Яка причина виникнення у дитини ліворукості?». До шкільних практичних психологів ставилися питання: «У чому вони вбачають причину збільшення кількості ліворуких дітей?», «Які чинники впливають на виникнення ліворукості?».

Під час підбиття підсумків «круглого столу» студенти зазначали, що така форма роботи є цікавою та необхідною, адже вони отримали не лише відповіді на нагальні питання щодо явища ліворукості, а й ознайомилися із досвідом роботи досвідчених педагогів і шкільних практичних психологів.

Упродовж останніх двох тижнів навчальної (психолого-педагогічної) практики студенти (III курс, V семестр) продовжували спостерігати за ліворукими учнями, порівнюючи попередньо зроблені висновки з новими діагностичними даними. Аналіз звітної документації засвідчив, що практиканти намагалися не лише констатувати труднощі під час адаптації ліворуких учнів, а й звертати більше уваги на причини їх виникнення, проведення розвивально-корекційних заходів щодо їх подолання.

На звітній конференції з навчальної (психолого-педагогічної) практики студенти – майбутні вчителі початкової школи презентували доповіді з тем: «Особливості адаптаційного періоду ліворуких учнів під час навчання в школі», «Діагностичні методики визначення провідної руки», «Хто такі амбідекстри?». Зазначимо, що виступи студентів були достатньо ґрунтовними, вони керувалися науковими фактами, підтверджуючи їх практичними прикладами.

Перший контрольний зріз проводився після завершення діагностичного етапу експериментального навчання, проходження студентами навчальної

(психолого-педагогічної) практики (ІІІ курс, V семестр), на якому в майбутніх фахівців цілеспрямовано формувалося ціннісне ставлення до роботи з ліворукими учнями. Під час такого дослідження у студентів ЕГ сформувався переважно високий (21,69%) і середній (40,21%) рівні готовності до роботи з ліворукими дітьми за мотиваційним компонентом, з'явилося усвідомлення гуманістичних цінностей та позитивних соціально-ціннісних установок, прагнення достатньою мірою оволодіти вміннями організовувати навчально-пізнавальну діяльність ліворуких школярів, здійснювати їх психолого-педагогічний супровід.

Під час експериментального навчання майбутні фахівці одержували нові та поглиблювали здобуті теоретичні знання, які є складовими готовності за когнітивним компонентом, а, відповідно, їх обсяг збільшився. Так, у ЕГ 7,94 % майбутніх фахівців мають високий рівень, 17,46% – середній та 74,60 % – низький; у КГ: 2,65% – високий, 13,23% – середній та 84,12% – низький. Ознайомлення з результатами самоаналізу студентів засвідчило, що суттєвих зрушень у показниках готовності (за операційно-діяльнісним компонентом) майже не відбулося. Водночас, зважаючи на специфіку зазначеного етапу, зазначимо, що нами й не передбачалося їх виокремлення. Вважаємо достатніми такі результати, як: у 1,06 % студентів ЕГ зафіксовано високий рівень, 9,52% – середній, 89,42% – низький (оцінювалися лише ті вміння, які могли за умовами експерименту закріплюватися на цьому етапі).

Навчальні дисципліни («Вступ до спеціальності» («Університетські студії», «Я – студент») (І курс, І семестр), «Основи педагогіки» (І курс, ІІ семестр), «Дидактика» (ІІ курс, ІІІ семестр), «Психологія педагогічна» (ІІІ курс, VI семестр), «Теорія та методика виховання» (ІІ, ІІІ курси, IV–V семестри), «Основи психодіагностики» (ІІІ курс, V семестр), як засвідчив контрольний зріз, лише частково формують готовність учителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми. На нашу думку, вирішити проблему підготовки студентів до роботи з дітьми цієї категорії можна, поєднуючи комплексну підготовку на основі здобутих знань із базових дисциплін, що викладаються у закладі вищої

освіти та спеціальну підготовку, тобто розроблення та впровадження навчальну дисциплінуу «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями».

Отже, за своєю значущістю і результативністю діагностичний етап експериментального навчання був досить насиченим і важливим, багато в чому визначав успішність подальшої діяльності. Вирішивши основне завдання – формування мотиваційно-ціннісного ставлення – було створено передумови для переходу з когнітивного етапу підготовки майбутнього вчителя початкової школи до безперервної взаємодії з ліворукими учнями.

На знаннєво-операційному етапі відбувалося формування базових складових когнітивного компоненту готовності за допомогою розширення змісту фахових методик, зокрема: «Методики навчання української мови» (II–III курси, III–IV семестри), «Методики навчання освітньої галузі «Математика» (II–III курси, III–IV семестри), «Методики навчання освітньої галузі «Природознавство» (II курс, IV семестр), «Методики навчання літературного читання» (III курс, VI семестр), «Каліграфії» (III курс, VI семестр) тощо.

На семінарському занятті з теми «Літературно-методичний аналіз художнього твору» з навчальної дисципліни «Методика навчання літературного читання» студенти розглядали види аналізу, зокрема ті, які доцільно застосовувати під час роботи з ліворукими учнями і моделювали фрагменти уроків із застосуванням диференційованого та індивідуального підходів, здійснювали аналіз підручників із літературного читання та добирали ті завдання, які доцільно застосовувати у роботі з ліворукими учнями під час аналізу художнього твору, враховуючи їхні індивідуальні особливості. Зазначимо, що лише 27,3% студентів змогли дібрати відповідні завдання, 53,2% – сумнівалися у правильності свого вибору, а 19,5% – не змогли справитися із завданням.

Важливою умовою компонування когнітивного компоненту готовності майбутніх фахівців були також знання про особливості формування у ліворуких учнів навичок читання і письма. Саме тому, вивчаючи питання про застосування сюжетно-рольових, мовних та мовленнєвих ігор із навчальної дисципліни

«Методика навчання української мови» студентам було запропоновано дібрати завдання для ліворуких дітей на розвиток фонематичного слуху, уяви і фантазії, створення асоціацій, вправи, які б сприяли гармонізації обох півкуль головного мозку, а також включали їх до планів-конспектів уроків.

Однією із складових є також знання про формування у ліворуких учнів каліграфічного письма. Ці знання студенти могли здобути за рахунок розширення змістового наповнення навчальної дисципліни «Каліграфія». Так, на практичному занятті з теми: «Корекція труднощів і проблем у навчанні ліворуких учнів» майбутні фахівці початкової школи добирали вправи на розвиток дрібної моторики; завдання, які сприяли б розвитку орієнтуванню у просторі, розробляли індивідуальні картки для ліворуких учнів із метою успішного оволодіння ними графічними навичками письма.

У додатку Х подаємо зразки розроблених студентами індивідуальних карток для ліворуких учнів.

Окрім цього, майбутні фахівці аналізували змістове наповнення зошитів для письма з друкованою основою, які застосовуються в початковій школі, та письмові роботи ліворуких учнів.

Майбутні вчителі початкової школи пропонували ефективні методи та прийоми навчання ліворуких учнів під час письма з метою попередження дзеркального зображення літер, наочні засоби навчання для них (індивідуальні картки, ручки, лінійки тощо). Практичне заняття охоплювало моделювання й аналіз педагогічних ситуацій, спрямованих на активізацію у студентів уяви, фантазії, мислення та уваги. Наводимо приклади таких ситуацій.

Педагогічна ситуація 1.

У першому класі троє ліворуких учнів: двоє дівчаток і один хлопчик. Дівчатка старанні та уважні, мають каліграфічний почерк, а хлопчик – навпаки, має нерозбірливий почерк, припускається помилок під час написання букв, пише зайві елементи або недописує їх, літери виходять за межі рядка.

Завдання для студентів. Розробіть алгоритм ознайомлення з новою літерою; запропонуйте для такого учня індивідуальні завдання задля поліпшення оволодіння графічною навичкою письма.

Педагогічна ситуація 2.

Вчителька першого класу помітила, що під час виконання графічних вправ Оленка брала ручку як у праву, так і ліву руку. Після розмови з мамою дівчинки педагог з'ясувала, що вдома Оленка, виконуючи побутові дії, користується правою рукою, а письмові завдання – лівою.

Завдання для студентів. Запропонуйте засоби діагностування провідної руки дитини.

Педагогічна ситуація 3.

До вас, як до вчительки, в кінці навчального року звернулась мати ліворукого першокласника, яка вважала, що у її дитини недостатньо сформовані навички каліграфічного письма (поганий почерк).

Завдання для студентів. Наведіть приклади підготовчих вправ до письма, які б сприяли формуванню у ліворуких школярів навичок каліграфічного письма.

Що б ви порадили матері для поліпшення каліграфічного письма ліворукої дитини?

Під час індивідуальної роботи студентам надавалася допомога у написанні планів-конспектів уроків навчання грамоти, визначення їх етапів та доборі тих завдань, які сприяли б ефективному формуванню у ліворуких учнів каліграфічних навичок письма і читання. Було запропоновано також переглянути веб-семінар «Особливості навчання письма ліворуких учнів» за посиланням <https://www.youtube.com/watch?v=yTjUiSfFYTs> та підготувати есе із зазначеної теми.

Знання про особливості організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів на уроках математика і природознавство студенти отримали також і під час практичних занять із дисциплін: «Методика навчання освітньої галузі «Математика»» (II–III курси, III–IV семестри) та «Методика навчання освітньої галузі «Природознавство»» (II курс, IV семестр). На заняттях із цих дисциплін розглядалися питання про застосування диференційованого та індивідуального підходів у процесі навчання молодших школярів розв'язувати текстові задачі; організацію інтелектуальної діяльності та чуттєвого сприймання предметів і явищ природничих понять учнями із домінуванням правої та лівої півкуль головного

мозку. Як результат – студенти мали підібрати ті завдання, які сприяли б підвищенню активності ліворуких дітей, формуванню й підтримці у них інтересу до навчання.

З метою вдосконалення освітнього процесу у Педагогічному інституті Київського університету імені Бориса Грінченка до варіативної частини освітньо-професійної програми підготовки фахівців включено навчальну дисципліну «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» (для студентів III курсу напряму підготовки «Початкова освіта»), яка мала на меті зінтегрувати здобуті теоретичні знання. Саме в цей період формування педагогічних знань перебуває на завершальній стадії. Відповідно до навчально-тематичного плану на лекційних заняттях майбутні фахівці засвоювали теоретичні знання з окресленої проблеми, з'ясовували сутність понять «ліворукість», «лівшість», «амбідекстр». Добір матеріалу для лекційного заняття з теми «Проблема ліворукості в історії розвитку медичної та психолого-педагогічної наук» здійснювався з урахуванням часових обмежень, а тому вміщував інформацію, яка сприяла формуванню когнітивного компоненту готовності студентів до професійної діяльності.

Необхідною умовою формування когнітивного компоненту готовності майбутнього вчителя початкової школи є глибокі й міцні знання про індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей, причини їхньої шкільної неуспішності, сукупність труднощів і проблем, які можуть виникати під час навчання та виховання дітей окресленої категорії. Ці знання студенти отримали під час опрацювання проблемної лекції з теми «Індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей» (III курс, V семестр). Майбутні фахівці залучалися до проблемно-пошукового діалогу та обговорення проблемних ситуацій. Так, наприклад, на початку лекції студентам було поставлене таке проблемне запитання: «Чи потрібно у процесі навчально-пізнавальної діяльності до ліворуких учнів застосовувати диференційований та індивідуальний підходи?». Майбутні фахівці ознайомлювалися також із особливостями функціональної асиметрії півкуль головного мозку, властивостями сенсорного сприйняття, пам'яті, мислення і уваги ліворуких учнів; розглядали

зв'язок функціональної асиметрії мозку з переробкою емоційно-забарвленої інформації; досліджували характеристику розподілу домінування півкуль головного мозку провідних науковців; вивчали типи мислення залежно від півкулі.

Знання про особливості організації навчально-пізнавальної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей ліворуких учнів студенти сформували під час опрацювання лекції-практикуму «Формування навички каліграфічного письма у ліворуких учнів» (III курс, V семестр). Розглядалися також питання про обладнання робочого місця ліворукої дитини, письмове приладдя для лівшів, основні етапи формування навичок каліграфічного письма, формування навички каліграфічного письма рукописних букв українського алфавіту, а також особливості навчання читання.

Варто зазначити, що однією із важливих умов формування когнітивного компоненту готовності є застосування психолого-педагогічного супроводу ліворуких учнів. Опанувати знаннями про технологію здійснення відповідного супроводу студенти мали змогу під час опрацювання навчального матеріалу лекції з теми: «Психолого-педагогічний супровід навчання і виховання ліворуких учнів» (III курс, V семестр), яка розкривала такі питання, як: готовність ліворукої дитини до навчання в школі; створення сприятливих умов для реалізації потенційних можливостей ліворуких дітей; особливості організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів із урахуванням функціонування лівої та правої півкуль головного мозку; формування мотивації до навчання; застосування методів диференційованого та індивідуального підходу; створення ситуації успіху для ліворуких учнів під час навчальних занять.

У процесі лекції з теми «Діагностичний інструментарій з виявлення провідної руки у першокласників» (III курс, V семестр) майбутні фахівці ознайомилися з діагностичним інструментарієм, який доцільно застосовувати для виявлення провідної руки, а саме: анкетуванням, тестуванням, опитуванням та проведенням індивідуальних бесід із батьками молодших школярів; розглядали особливості застосування діагностичного інструментарію.

Лекцію з теми «Робота з батьками ліворукої дитини» (III курс, V семестр) було присвячено особливостям роботи з сім'єю ліворукої дитини; мікросоціальним умовам життя цих дітей; впливу мікросоціальних умов на виникнення дезадаптації в ліворуких учнів; методикам дослідження особливостей мікроклімату сім'ї ліворуких; методичним рекомендаціям та порадам батькам щодо навчання та виховання ліворуких дітей.

На семінарських заняттях із навчальної дисципліни «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» (III курс, V семестр) – проводилася робота з метою формування у студентів практичних умінь і навичок здійснення психолого-педагогічного супроводу навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів, відбирався зміст навчального матеріалу з урахуванням проблем ліворуких учнів задля створення на уроці ситуацію успіху. Зміст розроблених студентами завдань аналізувався на відповідних семінарських заняттях із фахових методик, до них уносилися певні корективи. Особливу увагу було відведено вивченню змісту, причин і характеру труднощів, що виникають у ліворуких учнів під час навчальних занять у початковій школі. Семінарські заняття проходили у формі діалогу (полілогу), дискусії, «круглого столу», практикуму, педагогічної гри тощо. Пропонувалося також обговорення таких дискусійних питань, як: «Чи необхідно застосовувати під час формування навичок каліграфічного письма у ліворуких учнів індивідуальний підхід?», «Які засоби навчання сприяють успішному оволодінню ліворукими дітьми графічною навичкою?» тощо. Варто зазначити також, що одним із позитивних моментів під час дискусії була змога залучити до обговорення суперечливих питань усіх студентів, у тому числі й тих, які мали не досить високий рівень навчальних досягнень. Під час дискусії вони мали змогу проявляти себе, що могло підвищити якість засвоєння ними навчального матеріалу.

Під час опрацювання питань семінарського заняття з теми: «Індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей» (III курс, V семестр) метою якого був аналіз причин виникнення синдрому шкільної дезадаптації ліворуких дітей, було розкрито зв'язок між дезадаптацією ліворуких дітей та їхніми індивідуальними та психолого-фізіологічними особливостями. На

обговорення було винесено питання про об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення синдрому шкільної дезадаптації у ліворуких дітей, соціальні чинники і психотравмуючі ситуації, що провокують виникнення синдрому шкільної дезадаптації в цих дітей, прояв синдрому шкільної дезадаптації, проблеми шкільних страхів і стилю педагогічної діяльності вчителя. Семінарське заняття проводилося у формі дискусії із застосуванням «методу «експертів», під час якого виникали нові питання, а саме: чи завжди у ліворуких школярів з'являються симптоми шкільної дезадаптації? які чинники є найбільш значними для цієї категорії дітей під час виникнення синдрому шкільної дезадаптації? Нами було застосовано метод «мозкового штурму» для вирішення поставлених питань та знаходження відповідей. У процесі обговорення студентами було виділено такі наслідки, як: неправильний стиль сімейного виховання, несприятливий психологічний мікроклімат у сім'ї; наявність чинника «патологічної» лівшості (лівшість як результат мікропатології вагітності та пологів); психотравмувальні ситуації в школі, а саме: відсутність обліку індивідуальних і вікових особливостей ліворуких учнів у процесі їх навчання в початковій школі; упереджене ставлення педагога до явища ліворукості; відсутність емоційної взаємодії ліворукої дитини з іншими учнями класу, недотримання режиму праці і відпочинку ліворукої дитини тощо.

На кожному семінарському занятті зі навчальної дисципліни студентам для самостійної роботи було запропоновано творчі та проблемні завдання, зокрема: проаналізувати особливості навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів за рубежом; переглянути веб-семінар із означеної проблеми; розробити методику виявлення провідної руки у першокласників; дібрати завдання та вправи щодо розвитку координацій рук, дрібної моторики та графічної навички, орієнтування в просторі, розвитку уяви, фантазії, мислення, уваги, пізнавальних інтересів та розумових здібностей; розробити тематику засідання методичного об'єднання вчителів початкової школи, план-конспект батьківських зборів із проблеми ліворукості та методичні рекомендації (поради, пам'ятки) для вчителів початкової школи та батьків ліворуких учнів; розробити карту знань для підтримки

програмного забезпечення Інтернет-сайту «Світ ліворуких». Такі завдання у студентів викликали особливу зацікавленість.

У додатку Ц подаємо зразок студентського есе на тему «Особливості навчання письма ліворуких дітей» (III курс).

На підсумковому (заключному) семінарському занятті майбутні вчителі початкової школи презентували свої навчальні проекти, застосовуючи діалог «Психологічний портрет ліворукого учня» та ділову гру «Педагогічний консиліум» із питань системи корекційно-розвивальної роботи з метою попередження дезадаптації у ліворуких школярів.

Здійснити формування когнітивного компоненту готовності майбутнього вчителя початкової школи під час педагогічного експерименту допоміг і спроектований за допомогою безкоштовного веб-хостингу Wix.com авторський Інтернет-сайт «Світ ліворуких», що знаходиться за URL – <http://lshkarban.wixsite.com/livoruki-dity>. Сайт зареєстрований у пошуковій системі Google та присвячений розкриттю проблеми ліворукості. За допомогою сайту студенти мали змогу ознайомитися з дослідженнями, які порушували проблему навчання, виховання й розвитку ліворуких дітей відомих науковців. Сайт містить підручники, навчальні посібники з проблеми навчання ліворуких учнів, каталог діагностичних методик і технологій для визначення провідної руки, рекомендовану літературу тощо.

Продемонструвати набуті теоретичні знання, практичні вміння та навички студенти мали змогу під час проходження літньої (педагогічної) практики (III курс, VI семестр). Майбутні педагоги добирали та проводили ігри з ліворукими дітьми на розвиток творчої діяльності та пізнавальних інтересів. Застосовували також проектні методики на зразок: «Будинок–дерево–людина», «Намалюй людину», «Намалюй (зліпи) неіснуючу тварину» з метою розширення їхніх знань про індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості цих дітей. Під час проведення проектних малюнків студенти мали змогу полегшити процес встановлення взаємодії з ліворукими дітьми; оволодівати інформацією щодо основних характеристик ліворукої дитини тощо. Так, однією з найбільш інформативних

виявилася методика «Неіснуюча тварина». Перед початком проведення тестування студенти давали ліворуким учням інструкцію: «Я хочу побачити, наскільки у вас розвинена фантазія. Придумайте та намалюйте тварину, якої не існує, якої ніколи не було і до вас її ніхто не придумав». Потім майбутні фахівці пропонували дати тварині назву, а також скласти про неї невелику розповідь.

Окрім цього майбутнім учителям початкової школи пропонувалося застосовувати сімейні проектні методики: «Малюнок сім'ї», «Сім'я в образах тварин», за допомогою яких вони мали змогу виявляти причини виникнення страху, образи, які негативно впливали на психічний стан ліворукої дитини. Після проведення проектних малюнків студенти проводили діагностування, вчилися збирати інформацію про ліворуких учнів, координувати свої дії з практичними психологами і батьками ліворуких школярів під час вирішення питання щодо здійснення психолого-педагогічного супроводу ліворуких учнів, досліджували й особливості, застосовуючи відомі діагностичні методики.

Окрему групу складали студенти, які під час навчання працювали у загальноосвітніх закладах середньої освіти м. Києва і Київської області. Вони проявляли інтерес до вивчення явища ліворукості, оскільки ліворуки учні часто відчують труднощі під час навчальних занять, а також доволі часто батьки зверталися до них за консультацією з цієї проблеми. Зазначимо, що ці студенти неповною мірою засвоїли необхідний мінімум теоретичних знань, проте досвід організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів компенсував часткові знання у процесі професійної діяльності.

У VI семестрі було проведено діагностичний зріз стану готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями після проходження педагогічної (літньої) практики. В ЕГ кількість респодентів із високим рівнем готовності (когнітивний компонент) становив 14,81%; середнім – 27,52%; низьким – 57,67%; у КГ відповідно: 4,76% – високий; 26,93% – середній; 78,31% – низький.

Педагогічна (виробнича) практика на IV курсі (VII – VIII семестри) у системі експериментального дослідження була основною формою організації технологічного етапу мотиваційного, когнітивного та операційно-діяльнісного

компонентів. Із цією метою до програми педагогічної (виробничої) практики студентів IV курсу (VII семестр) було введено спеціально розроблені практичні завдання, що передбачали відвідування та аналіз навчальних занять, виховних заходів, визначення ефективних форм, методів, прийомів і засобів навчання ліворуких учнів; застосування індивідуального підходу, запровадження диференційованих завдань для учнів на різних етапах уроку.

Процес і результат виконання студентами завдань педагогічної практики аналізувалися вчителя, керівниками практики, студентами групи, колективного обговорення, усних і письмових звітів. Після завершення педагогічної практики проводилося анкетування студентів – майбутніх фахівців початкової школи з метою з'ясування труднощів, які виникали у них під час роботи з ліворукими дітьми.

У додатку Ч подаємо анкету для студентів IV курсу напряму підготовки «Початкова освіта» з метою виявлення у них труднощів під час проходження практики.

На основі аналізу результатів проведеного анкетування встановлювалися завдання на наступний етап педагогічної практики. Під час педагогічної (виробничої) практики (VIII семестр) студенти виконували всі професійні функції та завдання вчителя початкової школи, а саме:

- розробляли психолого-педагогічний супровід ліворуких учнів;
- проводили аналіз успішності ліворуких школярів порівняно з праворукими;
- складали рекомендації (поради, пам'ятки) для вчителів і батьків ліворуких учнів;
- готували та проводили обговорення – дискусії з окремих проблем роботи з ліворукими дітьми в умовах освітнього процесу початкової школи тощо.

Відтак, педагогічна практика дала змогу студентам – майбутнім учителям початкової школи не лише оволодівати практичними вміннями і навичками під час роботи з ліворукими учнями, але й визначити позитивні та негативні аспекти у роботі з ними.

Після закінчення технологічного етапу 32,28% практикантів ЕГ мали високий рівень готовності (за операційно-діяльнісним компонентом); 39,15% – середній і 28,57% – низький. Для порівняння наведемо результати студентів КГ. Зауважимо,

що лише у 10,58% майбутніх фахівців сформовано готовність (за операційно-діяльнісним компонентом) на високому рівні, 37,04% – середньому, 52,38% – низькому. Оцінювання готовності майбутніх фахівців за операційно-діяльнісним компонентом відбувалася за допомогою реалізації завдань педагогічної (виробничої) практики, які уможливили визначати повноту і розгорнутість дій на всіх рівнях засвоєння, локального відтворення, моделювання і системного включення.

Формувальний етап педагогічного експерименту припускав перевірку ефективності розробленого змістово-технологічного забезпечення підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, під час якого здійснено якісний аналіз отриманих результатів. Відтак, результати педагогічного експерименту дають підстави констатувати ефективність розробленого нами змістово-технологічного забезпечення відповідно до визначених критеріїв і компонентів (мотиваційного, когнітивного та операційно-діяльнісного) готовності майбутніх педагогів.

Таким чином, нами визначено мету, завдання, етапи і зміст педагогічного експерименту. Встановлено, що підготовка майбутнього фахівця початкової школи до роботи з ліворукими дітьми здійснювалася під час вивчення нормативних і варіативних дисциплін, навчальної дисципліни «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями», розробленого авторського Інтернет-сайту, під час педагогічної практики, що передбачало включення додаткових творчих і проблемних завдань, спрямованих на системне оволодіння практичними знаннями та вміннями, необхідними для ефективної педагогічної взаємодії з ліворукими учнями.

3.2. Аналіз результатів експерименту

Ефективність розробленого змістово-технологічного забезпечення підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми та методика проведення педагогічного експерименту, охарактеризовані у попередньому розділі, виявляються в результатах виконаного дослідження. За основу експериментального навчання було взято методику формувального

експерименту, сутність якого полягала в тому, що елементи змістово-технологічного забезпечення вводилися поетапно, до змісту вносилися певні корективи з метою вдосконалення підготовки майбутніх фахівців до роботи з ліворукими молодшими школярами. Засобами вимірювання динаміки сформованості готовності майбутнього вчителя початкової школи до означеного виду діяльності за мотиваційним компонентом були: психолого-педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, що дали змогу встановити місце їхньої професійної спрямованості, з'ясувати зовнішню та внутрішню мотивацію на засвоєння знань, формування, закріплення і вдосконалення практичних умінь і навичок.

Визначення стану готовності майбутнього фахівця до роботи з ліворукими учнями за когнітивним компонентом проаналізовано за результатами успішності студентів під час засвоєння предметів психолого–педагогічного циклу «Психологія педагогічна», «Теорія та методика виховання», «Основи психодіагностики», фахових методик («Методики навчання української мови» (III курси, III–IV семестри), «Методики навчання освітньої галузі «Математика» (II–III курси, III–IV семестри), («Методики навчання освітньої галузі «Природознавство» (II курс, IV семестр), «Методики навчання літературного читання» (III курс, VI семестр), «Каліграфії» (III курс, VI семестр), навчальної дисципліни «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» (III курс, VI семестр) та педагогічної (літньої) практики (III курс, VI семестр).

Педагогічне спостереження за сформованими практичними вміння у майбутніх педагогів дало змогу оцінити ступінь володіння ними операційно-діяльнісним компонентом.

Для того, щоб розпочати дослідження, ми визначились із часовими та кількісними межами експерименту. Студентів I курсу денної та заочної форм навчання напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта» Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та факультету початкової освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини було розподілено на

експериментальні та контрольні групи. Результати формувального експерименту подаються нами після проходження студентами педагогічної (виробничої) практики (VIII семестр).

До участі в експерименті було залучено 378 студентів, яких було розподілено на контрольну (189 осіб) та експериментальну (189 осіб) групи. За різних обставин на кінець експерименту кількість студентів зменшилась у зв'язку з переходом студентів до інших груп, виходом в академічну відпустку, відрахуванням за академічну неуспішність тощо. Ми не вважали можливим поповнювати кількість студентів, щоб зберегти цілісність груп, робочу атмосферу всередині групи. На початку та наприкінці експерименту кількісне співвідношення в експериментальних і контрольних групах було дотримане як однакове, що дає підстави стверджувати про достовірність отриманих результатів.

Для встановлення початкового рівня готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями було проведено констатувальний зріз, який зафіксував вихідний рівень його готовності. На основі цього встановлено, що рівень готовності студентів не повною мірою забезпечує сучасні вимоги до роботи з ліворукими учнями. Майбутні педагоги початкової школи безперечно розуміють значущість проблеми ліворукості для професійного зростання майбутнього вчителя початкової школи, вважають її необхідною складовою підготовки, проте зріз успішності засвідчив, що не всі студенти володіють знаннями про ліворукість і не чітко розуміють її сутність. На основі зазначеного зроблено висновок, що саме готовність до роботи з ліворукими дітьми у першокурсників була недостатньо сформованою, тому на її формування було спрямовано формувальний експеримент.

Рівні сформованості компонентів готовності студентів до роботи з ліворукими дітьми було визначено за формулою:

$$R_p = \frac{K_p}{n} \times 100\% ,$$

де: K – кількість студентів за рівнем;

p –*рівень* – рівень готовності студентів (високий, середній, низький);

n – кількість студентів у групі;

R_p – частка студентів від загальної кількості тих, кому властивий цей рівень.

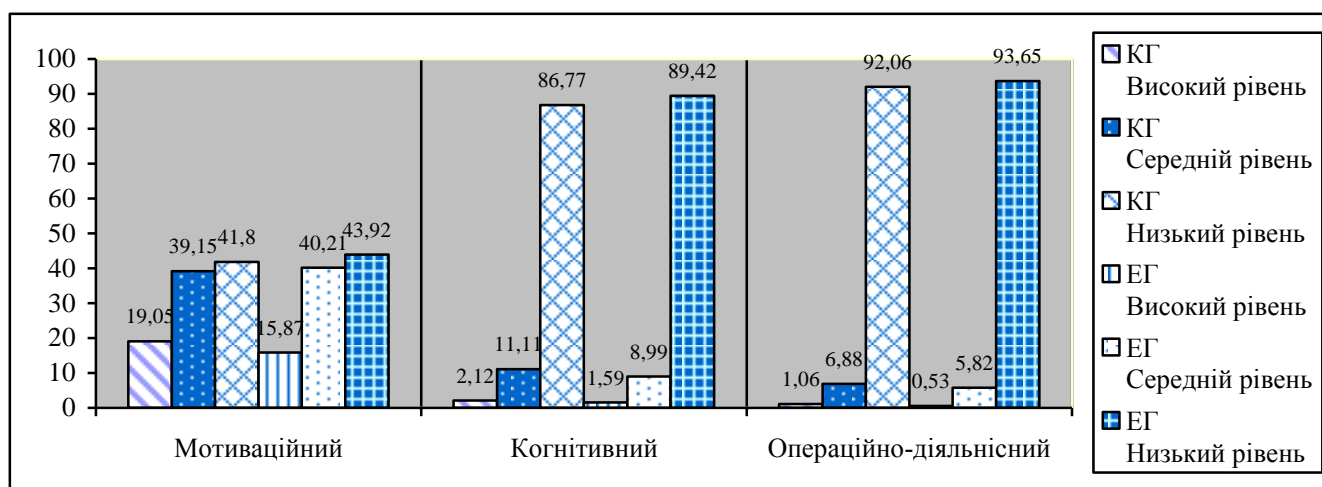

Рис. 3.1. Стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (констатувальний етап)

Джерело: Складено автором самостійно

Як бачимо з рисунку 3.1, студенти контрольних і експериментальних груп мають відносно схожі результати готовності до роботи з ліворукими дітьми. Високий рівень готовності за мотиваційним компонентом виявили 15,87% студентів ЕГ і 19,05% – КГ; середній – 40,21% студентів ЕГ і 39,15% – КГ; низький – по 43,92% студентів ЕГ і 41,80% – КГ. Щодо рівня готовності за когнітивним компонентом – високий рівень мають 1,59% осіб ЕГ і 2,12% – КГ; середній – 8,99% студентів ЕГ і 11,11% – КГ; низький – 89,42% осіб ЕГ і 86,77% – КГ.

Щодо готовності за операційно-діяльнісним компонентом – високий рівень мають 0,53% студентів ЕГ і 1,06% – КГ; середній – 5,82% студентів ЕГ і 6,88% – КГ; низький – 93,65% респондентів ЕГ і 92,06% – КГ. Отримані дані засвідчили, що у студентів як КГ, так і ЕГ результати готовності до роботи з ліворукими дітьми були майже однакові. Зазначимо, що у більшості з них переважали середній та низький рівні готовності.

Готовність студентів за всіма компонентами: високий рівень – 6% у студентів ЕГ і 7,41% осіб КГ, середній рівень відповідно – 18,34% і 19,05%, низький – 75,66% і 73,54%.

Результати першого контрольного зрізу готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (після навчальної (психолого-

педагогічної) практики V семестр), засвідчили, що досліджуваний процес у студентів ЕГ відбувався значно інтенсивніше, ніж в КГ (таблиця 3.6).

Таблиця 3.6

Стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (за результатами першого контрольного зрізу, у %)

Компоненти	РІВНІ	ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ												Середньо-статистичне значення			
		Київський університет імені Бориса Грінченка				Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини				Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка							
		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
Мотиваційний	В	22,53	16	22,34	16	21,31	13	24,19	15	17,54	10	17,86	10	20,64	39	21,69	41
	С	40,85	29	39,44	28	37,70	23	32,26	20	43,86	25	50,00	28	40,74	77	40,21	76
	Н	36,62	26	38,02	27	40,98	25	43,55	27	38,60	22	32,14	18	38,62	73	38,10	72
Когнітивний	В	2,82	2	8,45	6	3,28	2	6,45	4	1,75	1	8,93	5	2,65	5	7,94	15
	С	11,27	8	14,09	10	9,84	6	14,52	9	19,30	11	25,00	14	13,23	25	17,46	33
	Н	85,91	61	77,46	55	86,88	53	79,03	49	78,95	45	66,07	37	84,12	159	74,60	141
Операційно-діяльнісний	В	1,41	1	2,82	2	0	0	0	0	1,75	1	0	0	1,06	2	1,06	2
	С	7,04	5	7,04	5	6,56	4	8,07	5	14,04	8	14,29	8	9,00	17	9,52	18
	Н	91,55	65	90,14	64	93,44	57	91,93	57	84,21	48	85,71	48	89,94	170	89,42	169

Примітка 1. КГ – контрольна група; ЕГ – експериментальна група;

В – високий рівень, С – середній рівень, Н – низький рівень.

Джерело: Складено автором самостійно

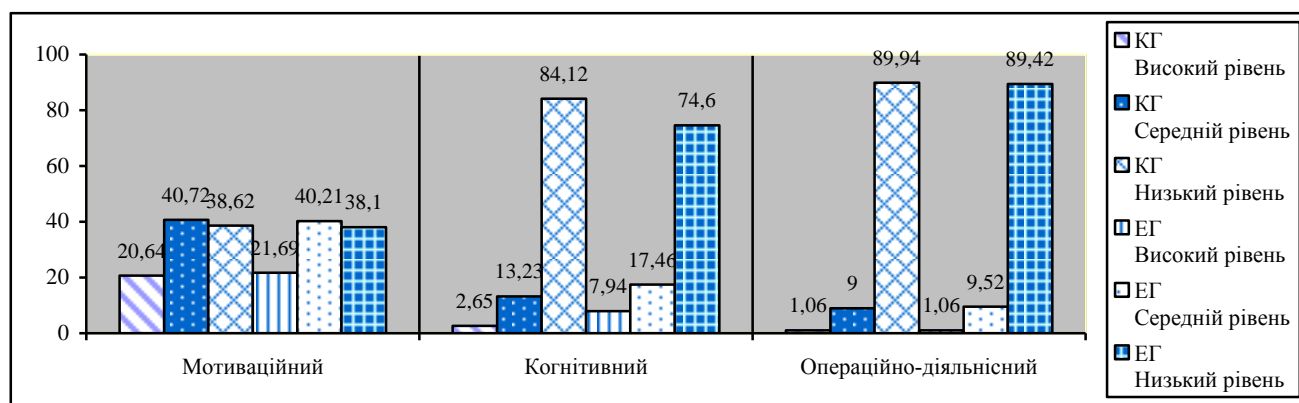

Рис.3.2. Стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (за результатами першого контрольного зрізу, у %)

Джерело: Складено автором самостійно

Як бачимо з діаграми, середньостатистичні показники готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми 18,9% студентів ЕГ і 20,64% осіб КГ, середній відповідно – 40,21% і 40,74%, низький – 38,10% і 38,62%; когнітивний: високий рівень – 7,94% у студентів ЕГ і 2,65% осіб КГ, середній відповідно – 17,46% і 13,23%, низький – 74,60% і 84,12%; операційно-діяльнісний: високий рівень – 1,06% у студентів ЕГ і 1,06% осіб КГ, середній відповідно – 9,52% і 9,00%, низький – 89,42% і 89,94%. Різниця у порівняних загальних середньостатистичних показниках готовності до роботи з ліворукими дітьми за мотиваційним компонентом на високому рівні становила 5,41%, середньому – 10,02%, низькому – 6,37%; за когнітивним компонентом на високому рівні – 2,05%, середньому – 4,71%, низькому – 8,67%; за операційно-діяльнісним компонентом на високому рівні склала 1,41%, середньому – 2,62%, низькому – 2,46%.

Аналіз поданих даних, а також результати психолого-педагогічних спостережень, бесід зі студентами, викладачами закладів вищої педагогічної освіти, учителями початкової школи, анкетування, вивчення «продуктів» діяльності (студентських есе, творчих робіт, звітної документації за результатами педагогічної практики), самоаналіз, дають підставу стверджувати, що готовність студентів – майбутніх фахівців початкової школи найбільш інтенсивно формується в умовах цілеспрямованого активного залучення їх до освітнього процесу, під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, фахових методик і педagogічної практики, що саме стимулює розвиток мотиваційного ставлення до роботи з ліворукими дітьми. Вважаємо, що не менш важливим на другому етапі дослідження є рівень оволодіння практичними вміннями та навичками під час роботи з цими дітьми, як у теоретичному, так і практичному аспекті.

Щодо студентів КГ, то у них, зазвичай, поступово формувалася позитивна мотивація до роботи з ліворукими дітьми, що пов'язано з вимогами освітнього процесу, але переважна більшість майбутніх педагогів потребує стимулювання від викладачів і вчителів початкової школи. Це є однією з причин того, що інтерес

до означеного процесу був незначним або взагалі відсутнім. Основні мотиви для студентів цієї категорії визначаються бажанням мати схвалення, уникати негативної оцінки, почуттям обов'язку тощо. У свою чергу, систематичний розвиток мотиваційного ставлення готовності до роботи з ліворукими дітьми у студентів ЕГ забезпечує більший відсоток майбутніх фахівців із високим і середнім рівнями готовності за мотиваційним компонентом.

Результати другого контрольного зрізу (після педагогічної (літньої) практики (III курс, VI семестр) подаємо в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (за результатами другого контрольного зрізу, у %)

Компоненти	РІВНІ	ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ												Середньо-статистичне значення			
		Київський університет імені Бориса Грінченка				Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини				Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка							
		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
Мотиваційний	В	23,94	17	26,76	19	22,95	14	29,03	18	21,05	12	25,00	14	22,75	43	26,98	51
	С	42,25	30	42,25	30	40,98	25	30,65	19	43,86	25	48,21	27	42,33	80	40,21	76
	Н	33,81	24	30,99	22	36,07	22	40,32	25	35,09	20	2,79	15	34,92	66	32,81	62
Когнітивний	В	5,63	4	15,49	11	4,92	3	16,13	10	3,51	2	12,50	7	4,76	9	14,81	28
	С	14,09	10	29,58	21	11,48	7	24,19	15	26,32	15	28,57	16	26,93	32	27,52	52
	Н	80,28	57	54,93	39	83,60	51	59,68	37	70,17	40	58,93	33	78,31	148	57,67	109
Операційно-діяльнісний	В	2,82	2	11,27	8	3,28	2	8,07	5	3,51	2	7,14	4	3,17	6	8,99	17
	С	11,27	8	18,31	13	9,84	6	12,90	8	12,28	7	17,86	10	11,21	19	16,40	31
	Н	85,91	61	70,42	50	86,88	53	79,03	49	84,21	48	75,00	42	85,72	162	74,61	141

Примітка 2. КГ – контрольна група; ЕГ – експериментальна група;

В – високий рівень, С – середній рівень, Н – низький рівень

Джерело: Складено автором самостійно

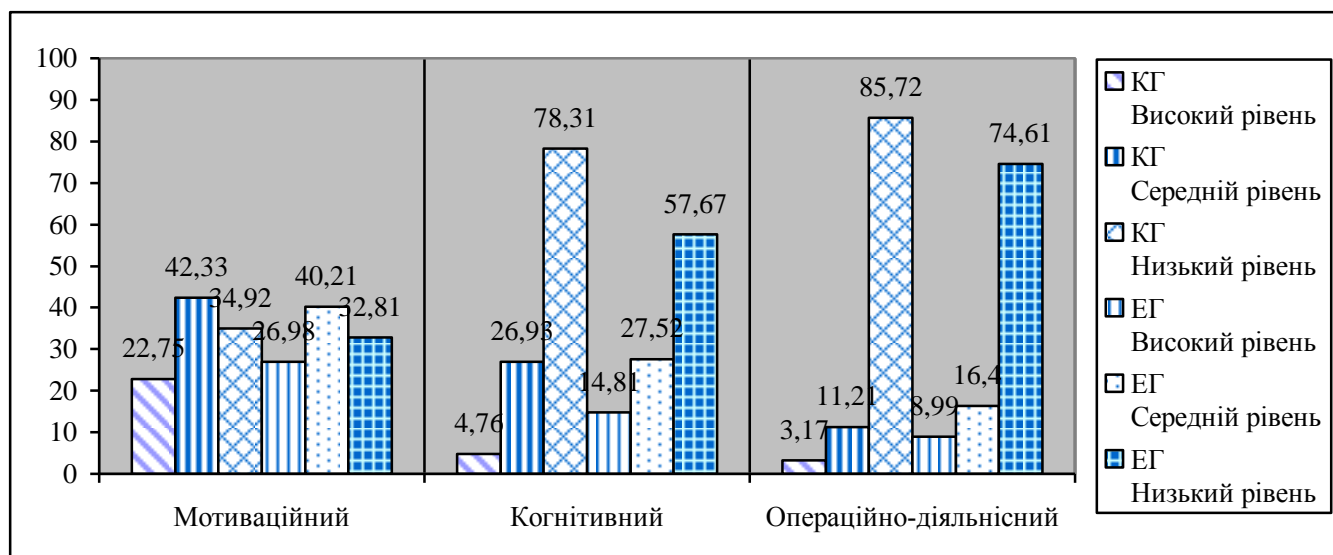

Рис. 3.3. Стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (за результатами другого контрольного зрізу)
Джерело: Складено автором самостійно

Аналіз даних засвідчує, що рівень готовності майбутнього фахівця до роботи з ліворукими дітьми значно зріс. Різниця у показниках, що порівнювалися, подає таким чином: готовність за мотиваційним компонентом на високому рівні становила 26,98% студентів ЕГ і 22,75% – КГ; середньому відповідно – 40,21% і 42,33%, низькому – 32,81% і 34,92%; за когнітивним компонентом на високому рівні становила 14,81% і 4,76%, середньому – 27,52% і 26,93%, низькому – 57,67% і 78,31%; за операційно-діяльнісним компонентом на високому рівні – 8,99% і відповідно 3,17%, середньому – 16,40% і 11,21%, низькому – 74,61% і 85,72%.

Викладене дає змогу зазначити, що зростання в студентів ЕГ обсягу знань і практичних умінь, а також здатності до самоаналізу, самостійності відбулися за рахунок підвищення творчої активності, що має безпосередній зв'язок із мотиваційною сферою особистості. Після вивчення студентами навчальної дисципліни «Робота вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями» (III курс, V семестр) та проходження педагогічної (виробничої) практики (VII семестр) проведено контрольний зріз, результати якого засвідчили дієвість формувального етапу експерименту. Отримані дані подано в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (за результатами третій контрольного зрізу, у %)

Компоненти	РІВНІ	ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ												Середньо - статистичне значення			
		Київський університет імені Бориса Грінченка				Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини				Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка							
		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
Мотиваційний	В	29,58	21	39,44	28	29,51	18	38,71	24	24,56	14	41,07	23	28,04	53	39,68	75
	С	43,66	31	47,89	34	36,07	22	45,16	28	43,86	25	50,00	28	41,27	78	47,62	90
	Н	26,76	19	12,67	9	34,42	21	16,13	10	31,58	18	8,93	5	30,69	58	12,70	24
Когнітивний	В	12,68	9	39,44	28	8,20	5	37,10	23	10,53	6	28,57	16	10,58	20	35,45	67
	С	38,03	27	46,48	33	29,51	18	51,61	32	49,12	28	50,00	28	38,62	73	49,21	93
	Н	49,29	35	14,08	10	62,29	38	11,29	7	40,35	23	21,43	12	50,80	96	15,34	29
Операційно- діяльнісний	В	9,86	7	33,80	24	6,56	4	24,19	15	15,79	9	35,71	20	10,58	20	32,28	61
	С	38,03	27	40,85	29	37,71	23	45,16	28	35,09	20	33,93	19	37,04	70	39,15	74
	Н	52,11	37	25,35	18	55,73	34	30,65	19	49,12	28	30,36	17	52,38	99	28,57	54

Примітка 3. КГ – контрольна група; ЕГ – експериментальна група;
В – високий рівень, С – середній рівень, Н – низький рівень.

Джерело: Складено автором самостійно

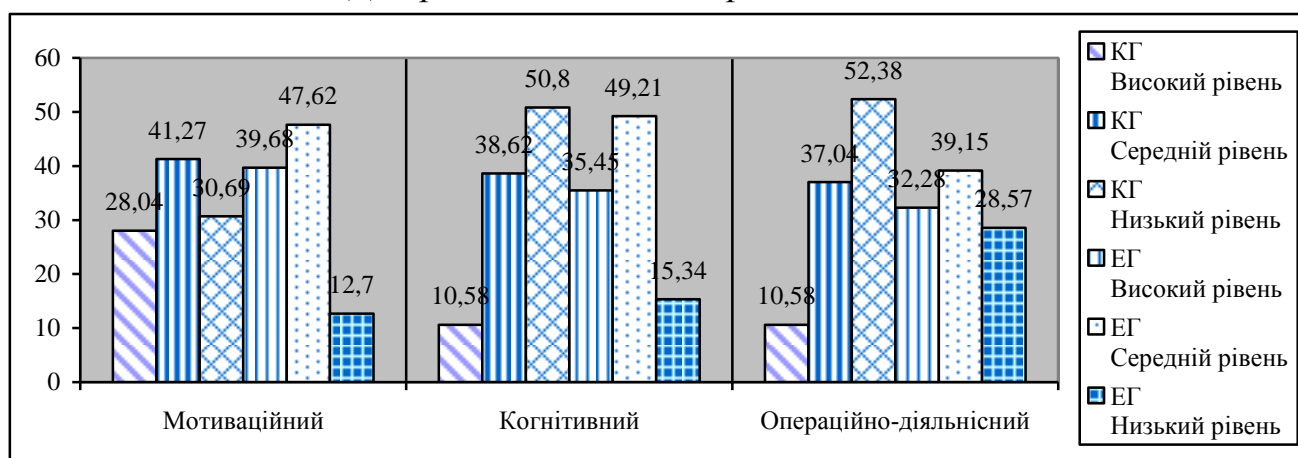

Рис. 3.4. Стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (за результатами третього контрольного зрізу)

Джерело: Складено автором самостійно

Результати демонструють, що стан готовності до роботи з ліворукими дітьми у студентів ЕГ підвищився. Як бачимо, на високому рівні сформовано готовність за мотиваційним компонентом у 39,68% студентів ЕГ і 28,04% – КГ; середньому відповідно – 47,62% і 41,27%; низькому – 12,70% і 30,69%; за когнітивним компонентом на високому рівні у 35,45% студентів ЕГ і 10,58% – КГ; середньому відповідно – 49,21% і 38,62%; низькому – 15,34% і 50,80%; за операційно-діяльнісним компонентом на високому рівні у 32,28% студентів ЕГ і 10,58% – КГ; середньому відповідно – 39,15% і 37,04%; низькому – 28,57% і 52,38%.

Динаміку рівневих характеристик готовності студентів – майбутніх учителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми у КГ і ЕК за компонентами обчислено за формулою:

$$x = x_2 - x_1,$$

де x – результат динаміки зростання рівня готовності до роботи з ліворукими дітьми за відповідним компонентом; x_1 – рівень готовності до роботи з ліворукими дітьми за відповідним компонентом у КГ (у %); x_2 – рівень готовності до роботи з ліворукими дітьми за відповідним компонентом в ЕГ (у %); x_1 та x_2 визначені як середні кількісні показники готовності до роботи з ліворукими дітьми за відповідним компонентом у КГ і ЕГ.

Динаміку готовності до роботи з ліворукими дітьми в студентів контрольних груп (до і після експерименту) подано у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Динаміка готовності до роботи з ліворукими дітьми студентів КГ (у %)

Рівні	Компоненти готовності								
	Мотиваційний			Когнітивний			Операційно-діяльнісний		
	До	Після	Динаміка	До	Після	Динаміка	До	Після	Динаміка
Високий	18,86	28,04	9,18	2,07	10,58	8,51	1,05	10,38	9,33
Середній	39,32	41,27	1,95	11,28	38,62	27,34	7,03	37,04	30,01
Низький	41,82	30,69	- 11,13	86,65	50,80	- 35,85	91,92	52,38	- 39,54

Джерело: Складено автором самостійно

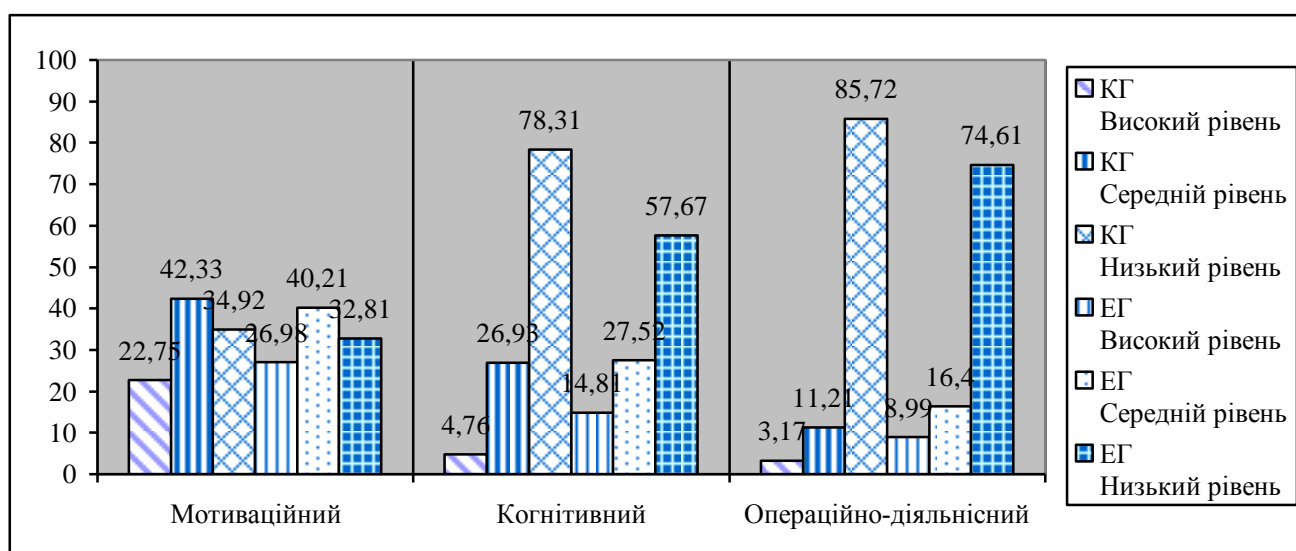

Рис. 3.5. Динаміка готовності студентів КГ до роботи з ліворукими дітьми
Джерело: Складено автором самостійно

З огляду на зазначене варто зазначити, що готовність до роботи з ліворукими дітьми студентів КГ проходило неоднозначно, приріст за високим рівнем її сформованості за мотиваційним компонентом складає 9,18%, водночас як за цим же компонентом середній рівень має приріст – 1,95%; а низьким – 11,13%.

Позитивними змінами є приріст високого рівня готовності за когнітивним компонентом – 8,51%, операційно-діяльним – 9,33%. Викладене свідчить про те, що студенти, в яких хаотично формується готовність до роботи з ліворукими дітьми, неспроможні самостійно подолати цей шлях без наставництва викладачів, учителів початкової школи, тому високі показники ми спостерігалися у засвоєнні оцінювально-результативного компонента, тобто в оволодінні практичними вміннями під час роботи з ліворукими дітьми безпосередньо після педагогічної практики. Варто зазначити, що студенти КГ не достатньою мірою можуть організовувати навчально-пізнавальну діяльність ліворуких учнів.

Динаміку готовності до роботи з ліворукими дітьми у студентів експериментальних груп (до та після експерименту) подано у табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Динаміка готовності до роботи з ліворукими дітьми студентів ЕГ (у %)

Рівні	Компоненти готовності								
	Мотиваційний			Когнітивний			Операційно-діяльнісний		
	До	Після	Динаміка	До	Після	Динаміка	До	Після	Динаміка
Високий	15,77	39,68	23,91	1,60	35,45	33,85	0,47	32,28	31,81
Середній	40,51	47,62	7,11	9,26	49,21	39,95	6,00	39,15	33,15
Низький	43,72	12,70	- 31,02	89,14	15,34	- 73,80	93,53	28,57	- 64,96

Джерело: Складено автором самостійно

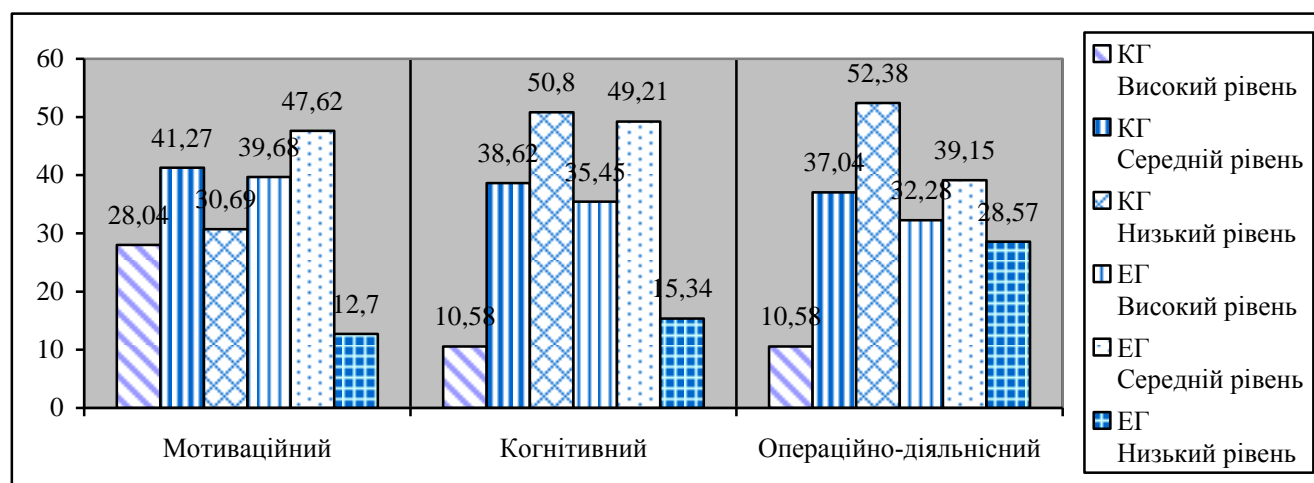

Рис. 3.6. Динаміка готовності студентів ЕГ до роботи з ліворукими дітьми

Джерело: Складено автором самостійно

Табличні дані переконливо демонструють наявність позитивного та негативного приросту високого, середнього та низького рівнів готовності майбутнього вчителя до роботи з ліворукими дітьми.

Зазначимо, що зміни у показниках готовності до роботи з ліворукими дітьми відбулися як у студентів КГ, так і ЕГ. Аналіз даних засвідчив, що в результаті експериментального навчання у студентів ЕГ виявилися більш високі показники готовності до роботи з ліворукими дітьми за визначеними компонентами. Звертаємо увагу на позитивні зміни в студентів експериментальних груп щодо формування мотиваційного компонента. Як

засвідчують результати формувального експерименту, майбутні вчителі початкової школи мають досить високу мотивацію до роботи з ліворукими дітьми.

Позитивна динаміка високого рівня готовності до роботи з ліворукими дітьми (за мотиваційним компонентом) у студентів ЕГ складає 23,91%, КГ – 9,18%; середнього рівня – 7,11% в ЕГ і 1,95% у КГ. Негативна динаміка низького рівня готовності до роботи з ліворукими дітьми за мотиваційним компонентом в ЕГ складає – -31,02%, у КГ – -11,13%.

Порівнюючи дані студентів КГ і ЕГ, можемо констатувати, що результати готовності до роботи з ліворукими дітьми за мотиваційним компонентом у студентів ЕГ майже вдвічі перевищують результати КГ. Це свідчить про те, що розроблена нами методика формувального експерименту є ефективною.

Результати готовності студентів ЕГ до роботи з ліворукими дітьми за когнітивним компонентом перевищують також результати КГ. Так, позитивна динаміка високого рівня сформованості складає 33,85% в ЕГ, а у КГ за цим же рівнем – лише 8,51%, що, на нашу думку, є свідченням того, що майбутні фахівці ЕГ активно працюють над засвоєнням складових когнітивного компонента.

Позитивна динаміка за високим рівнем готовності до роботи з ліворукими дітьми за операційно-діяльнісним компонентом студентів ЕГ – 31,81% та середнього рівня 33,15% дають підстави вважати, що розроблена і впроваджена методика підготовки майбутніх фахівців до роботи з ліворукими дітьми має позитивний результат, оскільки саме оволодіння структурою операційно-діяльнісного компонента наближає майбутнього педагога до роботи з ліворукими дітьми на належному професійному рівні.

Проаналізуємо динаміку низького рівня готовності до роботи з ліворукими дітьми студентів за визначеними компонентами в ЕГ: мотиваційний – -31,02%; когнітивний – -73,80%; операційно-діяльнісний – -64,96%. Негативна динаміка дає змогу стверджувати про позитивні результати дослідження.

Для здійснення порівняльного оцінювання ефективності процесу готовності до роботи з ліворукими дітьми узагальнено результати, отримані під час констатувального й формувального етапів експерименту, які подаємо у табл. 3.11

Таблиця 3.11

**Динаміка готовності майбутніх фахівців до роботи з ліворукими дітьми
(за результатами експерименту, у %)**

№ з/п	КОМПОНЕНТИ	Констатувальний етап		Формувальний етап		Рівні
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	
1	Мотиваційний	15,77	18,86	39,68	28,04	високий
		40,51	39,32	47,62	41,27	середній
		43,72	41,82	12,70	30,69	низький
2	Когнітивний	1,60	2,07	35,45	10,58	високий
		9,26	11,28	49,21	38,62	середній
		89,14	86,65	15,34	50,80	низький
3	Операційно-діяльнісний	0,47	1,05	32,28	10,58	високий
		6,00	7,03	39,15	37,04	середній
		93,53	91,92	28,57	52,38	низький

Джерело: Складено автором самостійно

Узагальнені результати готовності студентів – майбутніх фахівців початкової школи до роботи з ліворукими учнями подаємо в таблиці 3.12

Таблиця 3.12

**Стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи
з ліворукими дітьми (за результатами експерименту, у %)**

№ з/п	РІВНІ	ЕГ	КГ
1	Високий	35,80	16,40
2	Середній	45,33	38,98
3	Низький	18,87	44,62

Джерело: Складено автором самостійно

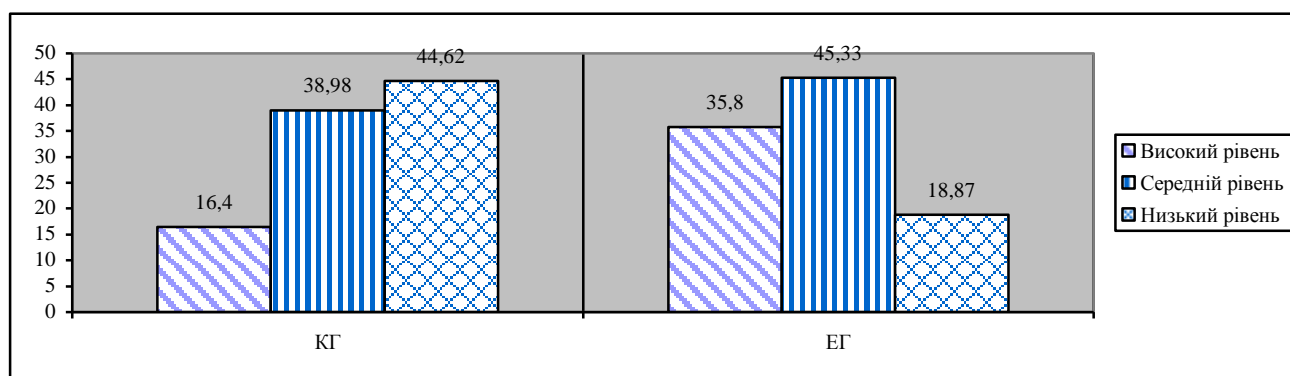

Рис.3.7. Стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми (за результатами експерименту, у %)

Джерело: Складено автором самостійно

Аналіз даних таблиці 3.12 засвідчує, що після проведення експерименту в студентів ЕГ виявились більш високі показники готовності до роботи з ліворукими дітьми за визначеними компонентами, аніж у студентів КГ.

Для порівняння показників у мотиваційному, когнітивному та операційно-діяльнісному компонентів до і після експерименту було застосовано критерій однорідності χ^2 Пірсона. Подано опис методики розрахунків однорідності Пірсона.

$$m = \sum_{i=1}^r u_i, n = \sum_{j=1}^r V_j, \text{ де } u_i, V_j$$

Нехай кількість студентів кожної з підгруп (підгрупи встановлюються по одному з трьох рівнів) для груп, що порівнюються.

$\chi^2_{\text{набл}}$ для критерію однорідності χ^2 Пірсона розраховується за такою формулою:

$$\chi^2_{\text{набл}} = \frac{1}{mn} \sum_{i=1}^r \frac{(mu_i - nv_l)^2}{u_i + v_l}$$

Для

$\chi^2_{\text{кр}}$ – це гранична точка правої критичної області розподілу

χ^2 – Пірсона з т-1 ступенем свободи (Додаток III)

Так, у нашому випадку $\chi^2_{\text{набл.}} < \chi^2_{\text{кр.}}$ – приймаємо гіпотезу про різницю до і після експерименту. Це означає, що після експерименту відбулися суттєві зміни в мотивації, обсязі та якості знань і практичних вмінь.

Отже, експериментальна перевірка підтвердила ефективність розробленої нами методики. Високий рівень готовності до означеної діяльності (за мотиваційним компонентом) мають 39,68% респондентів ЕГ і 28,04% – КГ; середній – 47,62% і 41,27% осіб; низький – 12,70% і 30,69% майбутніх педагогів. До позитивних результатів можна зарахувати й зростання високого і середнього рівнів, а також зниження (за когнітивним компонентом) низького рівня готовності, а саме: високий рівень готовності мають 35,45% респондентів ЕГ і 10,58% – КГ; середній – 49,21% і 38,62% осіб; низький – 15,34% і 50,80% майбутніх фахівців. Щодо готовності означеної діяльності (за операційно-

діяльнісним компонентом) встановлено, що високий рівень мають 32,28% студентів ЕГ і 10,58% – КГ; середній – 39,15% осіб і 37,04%; низький – 28,57% і 52,38% респондентів.

На високому рівні сформовано готовність до роботи з ліворукими дітьми за всіма компонентами у 35,80% студентів ЕГ і 16,40% – КГ; середньому – 45,33% і 38,98%; низькому – 18,87% і 44,62%.

Висновки до третього розділу

1. Експериментальна перевірка розробленого змістово-технологічного забезпечення підготовки майбутніх фахівців до роботи з ліворукими дітьми підтвердила його ефективність. Педагогічний експеримент охоплював підготовчий, констатувальний та формувальний етапи. На підготовчому етапі визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-процесуальний та операційно-діяльнісний), компоненти (мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний), показники та рівні (високий, середній та низький) готовності студентів до роботи з ліворукими дітьми. На констатувальному етапі встановлено стан готовності студентів I курсу ОР «бакалавр» напряму підготовки «Початкова освіта» (378 студентів) до роботи з ліворукими дітьми. Отримані результати підтвердили необхідність цілеспрямованої підготовки майбутніх педагогів до означеного виду діяльності. На цьому етапі експерименту розроблялася методика проведення експерименту; відбір експериментальної (189 осіб) та контрольної груп (189 осіб) студентів; розроблялися питання для анкетування з метою визначення попереднього рівня готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями за мотиваційним і змістовим компонентами; за оцінювально-результативним – бланки спостережень й аналізу уроків проведених майбутніми вчителями початкової школи.

На формувальному етапі в освітній процес було вдосконалено й впроваджено змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми з метою оновлення традиційної системи навчання. Для студентів ЕГ було включено теоретичні знання про проблему

ліворукості у зміст навчальних дисциплін «Теорія та методика виховання» (II, III курси, IV–V семестри), «Психологія педагогічна» (III курс, VI семестр), «Методики навчання української мови» (II–III курси, III–IV семестри), «Методики навчання освітньої галузі «Математика»» (II–III курси, III–IV семестри), («Методики навчання освітньої галузі «Природознавство»» (II курс, IV семестр), «Методики навчання літературного читання» (III курс, VI семестр), «Каліграфії» (III курс, VI семестр), навчальну дисципліну «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» (III курс, VI семестр) та доповнено зміст програм педагогічних практик творчими і проблемними завданнями, спрямованими на системне оволодіння практичними знаннями та вміннями, необхідними для ефективної співпраці з ліворукими школярами. На формуальному етапі експерименту доведено ефективність розробленого змістово-технологічного забезпечення на основі кількісного і якісного аналізу отриманих результатів.

Динаміку готовності майбутнього фахівця до роботи з ліворукими дітьми експериментальної та контрольної груп визначено за допомогою контрольних діагностичних зрізів, які охоплювали такі діагностичні методи, як: педагогічне спостереження за проведенням ними навчальних занять, батьківських зборів, виступами на засіданнях методичних об'єднань, звітних конференціях, «круглого столу», консультацій; бесіди, анкетування, тестування, аналіз звітної документації, самоаналізу студентів. На формуальному етапі експерименту проведено підсумковий зріз готовності майбутнього фахівця до роботи з ліворукими дітьми; оброблення здобутих емпіричних даних, співвіднесення результатів експерименту з поставленою метою і завданнями, коригування розробленого змістово-технологічного забезпечення відповідно до очікуваного результату. Оцінювання здійснювалося за рівнями готовності студентів до роботи з ліворукими дітьми (високий, середній і низький).

2. Аналіз результатів засвідчив, що наприкінці формуального етапу експерименту контрольний зріз готовності до означеного виду діяльності студентів контрольних та експериментальних груп виявив значну позитивну динаміку. Зазначене свідчить про те, що у майбутнього вчителя початкової школи ЕГ були

результати вищі, ніж у КГ, що підтверджує ефективність проведення формувального етапу експерименту. Перевірку результатів здійснено відповідно до розроблених критеріїв, показників і рівнів готовності студентів до роботи з ліворукими дітьми.

Таким чином, проведене експериментальне дослідження підтвердило ефективність розробленого змістово-технологічного забезпечення підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми.

Результати експериментального дослідження висвітлено у наукових публікаціях авторки: [298; 299; 300; 301].

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу філософських, психолого-педагогічних джерел з'ясовано, що означена проблема, попри значний пласт наукових здобутків, не була предметом цілісного дослідження. Вивчення наукової літератури уможливило розкрити сутність професійної підготовки вчителя початкової школи як складової професійної освіти, що є однією з найактуальніших у педагогічній теорії та практиці. Визначено основні компоненти підготовки майбутнього вчителя початкової школи на сучасному етапі, а саме: загальна (методологічно-розвивальна), спеціально-професійна (психолого-педагогічна, методична), особистісна підготовка (самовиховання особистості майбутнього педагога, його самовизначення). З'ясовано, що в освітньо-професійних програмах підготовки вчителя початкової школи (ОР «бакалавр») неповною мірою подано дисципліни на формування його готовності до роботи з ліворукими дітьми.

Досліджено історію становлення феномену ліворукості, визначено чинники її виникнення (генетичні, компенсаторні, вимушені), взаємозв'язок функціональної асиметрії головного мозку з індивідуальними та психофізіологічними особливостями ліворуких дітей, проаналізовано труднощі суб'єктивного й об'єктивного характеру, які виникають у них під час навчання в початковій школі. Доведено, що врахування індивідуальних і психофізіологічних особливостей ліворуких учнів у процесі навчально-пізнавальної діяльності є важливою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців, оскільки чинник функціональної асиметрії півкуль головного мозку має істотний вплив на формування механізмів сприйняття та засвоєння інформації, визначає стратегії когнітивної поведінки, розвиток емоційно-вольової і мотиваційної сфер особистості. Охарактеризовано особливості домінування правої та лівої півкуль головного мозку дітей під час навчання.

2. На підставі аналізу наукової літератури з досліджуваної проблеми уточнено сутність і зміст базових понять. Професійну підготовку вчителя початкової школи потлумачено як безперервний процес формування теоретичних і методичних знань, практичних умінь і навичок, ставлень, досвіду, особистісних

професійно-педагогічних якостей, потреб самоосвіти, самовдосконалення і самореалізації, які забезпечують ефективність подальшої педагогічної діяльності. Діфініцію «професійна підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми» подано як процес формування теоретичних і методичних знань, практичних умінь і навичок, набуття досвіду на основі врахування індивідуальних та психофізіологічних особливостей, стилів навчання і розвитку ліворуких учнів. Ліворуки учні – це діти, які під час виконання будь-яких дій, в т.ч. навчальних, застосовують ліву руку (діти-лівші, побутові лівші, амбідекстри). Визначено поняття «готовність учителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми» як певний результат підготовки, інтегрована професійно-особистісна характеристика вчителя початкової школи, його здатність і спроможність організовувати та здійснювати роботу з ліворукими учнями на основі врахування їхніх індивідуальних та психофізіологічних особливостей.

3. Визначено та обґрунтовано компоненти готовності майбутніх фахівців до роботи з ліворукими дітьми: мотиваційний (усвідомлення значущості проблеми ліворукості в практиці роботи початкової школи, прагнення оволодіти знаннями, вміннями та навичками у роботі з ліворукими дітьми; професійно-педагогічна спрямованість студентів до означеного виду діяльності), когнітивний (сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок, володіння освітніми технологіями, необхідними для роботи з ліворукими дітьми) та операційно-діяльнісний (сформованість комплексу діагностичних умінь для визначення особливостей діяльності з ліворукими учнями; моделювання, активне і творче застосування теоретичних знань, практичних умінь і навичок із метою ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких дітей) компоненти. Залежно від показників виокремлено та схарактеризовано рівні (високий, середній та низький) готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми. Розроблено діагностичний інструментарій (психолого-педагогічне спостереження, опитування, бесіди, анкетування, педагогічне інтерв'ю), визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, продуктивно-когнітивний та операційно-діяльнісний).

4. Розроблено змістово-технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми. Встановлено кореляційні зв'язки між труднощами, з якими зустрічаються вчителі – практики початкової школи та відповідним змістом у закладах вищої освіти. Оновлено та розширено змістове наповнення навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу, фахових методик питаннями, які висвітлюють особливості навчання, виховання і розвитку ліворуких дітей. Зміст програм педагогічної практики доповнено творчими і проблемними завданнями, спрямованими на системне формування практичних умінь і навичок, необхідних для ефективної співпраці з ліворукими школярами; розроблено та впроваджено до варіативної складової освітньо-професійної програми підготовки майбутніх фахівців навчальну дисципліну «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» (для студентів III курсу ОР «бакалвр»). В результаті експериментальної роботи розроблено авторський Інтернет-сайт «Світ ліворуких» для студентів, учителів початкової школи і батьків ліворуких дітей, що містить питання, присвячені проблемі ліворукості. Укладено методичні рекомендації для вчителів початкової школи з метою створення ситуації успіху ліворуких учнів на уроках навчання грамоти, літературного читання, математики та природознавства на основі укладених диференційованих та індивідуальних завдань і вправ.

Поетапне проведення формувального етапу педагогічного експерименту дозволило встановити, що ефективними формами підготовки майбутніх фахівців до означеної діяльності є: лекційні та семінарські заняття, індивідуальна й самостійна робота, педагогічна практика, науково-дослідна робота. Особливо дієвими стали тренінги, майстер-класи, дидактичні ігри, дискусії. До ефективних методів навчання віднесено: проблемно-пошукові, творчі, емоційне переживання, створення ситуації успіху, кейс-метод тощо, а також інтерактивні: мозковий штурм, мікрофон, коло ідей, робота в групах, займи позицію, прес-метод, акваріум, метод проектів.

5. Експериментально перевірено ефективність впровадженого змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з

ліворукими дітьми, про що свідчить позитивна динаміка якісних і кількісних показників сформованості готовності студентів до означеного виду діяльності за всіма її компонентами. Достовірність якісних і кількісних показників сформованості готовності майбутніх фахівців до роботи з ліворукими учнями підтверджено методом математичної статистики – критерієм однорідності χ^2 Пірсона. Зазначене свідчить про те, що у майбутнього вчителя початкової школи ЕГ були результати вищі, ніж у КГ, що підтверджує ефективність проведення формувального етапу експерименту.

Дисертаційна робота не претендує на остаточне вирішення досліджуваної проблеми, однак розкриває перспективи для майбутніх досліджень. Подальшого вивчення потребують питання щодо створення комплексних методик і технологій навчання молодших школярів із урахуванням функціонування півкуль головного мозку, розроблення програми психолого-педагогічного супроводу ліворуких дітей, пошук інноваційних методик діагностування і подолання труднощів під час навчання ліворуких учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. Москва, 1990. 141 с.
2. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. Київ, 1998. 558 с.
3. Амонашвили Ш. И. Школа жизни : трактат о начальной ступени образования, основанной на принципах гуманно-личностной педагогики. Москва, 2000. 144 с.
4. Ананьев Б. Г. Познавательные потребности и интересы // Ученые записки ЛГУ. Психология. 1959. Вып. 16. № 265. С. 41– 60.
5. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) // Вища освіта України. 2001. № 1. С. 11–17.
6. Андреева О. В. Особенности эмоциональной сферы леворуких детей старшего дошкольного возраста: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. псих. наук. Екатеринбург, 2006. 28 с.
7. Антология гуманной педагогики : Коменский / сост. авт. вступ. ст. И. Д. Чечель. Москва, 1996. 224 с.
8. Арапетянц В. Леворукий ребенок // Лучшие страницы педагогической прессы. 2003. № 6. С. 93 – 100.
9. Арбузова Е. С. Психолого-педагогические условия социальной адаптации леворуких детей к обучению в общеобразовательной школе : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. псих. наук. Москва, 2009. 23 с.
10. Ахутина Т. В. Здоровьезберегающие технологии : нейропсихологический подход // Вопросы психологии. 2002. № 4. С. 101–102.
11. Ахутина Т. В., Пылаева Н. М. Нейропсихологический подход к коррекции трудностей обучения // Нейропсихология сегодня. 1995. С. 160–170.
12. Бабанский Ю. К. Педагогика : учеб. пособ. для студ. пед. ин-т. Москва, 1988. 479 с.

13. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды. Москва, 1989. 560 с.
14. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах. Київ, 1998. 336 с.
15. Безруких М. М. Как писать буквы. – Москва, 1993. 48 с.
16. Безруких М. Хорошо ли быть левшой? // Семья и школа. 1995. № 9. С. 13–14.
17. Безруких М. М. Леворукий ребенок в школе и дома. Екатеринбург, 1998. 320 с.
18. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. Москва, 1989. 191 с.
19. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ, 1998. 204 с.
20. Бех І. Д. Інтеграція як освітня перспектива // Початкова школа. 2002. № 5. С. 4–6.
21. Бех І. Д. Психологічний супровід особистісно орієнтованого виховання // Початкова школа. 2003. № 3. С. 3–6.
22. Бианки В. Л. Механизмы парного мозга. Ленинград, 1989. 264 с.
23. Бианки В. Л. Слухоречевая и зрительно-пространственная память у младших школьников с различным латеральным профилем // Физиология человека. 1996. Т. 22. С. 48–53.
24. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. 2004. С. 47–52.
25. Блонский П. П. Избранные педагогические произведения. Москва, 1961. 695 с.
26. Бондар В. І. Дидактика : ефективні технології навчання студентів : навч. посіб. Київ, 1996. 129 с.
27. Бондар В. І., Севастюк М. С. Педагогічне прогнозування як процес формування прогностичних умінь учителя початкової школи : навч.-метод. посіб. Київ, 2000. 60 с.
28. Бондар В. І. Конкурентоздатність педагога як складова його професійної компетентності // Початкова освіта. 2008. №7. С. 22–23.
29. Большая советская энциклопедия / гл. ред. А. М. Прохоров. Москва, 1973. С. 242.

30. Большая медицинская энциклопедия : в 12 т / гл. ред. Б. В. Петровский. Москва, 1980. – 536 с.
31. Ребер Артур (Penguin). Большой толковый психологический словарь : пер. с англ. Москва, 2000. 546 с.
32. Борытко Н. М., Сластёнина В. А. Диагностическая деятельность педагога : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. зав. Москва, 2008. 288 с.
33. Брагина Н. Н., Доброхотова Т. А. Функциональные асимметрии человека. Москва, 1988. 240 с.
34. Братко М. В. Підготовка конкурентноспроможного вчителя початкової школи в умовах освітнього середовища університетського коледжу // Наступність дошкільної та початкової освіти в контексті соціальної мобільності. 2017. 220 с.
35. Словарь-справочник по психологической диагностике / уклад. та голов. ред. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Питер, 2004. 528 с.
36. Василенко И. Леворукий ребенок в школе // Горизонты образования. 2003. № 2. С. 118– 121.
37. Василенко І. Ю. Формування психологічної готовності педагогів до роботи з ліворукими дітьми і дітьми-лівшами у початковій школі : дис. ... кандидата псих. наук. Київ, 2005. 294 с.
38. Василенко І. Ю. Проблеми навчання дітей-лівшів і ліворуких дітей в початковій школі // Актуальні проблеми психології. 2005. Вип. 4. С. 34–44.
39. Вахтеров В. П. Избранные педагогические соинения. Москва, 1987. 400 с.
40. Вашуленко О. В., Прищепа О. Ю. Зошит для письма №1 : навч. посіб. для 1 кл. Київ, 2014. 64 с.
41. Вашуленко О. В., Прищепа О. Ю. Зошит для письма №2 : навч. посіб. для 1 кл. Київ, 2014. 64 с.
42. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2005. – 1728 с.

43. Вильдавский Ю. В., Князева М. Г. Метод определения и характеристики мануальной асимметрии в онтогенезе // Физиология человека. 1989. № 1. С. 36–48.
44. Волошенко О. Семиліт Л. Ліворука дитина: яка вона? : метод. посіб. Черкаси, 2002. 28 с.
45. Волошенко О., Семиліт Л. Ліворука дитина: яка вона? Сучасні погляди на проблему ліворукості // Психолог. 2003. №39. С. 25–32.
46. Волкова Н. П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації : дис. ... доктора пед. наук. Луганськ, 2006. 432 с.
47. Выготский Л. С. Умственное развитие детей в процессе обучения. Москва, 1935. 135 с.
48. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка : теорія та історія : навч. посіб. Київ, 1995. 237 с.
49. Гальперин П. Я. Методы обучения и умственное развитие ребенка. Москва, 1985. 45 с.
50. Гарднер М. Этот правый, левый мир : / пер. с англ. Москва, 1967. 266 с.
51. Гоноболин Ф. Н. Психология педагогических способностей. Москва, 1962. 249 с.
52. Гончаренко С. У., Мальований Ю. І. Гуманітаризація загальної середньої освіти : (проект концепції). Київ, 1994. 36 с.
53. Український педагогічний словник / уклад. та голов. ред. С. У. Гончаренко. Київ, 1997. 376 с.
54. Горбунова Е. И. Подготовка детей-левшей старшего дошкольного возраста к обучению в общеобразовательной школе средствами физического воспитания тема : дисс. на соискание науч. степени канд. псих. наук. Краснодар, 2009. 193 с.
55. Григоренко Л. В. Адаптація студентів – першокурсників до самостійної роботи у вищій школі // Збірник наукових праць. 2001. Вип. 3. С. 77–81.

56. Гузій Н. В. Основи педагогічного професіоналізму : навч. посіб. Київ, 2004. 156 с.
57. Гусак П. М. Теорія і технологія диференційованого навчання майбутніх учителів початкових класів : автореф. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук. Київ, 1999. 37 с.
58. Деглин В. Л. Лекции о функциональной асимметрии головного мозга человека. Амстердам-Киев, 1996. 317 с.
59. Деревицкая О. О. Функциональная асимметрия и ее психологические проявления // Асимметрия мозга и поведение человека. Київ, 2005. С. 23–24.
60. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ, 1994. 62 с.
61. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL : <http://mon.gov.ua/content> (дата звернення: 21. 08. 2017).
62. Дистерверг Ф. А. Избранные педагогические сочинения. Москва, 1956. 374 с.
63. Доброхотова Т. А., Брагина Н. Н. Асимметрия мозга и асимметрия сознания человека // Вопросы философии. 1993. № 4. С. 123–134.
64. Брагина Н. Н., Доброхотова Т. А. Левши. Москва, 1994. 232 с.
65. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія. Житомир, 2003. 192 с.
66. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : автореф. дисс. на соиск. науч. степени доктора пед. наук. Москва, 1983. 32 с.
67. Духнович О. В. Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских. Львов, 1857. 82 с.
68. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности // Изд-во Белорусского гос. ун-та, 1976. 176 с.
69. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: психологический аспект. Минск, 1985. 208 с.
70. Ельконін Д. Б. Вибрані психологічні праці. Москва, 1989. 560 с.
71. Енциклопедія освіти / уклад. та голов. ред. В. Г. Кременьїїв, 2008. 1040 с.

72. Єремеева В. Д. Влияние обучения на динамику функциональной межполушарной асимметрии мозга у детей // Архів психіатрії. 1997. № 1–13. С. 130–141.
73. Єремеева В. Д., Хризман Т. П. Мальчики и девочки – два разных мира. Москва, 1998. 184 с.
74. Єфремов К. Школа й виховання: Лівий-правий мозок // Завуч. 2003. №23–24. С. 5–6.
75. Желанова В. В. Леворукие дети. Какие они? // Каникулы плюс «до» и «после». 2008. №4–5. С. 21–25.
76. Желанова В. В. Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія та технологія : монографія. Луганськ, 2013. 505 с.
77. Журавльова О. І. Сучасні проблеми мотивації педагогічної діяльності в процесі навчання у вищій школі // Проблеми сучасної педагогічної освіти. 2005. Вип. 8. Ч. 2. С. 200–213.
78. Заводная Ж. Н. Педагогическая подготовка студентов к работе с леворукими детьми : дисс. ... кандидата пед. наук : Армавир, 1999. 256 с.
79. Загвязинский В. И. Учитель как исследователь. Москва, 1980. 96 с.
80. Задорожня Н., Кузьменко В. Діагностика просторової орієнтації ліворуких дошкільників // Психолого довідки. 2002. №9 (26). С. 10–15.
81. Заика Е. В., Церковный А. А., Церковная М. В. Функциональные асимметрии мозга человека: методы исследования и результаты : учеб. пособие. Харьков, 1992. 76 с.
82. Закон України «Про вищу освіту» 01.07.2014 № 1556-VII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 18.03.16).
83. Закон України «Про загальну середню освіту». – 1999. URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/normativno-pravova-baza1.html> (дата звернення: 22.07.15).
84. Закон України «Про освіту» : Закон України «Про освіту». URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 28.09.2017).

85. Захаров А. И. «Правые» и «левые»: кто они такие? // Семья и школа. 1990. №3. С. 30–37.
86. Захарійчук М. Д. Педагогічні спостереження як компонент професійного розвитку вчителя початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти : дис. ... кандидата пед. наук. Київ, 2004. 215 с.
87. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Москва, 2000. URL : <http://psychlib.ru/mgppu/zim/zim-001-.htm> (дата обращения: 08.05.15).
88. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Москва, 2001. 656 с.
89. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність як мистецька дія // Рідна школа. 1999. №7–8. С.31–51.
90. Зязюн І. А. Гуманістична стратегія : теорія і практика навчального процесу // Рідна школа. 2000. № 8. С. 8–13.
91. Иншакова О. Б. Трудности обучения леворуких // Начальная школа. 2003. № 10. С. 11
92. Иншакова О. Б. Леворукий ребенок // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. 2004. №1. С. 72–76.
93. Кабардов М. К., Матова М. А. Межполушрная асимметрия и вербальные и невербальные компоненты познавательных способностей // Вопросы психологии. 1990. №3. С.126–233.
94. Казакова Н. В. Організація педагогічної практики в професійному становленні майбутнього педагога // Неперервна професійна освіта : теорія і практика : зб. наук. пр. 2001. Ч. 2. С. 207–212.
95. Кайл Р. Детская психология: Тайны психики ребёнка. Москва, 2002. 416 с.
96. Капустин А. А. Детская леворукость и проблема воспитания левой руки // Русс. Клиника. 1924. №3. С.341–349.
97. Киричук О. В. Формування в учнів активної життєвої позиції. Київ, 1983. 137 с.
98. Киричук О. В. Розвиток креативності вчителя в педагогічному спілкуванні // Рідна шк. 1995. №12. С. 53–56.

99. Кіліченко О. І. Підготовка майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії з учнями молодшого шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук. Київ, 1997. 24 с.
100. Клейн В. Я., Москвин В. А., Чуприков А. П. Функциональная асимметрия мозга и толерантность к эмоциональному стрессу. Москва, 1989. 183 с.
101. Кловак Г. Т. Зміст і форми підготовки вчителя-дослідника в умовах педагогічного університету // Рідна шк. 2003. № 12. С. 46–49.
102. Безруких М. М., Князева М. Г. Методика определения леворукости у младших школьников // Нач. шк. 1987. № 6. С. 17–23.
103. Коберник Г. І. Стимулювання навчально-пізнавальної активності молодших школярів в умовах диференційованого навчання : (на матеріалі уроків математики) : дис. ... кандидата пед. наук. Київ, 1995. 232 с.
104. Коберник О. М., Киричук О. В. Психолого-педагогічна діагностика розвитку учнів та колективу школи : навч.-метод. посіб. для вчителів, студ. пед. навч. закл. Київ, 1998. 106 с.
105. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова : монографія. Донецьк, 2009. 375 с.
106. Коломинский Я. Л. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста. Москва, 1988. 190 с. URL : Режим доступа: http://pedlib.ru/Books/1/0373/index.shtml?from_page=179 (дата обращения: 10.06.15).
107. Коломієць А. М. Теоретичні та методичні основи формування інформаційної культури майбутнього вчителя початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук. Вінниця, 2008. 70 с.
108. Коломієць А. М. Особливості професійної підготовки вчителя на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. 2011. Вип. 34. С. 333–336.
109. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій : теоретико-методичні аспекти : монографія. Умань, 2008. 332 с.

110. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения. Москва, 1995. 651 с.
111. Кондратенко Л. О., Макина Л. Б., Прищеп О. Ю. Зошит для підготовки до письма ліворуких і праворуких дітей (У двох частинах). Перша частина. Київ, 2010. 76 с.
112. Кондратенко Л. О., Макина Л. Б., Прищеп О. Ю. Зошит для підготовки до письма ліворуких і праворуких дітей (У двох частинах). Друга частина. Київ, 2010. 76 с.
113. Кондрашова Л. В. Процесс обучения в высшей школе : учеб. пособ. Кривой Рог, 2007. 318 с.
114. Кононко О. Л. Індивідуальний підхід : його суть і шляхи реалізації у вихованні дошкільників. Київ, 1996. 131 с.
115. Концепція нової української школи. URL : <https://osvita.ua/school/reform/54276/> (дата звернення: 13.10. 2017).
116. Концепції розвитку педагогічної освіти. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proekt-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 13 березня 2018).
117. Балашова Е. Ю., Корсакова Н. К. Неудачающие дети: нейропсихологическая диагностика трудностей в обучении младших школьников. Москва, 1997. 123 с.
118. Кочерга О. В. Психофізіологічні особливості діяльності мозку дитини // Початкова школа. 2005. № 5. С. 6–8.
119. Кочерга О. В. Психофізіологічні особливості діяльності мозку дитини // Початкова школа. 2005. № 6. С. 10–14.
120. Кочерга О. В. Психофізіологічна діяльність мозку дитини під час навчання // Інозем. мови в шк. України. 2014. № 4. С.24–29.
121. Красота и мозг. Биологические аспекты эстетики : пер. с англ. / под ред. О. Й. Грюссер, Т.Зельке, Б.Циндра. Москва, 1995. 335 с.
122. Краткий психологический словарь / гл. сост. Л. А. Карпенко; под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Ростов н/Д, 1998. 512 с.

123. Кузьмина Н. В. Психологическая структура деятельности учителя. Гомель : Гомел. гос. ун-т, 1976. 56 с.
124. Вовк Л. П., Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: завдання і ситуації [практикум]. Київ, 2003. 429 с.
125. Сердюковской Г. Н., Чуприкова А. П. Леворукость у детей и подростков. Москва, 1987. 43 с.
126. Ледяева Е. В. Социально-педагогическая адаптация леворуких детей в общеобразовательной школе : автореф. дисс. на соскание науч. степени кандидата пед. наук. Владимир, 2011, 25 с.
127. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность : учеб. пособ. для студ. Москва, 2004. 346 с.
128. Лернер И. Я. Качества знаний учащихся. Какими они должны быть? Москва, 1978. 48 с.
129. Леутин В. П., Николаева Е. Т. Психофизиологические механизмы адаптации и функциональная асимметрия мозга. Новосибирск, 1988. 193 с.
130. Лист МОН України від 17.08.2016 № 1/9-437 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах». URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/metoduchni.html> (дата звернення: 27.08.16).
131. Литвиненко С. А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності : дис. ... доктора пед. наук. Рівне, 2005. 443 с.
132. Ліннік О. О., Пахомова Н. Г., Ревуцька О. В. Стратегії підготовки фахівців у вищих навчальних закладах до роботи з дітьми в сучасному освітньому просторі : колективна монографія. Бердянськ, 2016. 436 с.
133. Літнарівич Р. М. Теоретико-методологічні аспекти і базові принципи функціонування наукової школи в рамках професійної освіти : дис. ... доктора пед. наук. Рівне, 2009. 384 с.
134. Лурия А. Р. Мозг человека и психические процессы. Москва, 1963. Т.1. 479 с.
135. Лурия А. Р. Мозг человека и психические процессы. Москва, 1970. Т.2. 495 с.

136. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии. Москва, 2002. 384 с.
137. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. Москва : Педагогика, 1983. Т.1. 368 с.
138. Макарьев И. Если ваш ребенок левша. Санкт Петербург, 2001. 128 с.
139. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. Київ, 1990. 240 с.
140. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. Київ, 2004. 272 с.
141. Макрідіна Л. О. Формування у студентів педагогічних училищ творчого ставлення до професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук. Київ, 1996. 25 с.
142. Мартиненко С. М., Хоружа Л. Л. Лекції із загальної педагогіки : навч. посіб. Київ, 2005. 138 с.
143. Мартиненко С. М. Специфіка діагностичної діяльності вчителя початкової школи // Педагогічна освіта : теорія і практика : зб. наук. пр. 2006. № 5. С. 92–98.
144. Мартиненко С. М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів : теорія і практика : монографія. Київ, 2008. 434 с.
145. Мартиненко С. М. Система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук. Київ, 2009. 47 с.
146. Мартиненко С. М. Основи діагностичної діяльності вчителя початкової школи: навч.-метод. посіб.. Київ, 2010. 262 с.
147. Мартиненко С. М., Осколова М. Д. Вивчення особистості молодшого школяра засобами педагогічної діагностики : навч.-метод. посіб. Київ, 2013. 144 с.
148. Мартиненко С. М. Європейський простір вищої освіти: тенденції розвитку та пріоритети // Освітологія. 2013. Вип. 2. С. 163–167. URL :: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ocvit_2013_2_22.pdf (дата звернення: 21.05.15).
149. Мартиненко С. М. Формування діагностичних компетенцій у майбутніх учителів початкової школи // Наукові записки. 2013. № 103. С. 155–161.

150. Мартиненко С. М. Діагностування особистісно-професійних якостей вчителя початкової школи : навч.-метод. посіб. Київ, 2015. 208 с.
151. Мартинюк О. Сучасні підходи до організації навчання та виховання ліворуких дітей // Початкова школа. 2014. №6. С. 55–58.
152. Марусинець М. М. Професійна рефлексія майбутнього вчителя початкових класів : теорія і практика формування : монографія. Умань, 2012. 419 с.
153. Матвієнко О.В. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії : монографія. Київ, 2009. 384 с.
154. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. Київ, 2001. 608 с.
155. Молчанова О. Л. Ліворукість як психолого-педагогічна проблема // Вісник наук.-метод. досліджень. 2015. Вип. 2. С.83–86.
156. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ, 1989. 46 с.
157. Момоток Т. П. Інклюзія дітей з домінуючою правою півкулею головного мозку. Навчання ліворуких дітей. Черкаси, 2012. 24 с.
158. Мороз О. Г., Сластьонін В. О., Філіпенко Н. І. Підготовка майбутнього вчителя : зміст та організація : навч. посіб. Київ, 1997. 166 с.
159. Москвин В. А. Нейрохимическая асимметрия и индивидуальные особенности // Архив психиатрии. 1997. № 12–13. С. 39–45.
160. Москвин В. А. Проблема связи латеральных профилей с индивидуальными различиями человека (в дифференциальной психологии) : автореф. дис. на соискание дктора псих. наук : Уфа, 2002. 50 с.
161. Москвин В. А., Москвина Н. В. Основы дифференциальной нейропедагогики. Оренбург, 2003. 152 с.
162. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. Київ, 2016. 392 с.
163. Нагорна С., Храпова І. Методики визначення готовності дитини до школи. Київ, 2013. 120 с.
164. Наказ Міністерства освіти і науки України від 05.08.2016 № 948 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1–4-х класів

- загальноосвітніх навчальних закладів». URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html> (дата звернення: 28.08.16).
165. Науменко В. О. Літературне читання : підруч. для 2-го кл. Київ, 2012. 160 с.
 166. Науменко В.О. Літературне читання : підруч. для 3-го кл. Київ, 2013. 178 с.
 167. Національна доктрина розвитку освіти, затв. указ Президента України № 347/2002 від 17.04.02 року URL :: <http://osvita.ua/legislation/other/2827/>.
 168. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, затв. указ Президента України №344/2013 від 25.06.13 року. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 4.07.15).
 169. Николаева Е. И. Леворукий ребенок: диагностика, обучение, коррекция. Москва, 2005. 128 с.
 170. Ничкало Н. Г. Методологічні проблеми безперервної професійної освіти // Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти : наук.-метод. зб. Київ, 1994. С. 22–28.
 171. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку: монографія. – Київ, 2003. 450 с.
 172. Огнев'юк В. О., Утюж І. Г. Філософія. Історія філософії : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (профільний рівень). Київ, 2010. 256 с.
 173. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за гол. ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огнев'юка, Світлани Сисоевої. Київ, 2013. 460 с.
 174. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий, В. А. Козаков та ін.. Київ, 1993. 336 с.
 175. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2009. 472 с.
 176. Пазухина С. Формирование готовности будущих учителей начальных классов к работе с леворукими детьми // Начальная школа до и после. 2009. № 5. С.34–37.

177. Пащенко Д. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук. Київ, 2006. 37 с.
178. Бабанского Ю. К. Педагогика : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. Москва, 1983. 608 с.
179. Педагогічний словник / уклад. та голов. ред. М. Д. Ярмаченка. Київ, 2001. 516 с.
180. Педагогічний енциклопедичний словник / уклад. та голов. ред. Б. М. Бім–Бад. Москва, 2002. – 324 с.
181. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. Москва : Педагогика., 1981. Т. 2. 156 с.
182. Пехота О. М. Індивідуалізація професійно-педагогічної підготовки вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук. Київ, 1997. 52 с.
183. Подласый И. П. Педагогика начальной школы : учебник. Москва, 2008. 200 с.
184. Положення про організацію освітнього процесу в Київському університеті імені Бориса Грінченка. Київ, 2017. 52 с.
185. Комар О. А., Пошетун О. І. Підготовка вчителів початкових класів : інтерактивні технології у ВНЗ. Умань, 2007. 66 с.
186. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Практикум : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., спец. «Дошкільне виховання» Київ, 2004. 352 с.
187. Практикум з педагогіки: навч. посіб. Київ, 2004. 464 с.
188. Прищепа О. Ю. Проблеми навчання письма дітей, які пишуть лівою рукою // Початкова школа. 2010. № 5. С.10–13.
189. Професійна освіта : словник : навч. посіб. для учнів і пед. працівників проф.-техн. навч. закл. / голов. ред. Н. Г. Ничкало, уклад. С. У. Гончаренко. Київ, 2000. 380 с.
190. Психологічна енциклопедія / голов. ред. О. М. Степанов. Київ, 2006. 424 с.
191. Психолого-педагогическое сопровождение учебно-воспитательного процесса : сбор. научно-метод. ст. / отв. ред. З. М. Беляева, С. Г. Григорьева. Чебоксары, 2009. 315 с.

192. Психология. Словарь / глав. ред. А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. 2-е изд. Москва, 1990. 494 с.
193. Пятница Т. В. Левша в начальной школе: адаптация и обучение. Ростов н/Д, 2014. 95 с.
194. Радионов В. Все праворукие по-своему лавши // Дошкольное образование. 2000. №19–20. С. 13.
195. Ретунская Т. Н. Личностное и профессиональное самоопределение студентов в процессе обучения // Высшее образование в России. 2009. № 7. С. 74–79.
196. Рівкінд Ф. М., Оляницька Л. В. Математика : підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ, 2012. 144 с.
197. Рівкінд Ф. М., Оляницька Л. В. Математика : підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ, 2012. 160 с.
198. Ротенберг В. С. Мозг, обучение, здоровье. Москва, 1999. 200 с.
199. Руссо Ж. Ж. Эмиль или о воспитании / Я. А. Коменский, Д. Локк, Ж. Ж. Руссо, И. Песталоцци. Педагогическое наследие / глав. сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. Москва : Педагогика, 1989. 416 с.
200. Савкина Н. Г. Педагогическая помощь леворуким детям в первый год их обучения в школе : автореф. дисс. на соскание науч. степени кандидата пед. наук. Тюмень, 2005. 22 с.
201. Савченко О. Я. Цілі й цінності реформування сучасної освіти // Шлях освіти. 1996. № 1. С. 20–23.
202. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ, 1997. 256 с.
203. Савченко О. Я. Шкільна освіта як замовник підготовки майбутнього вчителя // Рідна шк. 2007. № 5. С. 5–8.
204. Савченко О. Я. Літературне читання : підруч. для 2-го кл.. Київ, 2012. 160 с.
205. Савченко О. Я. Літературне читання : підруч. для 3-го кл.. Київ, 2013. 178 с.
206. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ, 2013. 504 с.
207. Василенко Л. Г., Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ, 2005. 360 с.

208. Саух П. Ю. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія. Житомир, 2011. 444 с.
209. Севастюк М. С. Формування прогностичних знань та вмінь у студентів педагогічних факультетів (спеціальність «Початкове навчання») : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ, 2001. 17 с.
210. Семенович А. В. Межполушарная организация психических процессов у левшей. Москва, 1991. 236 с.
211. Семенович А. В. Эти невероятные левши: практическое пособие для психологов и родителей. Москва, 2016. 232 с.
212. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб.. Київ, 2004. 335 с.
213. Сергєєнкова О. П. Професійна індивідуальність майбутніх учителів: теоретико-методичні аспекти : монографія. Київ, 2004. 344 с.
214. Симерицкая Е. Г. Мозг человека и психические процессы в онтогенезе. Москва, 1985. 190 с.
215. Сиротюк А. Л. Обучение детей с учётом психофизиологии: Практическое руководство для учителей и родителей. Москва, 2001. 128 с.
216. Сиротюк А. Адаптація ліворукої дитини у праворукому світі // Психолог. 2002. № 17. С. 23–28.
217. Мачинська Н. І., Сисоєва С. О. Загальнопедагогічна підготовка майбутнього вчителя у педагогічному коледжі: технологічні аспекти : навч.-метод. посіб.. Київ, 2006. 152 с.
218. Кристопчук Т. Є., Сисоєва С. О. Методологія науково-педагогічних досліджень: підруч.. Рівне, 2013. 360 с.
219. Скрипченко Н. Ф. Графічні навички молодших школярів // Почат. шк. 2003. № 6. С. 28–34.
220. Сластенин В. А. Готовность педагога к инновационной деятельности // Пед. образование и наука. 2006. № 1. С. 32–37.
221. Сластенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. Москва, 1976. 160 с.

222. Подымова Л. С., Сластенин В. А. Педагогика: Инновационная деятельность. Москва, 1997. 224 с.
223. Словник навчально-педагогічних понять і термінів: метод. посіб. / голов. уклад : Л. П. Вовк, Г. Д. Панченко, О. С. Падалка та ін. Київ, 2001. 83 с.
224. Смакота Л. Компетентнісно орієнтований підхід у системі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи // Збірник Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. 2009. Вип. 18. С. 195–199.
225. Спрингер С., Дейч Г. Левый мозг, правый мозг. Асимметрия мозга : пер. с англ. Москва, 1984. 256 с.
226. Сухомлинський В. О. О воспитании. Москва, 1973. 272 с.
227. Сухомлинський В. О. Сто порад учителев. Київ, 1988. 304 с.
228. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Харків, 2002. 784 с.
229. Сисоєва С. О., Огнев'юк В. О., Фруктова Я. С. Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія. Київ, 2016. 912 с.
230. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология : учеб. для студ. сред. пед. учеб. Заведений. Москва, 2001. 288 с.
231. Танько Т. П. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук. Харків, 2004. 568 с.
232. Тарасенко Г. С. Дослідницька складова професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів // Збірник наукових праць Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. 2012. Вип. 5 (48). С. 94–99.
233. Трауготт Н. Н. Межполушарные взаимодействия при локальных поражениях головного мозга // Нейропсихологический анализ межполушарной асимметрии мозга. 1986. С. 79–85.

234. Тригуб Г. В. Психологічні особливості оволодіння іноземною мовою ліворукими дітьми молодшого шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук. Київ, 2012. 20 с.
235. Троценко О. Я. Педагогічне моделювання професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук.. – Київ, 2012. 20 с.
236. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук. Київ, 1997. 54 с.
237. Туріщева Л. В. Увага! Особливі діти. Харків, 2002. 128 с.
238. Туріщева Л. В. Дитина-лівша. Діагностика, корекція, підготовка до школи. Харків, 2010. 192 с.
239. Узнадзе Д. Н. Психологические проблемы мотивации поведения человека. Москва, 1969. 122 с.
240. Український педагогічний словник / авт. -уклад. С. У. Гончаренко. Київ, 1997. 374 с.
241. Ушинський К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии : избр.пед.соч. в 2 т. Москва, 1871. Т. 1. 437 с.
242. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ, 2014. 454 с.
243. Федоровська О. Левши и будущее человечества // Лучшие страницы педагогической прессы. 2002. № 1. С. 96–101.
244. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових клас Київ, 1998. 199 с.
245. Хомич Л. О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів : дис... доктора пед. наук. Київ, 1998. 443 с.
246. Хомская Е. Д., Шуаре М. О. Нарушение динамики интеллектуальной деятельности при поражении лобных долей мозга. Москва, 1978. 193 с.
247. Хомская Е. Д., Батова Н. Я. Мозг и эмоции. Москва, 1992. 431с.
248. Хомская Е. Д., Будыка Е. В., Ефимова Н. В., Ениколопова Е. В. Нейропсихология индивидуальных различий. Москва, 1997. 211 с.

249. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : дис... доктора пед. наук. Київ, 2004. 412 с.
250. Хлівна О.М. Формування психологічної готовності до роботи з обдарованими дітьми у студентів педучилища: дис... кандидата пед. наук. Київ, 1999. 197 с.
251. Хризман Т. П., Еремеева В. Д., Лоскутова Т. Д. Эмоции, речь и активность мозга ребенка. Москва, 1991. 232 с.
252. Цепова І. В. Навчаємо письма ліворуких дітей. Харків, 2009. 128 с.
253. Чабайовська М. І. Єдині зразки каліграфічного письма букв українського алфавіту та цифр: навч.-метод. посіб. Тернопіль, 2010. 116 с.
254. Чабайовська М. І. Зошит з каліграфії для лівшів. Частина 1. Тернопіль, 2011. 56 с.
255. Чабайовська М. І. Зошит з каліграфії для лівшів. Частина 2. Тернопіль, 2011. 88 с.
256. Чеканська Л. М. Психологічні особливості та адаптаційні можливості ліворуких дітей в учбовій діяльності : дис... кандидата пед. наук. Київ, 2009. 196 с.
257. Чеканська Л. Особливості технологічного підходу щодо роботи з ліворукими дітьми // Проблеми сучасної психології. 2010. Вип. 7. С. 737–744.
258. Чемодурова Л. М. Специфіка навчання та розвитку ліворуких дітей // Проблеми загальної та педагогічної психології. 2007. Т. 9. Ч. 2. С. 357 – 364.
259. Чобітько М. Г. Особистісно орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя: теоретико-методологічний аспект : монографія. Черкаси, 2006. 560 с.
260. Чуприков А. П. Антропометрия и охрана здоровья леворуких // Леворукость у детей и подростков. Москва, 1987. 7 с.
261. Чуприков А. П., Гнатюк Р. М. Підготовка ліворукої дитини до письма. Київ, 2003. 32 с.
262. Чуприков А. П., Волков Е. А. Мир леворуких. Київ, 2008. 88 с.

263. Чуприков А. П., Гнатюк Р. М. Асиметрія мозку та ліворукість. Київ, 2011. 140 с.
264. Чуприков А. П., Марценківська І. І. Ліворука дитина, яка вона? // Дошкільне виховання. 1996. №8. С. 18–19.
265. Шаповал Ю. Д. Педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів : дис... кандидата пед. наук. Харків, 2007. 274 с.
266. Шапошнікова І. М. Підвищення ефективності підготовки майбутніх вчителів початкової школи до проектування уроку : дис... кандидата пед. наук. Київ, 1993. 149 с.
267. Шацкий С. Т. Семья и школа. Педагогические сочинения в 4 т. Москва, 1964. Т.2. 476 с.
268. Шацкий С. Т. Советская школа, ее теория и практика. Там все. Москва : Просвещение, 1964. Т.3. 478 с.
269. Шелопуха О. А. Психологические закономерности овладения графическими навыками письма леворукими детьми дошкольного и младшего школьного возраста : автореф. дис. на соискание нау. степени кандидата пед. наук. Санкт-Петербург, 2006. 24 с.
270. Шкарбан Л. В. Ліворукі першокласники особливості роботи. Визначення провідної руки дитини // Початкова освіта. 2010. № 33 –34. С. 45–47.
271. Шкарбан Л. В. Теоретичні аспекти проблеми навчання і виховання ліворуких дітей // Вісник Київського університету імені Бориса Грінченка. 2011. Вип. 5. URL : <http://www.psyh.kiev.ua>
272. Шкарбан Л. В. Проблема навчання і виховання ліворуких дітей на сучасному етапі // Переяслав-Хмельницький наук. зб. 2011. Вип. 11. С.104–106.
273. Шкарбан Л. В. Особливості формування каліграфічних навичок у шестирічних першокласників // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2011. Вип. 18. С. 196–199.

274. Шкарбан Л. В. Психолого-педагогічний аналіз проблеми ліворукості / Л. В. Шкарбан // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2014. Вип. 9. С. 81–87.
275. Шкарбан Л. В. Особливості роботи вчителя початкової школи з ліворукими першокласниками // Збірник наукових праць НУ імені Тараса Шевченка. 2013. Вип. 18. С. 239–243.
276. Шкарбан Л. В. Подорож у країну здоров'я. Виховна година, 1 клас // Початкова школа і сучасність. 2014. № 2. С. 7–9.
277. Шкарбан Л. В. Поради вчителю початкової школи щодо роботи з ліворукими учнями на уроках письма // Початкова школа і сучасність. 2014. № 2. С. 39–44.
278. Шкарбан Л. В., Сізоненко К. В. Новорічні санчата. Виховна година, 1 клас // Початкова школа і сучасність. 2014. № 3. С. 3–4.
279. Шкарбан Л. В., Кот Т. Г. Йде Святий Миколай, ти скоріш його стрічай. Виховна година, 2 клас // Початкова школа і сучасність. 2014. № 3. С. 8–10.
280. Шкарбан Л. В. Професійна підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. 2015. С. 208–211.
281. Шкарбан Л. В., Кот Т. Г. Святе Водохреща. Виховна година, 3 клас // Початкова школа і сучасність. 2015. № 1. С. 9–11.
282. Шкарбан Л. В. Проблема підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Переяслав-Хмельницький наук. зб. 2015. – Вип. 11. С. 372–377.
283. Шкарбан Л., Сізоненко К. В. В гостях у Різдва. Виховна година, 3 клас // Початкова школа і сучасність. 2015. № 1. С. 20–22.
284. Шкарбан Л. В. Письмо рядкової букви «ч» (че), складів і слів із нею // Початкова школа і сучасність. 2015. № 2. С. 3–4.
285. Шкарбан Л. В. Письмо великої букви «Ю», складів, слів із нею // Початкова школа і сучасність. 2015. № 5. С. 9–10.

286. Шкарбан Л. В. Проблема ліворукості в історії розвитку медичної і психолого-педагогічної науки // Збірник наукових праць НУ імені Тараса Шевченка. Вип. №1(26). 2015. С. 161–166.
287. Шкарбан Л. В., Симоненко К. С. Діти – це квіти нашого життя. Сценарій свята до Міжнародного дня захисту дітей // Початкова школа і сучасність. 2015. № 6. С. 7–10.
288. Шкарбан Л. В. Міжрядкова (допоміжна) лінія сітки зошита. Складання речень за малюнком. Письмо коротких і довгих вертикальних ліній, ліній із заокругленням // Початкова школа і сучасність. 2015. № 9. С. 21–24.
289. Шкарбан Л. В. Формування готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Молодий вчений. 2016. № 5 (32). С. 401–405.
290. Шкарбан Л. В. День навпаки. Сценарій виховного заходу для літніх (оздоровчих) пришкільних таборів // Початкова школа і сучасність. 2016. № 6. С. 3–6.
291. Шкарбан Л. В. Письмо рядкової букви «а». Підготовчі графічні вправи. Звуковий аналіз слів // Початкова школа і сучасність. 2016. № 9. С. 17–19.
292. Шкарбан Л. В., Мартиненко С. М. Змістове забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Педагогічний процес: теорія та практика. 2016. Вип. 4(55). С. 88–92.
293. Шкарбан Л. В. Стан готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2016. IV (48). С. 42–45.
294. Шкарбан Л. В. Зміст підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Ніжинський зб. наук. праць. 2016. С. 157–159.
295. Шкарбан Л. В., Рибцова А. М. Застосування інтерактивних методів навчання у процесі підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Івано-Франківський зб. наук. праць. 2017. С. 219–221.
296. Шкарбан Л. В. Склад. Поділ слова на склади // Початкова школа і сучасність. 2017. № 4. С. 10–12.

297. Шкарбан Л. В., Міщенко О. О. Слова – назви ознак предметів // Початкова школа і сучасність. 2017. № 5. С. 21–22.
298. Шкарбан Л. В. Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2017. №144. С. 247–250.
299. Шкарбан Л. В. Діагностичний інструментарій щодо виявлення провідної руки // Початкова школа і сучасність. 2017. №7. С. 9–11.
300. Шкарбан Л. В. Сучасні погляди до роботи з ліворукими дітьми: поради вчителю // Початкова школа і сучасність. 2017. № 8. С. 13–17.
301. Шкарбан Л. В. Диференційовані завдання для ліворуких учнів (на допомогу вчителю) // Початкова школа і сучасність. 2017. № 10. С. 3–5.
302. Шкарбан Л. В., Нечипоренко К. П. Підготовка вчителя початкової школи до здійснення диференційованого підходу з ліворукими дітьми // Молодий вчений. 2017. №10.(2). С. 56–59.
303. Муталимова А. О., Юдин Н. О феномене леворукости // Воспитание школьников. 2002. №10. С. 33–35.
304. Юдин Н. Психокоррекционная работа с леворукими детьми // Воспитание школьников. 2003. №2. С. 34–36.
305. Annett M. A. Single gene explanation of right and left handedness and brainedness. Coventry : Lanchester Polytechnic, 1978. 582 p.
306. Annet M. A. In defence of the right shift theory // Percept. Motor Skills. 1996. V.82, №5. P. 115–137.
307. Annet M. A. The rightshift theory of a genetic balanced polymorphism for cerebral dominance and cognitive processing // Current Psychol. Cognit. 1995. V. 14. № 5. P. 427–480.
308. Bakan P. The eyes have it //Psychol. Today. 1971. V. 96. № 4. P. 64–67.
309. Brown J. W., Grober E. Age, sex and aphasia type. Evidence for a regional cerebral growth process underlying lateralization // J. nerv. med. Dis. 1983. Vol. 15. P. 617–624.

- 310. Cornell J. M. Spontaneous mirror writing in children // *Canad. J. Psychol.* 1985. Vol. 39. № 1. P. 174–179.
- 311. Davidson R. Parsing affective space: Perspectives from neuropsychology and psychophysiology // *Neuropsychol.* 1993. V. 7. № 4. P. 464–468.
- 312. Kimura D. Cerebral dominance the perception of verbal stimuli. // *Canad. J. Psychol.* 1961. V. 5. № 3. P. 112–117.
- 313. Laland K. et al. A gene-culture model of human handedness // *Behav. Genetics.* 1995. V. 25. № 5. P. 433–435.
- 314. Levy J., Nagylaki T. A model for the genetics of handedness // *Genetics.* 1972. V. 72, №3. P. 117–128.
- 315. Levy J. Cerebral asymmetry and the psychology of man // *Brain and Psychology.* Academic Press. 1980. 322 p.
- 316. Mascie-Taylor C.G. Hand preference and personality traits // *Cortex.* 1981. V. 17. № 2. P. 89–93.
- 317. Porac C, Coren S. Lateral preferences and human behavior. New York, 1981. 283 p.
- 318. Sperry R. Some effects of disconnecting the cerebral hemispheres // *Sc.* 1982. Vol. 217. P. 1223-1226.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

для вчителів початкової школи

з метою з'ясування стану їхньої готовності до роботи з ліворукими учнями

Шановні колеги! Просимо Вас дати відповідь на запитання запропоновані у даній анкеті. Ваші відповіді допоможуть нам удосконалити професійну підготовку студентів Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та факультету початкової освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини щодо роботи з ліворукими дітьми.

Ми розраховуємо на Вашу допомогу. Щиро вдячні за Ваші професійні відповіді.

ЗЗСО _____ Клас _____

Стаж педагогічної діяльності _____

1. Яка кількість учнів у класі? _____
2. Чи є у Вашому класі ліворукі учні? Скільки? _____
3. Чи виникали у Вас труднощі під час навчання і виховання ліворуких учнів? (Якщо «так», то назвіть які?) _____

4. Чи помічали Ви особливості в поведінці ліворуких дітей під час спілкування з однолітками? (Якщо «так», то які?) _____

5. Чи знаєте Ви причини виникнення ліворукості? _____

6. Чи потрібно вчителів початкової школи знати спеціальні форми і методи роботи з ліворукими учнями? _____

7. Чи використовуєте Ви особливі підходи під час навчання і виховання ліворуких учнів? _____
- Які? _____

8. Чи потребує особливої уваги робота вчителя з батьками ліворуких дітей? Яка? _____

9. Яка Ваша думка щодо перевчання ліворукої дитини писати правою рукою? _____

10. Чи є у ліворуких дітей хронічні соматичні захворювання, чи перебувають вони на диспансерному обліку? (з медичних карт). Якщо є, то які? _____

11. Чи зверталися Ви за консультацією (допомогою) до шкільного практичного психолога щодо питань навчання і виховання ліворуких учнів? Якщо «так», то з якої проблеми? _____

Продовження додатку А

12. Вам подано 18 пар протилежних характеристик, які відображають особливості навчання і поведінки ліворукої дитини. Виберіть лише ті, які є найбільш характерними для ліворуких учнів (виявляються під час навчання цієї категорії дітей найяскравіше в порівнянні з праворукими дітьми).

		«Так» або «Ні»		«Так» або «Ні»
1	Не виявляють цікавість до навчання		Виявляють цікавість до навчання	
2	Немає допитливості		Допитливі	
3	Рука розвинена недостатньо добре		Добре розвинена рука	
4	Погана орієнтація в просторі, координація рухів, недостатньо спритний.		Добре орієнтується в просторі, спритний	
5	Непосидючий		Посидючий	
6	Агресивний, часто конфліктує		Неагресивний	
7	Образливий, важко переживає невдачі		Урівноважений, легко справляється з труднощами	
8	Швидко стомлюється		Витривалий	
9	Повільний темп діяльності		Високий темп діяльності	
10	Труднощі під час переказу, пошуку слів у вираженні думок.		Легко добирає слова, висловлює свої думки	
11	Повільний темп читання		Достатній темп читання	
12	Постійний бруд в зошитах		Має охайні зошити	
13	Допускає орфографічні помилки		Не припускається помилок	
14	Під час спілкування з однолітками відчуються труднощі		Товариський	
15	Тривожний		Спокійний	
16	Має поганий почерк		Має гарний почерк	
17	Не контролює свою поведінку		Контролює свою поведінку	
18	Неуважний, розсіяний		Має стійку увагу	

Дякуємо за співпрацю!

Додаток А.1**Анкета**

для студентів III курсу ОР «бакалавр» напряму підготовки «Початкова освіта»
з метою перевірки їхньої готовності до роботи з ліворукими учнями
(за когнітивним компонентом)

1. Як Ви розумієте сутність поняття «ліворукість»?

2. Як Ви розумієте поняття «лівшість»? _____

3. Чи є поняття «ліворукість» і «лівшість» синонімами?

4. Обґрунтуйте сутність поняття «амбідекстр»?

5. Обґрунтуйте сутність поняття «амбісіністр»?

6. Чи читали Ви літературу з проблеми ліворукості, особливостей навчання і виховання ліворуких учнів? Якщо так, то які джерела?

7. Які, на Вашу думку, причини впливають на виникнення ліворукості?

8. Які Ви знаєте методики з діагностування провідної руки у дитини?

Дякуємо за співпрацю!

Джерело: Складено автором самостійно

Анкета

для студентів III курсу ОР «бакалавр» напряму підготовки «Початкова освіта»
з метою перевірки їхньої готовності до роботи з ліворукими учнями
(за операційно-діяльнісним компонентом)

1. Як ви вважаєте, чи треба перевчати ліворуку дитину писати правою рукою?
Якщо «так» то чому? Якщо «ні» то чому?

2. Які індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких учнів
молодшого шкільного віку Ви знаєте?

3. Чи потрібно до ліворуких учнів застосовувати індивідуальний підхід під час
навчання?

4. Чи потрібно до ліворуких учнів застосовувати диференційований підхід у
процесі навчально-пізнавальної діяльності?

5. Яких труднощів може зустріти вчитель під час навчання ліворуких учнів у
початковій школі? _____

6. Чи може вчитель допомогти ліворукій дитині, батькам подолати шкільні
труднощі. Яким чином?

7. Чи потрібно, на Вашу думку, створювати спеціальні умови для організації
навчання ліворуких учнів?

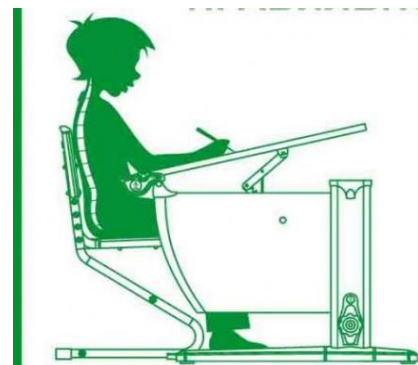
8. Обґрунтуйте умови формування навичок каліграфічного письма у ліворуких
дітей.

Дякуємо за співпрацю!

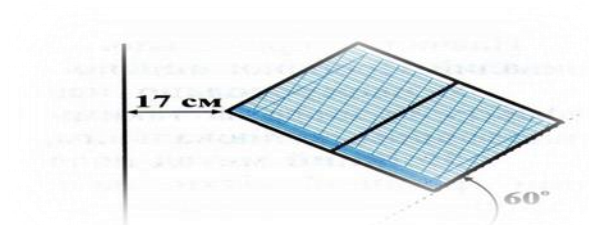
Джерело: Складено автором самостійно

Поради вчителю початкової школи щодо формування навичок каліграфічного письма у ліворуких учнів 1 класу

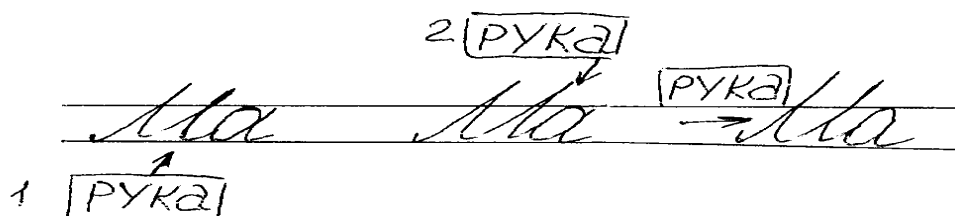
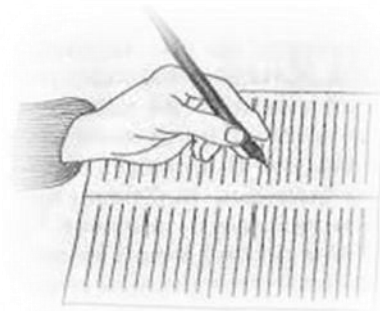
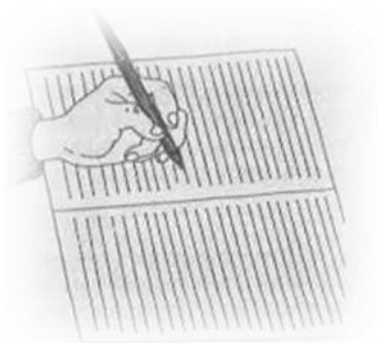
Посадка за партою

Положення зошита на парті

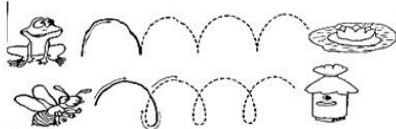
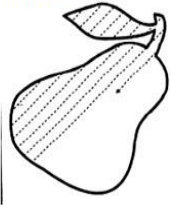

Способи тримання ручки

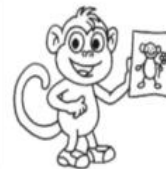
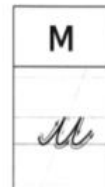
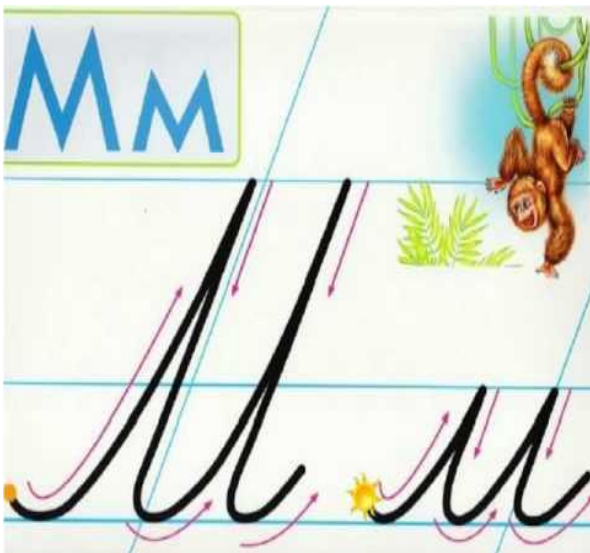
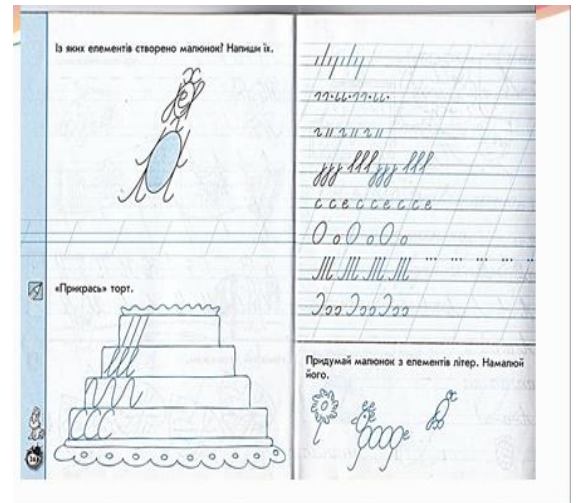

Продовження додатку В

Ліворуч:

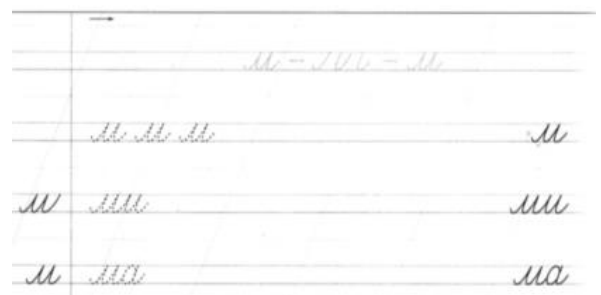

Намалюй, як летів жук. Намагайся провести лінію, не відриваючи олівця від сторінки.

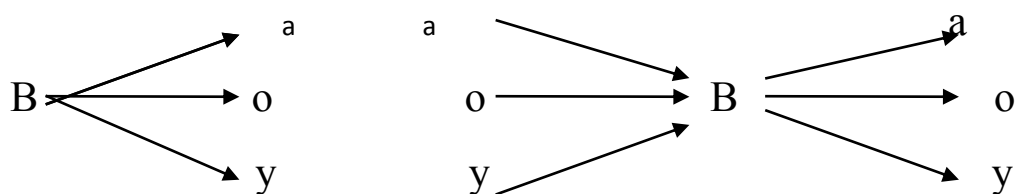
Малювали мавпенята
мавпу-маму, мавпу-тата.
Малювали мавпу-квітку,
будуть малярами дітки.

Тамара Коломієць

**Сюжетно-рольові, мовні та мовленнєві ігри
для гармонізації лівої та правої півкуль головного мозку учнів на уроках
навчання грамоти в 1 класі**

1. Променеві таблиці

2. Асоціативний кущ

3. Незавершені порівняння

Сонце пече, мов ...

Дощ ллє, як із ...

Насупився, як чорна ...

Вода блищить, мов ...

4. Слово у квітці

5. Заплутані літери

6. Анаграми

Т Р А В А
3 4 5 1 2

Ш К О Д А
3 4 2 1 5

7. Загадкове прислів'я

1 Бджолам	3 весняний	4 цвіт.	2 милий
--------------	---------------	------------	------------

8. Малюнковий текст

Лісовий концерт

Влаштували якомсь звірі концерт.

 взяло , — , а — . грала на , — на . Співати дуже хотіли .

Але звірі вирішили, що жабенята будуватимуть . Співати вони запросили . На концерт зібралися всі лісові звірі. Артистів прозвали лісовими .

9. Речення-плутанка

10. Уважний читач

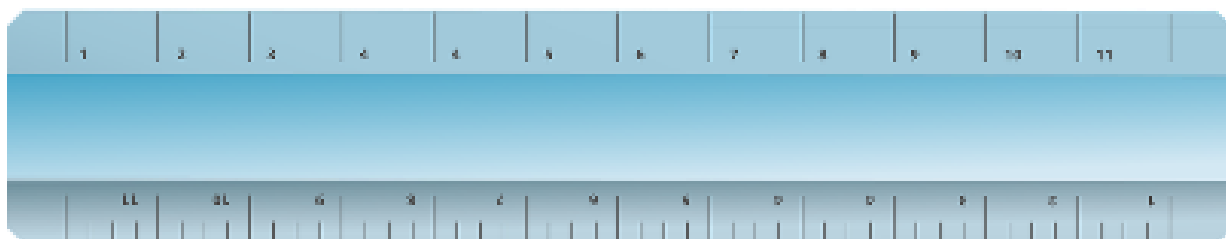
Відшукай букву Єє

е	б	з	Є	к	г
г	у	Є	г	в	
е	я	ї	Є	а	Є
б	г	в	е	в	о
Є	в	н	Є	ш	у
ЄНОТ	і	в	е	Є	
	е	в	Є	й	
	д	Є			

liliteach.blogspot.com

Бабуся ге|дзи|ха дуже любить свого онука. Хоче, щоб він виріс ро|зум|ним і вихованим. Якось бабуся зустріла коника:

— Коніку, навчи мого онука грати на

Ярик сидів і дивився, як хвилька несе листок верби в струмку. Біля хлопчика гойду|ла|ся травинка. На ній у|мос|тив|ся маленький зелений коник-стрибунець. Він ворухнув довгими вусами. Розкинув то|нень|кі крила. Підняв голову, кончиків своїх вусок

Тієї ж миті — забриніло, задзвеніло, наче

**Завдання для ліворуких учнів
під час опрацювання художнього твору на уроках літературного читання
в 2 класі**

Українська народна казка «Колобок»

Веселкова пісенька Колобка

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений,
Я від баби втік,
Я від діда втік,
Я від зайця втік,
Я від вовка втік,
Від ведмедя втік,
То й від тебе втечу!

Які кольори отримали герої казки?

Червоний – Колобок,
Помаранчевий – Баба,
Жовтий – Дід,
Зелений – Зайчик,
Блакитний – Вовк,
Синій – Ведмідь,
Фіолетовий – Лисичка.

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений,
Я від баби втік,
Я від діда втік,
Я від зайця втік,
Я від вовка втік,
Від ведмедя втік,
То й від тебе втечу!

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

1. Зобразити Колобка в іншій казці.
2. Уявити, що любить їсти Колобок і зобразити це на малюнку.
3. Виготовити маски героїв та інсценізувати казку.

КОЛОБОК ПОДОРОЖУЄ КАЗКАМИ

Олександр Олесь «Ялинка»

Раз я взувся в чобітки,
Одягнувся в козушину,
Сам запрягся в саночки
І поїхав по ялинку.

Ледве я зрубати встиг,
Ледве став ялинку брати,
А на мене зайчик – плиг!
Став ялинку віднімати.

Я – сюди, а він – туди...
«Не віддам, – кричить, – нізащо!
Ти ялинку посади,
А тоді рубай, ледащо!

Не пушу, і не проси!
І цяцьками можна гратись:
Порубаєте ліси –
Ніде буде і сховатись.

А у лісі скрізь вовки,
І ведмеді, і лисиці,
І ворони, і граки,
І розбійниці-синиці».

Страшно стало... «Ой, пусти!
Не держи мене за поли!
Бідний зайчику, прости, –
Я не буду більш ніколи!»

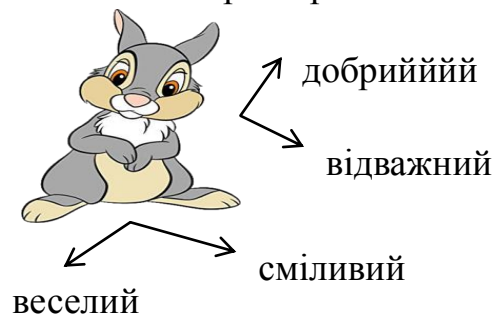
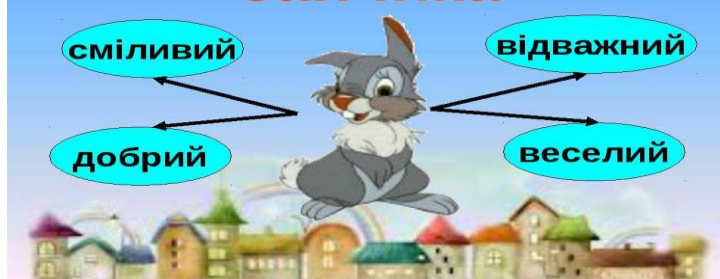
Низько, низько я зігнувся,
І ще нижче скинув шапку...
Зайчик весело всміхнувся
І подав сіреньку лапку.

Характеристика хлопчика

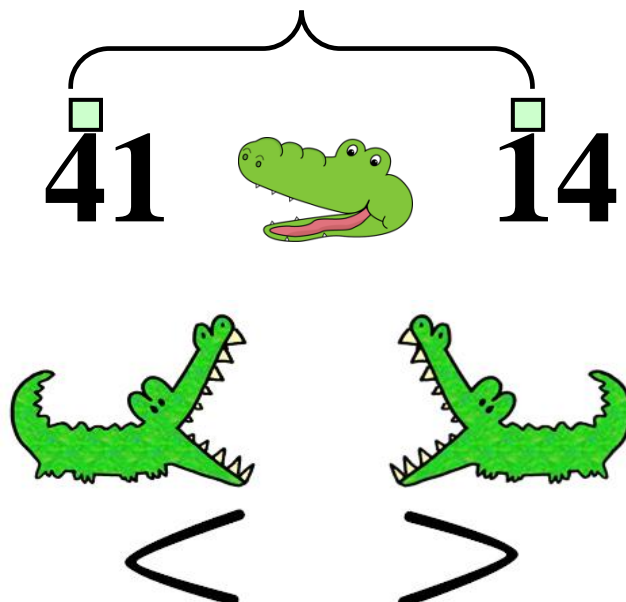
Характеристика зайчика

Робота над змістом вірша
"Ялинка"Характеристика
зайчика

Диференційовані завдання
для ліворуких учнів на уроках математики в 1 класі

Завдання на порівняння

Показник кількості десятків у числі

Розв'язування прикладів

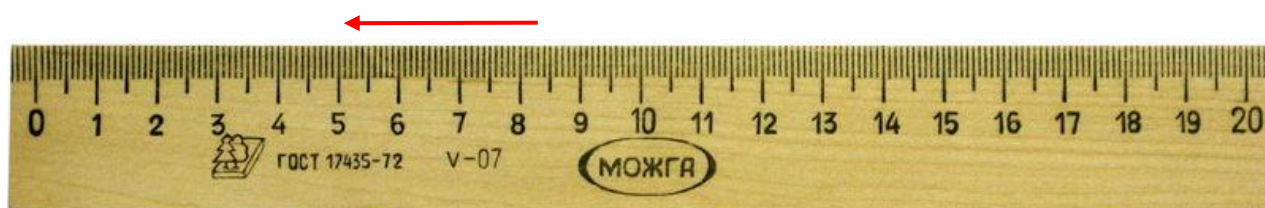
$$3 + 4 = 7$$

$$2 + 7 = 9$$

$$8 - 3 = 5$$

$$6 - 5 = 1$$

Задача 1. Із трьох братів Дмитро вищий, ніж Вадим, а Вадим вищий, ніж Максим. Хто вищий – Вадим чи Максим?

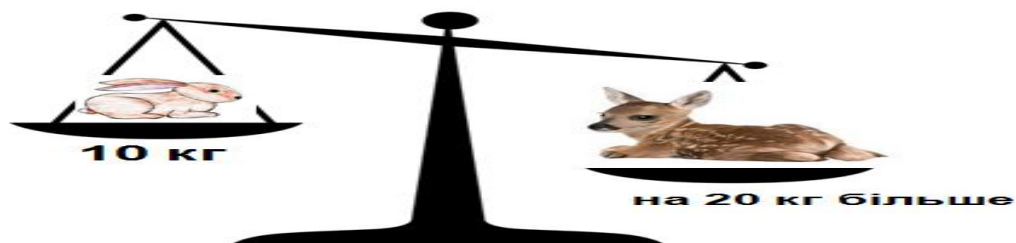
Задача 2. Висота айсберга над водою дорівнює 112 м, а під водою – на 544 м більша. Яка загальна висота айсберга?

Задача 3. Ведмедик посадив першого дня 4 дерева, а другого – ще 6. Скільки всього дерев посадив ведмедик?

Задача 4. Заєць-русак важить 10 кг, а козуля – на 20 кг більше. Скільки кілограмів важить козуля?

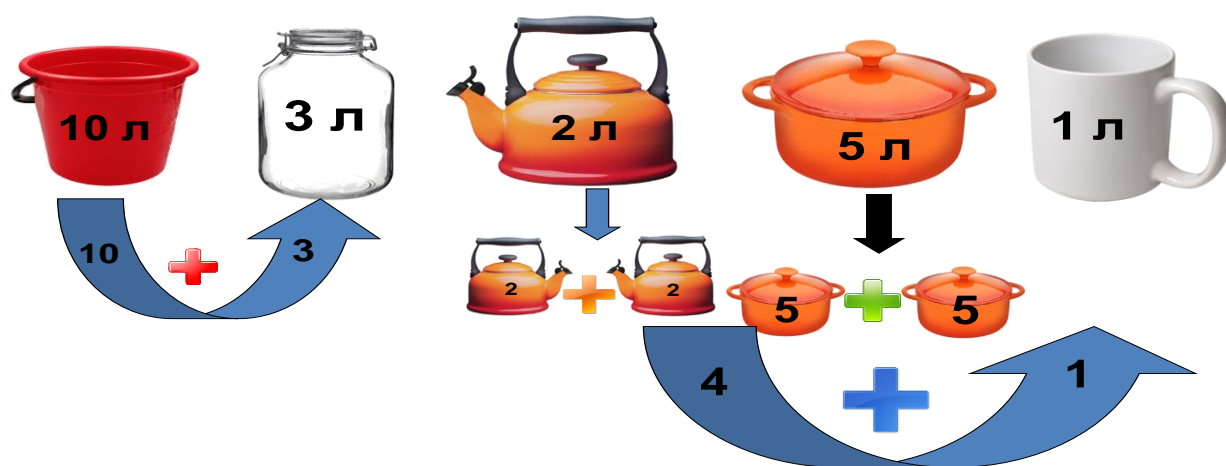
Задача 5. Пантера може стрибати на 12 м у довжину, а тигр – на 5 м менше. Наскільки метрів пантера стрибає далі від тигра?

Склади задачу за малюнком.

Задача 6. Скільки літрів води містять: дві такі каструлі? Відро і банка? Два таких чайника і кухоль?

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ**

КАФЕДРА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
4 ПП Робота вчителя початкової школи
з ліворукими учнями**

напрямок підготовки 6.010102 «Початкова освіта»

Продовження додатку Д

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

КАФЕДРА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

**Проректор
з науково-методичної та
навчальної роботи**

 О.Б. Жильцов
«02» _____ 2017 р.

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

4 ПП Робота вчителя початкової школи

з ліворукими учнями

(спецкурс)

напрямок підготовки 6.010102 «Початкова освіта»

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 62136554
Начальник відділу
моніторингу якості освіти
Протокол № 0091/117
 (підпис) _____
(прізвище, ім'я, по-батькові) _____

Київ – 2017

Продовження додатку Д³

Спецкурс: роб. навч. прог. [для студ. напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта»] / уклад. Л.В. Шкарбан. – Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. – 19 с.

Розробник:

Шкарбан Людмила В'ячеславівна, викладач кафедри початкової освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри початкової освіти

(протокол № 7 від 11 січня 2017 року)

Завідувач кафедри початкової освіти

 С.М. Мартиненко

Заступник директора

з науково-методичної та навчальної роботи

 М.А. Машовець

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017 рік

© Педагогічний інститут, 2017 рік

Продовження додатку Д

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ECTS – 2	Галузь знань <i>0101 Педагогічна освіта</i>	Нормативна	
	Напрямок підготовки <i>6.010102</i> <i>Початкова освіта</i>		
Модулів – 2	Професійне спрямування: підготовка вчителя початкової школи	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		3-й	
Загальна кількість годин – 72		Семестр	
		6-й	7-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 1 самостійна робота студента – 1	Освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»	14 год.	4 год.
		Семінарські	
		14 год.	4 год.
		Самостійна робота	
		40 год.	64 год.
		Модульний контроль:	
		4 год.	
Вид контролю: Залік			

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета викладання навчальну дисциплінуу – формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями.

Основні завдання вивчення навчальну дисциплінуу:

- уточнення сутності базових понять «ліворукість», «лівшість», «амбідекстр»;
- оволодіння майбутніми фахівцями основними формами, методами, прийомами і засобами роботи з ліворукими учнями початкової школи;
- створення сприятливих умов для повноцінної реалізації та самореалізації потенційних професійних можливостей студентів;
- усвідомлення практичної значущості теоретичних знань для творчої педагогічної діяльності вчителя;
- формування готовності майбутніх педагогів до творчої професійної діяльності.

Навчальну дисципліну «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» спрямована на формування у студентів професійних компетентностей:

1. Загальні

1.1. Соціальна. Вміння працювати в команді, виконувати різні соціальні ролі та функції, виявляти ініціативу, брати відповідальність за доручену справу.

1.2. Інформаційна. Здатність застосовувати ІКТ під час проведення уроків у початковій школі, раціонально використовувати комп'ютерні засоби у процесі вирішення завдань, пов'язаних із пошуком, опрацюванням, систематизацією навчальної інформації, працювати з джерелами, знаходити і добирати необхідний матеріал для навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів.

1.3. Комунікативна. Володіння сучасною українською літературною мовою (як писемною так і усною); вміння здійснювати педагогічне спілкування з молодшими школярами, зокрема ліворукими, їхніми батьками, колегами, адекватно сприймати дії та вчинки співрозмовників, налагоджувати продуктивні міжособистісні стосунки, створювати у мовленнєвому середовищі сприятливий психологічний мікроклімат.

1.4. Самоосвітня. Вміння здійснювати самоосвітню діяльність, використовувати набутий досвід для вирішення професійних завдань, самоконтролю; активно мислити, розвивати креативність, інтелектуальну самостійність та ініціативність; удосконалювати педагогічну майстерність.

2. Професійні

2.1. Освітня. Вміння здійснювати навчальну діяльність, ефективно і гнучко використовувати педагогічні технології, форми, методи, прийоми і

засоби під час роботи з ліворукими дітьми; здатність використовувати засвоєні знання та навчальні вміння у процесі навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів.

2.2. Психологічна. Володіння сучасними психологічними знаннями, вміння створювати сприятливий психологічний мікроклімат на уроках і навчальних заняттях, здатність враховувати особливості провідної діяльності, суперечності сензитивних періодів розвитку в груповій та індивідуальній роботі з ліворукими молодшими школярами; проводити вивчення психічних процесів та індивідуально-психологічних властивостей ліворуких дітей.

2.3. Діагностична. Володіння технологіями педагогічного діагностування і педагогічного прогнозування; вміння здійснювати діагностичну діяльність на основі систематичного вивчення індивідуальних особливостей ліворуких учнів, їхніх інтересів, потенційних можливостей і потреб; аналізувати, коригувати індивідуальний розвиток ліворуких дітей; застосовуючи різнопланові діагностичні методики.

2.4. Рефлексивна. Критичне оцінювання власних дій, аналіз досягнень і недоліків у оволодінні знаннями, вміннями і навичками щодо роботи з ліворукими дітьми.

3. Фахові

3.1. Здоров'язбережувальна. Раціональне ставлення і збереження власного здоров'я, створення сприятливого здоров'язберігального освітнього середовища; піклування про фізичне, психічне і соціальне здоров'я учнів, в т. ч. ліворуких.

3.2. Методична. Володіння методами, прийомами і засобами формування у ліворуких учнів навичок правильного каліграфічного письма; застосування на практиці професійних умінь і навичок для формування методичної культури, розв'язання професійних задач; ефективна організація та проведення уроків; інтегрування перспективних педагогічних технологій для досягнення поставленої мети.

3.3. Практично-творча. Здатність застосовувати альтернативні педагогічні технології та сучасні методики навчання; володіння евристичними вміннями з метою продукування нових ідей; стилю педагогічної інноваційної діяльності; вміння здійснювати особистісно орієнтовану розвивальну взаємодію з ліворукими дітьми, спрямовану на творче перетворення дійсності; готовність майбутнього педагога розробляти плани-конспекти і проводити уроки з урахування особливостей ліворуких, виявляючи власну творчість.

Програмні результати навчання

- Вміння виявляти ступінь готовності ліворуких дітей до навчання в школі.
- Вміння застосовувати диференційований та індивідуальний підходи під час навчання ліворуких учнів.
- Здатність добирати види робіт для ліворуких учнів на кожному етапі уроку.
- Вміння застосовувати ефективні форми, методи, прийоми і засоби роботи з ліворукими учнями, оптимально поєднуючи їх для досягнення поставленої мети.
- Готовність здійснювати корекційні заходи щодо зорово-просторового сприйняття, зорово-моторних координацій, пам'яті, уваги ліворуких учнів.
- Вміння складати план-конспекти уроків із урахуванням індивідуальних та психолого-фізіологічних можливостей ліворуких учнів.
- Вміння впроваджувати ігрові ситуації під час навчально-пізнавальної діяльності з метою психологічного розвантаження ліворуких учнів.
- Володіння методами діагностування щодо виявлення провідної руки.
- Здатність виявляти труднощі, які виникають у ліворуких учнів під час навчання.
- Вміння створювати ситуацію успіху для ліворуких дітей.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 72 години / 2 кредита ECTS, 28 годин аудиторних (14 год. – лекційні заняття, 14 год. – семінарські заняття), 4 години – модульні контрольні роботи, 40 годин – самостійна робота. Вивчення студентами навчальної дисципліни завершується складанням заліку.

Продовження додатку Д

3. Тематичний план навчальної дисципліни

№ з/п	Назви теоретичних розділів	КІЛЬКІСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ГОДИН					
		Загальна кількість годин	К-сть аудиторних годин	К-сть лекційних годин	К-сть семінарських годин	Самостійна робота	Модульний контроль
Змістовий модуль 1							
Теоретичні основи підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями							
1	Проблема ліворукості в історії розвитку медичної та психолого-педагогічної науки	6	2	2		4	
2	Індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей	8	4	2	2	4	
3	Труднощі та проблеми під час навчання ліворуких дітей	6	2	2		4	
4	Психолого-педагогічний супровід ліворуких учнів	8	4	2	2	4	
5	Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів	6	2		2	2	2
Разом		34	14	8	6	18	2
Змістовий модуль 2							
Технології здійснення психолого-педагогічного супроводу ліворуких учнів							
1	Діагностичний інструментарій з виявлення провідної руки в учнів	10	4	2	2	6	
2	Формування каліграфічної навички письма у ліворуких учнів	9	4	2	2	5	
3	Система вправ і завдань щодо корекційно-розвивальної роботи з ліворукими учнями	7	2		2	5	
4	Робота з батьками ліворукої дитини	12	4	2	2	6	2
Разом		38	14	6	8	22	2
Разом за навчальним планом		72	28	14	14	40	4

4. Програма навчальної дисципліни «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями»

Змістовий модуль 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ЛІВОРУКИМИ УЧНЯМИ

Лекція 1. Проблема ліворукості в історії розвитку медичної та психолого-педагогічної науки (2 год.)

Основні цілі, завдання курсу, ретроспективний аналіз явища ліворукості, аналіз зарубіжної і вітчизняної медичної та психолого-педагогічної літератури з означеної проблеми. Чинники, що впливають на виникнення ліворукості. Причини виникнення ліворукості. Сутність понять «ліворукість», «лівшість», «праворукість», «правшість», «амбідекстр», «амбісіністр».

Основні поняття: проблема ліворукості, ліворукість, лівшість, праворукість, правшість, амбідекстр, амбісіністр.

Лекція 2. Індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей (2 год.)

Особливості функціональної асиметрії півкуль головного мозку. Психофізіологічні особливості ліворуких дітей. Особливості сенсорного сприйняття, пам'яті, уваги і мовлення ліворукими дітьми. Зв'язок функціональної асиметрії мозку з переробкою емоційно забарвленої інформації. Уявлення про особливості емоційної сфери ліворуких учнів, особливостях емоційного реагування. Характеристика півкуль головного мозку за В. Геодакян. Характеристика розподілу домінування лівої та правої півкуль у дослідженнях О.-Й. Грюссера, Т. Зельке, Б. Циндра. Типи мислення залежно від півкулі за Д. Боген

Основні поняття: ліворукі діти, індивідуальні особливості, психолого-фізіологічні особливості, функціональна асиметрія мозку.

Семінарське заняття 1. Індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей (2 год.)

Лекція 3. Труднощі та проблеми під час навчання та виховання ліворуких дітей (2 год.)

Психофізіологічні причини шкільної неуспішності, характер труднощів і проблем під час навчання та виховання ліворуких школярів. Труднощі, які виникають під час перевчання ліворуких дітей праворукому письму. Психологічні причини і форми шкільної дезадаптації ліворуких учнів. Аналіз наукової літератури з проблеми виникнення шкільних страхів, фобій, неврозів у ліворуких дітей, причини їх виникнення.

Основні поняття: ліворукі діти, труднощі, проблеми, навчання, виховання.

Лекція 4. Психолого-педагогічний супровід навчання і виховання ліворуких учнів (2 год.)

Готовність ліворукої дитини до навчання в школі. Створення сприятливих умов для реалізації потенційних можливостей ліворуких дітей. Особливості організації навчання з урахуванням діяльності лівої та правої півкуль головного мозку. Формування мотивації до навчання. Забезпечення навчальної діяльності на уроці. Методи диференційованого та індивідуального підходів у навчанні. Специфічні психофізіологічні можливості навчання ліворуких хлопчиків і дівчаток. Створення ситуації успіху на уроці з урахуванням вимог нейропедагогіки.

Основні поняття: психолого-педагогічний супровід, навчання, виховання, диференційований та індивідуальний підхід, ситуація успіху, ліворукі діти.

Семінарське заняття 2. Психолого-педагогічний супровід навчання і виховання ліворуких учнів (2 год.)

Семінарське заняття 3. Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів (2 год.)

Змістовий модуль 2

ТЕХНОЛОГІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЛІВОРУКИХ УЧНІВ

Лекція 5. Діагностичний інструментарій з виявлення провідної руки у першокласників (2 год.)

Діагностичний інструментарій з виявлення провідної руки учнів: тести Ф. Кречмера, М. Озьянс, М. Князевої та В. Вільдавського; анкети з виявлення провідної руки, сенсibilізований опитувальник визначення провідної руки. Особливості діагностування першокласників щодо виявлення провідної руки.

Основні поняття: ліворукість, діагностування, тести, анкети, опитувальник.

Семінарське заняття 4. Особливості методики діагностування провідної руки у першокласників (2 год.)

Лекція 6. Формування навички каліграфічного письма у ліворуких учнів (2 год.)

Урахування особливостей ліворуких дітей під час навчально-пізнавальної діяльності. Робоче місце ліворукої дитини. Письмове приладдя. Основні етапи формування навички каліграфічного письма. Формування навичок каліграфічного письма рукописних букв українського алфавіту. Особливості навчання читання.

Основні поняття: робоче місце, навчання, читання, каліграфічне письмо.

Семінарське заняття 5. Особливості формування навички каліграфічного письма та читання у ліворуких першокласників (2 год.)

Семінарське заняття 6. Система вправ і завдань щодо розвивально-корекційної роботи з ліворукими учнями (2 год.)

Лекція 7. Робота з батьками ліворукої дитини (2 год.)

Робота з сім'єю ліворукої дитини. Мікросоціальні умови життя дітей та їх вплив на виникнення дезадаптації у ліворуких дітей. Методики дослідження особливостей мікроклімату сім'ї. Методичні рекомендації та поради батькам щодо навчання та виховання ліворукої дитини.

Основні поняття: батьки ліворукої дитини, діагностичні методики, методичні рекомендації, поради.

Семінарське заняття 7. Робота з батьками ліворукої дитини (2 год.)

«Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями»

Разом: 72 год., із них: аудиторних (14 год. – лекційних., 14 год. – семінарських занять) 40 год. – самостійна робота, 4 год. – модульний контроль

Модулі	Змістовий модуль I				Змістовий модуль II			
Назва модуля	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ЛІВОРУКИМИ УЧНЯМИ				ТЕХНОЛОГІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЛІВОРУКИХ УЧНІВ			
Кількість балів за модуль	82 бали				92 балів			
Лекції	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Теми лекційних занять	Проблема ліворукості в історії розвитку медичної та психолого-	Індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей	Труднощі та проблеми під час навчання ліворуких дітей	Психолого-педагогічний супровід навчання і виховання ліворуких учнів		Діагностичний інструментарій з виявлення провідної руки в учнів	Формування навички каліграфічного письма у ліворуких учнів	Робота з батьками ліворукої дитини
Теми семінарських занять		Індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей		Психолого-педагогічний супровід навчання і виховання ліворуких учнів	Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів	Діагностичний інструментарій з виявлення провідної руки в учнів	Формування навички каліграфічного письма у ліворуких учнів	Система вправ і завдань щодо корекційно-розвивальної роботи з ліворукими учнями
Самостійна робота	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота 1 25 балів				Модульна контрольна робота 2 25 балів			
	Залік							

6. Плани семінарських занять**ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І****Теоретичні основи підготовки вчителя початкової школи навчання і виховання ліворуких учнів*****Семінарське заняття 1*****Тема: Індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей****План**

1. Сутність понять «ліворукість», «лівшість», «чистий лівша», «праворукість», «правшість», «чистий правша», «амбідектр», «амбісіністр».
2. Особливості функціональної асиметрії лівої та правої півкуль головного мозку.
3. Особливості сенсорного сприйняття, пам'яті, уваги і мовлення у ліворуких дітей.
4. Особливості емоційної сфери, емоційного реагування ліворукими учнями.
5. Характеристику півкуль головного мозку за В. Геодакян.
6. Розподіл домінування лівої та правої півкуль у дослідженнях О. Й. Грюссера, Т. Зельке, Б. Циндра. Типи мислення залежно від півкулі за Д. Боген .

Рекомендована література***Основна: 2, 3, 4, 5******Додаткова: 4, 7******Семінарське заняття 2*****Тема: Психолого-педагогічний супровід ліворуких учнів****План**

1. Психофізіологічні причини шкільної неуспішності ліворуких учнів.
2. Психологічні причини і форми шкільної дезадаптації ліворуких дітей.
2. Труднощі і проблеми, які виникають під час навчання та виховання ліворуких школярів.
3. Труднощі, які виникають під час перевчання ліворуких дітей праворукому письму.
4. Види та характеристика готовності ліворукої дитини до школи.
5. Приклади помилок, яких припускаються вчителі під час роботи з ліворукими дітьми (з конкретної ситуації або з особистого досвіду). Проаналізуйте їх, розробіть рекомендації для вчителів початкової школи щодо вирішення цієї ситуації.
6. Особливості здійснення психолого-педагогічного супроводу до ліворуких учнів під час навчально-пізнавальної діяльності.

Продовження додатку Д

Рекомендована література

Основна: 1, 2, 3, 4

Додаткова: 3, 5, 6

Семінарське заняття 3.

Тема: Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів

План

1. Особливості організації навчання і виховання ліворуких учнів.
2. Особливості організації навчання із урахуванням особливостей правої і лівої півкуль головного мозку.
3. Врахування індивідуальних та психолого-фізіологічних особливостей ліворуких учнів під час організації навчально-пізнавальної діяльності.
4. Застосування індивідуального підходу під час навчання ліворуких учнів.
5. Застосування диференційованого підходу під час навчання ліворуких учнів.

Рекомендована література

Основна: 3, 4

Додаткова: 3,7

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II.

Технології здійснення психолого-педагогічного ліворуких учнів

Семінарське заняття 4.

Тема: Методика діагностування провідної руки в першокласників

План

1. Особливості методики діагностування провідної руки.
2. Правила та завдання, яких має дотримуватися дорослий під час визначення провідної руки
3. Тести Ф. Кречмера; М. Озьянс; М. Князевої та В. Вільдавського
4. Сенсibilізований опитувальник
6. Анкетування

Рекомендована література

Основна: 1, 3, 4, 6

Додаткова: 4, 7

Семінарське заняття 5.

Тема: Особливості формування навички каліграфічного письма і читання у ліворуких учнів

План

1. Основні етапи підготовки ліворукого учня до письма

Продовження додатку Д

2. Специфіка формування технічної навички каліграфічного письма.
3. Пропедевтичний період підготовка до письма.
4. Особливості формування графічної навички каліграфічного письма у ліворуких дітей.
5. Навчання письма й малювання обома руками.
6. Загальна характеристика зошитів з друкованою основою для ліворуких учнів.
7. Особливості формування навички читання

Рекомендована література***Основна: 1, 3, 4,6******Додаткова: 4, 7******Семінарське заняття 6.*****Тема: Система вправ і завдань щодо корекційно-розвивальної роботи з ліворукими учнями****План**

1. Вправи на розвиток дрібної моторики.
2. Вправи на розвиток зорово-просторового сприйняття і зорово-моторної координації.
3. Вправи на розвиток пам'яті, уваги, уяви, мислення
4. Вправи на розвиток пізнавальної активності.
5. Вправи на розвиток розумової діяльності.

Рекомендована література***Основна: 1, 3, 4, 5******Додаткова: 4, 7******Семінарське заняття 7.*****Тема. Робота з батьками ліворукої дитини****План**

1. Особливості роботи з сім'єю і батьками ліворукої дитини.
2. Мікросоціальні умови життя та їх вплив на виникнення дезадаптації у ліворуких дітей.
3. Особливості методики дослідження особливостей мікроклімату сім'ї.
4. Рекомендації та поради батькам щодо навчання та виховання ліворукої дитини.

Рекомендована література***Основна: 1, 3, 4, 6******Додаткова: 6***

7. Самостійна робота ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ЛІВОРУКИМИ УЧНЯМИ

Тема 1. Проблема ліворукості в історії розвитку медичної та психолого-педагогічної науки

1. Здійснити ретроспективний аналіз проблеми ліворукості в історії розвитку наукової літератури.
2. Здійснити науково-пошукову роботу та підготувати проекти на тему: «Історичні факти виникнення ліворукості», «Гіпотези та причини виникнення ліворукості», «Індивідуальні та психологічні особливості ліворуких дітей», «Сутність базових понять «ліворукість, лівшість, амбідестр, амбісіністр», «Особливості формування навичок каліграфічного письма», «Особливості навчання читання ліворуких учнів».
3. Опрацювати сторінки Інтернет-сайту «Світ ліворуких» за посиланням <http://lshkarban.wix.com/livoruki-dity>

Тема 2. Індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей

1. Ознайомитися із дослідженнями науковців щодо індивідуальних та психолого-педагогічних особливостей ліворуких дітей.
2. Опрацювати сторінки Інтернет-сайту «Світ ліворуких» за посиланням <http://lshkarban.wix.com/livoruki-dity>

Тема 3. Особливості роботи вчителя початкової школи з ліворукими дітьми

1. Дібрати цикл статей із журналів «Початкова школа», «Початкова освіта», «Початкова школа і сучасність», «Учитель початкової школи» щодо особливостей роботи з ліворукими учнями на уроках письма, скласти до них анотації.
2. Дібрати приклади вправ (по 5) на розвиток дрібної моторики ліворукої дитини.
3. Дібрати приклади вправи (по 5) на розвиток зорово-просторового сприйняття і зорово-моторної координації.
4. Дібрати приклади вправи (по 5) для гармонізації лівої й правої півкуль головного мозку.
5. Опрацювати сторінки Інтернет-сайту «Світ ліворуких» за посиланням <http://lshkarban.wix.com/livoruki-dity>

Тема 4. Труднощі та проблеми під час навчання та виховання ліворуких дітей

1. Проаналізувати навчальні досягнення ліворуких учнів та визначити труднощі, які виникають у них під час навчання письма.
2. Опрацювати сторінки Інтернет-сайту «Світ ліворуких» за посиланням <http://lshkarban.wix.com/livoruki-dity>

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. ТЕХНОЛОГІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЛІВОРУКИХ УЧНІВ

Тема 1. Особливості навчання читання і письма ліворуких учнів

1. Здійснити аналіз учнівських зошитів щодо каліграфічного письма ліворукими дітьми.
2. Розробити етапи навчання ліворуких учнів каліграфічного письма.
3. Розробіть етапи навчання ліворуких учнів читання.
4. Опрацювати сторінки Інтернет-сайту «Світ ліворуких» за посиланням <http://lshkarban.wix.com/livoruki-dity>

Тема 2. Корекція труднощів і проблем під час навчання ліворуких учнів

1. Розробити схему ігрових вправ, які сприяли б корекції труднощів і проблем під час навчання ліворуких дітей.

Тема 3. Засоби діагностування провідної руки

1. Дібрати діагностичний інструментарій з виявлення провідної руки.
2. Розробити анкету визначення провідної руки.
3. Розробити опитувальник для батьків щодо встановлення причини ліворукості у дитини.

Тема 4. Робота з батьками ліворукої дитини

1. Добрати методики дослідження особливостей мікроклімату сім'ї.
2. Розробити методичні поради та рекомендації для батьків ліворуких дітей.
3. Підготуйте виступ на батьківських зборах «Моя дитина – лівша».
4. Розробити і змодельовати індивідуальну бесіду з батьками ліворукої дитини.
5. Створити портфоліо з науковою інформацією щодо проблеми фахової підготовки до роботи з ліворукими дітьми.

Продовження додатку Д

Карта самостійної роботи студента

Змістовий модуль та теми курсу	Академічний контроль	Бали	Години
Змістовий модуль I Теоретичні основи підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями			
Проблема ліворукості в історії розвитку медичної та психолого-педагогічної науки	Семінарське заняття	5	4
Індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості ліворуких дітей	Семінарське заняття	5	4
Особливості роботи вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми	Семінарське заняття	5	5
Труднощі та проблеми під час навчання ліворуких дітей	Семінарське заняття	5	5
Усього за I модулем		20	18
Змістовий модуль II Технології здійснення психолого-педагогічного супроводу ліворуких учнів			
Особливості навчання читання і письма ліворуких учнів	Семінарське заняття	5	5
Корекція труднощів і проблем у навчанні ліворуких учнів	Семінарське заняття	5	5
Засоби діагностування ліворукості	Семінарське заняття	5	6
Робота з батьками ліворукої дитини	Семінарське заняття	5	6
Усього за II модулем		20	22
<i>Разом: 26 год.</i>	<i>Разом: 40 балів</i>		<i>40 год.</i>

8. Методи навчання**I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності****1. За джерелом інформації:**

Словесні: лекції (проблемні, активні, партнерські, практикуми, конференції з аналізом конкретних ситуацій) із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (PowerPoint – Презентація); семінарські (діалог, дискусія, перспективний, конференція, веб-семінар, семінар – «мозковий штурм»)

Наочні: спостереження, ілюстрація, демонстрація.

Практичні: проблемно-пошукові, творчі, емоційне переживання, створення ситуації успіху, кейс-метод, мозковий штурм, мікрофон, коло ідей, робота в групах, займи позицію, прес-метод, акваріум, метод проектів.

Рейтинговий показник успішності

Рейтингова оцінка	Оцінка за шкалою університету	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок
C	75-81	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69-74 балів	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, із можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

11. Методичне забезпечення курсу

1. Опорні конспекти лекцій.
2. Навчальні посібники.
3. Робоча навчальна програма.
4. Збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів.
5. Засоби підсумкового контролю (комплект друкованих завдань для підсумкового контролю).
6. Відеозаписи уроків.
7. Набір дидактичного матеріалу для проведення практичних занять.
8. Інтернет-сайт «Світ ліворуких» за посиланням <http://lshkarban.wix.com/livoruki-dity>

12. Рекомендована література

Основна:

1. Мартиненко С. М. Вивчення особистості молодшого школяра засобами педагогічної діагностики: навч.-метод. посіб. / С. М. Мартиненко, М. Д. Осколова. – К. : Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. – 144 с.
2. Пятница Т.В. Левша в начальной школе: адаптация и обучение / Т. В. Пятница. – Ростов н/Д : Феникс, 2014. – 95 с.
3. Семенович А. В. Эти невероятные левши: практическое пособие для психологов и родителей / А. В. Семенович. – М. : Генезис, 2016. – 232 с.
4. Туріщева Л. В. Дитина-лівша. Діагностика, корекція, підготовка до школи / упоряд. Л. В. Туріщева. – Х. : Вид. група «Основа», 2010. – 192 с.
5. Чуприков А. П. Асиметрія мозку та ліворукість / А. П. Чуприков, Р. М. Гнатюк, М. А. Чуприкова. – К. : КММ, 2011. – 140 с.
6. Цепова І. В. Навчаємо письма ліворуких дітей / І. В. Цепова. – Х. : Вид-во «Ранок», 2009. – 128 с.

Додаткова:

1. Чабайовська М. І. Зошит з каліграфії для лівшів. Частина 1. / М. І. Чабайовська. – Тернопіль: Мальва-ОСО, 2011. – 56 с.
2. Чабайовська М. І. Зошит з каліграфії для лівшів. Частина 2. / М. І. Чабайовська. – Тернопіль: Мальва-ОСО, 2011. – 88 с.
3. Чабайовська М. І. Єдині зразки каліграфічного письма букв українського алфавіту та цифр : навч.-метод. посібник. / М. І. Чабайовська. – Вид. 2-ге, переробл. – Тернопіль : Мальва-ОСО, 2016. – 116 с.
4. Шкарбан Л. В. Ліворукі першокласники особливості роботи. Визначення провідної руки дитини / Л. Шкарбан // Початкова освіта. – 2010. – № 33–34. – С. 45 – 47.
5. Шкарбан Л. В. Психолого-педагогічний аналіз проблеми ліворукості / Л. В. Шкарбан // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Випуск 9. – Умань, 2014. – С. 81– 87.
6. Шкарбан Л. В. Особливості роботи вчителя початкової школи з ліворукими першокласниками / Л. В. Шкарбан / Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Випуск 18 – К. 2013. С. 239 – 243.
7. Шкарбан Л. В. Поради вчителю початкової школи щодо роботи з ліворукими учнями на уроках письма / Л. Шкарбан // Початкова школа і сучасність. – 2014. – № 2. – С. 39–44.
8. Шкарбан Л. В. Проблема ліворукості в історії розвитку медичної і психолого-педагогічної науки / Л. Шкарбан // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Випуск №1(26), – Київ, 2015. – С. 161–166.

Додаток Ж

**Діагностичний інструментарій
для вчителя початкової школи з визначення
в учнів першого класу провідної руки**

Сенсибілізований опитувальник для визначення провідної руки

ПІБ обстежуваного _____

Дата _____

№ з/п	Запитання	Правою		Будь-якою	Лівою	
		Тільки	Частіше		Тільки	Частіше
		+ 2	+ 1		- 2	- 1
1	Якою рукою пише?					
2	Якою рукою малює?					
3	Якою рукою кидає каміння, м'яч?					
4	Якою рукою забиває цвях молотком?					
5	Якою рукою тримає зубну щітку?					
6	Якою рукою розчісує волосся?					
7	Якою рукою витирає гумкою?					
8	Якою рукою тримає ложку?					
9	Якою рукою роздає картки під час гри у лото?					
10	Якою рукою складає башту із кубиків?					
11	Якою рукою нанизує бісер на нитку?					
	Загальна кількість балів:					

Джерело: [263].

Тест Ф. Кречмера [238]

Тест на визначення провідної руки ґрунтується на спостереженнях за дитиною, коли вона виконує різні дії, зокрема, якою рукою:

- поливає квіти,
- переміщає пісок лопаткою,
- чистить зуби,
- підштовхує палкою кульку,
- дістає книгу з полиці,
- розстібає «блискавку»,
- виймає пробку з ванни та ін.

Руку, якій віддається перевага, також можна визначити шляхом спостереження за тим, як дитина малює правою й лівою рукою візерунки та кола. Якщо дитина вибирає для всіх або для більшої частини завдань ліву руку і виконує рухи нею легше й точніше, то дитина – лівша.

Джерело: [238].

Тест М. Озьянс [238]

Тест на визначення провідної руки ґрунтується на виконанні дітьми графічних завдань і побутових дій. Варто зазначити, що в разі виникнення певних проблем у процесі визначення провідної руки необхідно проводити повне обстеження, в інших випадках можна застосовувати скорочений варіант. Повне обстеження складається з двадцяти завдань.

Дитині пропонується:

1. Загвинтити кришки на пляшках.
2. Запалити сірники.
3. Розрізати папір ножицями.
4. Наколоти, нанизати гудзики, намистини (під час цього стрижень та голку необхідно вставляти в невеликий отвір гудзиків, намистин).
5. Почистити взуття щіткою.
6. Намотати нитку на катушку.
7. Перелити воду з однієї посудини в іншу.
8. Влучити голкою, шпилькою в невелику точку.
9. Відгвинтити гайку ключем, рукою.
10. Скласти дрібні деталі (гудзики, намистини) у вузький циліндр.
11. Розкласти, роздати картки (карти).
12. Проколоти дірочки (п'ять-шість ударів).
13. Стерти ластиком попередньо намальовані хрестики.
14. Просмикнути нитку в голку.
15. Почистити себе, стряхнути із себе смітинки, пилинки.
16. Капнути з піпетки у вузький отвір пляшечки.
17. Ложкою дістати намистинку зі склянки.
18. Подзвонити в дзвіночок, смикнути за шнур дзвінка.
19. Застібнути, розстібнути «блискавку» на сумці.
20. Взяти склянку і зробити кілька ковтків води.

Найголовніше – всі дії мають бути не звичними для дитини, не тренованими. Саме це й дозволить отримати більш повну картину переважання однієї руки над іншою.

Джерело: [238].

Тести М. Г. Князєвої та В. П. Вільдавського [102]

Вчитель сідає навпроти дитини й пропонує погратися. Усі приладдя й предмети мають лежати перед нею в центрі стола, на однаковій відстані від правої та лівої рук. Отримані результати заносять у протокольний бланк.

Номер тесту	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Права рука										
Ліва рука										
Обидві руки										

1. Покласти перед дитиною кілька сірникових коробок і попросити знайти сірник в одній із коробок. Провідною вважається та рука, що виконує активні дії (відкриває й закриває коробки).

2. Запропонувати дитині кілька баночок або пляшок з кришками, що закручуються. Провідною вважається та рука, що виконує активні дії.

3. Покласти перед дитиною маленький м'ячик. Попросити підняти його. Рекомендується повторити процедуру кілька разів.

4. Запропонувати дитині розв'язати кілька (не туго зав'язаних) вузликів зі шнура або мотузки. Провідною вважається рука, що розв'язує вузол, а не тримає його.

5. Попросити дитину поаплодувати своєму улюбленому мультфільму. Провідною вважається більш активна й більш рухлива рука, яка виконує ударні рухи об долоню іншої руки.

6. Запропонувати дитині взяти до рук годинника й завести його. Провідною вважається рука, що повертає важіль годинника, а інша – тримає його.

7. Пограти з дитиною в гру «Сорока-білобока» і подивитися, пальцями якої руки вона малює кола. Провідною вважається рука, пальцями якої дитина малює кола на долоні іншої.

8. Запропонувати дитині взяти зі столу улюблену м'яку іграшку й погладити її, тримаючи в руці. Зазвичай порвідна рука гладить.

Якщо більшість завдань дитина виконує лівою рукою, то можна припустити, що в дитини ліворукість (правопівкульність). Дітей, які однаково добре володіють правою і лівою рукою, називають амбідекстрами.

Джерело: [102].

Додаток Е

**Зразки спостережень
за рівнем адаптації ліворуких першокласників
(для учителів, вихователів ГПД, батьків)**

№ з/п	ІПШ учня	Ставлення до школи	Підготовка до уроків	Вміння слухати вчителя	Які емоції проявляє	Рівень адаптації

Рівень готовності ліворуких дітей до навчання у школі

	№	
		Пізнання та ім'я учня
		Де виховувався до школи
		Розумова готовність
		Знання про навколишній світ
		Розвиток мовлення
		Звукоаналіз
		Спосіб читання
		Знання з математики
		Адаптованість до навчання
		Інтерес до навчання
		Пізнавальні здібності
		Увага
		Пам'ять
		Мислення
		Сприймання
		Спостережливість
		Вольові риси
		Дисциплінованість
		Самостійність
		Наполегливість
		Старанність
		Рівень загального розвитку
		Високий
		Достатній
		Середній
		Низький

Джерело: [238].

Додаток К

**Карта спостереження
за станом ліворукого першокласника**

ПІБ _____ вік _____

1. Дитина під різними приводами неохоче йде до школи (не виспалася, погане самопочуття, болить живіт, голова, горло тощо).

- ☐ Так
- ☐ Часто
- ☐ Іноді
- ☐ Ні
- ☐ Рідко

2. Довго збирається до школи, постійно забуває необхідні речі, не пам'ятає розкладу уроків, вимагає постійного контролю батьків.

- ☐ Так
- ☐ Часто
- ☐ Іноді
- ☐ Ні
- ☐ Рідко

3. Після школи млява, сонлива або, навпаки, надмірно збуджена, дратівлива, агресивна.

- ☐ Так
- ☐ Часто
- ☐ Іноді
- ☐ Ні
- ☐ Рідко

4. Настрій переважає знижений, нестійкий, підвищена плаксивість.

- ☐ Так
- ☐ Часто
- ☐ Іноді
- ☐ Ні
- ☐ Рідко

5. Часто скаржиться на втому, головний біль, запаморочення, біль у животі, нудоту.

Продовження додатку К

- ☐ Так
- ☐ Часто
- ☐ Іноді
- ☐ Ні
- ☐ Рідко

6. *Увечері надмірно збуджена, відмовляється лягати в ліжко, довго не може заснути.*

- ☐ Так
- ☐ Часто
- ☐ Іноді
- ☐ Ні
- ☐ Рідко

7. *Сон неспокійний з неприємними сновидіннями, страхами. Впродовж ночі часто прокидається, скрикує, «крутиться» (може прокинутися з ногами на подушці), кличе батьків.*

- ☐ Так
- ☐ Часто
- ☐ Іноді
- ☐ Ні
- ☐ Рідко

8. *Спостерігаються посмикування повік, різних груп м'язів (обличчя, шиї, плечей та ін.), заїкуватість, різноманітні страхи (темряви, самотності, замкнутого простору та ін.) або нав'язливі стани, «шкідливі звички» (гризіння нігтів, олівців, ссання пальця, «шмигання» носом тощо), енурез.*

- ☐ Так
- ☐ Часто
- ☐ Іноді
- ☐ Ні
- ☐ Рідко

9. *У домашніх умовах характерні постійна збудженість, нездатність організувати свою діяльність, безцільна біганина, емоційна нестійкість, постійні примхи, суперечки, упертість, неадекватні реакції на різні побутові*

Продовження додатку К

ситуації (прихід гостей, відвідування суспільних заходів, особливо незвичних, таких як театри, свята).

- ☐ Так
- ☐ Часто
- ☐ Іноді
- ☐ Ні
- ☐ Рідко

10. Дуже болісно або, навпаки, байдуже ставиться до шкільних оцінок, постійно їх обговорює, скаржиться на несправедливе ставлення вчителя.

- ☐ Так
- ☐ Часто
- ☐ Іноді
- ☐ Ні
- ☐ Рідко

11. Відмовляється від виконання домашніх завдань, «торгується», висуває безліч умов. Довго не може організувати себе, постійно відволікається, у зв'язку з чим на виконання домашніх завдань витрачає кілька годин. Як правило, не пам'ятає, що задавали додому та які уроки завтра. Самостійно працювати не може, потрібен постійний контроль батьків.

- ☐ Так
- ☐ Часто
- ☐ Іноді
- ☐ Ні
- ☐ Рідко

Карта спостережень дозволяє виявити відхилення в стані психоневрологічного статусу дитини, приграничні розлади психічного здоров'я за поведінковими реакціями.

- Якщо сумарний бал перебуває в межах 0–15, стан дитини не викликає тривоги, вона справляється з навчальним навантаженням, перенапруження відсутнє.

- Якщо сумарний бал – 15–20, слід звернути увагу на режим дня, проаналізувати додаткові навантаження, виявити труднощі, що виникають.

- Якщо сумарний бал більший за 20, це свідчить про значне напруження, розлади адаптації й погіршення стану психічного здоров'я.

Джерело: [238].

**Орієнтовні ігри, вправи, малюнкові методики
з метою розширення знань студентів про індивідуальні та психолого-
фізіологічні особливості ліворукої дитини**

Намалюй людину

Інструкція. Намалюйте будь-яку людину.

Опис. Може застосовуватися для дітей у віці від 3 до 14 років. Якщо дитина відмовляється, потрібно все-таки переконати її, але на всі уточнюючі запитання дитини слід відповідати ухильно, наприклад: «Ти почни, а далі буде легше». Усі питання, репліки, виправлення й доповнення малюнка, а також час малювання фіксують у протоколі. Після закінчення малювання потрібно спитати, чи все намальовано, а потім перейти до завершальної бесіди, яка складається з таких запитань:

- Хто це? Де він живе?
- Чи є в нього друзі?
- Чим він займається?
- Добрий він чи злий? Тощо.

Опрацювання результатів та інтерпретація

1. Порядок інтерпретації

- 1) Хто зображений.
- 2) Що він робить у цей момент, на думку автора.
- 3) Пропорційність фігури й особливості зображення окремих частин тіла, розташування на аркуші.
- 4) Декорування й забарвлення.
- 5) Наявність додаткових аксесуарів.
- 6) Кількість ліній (натиск, рівномірність тощо).
- 7) Про що говорив під час бесіди.

2. Інтерпретація

Якщо намальована фігура дивиться ліворуч (для правші), це ознака спрямованості в минуле, яке, можливо, було більш сприятливим; якщо праворуч – спрямованість до майбутнього, прямо – спрямованість у сьогодення.

Малюнок у профіль означає схильність до інтроверсії, фігура зі спини – глибока інтроверсія.

Зазвичай дитина малює людину своєї статі – це ознака нормальної ідентифікації. Якщо ж вона порушена, то вона малює представника протилежної статі або ж безстатеву істоту. Крім того, зображення особи протилежної статі може бути пов'язане з приємною або загрозливою людиною з оточення дитини.

Частини тіла

Голова

Голова – символ інтелектуальної сфери, особливо чоло. Відсутність чола означає, що свідомо не звертається увага на інтелектуальну сферу. Пропорції між головою й тулубом є співвідношенням між фізичним і духовним у дитині.

Зображення на голові чого-небудь, наприклад капелюха, – символ перцептивного захисту.

Обличчя – символ сфери спілкування. Дитина, яка має проблеми в спілкуванні, малює риси обличчя нечітко, не малює їх або зовсім закреслює обличчя, малює його наостанок. Якщо ж усі деталі обличчя промальовані добре – це ознака високої зацікавленості дитини в самій собі. Гарні очі й довгі вії – ознака естетичних схильностей, жіночності, у дівчаток – ознака статевої ідентифікації.

Вуха, якщо вони є, означають відкритість сприйняття абосторожкість до навколишнього світу.

Очі – великі, із промальованими зіницями або без них із заштрихованими склерами – символ страху або тривоги.

Рот: якщо відкритий, то це ознака агресії або вербальної активності агресивного характеру; якщо промальовано зуби, то це явна агресія. Можливо, вона є захисною.

Губи – символ сексуальної сфери. Пухкі губи в дівчинки – ознака статевої ідентифікації.

Ніс окремо не інтерпретується. Відсутні частини тіла можуть указувати на деякий ступінь інтелектуальної недостатності.

Шия – контроль за своїми проявами, ступінь їх довільності. Довга шия може означати цікавість.

Тулуб

Руки – символ активності та спілкування. Руки, розведені в боки, – ознака товариськості. Руки заховані, притиснуті до тіла, у кишенях або за спиною – нетовариськість, замкненість, незадоволеність своїм становищем. Якщо пальці ретельно промальовані, у дитини є здатність до керування й перетворень. Довгі пальці з нігтями або підкреслення кулаків – ознака агресії. Про це саме свідчать руки, підняті догори. Тіло, намальоване без рук, означає пасивність.

Торс – уявлення дитини про фізичний вигляд людини. Якщо тендітна дитина малює сильну, мускулисту людину – це ознака компенсації відсутнього, ідеального для неї фізичного вигляду. Якщо сильна дитина малює кволого, то, можливо, це ознака асоціації з якимсь переживанням з минулого досвіду. Якщо маленька дитина промальовує пупок, це ознака егоцентризму, якщо ж це

Продовження додатку Л

робить дитина старшого віку, то це ознака інфантильності або прагнення замкнутися в собі. Часто постать прикрашається додатковими аксесуарами (черевики, пряжки тощо), що означає увагу до власної персони.

Ноги – символ опори, стійкості, спрямованості на практичну орієнтацію. Якщо стоп немає зовсім, то це означає відчуття невпевненості. Лінія сукні також є символом опори.

Вправа «Визнач за стуком»

Педагог пропонує учню відвернутися на той час, коли він олівцем стукатиме по якомусь предмету. Завдання учня – упізнати предмет. Звуки різні – олівець постукує по книзі, столу, руці. Допмагаючи впізнаванню зв'язку між внутрішніми баченнями та звуками, відбувається тренування образного мислення.

Вправа «Порівняй»

Розберіть з дитиною такі приклади на порівняння: більше – менше, вище – нижче, важче – легше тощо. Наприклад:

1. Трамвай більший за легковий автомобіль.
2. Жираф вищий за носорога.
3. Кенгуру рухається швидше від черепахи.
4. Кінь важчий за кішку.

Вправа «Знайди зайве слово»

Запропонуйте дитині знайти в кожному рядку з п'яти слів одне «зайве».

- Старезний, старий, зношений, маленький, древній.
- Сміливий, хоробрий, відважний, злий, рішучий.
- Василь, Федір, Іванов, Євгеній, Семен.
- Молоко, вершки, сир, сало, сметана.
- Глибокий, низький, світлий, високий, дрібний.
- Хвилина, секунда, година, вечір, доба.
- Молоток, цвях, сокира, кліщі, долото.
- Гніздо, нора, мурашник, курятник, барліг.

Поясніть дитині складні для неї варіанти. Запропонуйте самотійно скласти аналогічні завдання.

Вправа «Із чим пов'язано»

Візьміть іменники. Читайте по два слова, порівнюючи та здогадуючись про можливі відношення між цими двома предметами.

Наприклад: окуляри – помилка: метелик в окулярах знайшов помилку;
каша – сокира: у казці кашу варили із сокири, та ін.

Вправа «Знайди четверте слово»

Запропонуйте дитині побудувати значеннєвий ряд і здогадатися, яким буде четверте слово. Наприклад: олівець – папір, крейда – ... (дошка), тобто, якщо олівець пише на папері, то крейда пише на дошці. Будуйте значеннєві ряди:

- Цвях – молоток, шуруп – ... (викрутка).
- Будинок – дах, книга – ... (обкладинка).
- Птах – яйце, рослина – ... (насіння).
- Квадрат – куб, коло – ... (куля).
- Добре – краще, повільно – ... (повільніше).
- Вогонь – пожежа, вода – ... (потоп).
- Зерно – комора, гроші – ... (банк).
- Електрика – вимикач, вода – ... (кран).
- Одяг – голий, взуття – ... (босий).
- Школа – навчання, лікарня – ... (лікування).
- Людина – дитина, собака – ... (цуценя).
- Птах – гніздо, людина – ... (будинок).
- Пальто – гудзик, черевик – ... (шнурок).
- Ранок – ніч, зима – ... (осінь).

Можна запропонувати дитині самостійно скласти аналогічні завдання.

Джерело: [238].

Додаток М

**Бланк психолого-педагогічного спостереження уроку
(за С. М. Мартиненко) [143]**

ЗЗСО _____

Студент _____ група _____

Дата _____

Клас _____

Предмет _____

Мета відвідування: спостереження за здійсненням вчителем початкової школи індивідуального та диференційованого підходів до ліворуких учнів.

Тема уроку: _____

Діагностичний супровід професійної діяльності вчителя початкової школи

<i>Етапи уроку</i>	<i>Зміст</i>	<i>Зауваження</i>
I. Організація класу до роботи.		
II. Повторення вивченого.		
III. Повідомлення теми і мети.		
Фізкультхвилинка		
IV. Закріплення вивченого		
V. Підсумок уроку		
VII. Оцінювання		
VIII. Домашнє завдання		

Висновки:

Додаток Н**Орієнтовна тематика виступів студентів
на засіданні методичного об'єднання вчителів початкової школи**

1. Вплив культурних цінностей родини на пізнавальний розвиток ліворукої дитини.
2. Сімейне виховання та його значення в адаптації ліворукого школяра.
3. Здібності ліворуких дітей та значення сім'ї в їх розвитку.
4. Психологічні і вікові особливості ліворуких дітей.

Орієнтовна тематика батьківських зборів у початковій школі

1. Моя дитина – лівша. Добре це чи погано?
2. Ліворука дитина в школі.
3. Ваша дитина правша чи лівша?
4. Готовність ліворукої дитини до школи.
5. Ліворука дитина в праворукому колективі.
6. Створення ситуації успіху в школі та вдома для ліворукої дитини.
7. Ліворукість – це недолік чи геніальність?
8. Ліворука дитина – перевчати чи ні?
9. Ліворука дитина в сім'ї.
10. Особливості дитини-лівші.

Додаток П

Головна сторінка Інтернет-сайту «Світ ліворуких»
(для студентів, учителів початкової школи та батьків ліворуких учнів)
<http://lshkarban.wix.com/livoruki-dity>

Джерело: Складено автором самотійно

Додаток Р

**Орієнтовна тематика курсових робіт
із вікової та педагогічної психології з проблеми ліворукості (для студентів III
курсу ОР «бакалавр» напрямку підготовки «Початкова освіта»)**

1. Психолого-педагогічний аналіз проблеми ліворукості.
2. Особливості емоційної саморегуляції в поведінці ліворуких молодших школярів.
3. Подолання підвищеної тривожності ліворуких дітей арт-терапевтичними методами психокорекції та психотерапії.
4. Адаптаційні можливості ліворукої дитини до шкільного навчання.
5. Тривожність та її вплив на психічне здоров'я ліворуких дітей.
6. Психологічні особливості ліворуких дітей шестирічного віку.
7. Психологічна готовність ліворукої дитини до шкільного навчання.
8. Психологічні проблеми ліворуких дітей у початковій школі.
9. Психологічні чинники виникнення та подолання шкільних страхів у ліворуких школярів.
10. Творчі здібності як передумова навчальної успішності ліворуких учнів молодшого шкільного віку.

**Орієнтовна тематика курсових робіт
із педагогіки з проблеми ліворукості (для студентів III курсу ОР «бакалавр»
напрямку підготовки «Початкова освіта»)**

1. Розвиток пізнавальних інтересів ліворуких учнів у процесі медіа-освіти.
2. Особливості формування пізнавальних інтересів і мотивів навчання ліворуких дітей.
3. Сучасні підходи до організації навчання та виховання ліворуких учнів.
4. Ліворукість як педагогічна проблема в початковій школі.
5. Педагогічні умови забезпечення емоційного комфорту ліворукої дитини в сім'ї.
6. Інсценування літературних творів як засіб художнього розвитку ліворуких дітей початкової школи.
7. Казка як засіб розумового виховання ліворуких дітей початкової школи.
8. Розвиток пізнавальних здібностей ліворуких дітей у процесі розумового виховання.
9. Індивідуально-диференційоване навчання ліворуких дітей.
10. Педагогічні умови соціалізації ліворуких дітей в процесі навчально-виховної роботи.

**Орієнтовна тематика курсових досліджень
з фахових методик із проблеми ліворукості (для студентів III курсу
ОР «бакалавр» напряму підготовки «Початкова освіта»)**

1. Особливості роботи вчителя початкової школи під час організації навчально-виховного процесу ліворуких учнів.
2. Особливості формування навичок каліграфічного письма у ліворуких першокласників.
3. Особливості навчання та виховання ліворуких учнів початкової школи.
4. Застосування диференційованого підходу під час навчання ліворуких школярів.
5. Особливості роботи вчителя початкової школи у процесі формування навичок каліграфічного письма у ліворуких учнів.
6. Застосування ІКТ як засобу розвитку мовленнєвих умінь ліворуких дітей.
7. Особливості підготовки ліворуких дітей до оволодіння графічною навичкою письма.
8. Особливості формування комунікативної компетентності у ліворуких учнів.
9. Особливості взаємодії вчителя початкової школи з ліворукими дітьми.
10. Пізнавальна гра як засіб розвитку комунікативних здібностей ліворуких першокласників на уроках навчання грамоти.

Додаток С

**Перелік завдань
для підсумкової атестації студентів IV курсу ОР «бакалавр»
напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта»**

Білет №

Назвіть групи навичок, які необхідно сформувати у першокласників для каліграфічного письма. Наведіть приклади вправ для формування графічної навички у ліворуких учнів.

Змодельуйте фрагмент уроку із застосуванням пальчикової гімнастики.

Білет №

На уроці навчання грамоти післябукварного періоду вчителька запропонував учням списати текст. Перевіливши роботу ліворукого учня вона помітила такі помилки, як: *дзеркальне зображення літер с і з; букви виходять за межі робочого рядка.*

Завдання: 1. Назвіть послідовність дій для формування технічної навички письма у молодших школярів.

2. Доберіть види підготовчих вправ, які б ви запропонували ліворуким учням для формування технічної навички.

Білет №

Назвіть труднощі, які можуть виникати у ліворуких учнів під час формування навичок каліграфічного письма. Розкрийте умови, які є необхідними для успішної організації навчально-пізнавальної діяльності цих учнів. Охарактеризуйте способи тримання ручки лівою рукою.

Білет №

1. Проаналізуйте педагогічну ситуацію.

Вчителька першого класу помітила, що ліворука дитина погано орієнтується на сторінці зошита в клітинку, а саме: починає писати з середини

робочого рядка, пише в напрямку зліва на право, цифри виходять за межі клітинки.

Завдання: 1. Чому, на вашу думку, у дитини виникають труднощі під час письма?

2. Наведіть приклади вправ і завдань, необхідних для орієнтування у просторі.

Продовження додатку С

Білет №

Набравши дітей до першого класу, вчителька виявила, що серед праворуких учнів навчатимуться і троє ліворуких. Під час бесіди з батьками вона з'ясувала, що двоє із них – «чисті» лівші, а один – «графічний» правша, але «побутовий» лівша.

Завдання: 1. Дайте визначення сутності понять «ліворукість», «лівшість», «амбідекстр».

2. Назвіть типи лівшості.

3. Запропонуйте діагностичний інструментарій щодо виявлення провідної руки.

Білет №

Охарактеризуйте індивідуальні особливості ліворуких дітей. Розробіть методичні рекомендації та поради вчителям і батькам ліворуких учнів щодо їх навчання та виховання.

**Навчальні та проблемні ситуації
в змісті навчальної дисципліни «Робота вчителя початкової школи з
ліворукими учнями» (для студентів III курсу ОР «бакалавр» напряму
підготовки «Початкова освіта»)**

Педагогічна ситуація №1

На уроці письма, в першому класі, вчителька дала учням завдання списати друкований текст рукописними літерами. Згодом помітила, що ліворукий хлопчик займається своїми справами. Коли запитала, чому не виконує завдання то почула відповідь: «Я не хочу це робити!».

Завдання для студентів: у чому ви вбачаєте таку поведінку ліворукої дитини?

Що б ви порадили вчителю, для того, щоб створити ситуацію успіху цій дитині.

Педагогічна ситуація №2

Ліворука дівчинка розчарована своїми навчальними досягненнями під час оволодіння каліграфічним письмом. Вона запитала у вчительки: «Як ви вважаєте, чи вдасться мені коли-небудь навчитися гарно писати і мати такий почерк як в інших учнів у класі?»

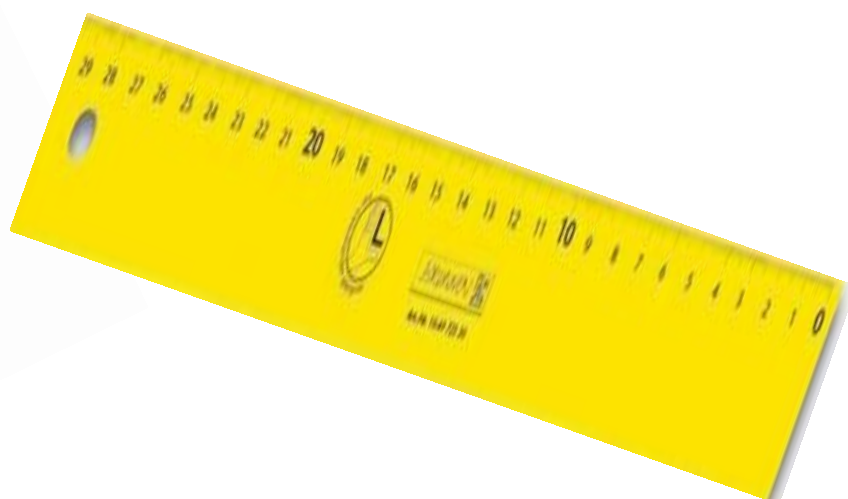
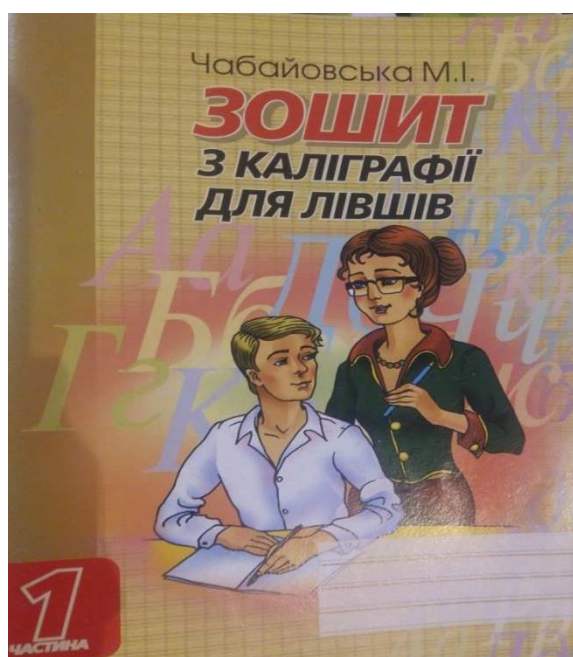
Завдання для студентів: поясніть причину шкільної неуспішності ліворукої дитини під час оволодіння графічною навичкою письма.

Педагогічна ситуація №3

Батьки ліворукої дівчинки були засмучені, оскільки вчителька порадила їм перевчити дитину писати правою рукою.

Завдання для студентів: Що необхідно робити батькам у даній ситуації?
Назвіть наслідки перевчання ліворуких дітей писати правою рукою.

**Зразки навчального приладдя,
рекомендовані для використання ліворукими студентами
під час вивчення навчальну дисциплінуу і педагогічної практики**

Запитання для тестування
з метою визначення готовності студентів III курсу
до роботи з ліворукими дітьми
(за мотиваційним компонентом)

Із запропонованих відповідей оберіть ту, яка найповніше відповідає вашим думкам чи можливим діям. Обраний варіант відповіді позначте (обведіть або підкресліть відповідну літеру).

1. Чи погоджуєтесь Ви із твердженням: «Не можна навчати дитину, не знаючи її індивідуальних особливостей»

- а) так
- б) ні
- в) свій варіант відповіді

2. Вас цікавить проблема навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів?

- а) так
- б) ні
- в) свій варіант відповіді

3. Чи вважаєте Ви, що до ліворукого учня необхідно здійснювати індивідуальний та диференційований підходи під час навчально-пізнавальної діяльності?

- а) обов'язково
- б) бажано, але необов'язково
- в) необов'язково

4. Чи вважаєте ви, що вчителю початкової школи необхідно знати особливості навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів?

- а) обов'язково
- б) бажано, але необов'язково
- в) необов'язково

5. Яким чином Ви підвищуєте свою готовність до роботи з ліворукими учнями?

- а) читаю літературу з проблеми ліворукості
- б) переглядаю відеозаписи з проблеми ліворукості
- г) отримую консультації від досвідчених педагогів

6. Що спонукає Вас підвищувати готовність до роботи з ліворукими учнями?

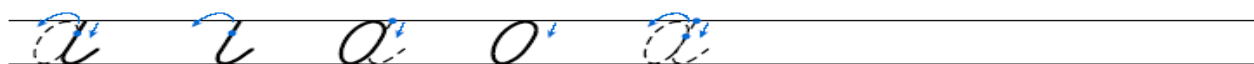
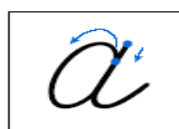
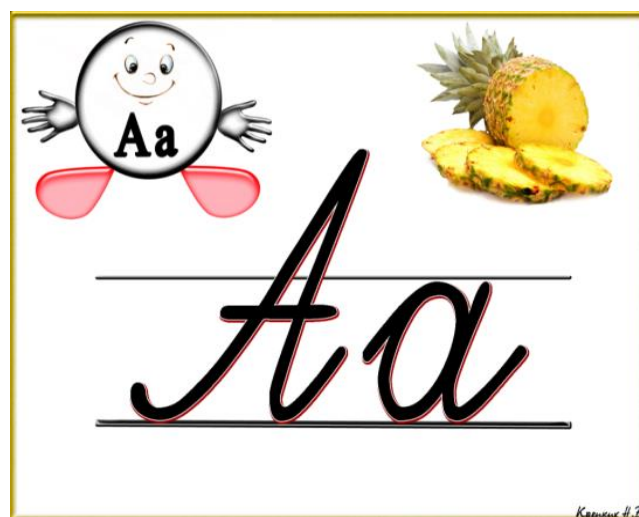
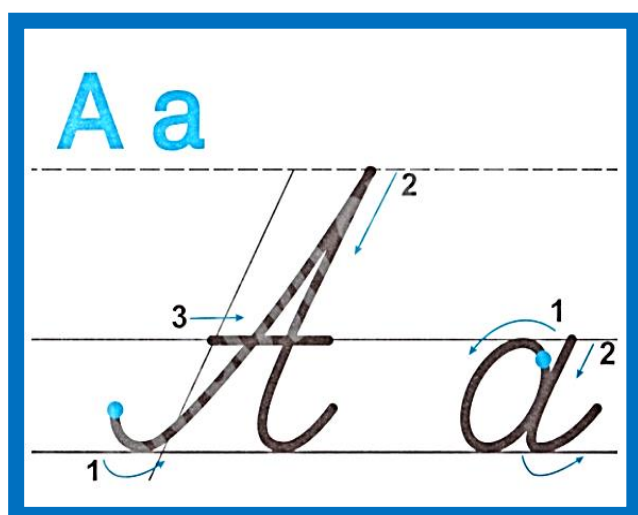
- а) інтерес до змісту роботи з ліворукими дітьми
- б) цікаво більше дізнатись про ліворукість
- в) вважаю, що без цього неможливо побудувати педагогічну кар'єру
- г) вважаю, що у майбутній професійній діяльності будуть виникати педагогічні ситуації у роботі з такими учнями, які потребуватимуть вирішення

7. Чи вважаєте Ви, що обізнаність вчителя початкової школи про особливості ліворуких учнів впливатиме на їхню успішність у навчанні і вихованні? Чому?

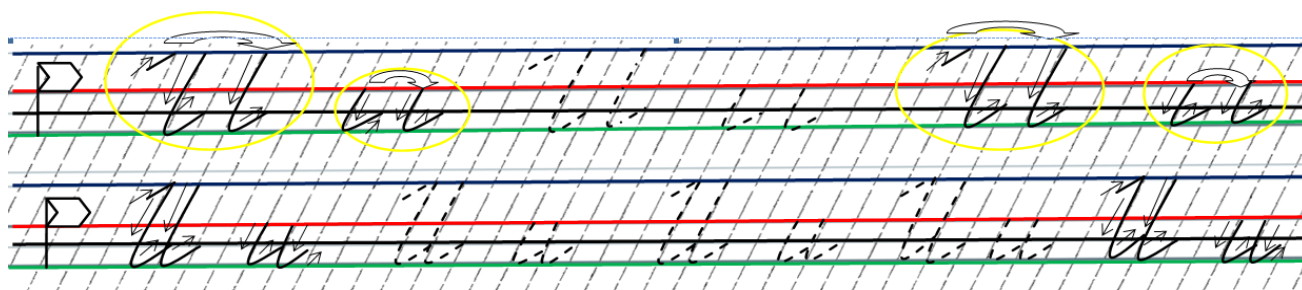
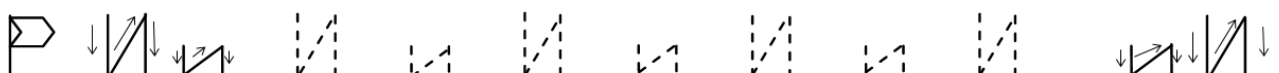
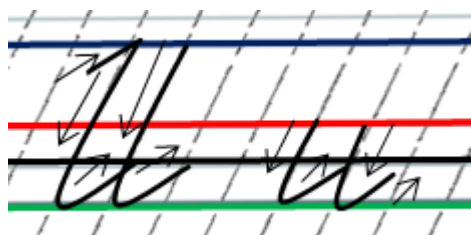
Дякуємо за співпрацю!

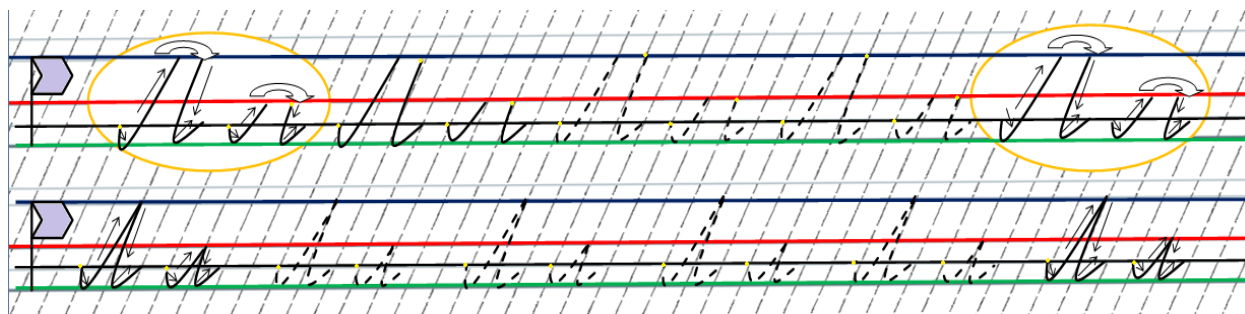
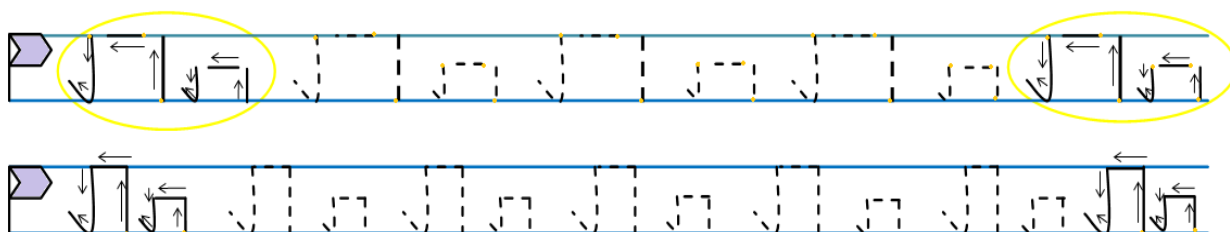
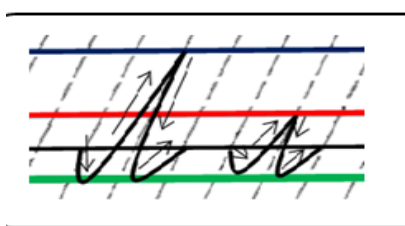
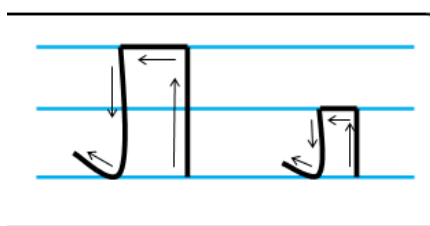
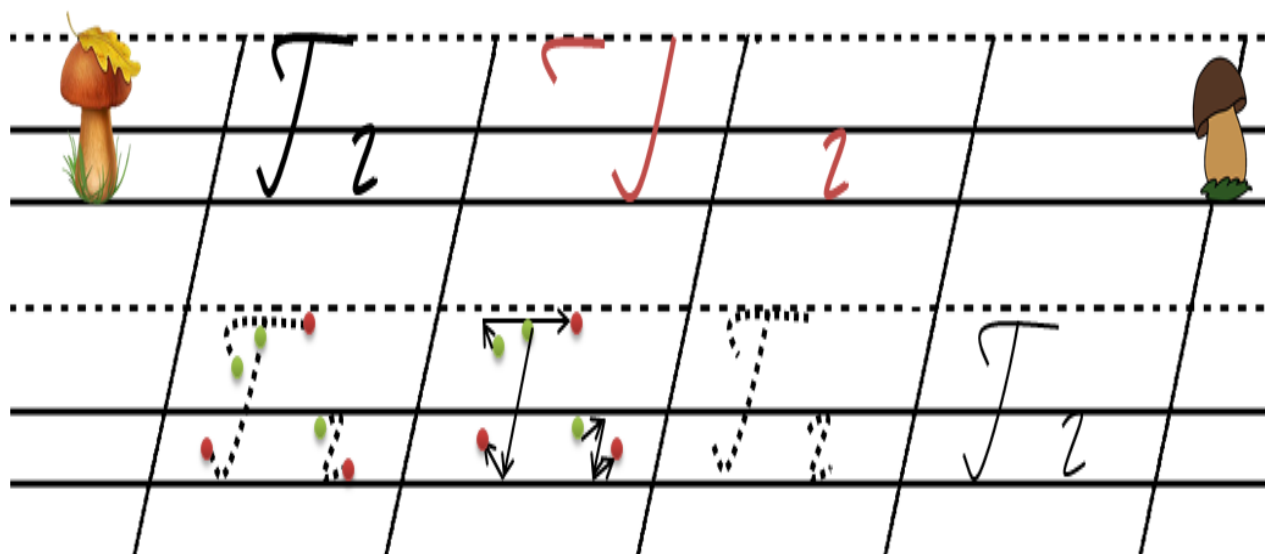
Джерело: Складено автором самотійно

Індивідуальні картки для ліворуких учнів,
розроблені студентами ІІІ курсу ДФН
ОР «бакалавр» напряму підготовки «Початкова освіта»

Продовження додатку X

Есе з теми:

«Особливості навчання ліворуких дітей каліграфічного письма»

студентки III курсу
групи ПОБ-2-16-2.Од
Хіжінської Яніни

Інформатизація, глобалізація, інтенсифікація – все це є рушіями процесу змін в освіті. В останні роки початкова школа відмовилася від практики перевчання ліворуких школярів на письмо правою рукою. Психологи, педагоги і методисти наголошують на тому, що під час навчання і виховання таких дітей необхідно враховувати їхні індивідуальні, анатомічні та вікові особливості. А це все зумовлює необхідність створення спеціальних умов для цих учнів під час організації навчально-пізнавальної діяльності. Перше за все, вчителі початкової школи мають звертати увагу на дотримання санітарно-гігієнічних вимог до дітей зазначеної категорії, а саме: посадка під час письма, положення рук, кисті, зошита на парті, способи тримання ручки, освітлення і т.д.

Окрім цього, необхідно також приділяти особливу увагу подоланню труднощів під час формування навичок каліграфічного письма. Оскільки у ліворуких учнів, на відміну від праворуких, провідною є права півкуля у якій закладені нервові зв'язки, що пов'язані з лівою рукою і забезпечують нормальне протікання мовних процесів. Саме тому, ліва рука під час письма виробляє рухи, симетричні рухам правої руки, тобто рухи під час письма справа наліво. Це все призводить до того, що під час навчання ліворуких учнів у початковий період необхідно використовувати вправи, які безпосередньо будуть готувати провідну руку до письма та формувати вміння орієнтації в просторі.

Сьогодні в початковій школі від дітей вимагається вміння орієнтуватися в просторі, а саме: писати букви, не виходячи за межі рядка, доводити їх точно до лінії, але це не дуже просто вдається першокласникам. Саме тому, щоб запобігти помилкам, треба ще до школи навчати дітей розрізняти такі поняття, як: на лінії, під лінією, між лініями, між першою та третьою лініями, лівий верхній кут, правий верхній кут, посередині та ін. З цією метою варто розпочинати роботу у зошиті з густою похилою сіткою, у якому учні виконуватимуть підготовчі вправи до письма. Варто зауважити також, що підготовча робота є обов'язковою, оскільки вона є фундаментом для подальшого успішного навчання.

Великого значення набуває показ вчителем процесу самого письма з коментуванням. Можна запропонувати учням копіювати зразки написання крізь прозорий папір-кальку. Ефективними є також такі прийоми, як: « письмо в повітрі», мокрим пензлем на дошці та ін. Такі прийоми урізноманітнюють та поєднують процес оволодіння графічною навичкою письма. Важливого значення має також аналіз форми літери, який може здійснюватися по

різному: можна аналізувати форму літери, розкласти її на складові елементи, визначати напрямок руху і т.д.

Таким чином, аналіз форм літери можна проводити по-різному, в залежності від складності її написання. Без цілеспрямованої попередньої підготовки учнів до письма у зошитах з'являються помилки в зображенні букв, а саме: дзеркальне написання, зайві елементи, букви виходять за межі рядка тощо.

Одним із прийомів навчання каліграфічного письма є ритмічний або тактовий метод, який сприяє виробленню повного, ритмічного темпу. Основа тактування – сильні(опорні) елементи. Тактування вносить пожвавлення в роботу, сприяє розвитку гнучкості рухів, впливає на прискорення темпу в тих, хто повільно пише, розвиває чіткість і рішучість рухів. Ще одним із вдалих прийомів можна вважати прийом помилкового написання. Організовуючи навчання ліворуких учнів каліграфічного письма, вважаю, що важливо цілеспрямовано сприяти зміцненню лівої руки першокласника, сприяти покращенню координації рухів та розвитку зорового сприйняття літер.

Під час навчання письма цифр, на мою думку, доцільно застосовувати таку гру, як: «Будиночок». Наприклад, сторінка зошита в клітинку – це велика вулиця, де багато будинків – клітинок. Кожна клітинка-будиночок має стелю, підлогу і стіни. І просте переписування перетворюється в гру: прописати стелю, підлогу, стіни або обвести будиночок. Потім у цих будиночках житимуть цифри, які голівкою торкаються до стелі, а ніжками стоять на підлозі.

Також урізноманітнити процес навчання письма можна за допомогою ігрових моментів. Наприклад, гра «Букви під мікроскопом» має такі правила, як:

- запам'ятай форму букви;
- заплющ очі та напиши її не підглядаючи;
- зоровим контуром перевір написане, знайди помилки;
- зміни розмір букви;
- виконай написання цієї ж букви правою, а потім лівою руками.

Таким чином, під час навчання ліворуких учнів каліграфічного письма є чимало особливостей, разом з тим не менше цікавих методів та прийомів. Основне завдання кожного вчителя, це максимально розкрити потенціал кожної дитини та сприяти лідерському становленню, не зважаючи на те ліворука вона чи праворука.

Додаток Ч

Анкета
для студентів IV курсів
ОР «бакалавр» напряму підготовки «Початкова освіта»
з метою визначення труднощів під час проходження педагогічної практики

1. Скільки ліворуких дітей було у класі, в якому Ви проходили педагогічну практику?

2. Чи виникали у вчителя труднощі під час навчання ліворуких учнів? Якщо «так», то які? _____
3. Чи надавав учитель індивідуальну допомогу ліворуким учням під час виконання письмових завдань? Якщо «так», то яку?

4. Чи давав учитель ліворуким дітям диференційовані завдання під навчальних занять? Якщо «так», то які? _____
5. Який навчальний матеріал, на Вашу думку, був засвоєний ліворукими учнями повністю або частково? _____
6. Зазначте причини нерозуміння навчального матеріалу ліворукими дітьми

7. Які форми оцінювання застосовував педагог до ліворуких учнів на уроці?

8. Чи помічали Ви особливості в поведінці ліворуких дітей під час спілкування з однолітками? Якщо «так», то які? _____
9. Чи відчували Ви на педагогічній практиці труднощі під час роботи з ліворукими учнями? Якщо «так», то які? _____

Дякуємо за співпрацю!

Джерело: Складено автором самостійно

Додаток Ш

Критерій однорідності χ^2 Пірсона

Мотиваційний компонент

Рівень	Констатувальний етап КГ	Формувальний етап КГ
Високий	36	53
Середній	74	78
Низький	79	58
Всього	189,00	189,00

$$\chi^2_{\text{виб.}} = 6,5714$$

$$\chi^2_{0,95(2)} = 5,9915$$

Рівень	Констатувальний етап ЕГ	Формувальний етап ЕГ
Високий	30	75
Середній	76	90
Низький	83	24
Всього	189	189

$$\chi^2_{\text{виб.}} = 52,9991$$

$$\chi^2_{0,95(2)} = 5,9915$$

Рівень	Констатувальний етап КГ	Констатувальний етап ЕГ
Високий	36	30
Середній	74	76
Низький	79	83
Всього	189	189

$$\chi^2_{\text{виб.}} = 0,6709$$

$$\chi^2_{0,95(2)} = 5,9915$$

Рівень	Формувальний етап КГ	Формувальний етап ЕГ
Високий	53	75
Середній	78	90
Низький	58	24
Всього	189	189

$$\chi^2_{\text{виб.}} = 18,7360$$

$$\chi^2_{0,95(2)} = 5,9915$$

Джерело: Складено автором самотійно

Когнітивний компонент

Рівень	Констатувальний етап КГ	Формувальний етап КГ
Високий	4	20
Середній	21	73
Низький	164	96
Всього	189,00	189,00

$$\chi^2_{\text{виб.}} = 57,2172$$

$$\chi^2_{0,95(2)} = 5,9915$$

Рівень	Констатувальний етап ЕГ	Формувальний етап ЕГ
Високий	3	67
Середній	17	93
Низький	169	29
Всього	189	189

$$\chi^2_{\text{виб.}} = 210,0133$$

$$\chi^2_{0,95(2)} = 5,9915$$

Рівень	Констатувальний етап КГ	Констатувальний етап ЕГ
Високий	4	3
Середній	21	17
Низький	164	169
Всього	189	189

$$\chi^2_{\text{виб.}} = 0,6390$$

$$\chi^2_{0,95(2)} = 5,9915$$

Рівень	Формувальний етап КГ	Формувальний етап ЕГ
Високий	20	67
Середній	73	93
Низький	96	29
Всього	189	189

$$\chi^2_{\text{виб.}} = 63,7124$$

$$\chi^2_{0,95(2)} = 5,9915$$

Джерело: Складено автором самостійно

Операційно-діяльнісний компонент

Рівень	Констатувальний етап КГ	Формувальний етап КГ
Високий	2	20
Середній	13	70
Низький	174	99
Всього	189,00	189,00

$$\chi^2_{\text{виб.}} = 74,4762$$

$$\chi^2_{0,95(2)} = 5,9915$$

Рівень	Констатувальний етап ЕГ	Формувальний етап ЕГ
Високий	1	61
Середній	11	74
Низький	177	54
Всього	189	189

$$\chi^2_{\text{виб.}} = 170,2521$$

$$\chi^2_{0,95(2)} = 5,9915$$

Рівень	Констатувальний етап КГ	Констатувальний етап ЕГ
Високий	2	1
Середній	13	11
Низький	174	177
Всього	189	189

$$\chi^2_{\text{виб.}} = 0,5256$$

$$\chi^2_{0,95(2)} = 5,9915$$

Рівень	Формувальний етап КГ	Формувальний етап ЕГ
Високий	20	61
Середній	70	74
Низький	99	54
Всього	189	189

$$\chi^2_{\text{виб.}} = 34,0995$$

$$\chi^2_{0,95(2)} = 5,9915$$

Джерело: Складено автором самостійно

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Шкарбан Л. В. Особливості формування каліграфічних навичок у шестирічних першокласників // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2011. Серія 17. Вип. 18. С. 196–199.
2. Шкарбан Л. В. Психолого-педагогічний аналіз проблеми ліворукості // Уман. наук. зб. 2014. Вип. 9. С. 81–87.
3. Шкарбан Л. В. Особливості роботи вчителя початкової школи з ліворукими першокласниками // Збірник наукових праць НУ імені Тараса Шевченка. 2013. Вип. 18. С. 239–243.
4. Шкарбан Л. В. Проблема ліворукості в історії розвитку медичної і психолого-педагогічної науки // Збірник наукових праць НУ імені Тараса Шевченка. 2015. Вип. №1(26). С. 161–166.
5. Шкарбан Л. В. Формування готовності вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Молодий вчений. 2016, №5 (32). С. 401–405.
6. Шкарбан Л. В., Мартиненко С. М. Змістове забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Педагогічний процес: теорія та практика. 2016. Випуск 4(55). С. 88–92.
7. Шкарбан Л. В. Стан готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2016. IV (48). С. 42–45.
8. Шкарбан Л. В. Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2017. №144. С. 247–250.
9. Шкарбан Л. В., Нечипоренко К. П. Підготовка вчителя початкової школи до здійснення диференційованого підходу з ліворукими дітьми // Молодий вчений. 2017. №10 (2). С. 56–59.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Шкарбан Л. В. Ліворукі першокласники особливості роботи. Визначення провідної руки дитини // Початкова освіта. 2010. № 33–34. С. 45–47.
11. Шкарбан Л. В. Теоретичні аспекти проблеми навчання і виховання ліворуких дітей // Вісник психології і педагогіки. 2011. Вип. 5. URL: <http://www.psyh.kiev.ua>
12. Шкарбан Л. В. Проблема навчання і виховання ліворуких дітей на сучасному етапі // Переяслав-Хмельницький наук. зб. 2011. Вип. 11. С.104–106.
13. Шкарбан Л. В. Поради вчителю початкової школи щодо роботи з ліворукими учнями на уроках письма // Початкова школа і сучасність. 2014. № 2. С. 39–44.
14. Шкарбан Л. В. Професійна підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. 2015. С. 208–211.
15. Шкарбан Л. В. Проблема підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Переяслав-Хмельницький наук. зб. 2015. Вип. 11. С. 372–377.
16. Шкарбан Л. В. Зміст підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Ніжин. зб. 2016. С. 157–159.
17. Шкарбан Л. В., Рибцова А. М. Застосування інтерактивних методів навчання у процесі підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми // Івано-Франківський зб. 2017. С. 219–221.
18. Шкарбан Л. В. Діагностичний інструментарій щодо виявлення провідної руки // Початкова школа і сучасність. 2017. №7. С. 9–11.
19. Шкарбан Л. В. Сучасні погляди до роботи з ліворукими дітьми: поради вчителю // Початкова школа і сучасність. 2017. № 8. С. 13 – 17.
20. Шкарбан Л. В. Диференційовані завдання для ліворуких учнів (на допомогу вчителю) // Початкова школа і сучасність. 2017. № 10. С. 3–5.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

21. Шкарбан Л. В. Подорож у країну здоров'я. Виховна година, 1 клас // Початкова школа і сучасність. 2014. № 2. С. 7–9.

22. Шкарбан Л. В. Письмо рядкової букви «ч» (че), складів і слів із нею // Початкова школа і сучасність. 2015. № 2. С. 3 – 4.
23. Шкарбан Л. В. Письмо великої букви «Ю», складів, слів із нею // Початкова школа і сучасність. 2015. № 5. С. 9 –10.
24. Шкарбан Л. В. Міжрядкова (допоміжна) лінія сітки зошита. Складання речень за малюнком. Письмо коротких і довгих вертикальних ліній, ліній із заокругленням // Початкова школа і сучасність. 2015. № 9. С. 21–24.
25. Шкарбан Л. В. День навпаки. Сценарій виховного заходу для літніх (оздоровчих) пришкільних таборів // Початкова школа і сучасність. 2016. № 6. С. 3–6.
26. Шкарбан Л. В. Письмо рядкової букви «а». Підготовчі графічні вправи. Звуковий аналіз слів // Початкова школа і сучасність. 2016. № 9. С. 17–19.
27. Шкарбан Л. В. Склад. Поділ слова на склади // Початкова школа і сучасність. 2017. № 4. С. 10–12.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Міжнародні науково-практичні конференції:

III Міжнародна науково-практична конференція «Акмеологія – наука XXI століття» (м. Київ, 17–18 лютого 2011). Доповідь: «Особливості роботи вчителя початкової школи з ліворукими дітьми: акмеологічний підхід».

Міжнародна науково-практична конференція «Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів» (м. Київ, 16 листопада 2011). Доповідь: «Формування в учителів початкової школи толерантного ставлення до ліворуких дітей під час навчання письма».

Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір» (м. Київ, 28–29 березня 2012). Доповідь: «Проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування графічних навичок у першокласників».

VII Міжнародна науково-практична конференція «Психолінгвістика в сучасному світі» (м. Переяслав-Хмельницький, 19–20 жовтня 2012). Доповідь: «Лінгвістично-дидактичні основи формування навичок письма у ліворуких дітей».

Міжнародна науково-практична конференція «Реалізація компетентнісного підходу у сучасній освіті: реалії та перспективи» (м. Київ, 27–28 листопада 2013). Доповідь: «Компетентнісний підхід у роботі з ліворукими дітьми».

IV Міжнародна науково-практична конференція «Соціалізація і ресоалізація особистості в умовах сучасного суспільства» (м. Київ, 7–9 листопада 2014). Доповідь: «Особливості педагогічної взаємодії вчителя початкової школи з ліворукими дітьми».

Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічні засади роботи вихователя інклюзивних груп дошкільних навчальних закладів» (м. Рівне, 2014). Доповідь: «Особливості роботи вчителя початкової школи з ліворукими дітьми, що мають особливі потреби».

Міжнародна науково-практична конференція «Модернізація педагогічної освіти: виклики XXI століття» (м. Київ, 28 січня 2016). Доповідь: «Застосування ІКТ технологій як засобу розвитку мовленнєвих навичок у ліворуких дітей».

Міжнародна науково-практична конференція, присвячена Дню початкової освіти «Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи» (м. Ніжин, 20–21 жовтня 2016). Доповідь: «Зміст підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми».

Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи» (м. Київ, 2 грудня 2016). Доповідь: «Застосування інтерактивних методів навчання у процесі підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми».

Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми підготовки вчителя і його професійного удосконалення» (м. Чернігів, 27–28 квітня 2017). Доповідь: «Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів».

Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні стратегії педагогічної освіти в контексті розбудови суспільства сталого розвитку та концепції нової української школи» (м. Київ, 2–3 листопада 2017). Доповідь: «Особливості навчання та виховання ліворуких учнів у країнах Європи».

III Міжнародна науково-практична інтернет конференція «Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі» (м. Суми, 29–30 березня 2018). Доповідь: «Підготовка вчителя початкової школи до еколого-валеологічного виховання ліворуких учнів».

Міжнародні симпозіуми:

Міжнародний симпозіум «Освіта і здоров'я підростаючого покоління» (м. Київ, 2016). Доповідь: «Змістове наповнення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми».

Всеукраїнські науково-практичні конференції:

Всеукраїнська науково-практична конференція «Стандартизація сучасного українського письма: реалії та перспективи» (м. Київ, 10 листопада 2011). Доповідь: «Особливості формування каліграфічних навичок у шестирічних першокласників».

Всеукраїнська науково-практична конференція «Особистісно-професійна підготовка вчителя до здійснення навчально-творчої діяльності молодшого школяра» (м. Київ, 17–18 травня 2012). Доповідь: «Підготовка майбутнього вчителя до роботи з ліворукими дітьми».

V Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (м. Умань, 26 жовтня 2012). Доповідь: «Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми під час письма».

Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасний урок мови й літератури: проблеми, пошуки, перспективи» (м. Глухів, 25–26 жовтня 2012). Доповідь: «Лінгводидактичні основи формування навичок каліграфічного письма в сучасному освітньому просторі».

VI Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (м. Умань, 26 жовтня 2013). Доповідь: «Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми під час письма».

III щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (м. Київ, 18 квітня 2013). Доповідь: «Особливості роботи вчителя початкової школи з ліворукими першокласниками».

VI Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (м. Умань, 25 жовтня 2013). Доповідь: «Теоретичні основи підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми».

V щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (м. Київ, 9 квітня 2015).

Доповідь: «Готовність вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми як психолого-педагогічна проблема».

VIII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (м. Умань, 28 жовтня 2015). Доповідь: «Професійна підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми».

Всеукраїнська науково-практична конференція «Комунікаційні стратегії сучасної школи» (м. Київ, 27–28 листопада 2015). Доповідь: «Пізнавальна гра як засіб розвитку комунікативних здібностей першокласників на уроках навчання грамоти».

Всеукраїнська науково-практична конференція «Акмеологічні засади інноваційного розвитку закладу освіти» (м. Київ, 18 лютого 2016). Доповідь: «Застосування методу проектів у підготовці вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми».

VI щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (м. Київ, 21 квітня 2016). Доповідь: «Стан готовності вчителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми».

Всеукраїнська науково-практична конференція «Комунікаційні стратегії сучасної школи» (м. Київ, 03 листопада 2016). Доповідь: «Особливості формування комунікативної компетентності у ліворуких учнів».

Всеукраїнська науково-практична конференція «Дошкільна і початкова освіта: сьогодення і перспективи розвитку» (м. Київ, 17–18 травня 2017). Доповідь: «Готовність вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми як психолого-педагогічна проблема».

Всеукраїнська науково-практична конференція «Інклюзія в новій українській школі: виклики сьогодення» (м. Київ, 10 жовтня 2017). Доповідь: «Організація і методика здоров'язбережувальної діяльності молодших школярів в інклюзивному середовищі».

Довідки про впровадження результатів дисертації

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ,
Україна, 04053, тел./факс: +380 44 272-19-02
e-mail: kubg@kubg.edu.ua, www.kubg.edu.ua

BORYS GRINCHENKO
KYIV UNIVERSITY

18/2 Bulvarno-Kudriavska St., Kyiv,
Ukraine, 04053, tel./fax: +380 44 272-19-02
e-mail: kubg@kubg.edu.ua, www.kubg.edu.ua

10.10.2017 р. № 152-н

На № _____ від _____

АКТ

про впровадження результатів дисертації

Шкарбан Людмили В'ячеславівни

на тему «Підготовка вчителя початкової школи до роботи
з ліворукими дітьми»,

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2013–2017 років на базі Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка було впроваджено основні результати дослідження, проведеного Л.В. Шкарбан, експериментально перевірено ефективність змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, апробовано критерії та показники готовності фахівців до означеної діяльності.

Констатувальний та формувальний етапи експериментального дослідження проведено серед студентів I – IV курсів денної та заочної форм навчання освітнього рівня «бакалавр» напрямку підготовки 6.010102 «Початкова освіта».

Розроблено та впроваджено в освітній процес навчально-методичні матеріали (авторський інтернет-сайт «Світ ліворуких», спецкурс «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» для студентів III курсу ОКР «бакалавр» напрямку підготовки «Початкова освіта»), що дало змогу сформулювати у майбутніх фахівців теоретичні знання, практичні вміння й навички щодо навчання, виховання і розвитку ліворуких дітей, а також специфіку організації їхньої навчально-пізнавальної діяльності.

Розроблений здобувачкою спецкурс «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» рекомендовано до впровадження в освітній процес вищих педагогічних навчальних закладів.

Результати дисертації Л.В. Шкарбан отримали високу оцінку при обговоренні й були затверджені на засіданні кафедри початкової освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка та рекомендовані до подальшого впровадження (протокол №3 від 04 жовтня 2017 року).

Акт виданий для пред'явлення в спеціалізовану вчену раду.

Проректор з наукової роботи,
доктор філологічних наук, доцент

Н. М. Віннікова

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2, тел. (04744) 3-45-82, факс (04744)
3-45-82, E-mail: udpu@udpu.org.ua УДПУ р/р 35227252004420, банк одержувача УУДКСУ
в Черкас. обл. МФО 820172, код 02125639

25.10.2017 № 2577/01
На № _____ від _____

Г

Г

Г

Г

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації

Шкарбан Людмили В'ячеславівни

на тему: «Підготовка вчителя початкової школи до роботи
з ліворукими дітьми»

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Шкарбан Людмила В'ячеславівна, аспірантка Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, здійснювала впровадження основних результатів дисертаційного дослідження з теми: «Підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми» на базі факультету початкової освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини для студентів ОР «бакалавр» напрямку підготовки 6.010102 «Початкова освіта» впродовж 2016–2017 навчальних років.

Результати аналізу психолого-педагогічних джерел із проблем професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, Л. В. Шкарбан презентувала в авторському спецкурсі «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» у змістових модулях: «Теоретичні основи підготовки вчителя початкової школи до роботи з ліворукими учнями», «Технології здійснення психолого-педагогічного супроводу ліворуких учнів». Авторський спецкурс дав змогу сформувати у майбутніх фахівців теоретичні знання, практичні вміння й навички щодо навчання, виховання і розвитку ліворуких дітей, а також особливостей організації їхньої навчально-пізнавальної діяльності.

Розроблений здобувачкою спецкурс «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» рекомендовано до впровадження в освітній процес вищих педагогічних навчальних закладів.

Результати проведеного дослідження було обговорено на засіданні кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі (протокол №5 від 19 жовтня 2017 року).

Довідка видана для пред'явлення в спеціалізовану вчену раду.

05501

Перший проректор

А.М. Гедзик

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Г.КОРОЛЕНКА

вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003
телефон 56-23-13 факс 2-58-67
E-mail: allmail@pnpu.edu.ua
код ЗКПО 31035253

20.02.2018 № 547/01-60/02

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертації
Шкарбан Людмили В'ячеславівни
з теми «Підготовка вчителя початкової школи до роботи
з ліворукими дітьми»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Матеріали дисертації Шкарбан Людмили В'ячеславівни впроваджувалися в освітній процес психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка під час навчання студентів ОР «бакалавр» напрямку підготовки 6.010102 «Початкова освіта».

Розроблені здобувачкою навчально-методичні матеріали (спекурс «Робота вчителя початкової школи з ліворукими учнями» (для студентів III курсу ОР «бакалавр» напрямку підготовки 6.010102 «Початкова освіта»), авторський інтернет-сайт «Світ ліворуких») використовувалися в процесі професійної підготовки студентів денної і заочної форм психолого-педагогічного факультету. Наукові напрацювання, викладені у дисертації, їх практичне застосування дають підстави констатувати позитивну динаміку сформованості у майбутніх учителів початкової школи теоретичних знань, практичних умінь і навичок щодо навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів, а також стверджувати про достатній науково-педагогічний рівень і практичну спрямованість наукового пошуку дисертантки.

Результати проведеного дослідження було обговорено на засіданні кафедри початкової освіти, природничих і математичних дисциплін та методик їх викладання, отримали позитивну оцінку та рекомендовані до подальшого впровадження (протокол № 10 від 30 січня 2018 року).

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради.

Проректор з наукової роботи

С.М. Шевчук

Лимарь Т.В.
(0532)545405

**Комунальний заклад «Навчально-виховний комплекс
«Спеціалізована школа І ступеня з поглибленим вивченням української
мови – гімназія № 39 імені гетьмана України Богдана Хмельницького»
Деснянського району міста Києва»**

Деснянська районна в місті Києві державна адміністрація
Управління освіти
Комунальний заклад «Навчально-виховний комплекс
«Спеціалізована школа І ступеня з поглибленим
вивченням української мови – гімназія № 39
імені гетьмана України Богдана Хмельницького»
Деснянського району міста Києва»
Ідентифікаційний код 203874573
від 20.08.17 р.
Адреса: 02166, м. Київ, пр. Лісовий 17-г, тел./факс (044) 518-57-85, e-mail: gimnazia39@ukr.net

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Шкарбан Людмили В'ячеславівни
з теми «Підготовка вчителя початкової школи до роботи
з ліворукими дітьми»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі
спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти**

Видана Л. В. Шкарбан про те, що вона у період з 2013 по 2017 рр. здійснювала впровадження основних результатів, концептуальних ідей та висновків дисертаційного дослідження в освітньо-виховний процес Комунального закладу «Навчально-виховний комплекс «Спеціалізована школа І ступеня з поглибленим вивченням української мови гімназія № 39 імені гетьмана України Богдана Хмельницького» Деснянського району міста Києва».

Детальне ознайомлення педагогів із результатами дослідження було здійснено під час проведення семінарів і педагогічних рад, що сприяло формуванню у них творчого підходу під час організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких учнів початкової школи, вмінню аналізувати свою діяльність у повсякденній педагогічній практиці. Результати впровадження одержали позитивне схвалення методичним об'єднанням учителів початкової школи.

Довідка видана для подання за місцем захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук.

Директор НВК № 39

М. Кулик

В. В. Кулик

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Шкарбан Людмили В'ячеславівни
з теми «Підготовка вчителя початкової школи до роботи
з ліворукими дітьми»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
(13.00.04 – теорія та методика професійної освіти)

Результати дисертаційного дослідження Шкарбан Людмили В'ячеславівни «Підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми» впроваджувалися у навчально-виховний процес Триліської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів ім. Ю. С. Коваленка Фастівського району Київської області.

Шкарбан Л. В. детально ознайомила педагогів із результатами дослідження під час проведення семінарів і педагогічних рад. Здійснила апробацію методичних рекомендацій щодо володіння засобами діагностування з визначення провідної руки у молодших школярів, виявлення та подолання труднощів, які виникають під час роботи з ліворукими учнями, створення ситуації успіху під час навчальних занять у початковій школі тощо. Зазначимо також, що розроблені здобувачкою методичні рекомендації сприяли формуванню у вчителів початкової школи творчого підходу під час організації навчально-пізнавальної діяльності ліворуких дітей.

Довідка видана для подання за місцем захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук.

Б. П. Шевчук

УКРАЇНА

СКАНДИНАВСЬКА ГІМНАЗІЯ02140, м. Київ, вул.Б. Гмирі, 3-Б, ідентифікаційний код 33099434
тел.: 577-23-26**ДОВІДКА**

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Шкарбан Людмили В'ячеславівни
з теми «Підготовка вчителя початкової школи до роботи
з ліворукими дітьми»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі
спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти**

Шкарбан Людмила В'ячеславівна здійснювала впровадження основних результатів дисертаційного дослідження з теми: «Підготовка вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми» на базі Скандинавської гімназії Дарницького району міста Києва впродовж 2014 –2017 рр.

Шкарбан Л.В. експериментально перевірено дієвість розробленого змістово-технологічного забезпечення підготовки вчителів початкової школи до роботи з ліворукими дітьми, яке можна вважати творчим доробком автора у забезпеченні відповідності функціонування початкової школи сучасним вимогам суспільства та Державному стандарту початкової освіти.

Застосування методичних рекомендацій, розроблених здобувачкою, підвищувало сформованість готовності вчителів початкової школи до роботи з ліворукими учнями.

Результати впровадження одержали позитивне схвалення методичним об'єднанням учителів початкової школи.

Директор гімназії

Т. Е. Пушкарьова